

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორია

A Concise History of the Holy Apostolic Church of Georgia

**КРАТКАЯ ИСТОРИЯ ГРУЗИНСКОЙ АПОСТОЛЬСКОЙ
СВЯТОЙ ЦЕРКВИ**

საქართველოს საპატრიარქოს ქართველოლოგიური კვლევის ცენტრი

თბილისი
2022

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორია

Митрополит Анания Джапаридзе

**КРАТКАЯ ИСТОРИЯ ГРУЗИНСКОЙ АПОСТОЛЬСКОЙ
СВЯТОЙ ЦЕРКВИ**

Metropolitan Ananias (Japaridze)

**A Concise History of the Holy Apostolic
Church of Georgia**

„საქართველოს სამოციქულო წმიდა ეკლესიის მოკლე ისტორია“ წარმოადგენს მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის ოთხტომეულის “საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორიის” ძალზე შემოკლებულ ვარიანტს. მოცემულია მისი რუსული და ინგლისური თარგმანები.

წიგნში საქართველოს ეკლესიის ისტორია დაყოფილია სამ დიდ პერიოდად და საეკლესიო ცხოვრება გადმოცემულია საუკუნეთა მიხედვით,

წმ. მოციქულ ანდრია პირველწოდებულისა და წმიდა ნინოს მიერ დაფუძნებული ეკლესია წარმოადგენდა ერის მტკიცე საყრდენს სულიერი გადარჩენისათვის ბრძოლაში, ამასთანავე, ეკლესიამ ეროვნულ სახელმწიფოსთან თანადგომით შეძლო თავის წიაღში ჩამოეყალიბებინა უდიდესი საგანძური ქართველი ხალხისა - ქართული მწერლობა, ლიტერატურა, პოეზია, ფერწერა, არქიტექტურა და ზოგადად, 1700 წლოვანი ქართული ქრისტიანული კულტრა.

ემღვნება სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქ ილია II-ის დაბადებიდან 90-ე წლისთავს, წიგნს ერთვის რუკები და ილუსტრაციები.

საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორია

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

შესავალი

ქრისტესმიერ საყვარელო შვილებო, ყოველი ჩვენი სიტყვით და საქმით უნდა ვადიდოთ უფალი ღმერთი, რამეთუ მან დაგვბადა ჩვენ, შექმნა ცა და დედამიწა, კაცობრიობა, ერები და ხალხები.

წმიდა წერილის თანახმად, თავდაპირველად კაცობრიობა ერთ ხალხს, ერთ ეთნოსს წარმოადგენდა, ერთი სალაპარაკო ენით – „ერთპირი იყო მთელი ქვეყანა და ერთ ენაზე მეტყველი“ (დაბ. 11. 1), ბაბილონის გოდოლის დანგრევის შემდგომ კი უფალმა ღმერთმა ინება, რომ დედამიწაზე ეცხოვრა არა ერთ, არამედ მრავალ ერს, ყოფილიყო მრავალი ენა.

წმიდა ბიბლიის თანახმად, ასე ჩამოყალიბდნენ დედამიწის პირველი ხალხები. თითოეულ ერს მიეცა თავისი საპატრონო ნაწილი დედამიწისა, რომელსაც სამშობლო ეწოდება, ამასთანავე, ადამიანებს მიეცათ მოვალეობა მისი მოვლა-პატრონობისა, მტრისგან დაცვისა. ჩამოყალიბდა პირველი სახელმწიფოები. იქ მცხოვრებნი ერთმანეთის მიმართ თანამემამულენი (ძველქართულად –“ნათესავნი“), მოყვასნი და მეგობარნი იყვნენ. ერისათვის თავდადება, მისთვის თავის გაწირვა ღვთისათვის სათნო საქმედ ითვლებოდა, რადგანაც ნაყოფი იყო სიყვარულისა, ღმერთი კი სიყვარულია. ბრძანებს კიდევ წმიდა წერილი: „იმაზე დიდი სიყვარული არ არსებობს, როცა ვინმე თავის სულს სწირავს თავისი მეგობრისათვის“(იოანე 15. 13).

სამშობლოს სიყვარულით და ერთმანეთისათვის თავდადებით ძველთაგანვე გამოირჩეოდნენ ჩვენი სულკურთხეული წინაპრები, ძველი ქართველები. მათ შესახებ კაცობრიობის უპირველესი წიგნი – წმიდა ბიბლიაც გვაწვდის ცნობებს.

როგორც ცნობილია, მსოფლიო წარდენას მხოლოდ ერთი კაცის, ნოეს ოჯახი გადაურჩა და მთელ კაცობრიობას ნოეს ძეებმა – სემმა, ქამმა და იაფეტმა დაუდეს საფუძველი. იაფეტის ძეებს შორის იხსენებია ქართველთა წინაპრებიც: თობელი, მოსოქი და ასევე თოგარმა, თანახმად ბიბლიის დიდ კომენტატორთა – იოსებ ფლავიუსისა და სხვათა განმარტებებისა.

იაფეტის შთამომავლობა ასეთია: „**იაფეტის ძენი: გომერი, მაგოგი, მადაი, იავანი, თუბალი, მეშექი და თირასი**“ (დაბ. 10. 2-3), ქართველთა ეთნარქების – თუბალის და მეშექის (მოსოხის) შესახებ ასევე მრავალ საგულისხმო ცნობას გვაწვდიან დიდი წინასწარმეტყველები იერემია და ეზეკიელი.

ს. ჯანაშიას კონცეფცია ასეთია: „დაახლოებით 6000 წლის წინ, წინა აზიის უზარმაზარ მიწა-წყალზე და სამხრეთ ევროპაშიც (ბალკანეთი, აპენინისა და პირინეის ნახევარკუნძულები) ერთი მოდგმის ხალხები ცხოვრობდნენ. შემდგომ ამ მოდგმის ხალხთა ადგილსამყოფელი თანდათან იზღუდებოდა – ესენი ქართველთა წინაპრები იყვნენ“. ამ დროისათვის ქართველები მეტყველებდნენ ერთი საერთო ენით.

ქართველობა იმ ეპოქაში ერთიანი იყო და არ იყო დაყოფილი იმ ჯგუფებად, რომელთაც ამჟამად კახელებს, იმერლებს, მეგრელებს, სვანებს, გურულებს, ხევსურებს და სხვ. ვუწოდებთ.

ძველი ქართველები ქრისტეშობამდე 2000 წლის წინ კავკასიის გარდა ასევე ცხოვრობდნენ მცირე აზიასა და შუამდინარეთის ჩრდილო ნაწილშიც და მათ მრავალი სახელოვანი სახელმწიფო შექმნეს.

ძველქართულ ქვეყანათა შორის განსაკუთრებული სიდიადით ბრწყინავდა კოლხეთი. ჰომეროსი და ძველი მსოფლიოს მრავალი პოეტი ამკობდა მის დიდებას, მაგრამ ისტორია ცვალებადია, ქრისტეშობამდე 800 წლით ადრე კოლხეთს შემოესივნენ კიმერიელები, ძალზე ძლიერი ხალხი, ჩრდილო კავკასიის იქითა სტეპების ტომები, მათ ჯერ კოლხეთის სამეფო გაანადგურეს, შემდეგ კი სამხრეთის მრავალი ქვეყანაც დაიპყრეს ვიდრე ისრაელამდე. მათგან მთელი აზია ძრწოდა. გამარჯვებულ კიმერიელებს აუყრიათ კოლხეთისა და სხვა დაპყრობილი ქვეყნების მოსახლეობის დიდი ნაწილი და უიძულებიათ ისინი ელაშქრათ სამხრეთში სხვა ხალხების დასამორჩილებლად.

ეს ლაშქრობა ყოფილა ხალხთა დიდი გადასახლება ჩრდილოეთიდან ისრაელამდე. ეს მოვლენა წმიდა ბიბლიაშიც აისახა. ბრძანებდა უფალი წინასწარმეტყველის პირით: „**აჰა, მოვუხმობ ჩრდილოეთის ყველა ტომს, ამბობს უფალი, და ავამხედრებ ამ ქვეყანაზე, მის მცხოვრებლებზე და ირგვლივ ყველა ხალხზე**“ (იერემია 25. 9).

ჩრდილოეთის ხალხების დიდი ლაშქრობა ისრაელისაკენ უფლის ნება ყოფილა. ამ ხალხთა შორის, ბიბლიის კომენტატორების განმარტებით, იყვნენ „მოსოხისა და

თუბალის“ ხალხები (ქართველები), რომელნიც თურმე აიძულა გოგის (კიმერიელთა) ხალხმა მათთან ერთად ელაშქრათ სამხრეთში, მათ ისრაელის მთებამდეც კი მიუღწევიათ. აქ გაუმარჯვნიათ და ერთხანს კიდევ გაბატონებულან, რაც იწინასწარმეტყველა კიდევ მეფე დავითმა, – ეს ფსალმუნებშიც აისახა. „**ვაიმე, ხიზანი ვარ მეშექისა, ვბინადრობ კედარის კარვებთან**“ (ფს. 119 (120) 5; ბიბ. 1989, გვ. 555).

ვინ იყვნენ მოსოხები (მეშექები), რომელთა ხიზნად ქცეულა წმიდა მიწის ჩრდილოეთით მდებარე ქვეყნები?

იერემია და ეზეკიელ წინასწარმეტყველების ეპოქის, ქრისტეშობამდე VI ს. ავტორი, ჰეკატოს მილეტელი წერს: „**მოსოხი კოლხური ტომია**“ (ნარკვ. I, გვ. 395), მაშასადამე, აღნიშნული მოსოხები ის კოლხები არიან, რომელნიც კიმერიელთა იძულებით ჩრდილოეთიდან სამხრეთში ლაშქრობდნენ.

კოლხეთიდან გამოსულ ქართველობის სამხედრო არისტოკრატიას სამხრეთში დაუარსებია ახალი სახელმწიფო, რომელსაც უძველესი ქართული წყარო, „მოქცევა ქართლისა“ უწოდებს „არიან-ქართლს“, უცხოელები მას ასევე „ძველ იბერიას“ უწოდებდნენ.

მაღევე უფალ ღმერთს უნებებია, თანახმად წმიდა წერილისა, რომ სამხრეთში გადმოსახლებული ქართველები კვლავ უკან კავკასიაში დაბრუნებულიყვნენ. ეზეკიელი ახსენებს კიდევ უფლის სიტყვებს, ჩრდილოეთის კიდებიდან მოსულ ხალხთა მიმართ ნათქვამს – „**გაგაბრუნებ!**“ უფალი ბრძანებს: – „**აჰა, შენზე ვარ, გოგ, რომის, მეშექის და თუბალის მთავარო! გაგაბრუნებ... თოგარმას სახლს ჩრდილოეთის კიდებიდან მთელი თავისი ურდოთი, ურიცხვი ხალხითურთ შენთან ერთად**“ (ეზეკიელი 38. 3-6).

წმიდა წერილის თანახმად, ჩრდილოეთის ხალხების სამხრეთში გადმოსახლება და შემდეგ მათი უკან დაბრუნება ღვთის დიადი გეგმის ნაწილი იყო, რათა ჩრდილოეთის ხალხებს ეცნოთ ჭეშმარიტი ღმერთი, რომელსაც ნებავდა არა ხალხების სიკვდილი და გაქრობა, არამედ გაწვრთნა – „**მიხვდებიან ხალხები, რომ მე უფალი ვარ, რომ წმიდა ვარ ისრაელში**“ (ეზეკიელი 39. 7) ანდა – „**წამოგიყვან ჩემი ქვეყნის წინააღმდეგ, რომ მიცნონ ხალხებმა, როცა გამოვაჩენ ჩემს სიწმიდეს შენში, გოგ, მათ თვალწინ**“ (ეზეკიელი 38. 16).

ბიბლიის კომენტატორები, მათ შორის, ეკლესიის ისტორიის მამად წოდებული ევსევი კესარიელი და წმ. იოანე ოქროპირის საუკეთესო მოწაფე თეოდორიტე კვირელი ეზეკიელის აღნიშნული მუხლების განმარტებისას წერენ, რომ ქართველი ტომების უკან დაბრუნება უფალმა ინება ბაბილონის მეფე ნაბუქოდონოსორის ხელით: „**ნაბუქოდონოსორმა, რომელიც ჰერაკლეზე უფრო ძლიერი იყო, საომარი ჯარი შეკრიბა, მიაღწია იბერთა ქვეყანაში, აჯობა მათ, გააცამტვერა და დაიმორჩილა. მათგან ერთი ნაწილი გადაასახლა მან პონტოს ზღვის მარჯვენა მხარეზე და იქ დაასახლა**“ (გეორგიკა I, 1961, გვ. 30).

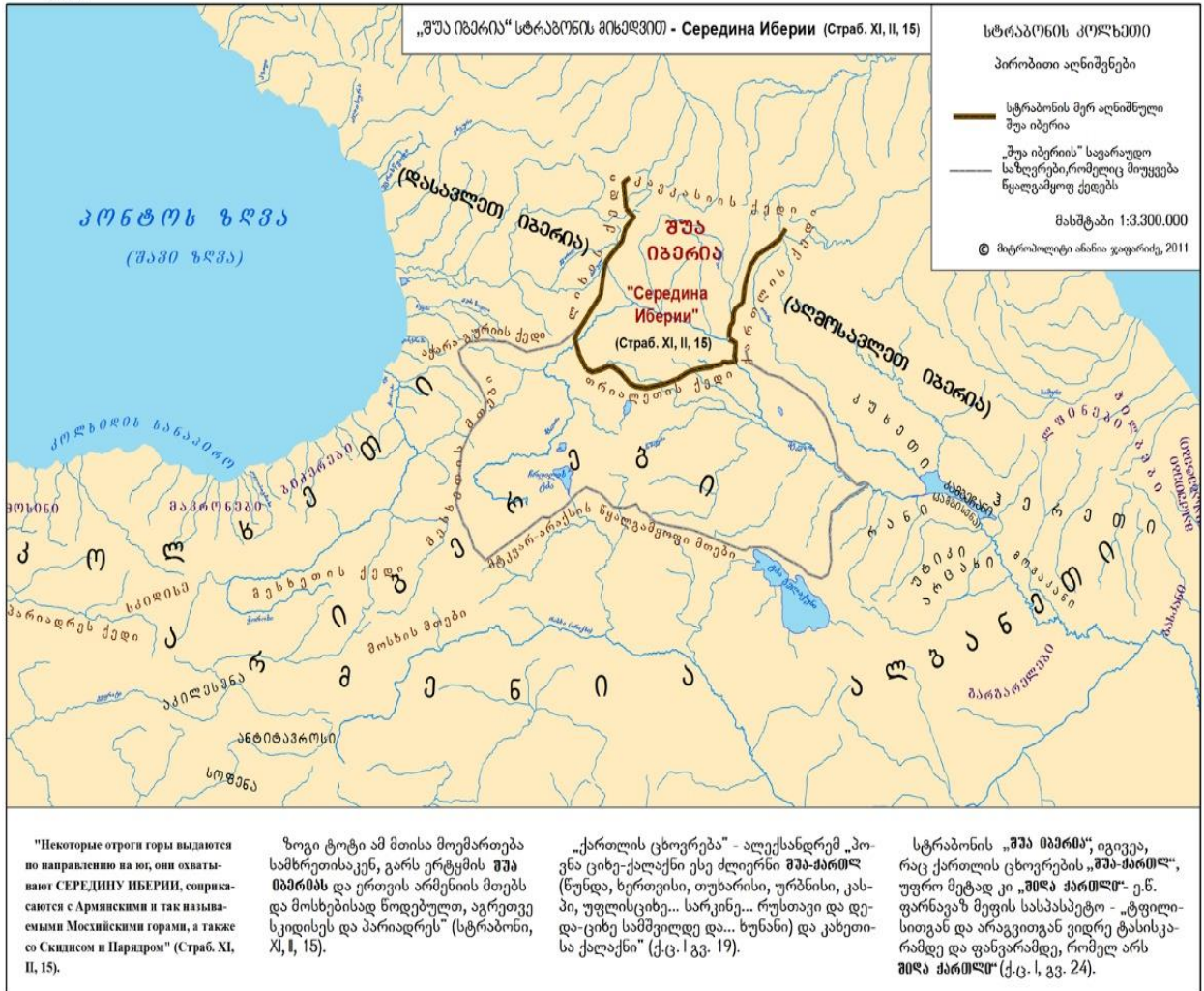
ევსევი კესარიელი ამავე ცნობის გადმოცემისას ეყრდნობოდა ქრისტესშობამდე IV-III ს-ის ისტორიკოს მეგასტენეს.

მაშასადამე, სადაც სამხრეთში ძვ. წ. VI-IV სს-ში არსებობდა ქართველთა ქვეყანა – „ძველი იბერია“ (ივერია, იგივე „არიან ქართლი“), რომლის ხალხის ერთი ნაწილი უკანვე, თავის სამშობლოში, ისტორიულ კოლხეთში, კერძოდ კი, „პონტოს (შავი ზღვის) აღმოსავლეთ მხარეს“ ანუ თანამედროვე საქართველოს ტერიტორიაზე გადმოუსახლებიათ თავისსავე თანამემამულეთა შორის, სადაც, ცხადია, იქამდეც ცხოვრობდა მკვიდრი ქართველობა, რომელიც ამის შედეგად უფრო გაძლიერებულა.

სამხრეთის ქვეყნიდან („არიან-ქართლიდან“) პოლიტიკური ცენტრების ჩრდილოეთში გადმოტანის შემდგომ გაძლიერებულ ქართველ ერს კავკასიაში შეუქმნია პირველი ერთიანი ქართული სახელმწიფო, რომელსაც „ქართლის სამეფო“ ერქვა.

„მოქცევის“ მიხედვით, ქართლს სამეფოს დამფუძნებელი იყო აზო (აზონი), „ქართლის ცხოვრების“ თანახმად კი, „ქართლის სამეფოს“ დამაარსებლები იყვნენ მეფე ფარნავაზი და ერისთავი ქუჯი, ამავე წყაროს ცნობით ფარნავაზის ეპოქიდანვე ქართლის სამეფოს ხალხს, რომელიც ცხოვრობდა შავი ზღვიდან დაღესტნის მთებამდე გაფენილ თავის სახელმწიფოში გააჩნადა მტკიცედ ჩამოყალიბებული იდენტობა, საკუთარი მწიგნობრობა, საერთო ენა, ერთიანი კულტმსახურება, ამიტომაც წერს მემეტიანე - „ამან ფარნავაზ შექმნა მწიგნობრობა ქართული“. მის სამეფოში „არა იზრახებოდა“ სხვა ენა თვინიერ ქართულისა, ეს ნიშნავს, რომ ისტორიულ საქართველოში სახელმწიფო ენა იყო მხოლოდ ქართული ენა, ასევე ეს ენა იყო ენა კულტურისა თუ ღვთისმსახურებისა.

ამასთან დაკავშირებით, კიდევ ერთხელ შეიძლება გავიმეოროთ აგიოგრაფიულ წყაროებში დაფიქსირებული ცნობები ქართულ ენასთან დაკავშირებით, მაგალითად იოანე ზედაზნელსა და შიო მღვიმელს უფალმა ღმერთმა მყისიერად მისცა ცოდნა იქამდე მათთვის უცნობი ქართული ენისა, მემეტიანე წერს, რომ ეს იყო სასწაული მსგავსი სულთმოფენობის დროს წმ. მოციქულებისათვის ენათა ცოდნის მინიჭებისა.

შუა იბერია სტრაბონის ცნობით

შიძლება შვაჯამოთ, რომ ქუჯი-ფარნავაზის ეპოქაში ჩამოყალიბებულ პირველ ერთიან სახელმწიფოს ქართული წყაროები უწოდებენ „ქართლის სამეფოს“, ის აერთიანებდა ქვეყნის ორივე გეოგრაფიულ ნაწილს, ლიხის ქედის დასავლეთით და მის აღმოსავლეთით. ამ სამეფოს მოსახლეობა ერთი ეთნოსი იყო, ერთი სახელმწიფოსა და ენის მქონე. ამ ქვეყნის მკვიდრი ეგრისელები (მეგრელები), გურულები, სვანები, მარგველები (შემდეგდროინდელი იმერლები), ჰერ-კახნი, ქართლები და სხვები – ერთი ხალხი იყო.

ძველი სომეხი ისტორიკოსი უხტანესი მათ შესახებ წერს: ძველი „ივერიიდან“ ჩრდილოეთში გადმოსახლებულები და „პონტოს ზღვის პირას დაბინავებულები გამრავლდნენ და გახდა ტომი, რომელსაც თავის პირველ ქვეყანაში ივერიას უწოდებდნენ, აქ კი ქართველნი ეწოდათ... გამრავლდა ზღვის პირას, მოედო იმ მხარეს და გავრცელდა სომეხთა და ალბანთა საზღვრამდე, და შეიქმნა ფრიად დიდი ხალხი“ (უხტანესი, „განყოფისათვის ქართველთა და სომეხთა“, გვ. 67).

ქრისტეშობამდე 400-300 წლით ადრე ეგრისის ერისთავ ქუჯის თანადგომით შექმნილ ფარნავაზის სახელმწიფოში, ანუ „ქართლის სამეფოში“ შედიოდა 8 საერისთავო: ეგრისი, არგვეთი, კახეთი, ხუნანი, სამშვილდე, წუნდა, ოძრხე და კლარჯეთი.

აზო-ფარნავაზის შემდეგ ქვეყნის ორივე გეორგაფიულ ნაწილს – აღმოსავლეთს და დასავლეთს საქართველოს სახელმწიფო აერთიანებდა, მას, როგორც ითქვა, „ქართლის სამეფო“ ანუ „ქართლი“ ერქვა, ხოლო უცხოელები იბერიას უწოდებდნენ (აღსანიშნავია, რომ საუკუნეთა შემდგომ, განსაკუთრებით არაბობის შემდეგ შეიცვალა ტერმინ „ქართლის“ პოლიტიკური მნიშვნელობა, ის დაკნინდა და ამის შემდეგ არა ერთიანი საქართველოს, არამედ მხოლოდ მისი ცენტრალური ნაწილის აღსანიშნავად გამოიყენებოდა. მწერლობა და პოეზია, სასულიერო წოდება ამ ტერმინს (ქართლს) მუდამ ერთიანი საქართველოს აღსანიშნავად იყენებდა, აღსანიშნავია ისიც, რომ სტრაბონი შიდა ქართლს ანუ მიწაწყალს მოქცეულს ლიხის ქედასა და საგურამოს ქედს შორის უწოდებდა არა უბრალოდ „იბერიას“ არამედ „შუა იბერიას“, მაშასადამე გულისხმობდა, რომ „დასავლეთ იბერია“ მდებარეობდა ლიხის ქედის დასავლეთით, ხოლო „აღმოსავლეთ იბერია“ საგურამოს ქედის აღმოსავლეთით (სტრაბონი წერს - „Некоторые отроги горы выдаются по направлению на юг; они охватывают **середину Иберии**, соприкасаются с Армянскими и так называемыми Мосхийскими горами“). Страбон. География. Книга XI. <http://ancientrome.ru/antlitr/t.htm?a=126011000>

მაშასადამე „იბერია“ ერქვა „ქართლის სამეფოს“ მთლიანად შავი ზღვიდან დაღესტნის მთებამდე, ხოლო შუა იბერია ერქვა შიდა ქართლს, მართლაც მას სტრაბონი ასევე „შუა იბერიას“ უწოდებს).

ქართლს სამეფოს მოსახლეობას ერთი სახელმწიფო და კულტურის ენა აერთიანებდა, ფარნავაზმა **„განავრცო ენა ქართული და არღარა იზრახებოდა სხვა ენა ქართლსა შინა თვინიერ ქართულისა და ამან შექმნა მწიგნობრობა ქართული“** (ქართლის ცხოვრება, I. გვ. 26). **რადგანაც ფარნავაზის ეპოქიდანვე ტერმინით „ქართლი“ აღინიშნებოდა მთელი ისტორიული საქართველო შავი ზღვიდან ვიდრე დაღესტნის მთებამდე, მემეტნიანის არნიშნული ცნობა ნიშნავს, რომ ქართული ენა, ვითარცა სახელმწიფო, ადმინისტრაციისა და მწიგნობრობის, ასევე ვითარცა საკულტო ენა განივრცო როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში, ფარნავაზის მთელ სახელმწიფოში.**

უფლის ამალლების შემდეგ სულიწმიდის მოფენისას მოციქულებს მიეცათ იმ ხალხთა ენების ცოდნა, რომელთა ქვეყნებშიც უნდა ექადაგათ მათ. შესაბამისად, წმ. ანდრია პირველწოდებულს მიეცა ქართული ენის ცოდნა. ყოვლადწმიდა ღვთისმშობელმა ის თავის წილხვედრ ივერიაში ანუ საქართველოში გამოგზავნა.

მატიანეთა მიხედვით, ამის შემდეგ ყოვლადწმიდა ღვთისმშობელი პატრონობდა ქართულ ენას, მაგალითად, IX ს-ში საბერძნეთში ოლიმპოს (ულუმბოს) წმიდა მთის მონასტერში იღვწოდნენ ქართველი ბერები და უფალ ღმერთს ქართული ენით ადიდებდნენ, მაგრამ ბერძნებმა ქართველებს აუკრძალეს ქართული ენით ლოცვა. ამის

გამო ყოვლადწმიდა ღვთისმშობელი გამოეცხადა მონასტრის ბერძენ წინამძღვარს და უბრძანა: „რომელნი მათ არა შეიწყნარებენ, მტერ ჩემდა არიან“. რადგანაც, ქართული ენა ღვთისმშობლის სათნო ენა იყო (ილარიონ ქართველის ცხოვრება, ქრესტომათია, 1949, გვ. 172).

ასევე X ს-ის ბოლოს ყოვლადწმიდა ღვთისმშობელი გამოეცხადა ყმაწვილ მომაკვდავ ექვთიმე ათონელს, მოხედა მის სწეულებას და უთხრა: „**აღსდევ, ნუ გეშინინ და ქართულად ხსნილად უბნობდი**“. ამის შემდეგ ქართული სიტყვა მისგან „ვითარცა წყარო ამოდიოდა უწმინდეს ყოველთა ქართველთა“.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, წმ. შიო მღვინდელისა და წმ. იოანე ზედაზნელის ცხოვრებათა მიხედვით, მათ, ასევე მეყვსეულად ზეგარდამო მიენიჭათ იქამდე მათთვის უცნობი ქართული ენის ცოდნა. ანუ "ენა ქართულად მეტყუელი" მათ ჯერ კიდევ ასურეთშივე მიენიჭათ უფლის მიერ. მემატთანე ამის გამო წერს - "ეჰა, საკვირველებათა შენტა, ქრისტე ღმერთო, ვითარ აღიდებ მადიდებელთა შენტა. ესე სასწაული, ძმანო, მიმსგავსებული არს გარდამოსლვასა სულისა წმიდისასა წმიდათა ზედა მოციქულთა და განყოფასა მას ენათა ცეცხლისათა".

ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის მეოხებით წმ. ანდრია პირველწოდებულის მიერ საქართველოში ღვთისმსახურებისათვის დანერგილი ქართული ენით აღიდებს უფალ ღმერთს მთელი ქართველი ერი ათასწლეულთა მანძილზე.

საქართველოს ეკლესიის ისტორია იყოფა სამ პერიოდად: I პერიოდი მოიცავს დროს წმიდა მოციქულებიდან რუის-ურბნისის კრებამდე, II პერიოდი – რუის-ურბნისის კრებიდან ავტოკეფალიის გაუქმებამდე, ხოლო III პერიოდი – XIX-XX სს-ებს.

განვიხილოთ თითოეული პერიოდი.

რუკა 1 (8). ქართლის სამეფოს საერისთავოები ფარნავაზის დროს

საქართველოს ეკლესიის ისტორიის I პერიოდი, (წმ. მოციქულებიდან რუის-ურბნისის კრებამდე. I-XI სს.)

I საუკუნე

საქართველოს ეკლესია არის მსოფლიო (საყოველთაო) ეკლესიის განუყოფელი ნაწილი, ამიტომაც მისი ისტორია მსოფლიო ეკლესიის ისტორიის ნაწილია. ეკლესია მთელ დედამიწაზე მცხოვრებ ქრისტიანთა ერთობაა, რომელიც განიხილება, როგორც

სულიერი სხეული, რომლის თავიც ქრისტეა და ერთი სულით სულდგმულობს: „ერთი სხეული და ერთი სული, ერთი უფალი, ერთი რწმენა, ერთი ნათლობა, ერთი ღმერთი და მამა ყოველთა“ (ეფეს. 4. 4-6), ამიტომაც ეკლესიის განყოფა და ნაწილებად დაშლა არ შეიძლება.

სხვადასხვა ადგილობრივი ეკლესიების არსებობა, როგორცაა კონსტანტინეპოლის, ალექსანდრიის, იერუსალიმის, საქართველოსა და სხვებისა, არ არღვევს ეკლესიის ერთობას, რადგანაც ისინი ერთი სხეულის – ქრისტეს საყოველთაო ეკლესიის წევრები არიან.

ეკლესიის ისტორიკოსთა განმარტებით ქრისტიანული ეკლესიის ისტორია საღმრთისმეტყველო მეცნიერებათა ჯგუფში შედის, თუმცა, მეორე მხრივ, იგი საერო მეცნიერებაცაა, რადგანაც კაცობრიობის ისტორიის შესწავლას ემსახურება. საქართველოს ეკლესიის ისტორიაც ასევე ქართველი ერის ისტორიის შემადგენელი ნაწილია. საქართველოს ეკლესია წარსულში მუდამ წარმმართველი ძალა იყო ქართველი ერის სულიერი ცხოვრებისა. წმიდა ილია მართლის (ჭავჭავაძე) თქმით: „საქართველოს ეკლესია ყოველთვის თავდადებით პატრონობდა ჩვენს ერს და არასდროს დიდებას ერისას დავიწყებას არ აძლევდა“ (ი. ჭავჭავაძე, ტ. II, გვ. 180).

ქართულ ეკლესიას სამართლიანად უწოდებენ „საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას“; მაგრამ, ამასთანავე, მას უძველესი დროიდან „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიაც“ ეწოდებოდა, ვინაიდან იგი ქრისტეს მოციქულებმა დააფუძნეს.

ძველ საქართველოში წმიდა ანდრიასა და სხვა მოციქულების ჩვენს ქვეყანაში მოღვაწეობა და ქადაგება უეჭველ ჭეშმარიტებად იყო აღიარებული.

ახალ დროში, განსაკუთრებით, XX ს-ის დასაწყისში, წმიდა ანდრიას საქართველოში ქადაგება ლეგენდად გამოცხადდა. უარმყოფელებს ერთ-ერთ არგუმენტად ისიც მიაჩნდათ, რომ მათი აზრით, იბერია უმნიშვნელო ქვეყანა იყო და მას მოციქულთა ყურადღების მიპყრობა არ შეეძლო. სინამდვილეში I ს-ის 30-იანი წლებიდან II ს-ის 60-იანი წლების ჩათვლით, ე. ი. მოციქულთა ეპოქაში იბერია ძლიერი სახელმწიფო იყო, რომელიც ფაქტიურად მთელ ამიერკავკასიას მოიცავდა. რომაელი ისტორიკოსები – ტაციტუსი, დიონ კასიუსი და სხვები სიამოვნებით უთმობდნენ თავიანთ თხზულებებში ადგილს იბერიის სისხლსავსე ცხოვრების აღწერას. შუა საუკუნეების ევროპელები ანტიკური დროის იბერიას უფრო უკეთ იცნობდნენ, ვიდრე თავიანთი დროის საქართველოს. ძველ ისტორიკოსთა ცნობებს იბერიის შესახებ ადასტურებს საქართველოს სხვადასხვა კუთხის არქეოლოგიური შესწავლა.

ამაღლების შემდეგ მოციქულებმა წილი ყარეს, თუ ვის რომელ ქვეყანაში უნდა ექადაგა. „ქართლის ცხოვრება“ გადმოგვცემს, რომ საქართველო წილად ხვდა ღმრთისმშობელს, მაგრამ მისი ძის, ჩვენი უფლის ნებით, ღმრთისმშობელმა თავის ნაცვლად საქართველოში წმ. მოციქული ანდრია პირველწოდებული მოავლინა, რომელსაც

თავისი ხელთუქმნელი ხატი გამოატანა. წმიდა ანდრია მოციქულმა არა მარტო გააქრისტიანა ქართველები, არამედ პირველი საეპისკოპოსოც დააარსა ქალაქ აწყურში, დაუნიშნა ეპისკოპოსი და დატოვა რამდენიმე მღვდელი და დიაკონი, ფაქტიურად ეს იყო შექმნა ქართული ეკლესიისა თავისი იერარქიით.

ანდრია მოციქულმა შემდეგი მოგზაურობის დროს საქართველოში სხვა მოციქულებიც ჩამოიყვანა. კერძოდ, მესამე მოგზაურობისას მას სვიმონ კანანელი და მატათა ჩამოუყვანია. ამის შესახებ ცნობას ეპიფანე კონსტანტინეპოლელი (VIII ს.) იძლევა.

ეფრემ მცირე ბერძნულ წყაროებზე დაყრდნობით წერდა, რომ ჩვენს ქვეყანაში იქადაგა მოციქულმა ბართლომემ. ამ აზრს იცავს არქანჯელო ლამბერტიც, ხოლო XVI ს-ის ერთი სლავური წყარო ქართულ ეკლესიას თომა მოციქულის მიერ დაარსებულად მიიჩნევს. სხვა ისტორიული ცნობის მიხედვით მოციქულ თადეოზსაც უქადაგია საქართველოში.

არა მარტო 12 მოციქულთაგან, არამედ 70 მოციქულთაგანაც ყოფილან საქართველოში და უქადაგიათ აქ. მაგალითად, ქართლის ქრონიკების თანახმად, ასეთი ყოფილა ხრისო, რომელსაც ალბანეთში (იმ დროს იბერიის ნაწილი იყო) მოუხატლავს 19 კაცი.

ამრიგად, 12 მოციქულთაგან ექვსს უქადაგია საქართველოში, კერძოდ: ანდრია პირველწოდებულს, სვიმონ კანანელს, მატათას, ბართლომეს, თომას და თადეოზს. ამათგან ორის საფლავი ახლაც საქართველოშია: სვიმონ კანანელისა – ახალ ათონში და მატათასი – ბათუმთან ახლოს, გონიოს ციხე-სიმაგრეში. ხოლო სამოცდაათთაგან საქართველოში უქადაგია ხრისოს.

მოციქულთა მიერ დაარსებული ეკლესია, სადაც არ უნდა ყოფილიყო ის, ავტოკეფალური იყო. ამიტომაც საქართველოს ეკლესიაც დაარსებისთანავე თავისთავადია.

II საუკუნე

ქრისტიანობა I-II სს-ში არ იქცა იბერიის სახელმწიფო სარწმუნოებად, ისევე, როგორც რომის იმპერიაში, მაგრამ ამ პერიოდში იგი თანდათან გაძლიერდა და განივრცო.

VIII ს-ის წყარო – „აბო ტფილელის წამება“ – წერს, რომ ქართველები ქრისტიანები ყოფილან II-III სს-დან. ამას არქეოლოგიური მასალაც ამტკიცებს. მაგალითად, არქეოლოგების მიერ მიკვლეულია ჩვენში ჯერ კიდევ წმიდა ნინომდე ქრისტიანული მოსახლეობის არსებობის დამადასტურებელი კვალი: ქრისტიანული სამარხნი მცხეთის სხვადასხვა კუთხეში და II-III სს-თა ქრისტიანული ეკლესია ნასტაკისში (ეს უძველესი

ქალაქი ქსნის ციხის ძირში ყოფილა გაშენებული). II-III სს-თა ეკლესიის და აგრეთვე იმდროინდელი ქრისტიანული დაკრძალვის წესის არსებობა ადასტურებს იმ აზრს, რომ რომ საქართველოში ქრისტიანული საეკლესიო ორგანიზაცია უწყვეტად არსებობდა I-II სს-დან (მოციქულთა დროიდან) წმიდა ნინოს ქადაგებამდე (IV ს-მდე). უნდა ვივარაუდოთ, რომ ამ პერიოდის ქართული ქრისტიანული თემები საქართველოში საკმაო გავლენითაც სარგებლობდნენ. ასეთი ვარაუდის საფუძველს მეფე რეგ მარათალის რეფორმაც გვაძლევს.

საქართველო II-III სს-შიც სამისიონერო ასპარეზი ყოფილა (ბერძენ და ლათინ ისტორიკოსთა ცნობებით) და მსოფლიო ქრისტიანული ცენტრები ყურადღებას არ აკლებდნენ მას. ერთი ცნობა ასეთია: „იბერიის იმ ნაწილმა, რომელიც პონტოს ზღვასთან მდებარეობს და კოლხიდად იწოდება, სახარება ჯერ კიდევ იმპერატორ ტრაიანეს დროს მქადაგებელი წმიდა კლიმენტის შემწეობით მიიღო. წმიდა კლიმენტი იმ მხარეში იყო გადასახლებული“ (ი. ტაბალუა, საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, I, გვ. 171).

ირინეოსს კი მიაჩნდა, რომ ქართველებმა (იბერებმა), რომლებიც იწოდებიან კოლხებად (გეოგრაფიული ადგილის მიხედვით), ქრისტიანობა ჯერ კიდევ რომის იმპერატორ ტრაიანემდე (98-117) მიიღეს. იმავე ცნობით, იმ ქართველებმა, რომლებიც კასპიის ზღვისაკენ კავკასიის მთებთან ცხოვრობენ (იგულისხმება აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა), ქრისტიანული სარწმუნოება უფრო გვიან მიიღეს. ეს ცნობა სავსებით ეთანხმება „ქართლის ცხოვრებას“, რომლის მონაცემებითაც ქართველთაგან ქრისტიანობა პირველებმა მიიღეს მეგრელებმა (კოლხებმა) და კლარჯებმა (სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობამ).

წმიდა იუსტინე 150 წლის მახლობლად ამტკიცებდა, რომ არ არსებობს დედამიწაზე ისეთი კუთხე, თვით ბარბაროს ხალხთა შორისაც კი, სადაც ხალხი ჯვარცმული იესოს სახელს არ ლოცულობდესო. ასეთივე აზრს გამოთქვამს ირინეოსიც (ი. ტაბალუა, საქ. ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, I, გვ. 171-172). მით უფრო, სამისიონერო მოძრაობა გვერდს ვერ აუქცევდა იბერიას, რომელიც I ს. 30-იანი წლებიდან II ს. 60-იანი წლების ჩათვლით ძლიერი სახელმწიფო იყო. I-II სს-ში სამი სახელმწიფო – რომი, იბერია და პართია ერთმანეთს ეცილებოდნენ ვრცელ მიწებს ამიერკავკასიის სამხრეთით. იბერია იმდენად იყო გაძლიერებული, რომ მას შეეძლო რომაელთა დახმარების გარეშე დაემარცხებინა პართიის სახელმწიფო. იბერიამ რამდენჯერმე დაამარცხა კიდევ პართიის ჯარი. ამის გამო რომს ეშინოდა იბერიის მეტისმეტი გაძლიერებისა. II ს. 30-50-იანი წლებში ქართლში მეფობდა ფარსმან II, რომელსაც ფარსმან ქველი ეწოდა. „ფარსმან II-ის დროს ქართლი, ჩანს, უკვე ყოველგვარი შენიღბვის გარეშე ებრძვის რომს და ცდილობს მის განდევნას კოლხეთიდან და სხვა მეზობელი ადგილებიდან. ამასთანავე, იგი ამ საქმეში როდი ეძიებს პართიის მხარდაჭერას. ქართლის მმართველები ... ეტყობა,

თამამად უპირისპირდებიან რომსა და პართიას ერთდროულად“ (გ. მელიქიშვილი, საქ. ახ.წ. I-III სს-ში, საქ. ისტ. ნარკვ. ტ. I. 1970. გვ. 510).

ფარსმანი ისე გაძლიერდა, რომ „თავი დამოუკიდებლად ეჭირა“. იმპერატორი ადრიანე ყოველმხრივ ცდილობდა გაეუმჯობესებინა ურთიერთობა ქართველთა მეფესთან, მაგრამ ფარსმანი არ მიდიოდა დათმობაზე. ფარსმანმა ქედმაღლურად თქვა უარი იმპერატორის მიწვევაზე და რომში არ ჩავიდა. იმპერატორის ბიოგრაფი ელიუს სპარტიანე წერს, რომ ადრიანემ ქართველთა მეფეს ყველაზე მეტი, ურიცხვი ძვირფასი საჩუქარი გაუგზავნა.

მომდევნო იმპერატორის – ანტონ პიუსის (133-161) დროს ფარსმან II საქართველოდან მეუღლითა და დიდი ამალით გაემგზავრა რომში, სადაც მას საზეიმო შეხვედრა მოუწყვეს. დიონ კასიუსის თანახმად, იმპერატორს „გაუფართოებია მისი სამფლობელო“. ჩანს, რომმა არა მარტო სცნო იბერიის უკვე არსებული საზღვრები, არამედ დაუმატა კიდევ სხვა მიწები შავიზღვისპირეთსა და სომხეთში. საპატიო ქართველ სტუმარს ნება დართეს მსხვერპლი შეეწირა კაპიტოლიუმში. იმპერატორი დასწრებია ფარსმანის, მისი მისა და სხვა ქართველი დიდებულების სამხედრო ვარჯიშს.

რომში დაიდგა ფარსმანის ცხენოსანი ქანდაკება. ფარსმანის ჩასვლა რომში მიღებულ იქნა როგორც იმპერატორისადმი პატივისცემა, თანახმად ანტონიუს პიუსის ბიოგრაფის – იულიუს კაპიტოლინისა.

ფარსმანის ვიზიტს ისეთი დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია რომში, რომ იგი საქალაქო ქრონიკას პირველ გვერდზე აღუბეჭდავს, რასაც მოწმობს წარწერა მარმარილოს ფირფიტაზე, რომელიც რომის ძველ ნავსადგურში აღმოჩნდა.

როგორც ზემომოყვანილიდან ჩანს, საქართველო მოციქულთა ეპოქაში, I-II სს-ში, მტკიცე და ძლიერი ქვეყანა იყო, გაფართოებული საზღვრებით, სიმდიდრით, სახელგანთქმული, ეკონომიკური ცხოვრებით დაწინაურებული, მაღალგანვითარებული საზოგადოებრივი ურთიერთობით. ამიტომაც ძნელი წარმოსადგენია, მას მოციქულთა და მისიონერთა ყურადღება არ მიეპყრო.

III საუკუნე

საქართველოს ეკლესია დაარსებულია თვით მოციქულთა მიერ. სახარების მქადაგებელთა სამისიონერო მოღვაწეობა იბერიაში II-III სს-შიც გაგრძელებულა. ქრისტიანული თემების გამოჩენას აქ ივანე ჯავახიშვილი სწორედ III ს-ის პირველი ნახევრით ათარიღებს. ტერიტორიულ განვრცობასთან ერთად იზრდება ქრისტიანული თემების გავლენაც. მეფე რევ მართალის რეფორმა გვაძლევს საფუძველს დავასკვნათ, რომ ამ დროს ქრისტეს მოძღვრების გავლენას უკვე სამეფო კარამდეც მიუღწევია. ჯერ კიდევ III ს-ში ქრისტიანობის აღიარების შესახებ განკარგულება გამოსცა იმპერატორმა

გალიენმა 261 წელს. მსგავსადვე მოიქცა გალიენამდე თითქმის ნახევარი საუკუნით ადრე იბერიის მეფე რევ მართალი (გარდ. 213 წ). ამ მეფეს ჰქონია ქრისტეს სიყვარული და მოსმენილი ჰქონია სახარება. ამიტომ ის ყოფილა მოწყალე და შემწე ყოველთა, თუმცა წარმართადვე დარჩენილა. რომში წარმართული ღვთაებისათვის სისხლიანი მსხვერპლის შეწირვა მხოლოდ III ს-ის იმპერატორებმა აკრძალეს. საქართველოში უფრო ადრე გახდა შესაძლებელი მისი ოფიციალურად აკრძალვა სახელმწიფოს მასშტაბებით. „ძველი საისტორიო წყარო ამ კეთილშობილურ საქციელს რევ მართალს მიაწერს“ (გ. გოზალიშვილი, ქართლის მოქცევის პრობლემა და ბაკური, გვ. 38).

II-III სს-ში საქართველოში ქრისტიანული თემების არსებობას არქეოლოგიური მასალაც ადასტურებს. ა. ბოხოჩაძე ნასტაკისის ველზე ქრისტიანული ეკლესიის არსებობის შესახებ წერს: „ნასტაკისის ველზე უფრო ძლიერი დასახლებაც ყოფილა ადრეულ შუა საუკუნეებში, რასაც ნაქალაქარის ტერიტორიაზე გათხრილ ნაგებობათა ნაშთები მოწმობს. საცხოვრებელი ნაგებობანი მრავალი ოთახისა და ერთი დიდი დარბაზისაგან შედგებოდა. ამგვარ ნაგებობებში ერთი ოთახი მცირე ეკლესიას წარმოადგენდა – მკვეთრად გამოყვანილი აბსიდიტა და ნართექსით. ამ პერიოდში ქრისტიანობა ჯერ კიდევ არ არის გამოცხადებული ოფიციალურ სახელმწიფო სარწმუნოებად, არალეგალურ მდგომარეობაშია და თავშეფარებული ჩანს საცხოვრებელ ნაგებობებში. ამ ფაქტს კი დიდი მნიშვნელობა აქვს ქართლის სამეფოში ქრისტიანული რელიგიის ისტორიის შესასწავლად“.

საინტერესოა, როგორი პრინციპით იყო მოწყობილი ეს ეკლესია? ცხადია, ქრისტიანებს, რომლებიც II-III სს-ში საქართველოში ცხოვრობდნენ, სამღვდელოება დასჭირდებოდა, რადგან ნათლობის, ზიარების და სხვა ქრისტიანული წესების აღსრულება სამღვდელოების გარეშე შეუძლებელია. უპირველესად, უნდა აღინიშნოს, რომ სხვადასხვა ქალაქში თუ ქალაქის უბნებში არსებული ქრისტიანული თემები ერთმანეთს არ ექვემდებარებოდნენ. ერთიანი, მთელი ქვეყნის მომცველი ქრისტიანული ეკლესია, ერთი ცენტრითა და ერთიანი მმართველობით არ არსებობდა. თუმცა, იყვნენ ეპისკოპოსებიც. აქვე აღვნიშნავთ, რომ მოციქულთა ეპოქაში და მის შემდგომაც მღვდელმთქმედებას ეპისკოპოსი ასრულებდა და მღვდელს ეპისკოპოსს უწოდებდნენ. ამრიგად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ჩვენში ქრისტიანული ეკლესია და მრევლი (ქრისტიანული თემები) უწყვეტად არსებობდა I ს-დან IV ს-მდე. სწორედ ამ პერიოდში შეიქმნა ის ნოყიერი ნიადაგი, რამაც განაპირობა საქართველოში წმიდა ნინოს მისიის წარმატებით დაგვირგვინება.

საქართველოს ეკლესიის დაფუძნება

საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის 2002 წლის 22 ოქტომბერს დადებული კონსტიტუციურ შეთანხმების თანახმად საქართველოს ეკლესია წარმოადგენს სამოციქულო საყდარს და მსოფლიო მართლმადიდებელი ეკლესიის განუყოფელ ნაწილს.

ქრისტიანობა (მათლმადიდებლობა, ევროპის ერთ-ერთი ტრადიციული აღმსარებლობა), საქართველოში ისტორიულად სახელმწიფო რელიგია იყო, რომელმაც ჩამოაყალიბა მრავალსაუკუნოვანი ქართული კულტურა, ეროვნული მსოფლმხედველობა და ფასეულობები; ამჟამადაც, საქართველოს მოსახლეობის დიდი უმრავლესობა მართლმადიდებელი ქრისტიანია;

საქართველოს კონსტიტუციით აღიარებულია საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებული როლი ქვეყნის ისტორიაში და მისი დამოუკიდებლობა სახელმწიფოსაგან.

„საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას“ უძველესი დროიდან „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიაც“ ეწოდება, ვინაიდან იგი ქრისტეს მოციქულებმა დააფუძნეს.

საქართველოს ეკლესიაში დამკვიდრებული ტრადიციული გადმოცემით, ჩვენში უქადაგნია მოციქულთა სიმრავლეს – წმ. ანდრია პირველწოდებულს, სიმონ კანანელს, მატათას, ბართლომეს, თომასა და თადეოზს. ქართული და უცხოური წყაროებიც მიუთითებენ მოციქულების საქართველოში მოღვაწეობას. ძველი ქართული საეკლესიო წყაროების – „მოქცევაი ქართლისაის“ (VII-IX სს.) და „ქართლის ცხოვრების“ (VIII-XI სს.) ცნობებით, წმიდა მოციქულების ეპოქაში თანამედროვე საქართველოს ტერიტორიას მოიცავდა სახელმწიფო – „ქართლის სამეფო“, რომელსაც უცხოელები იბერიას უწოდებდნენ, ის იყო მემკვიდრე დიდი ისტორიული კოლხიდისა.

იერუსალიმიდან პირველ საუკუნეში საქართველოში ჩამოსვენებულ ქრისტეს კვართს იბერიის მეფე ადერკი ხელით შეეხო, რითაც საღმრთო მადლი მიუღია მას და მის შთამომავლობას, ამიტომაც საქართველოს სამეფო გერბის ცენტრში გამოხატული იყო ქრისტეს კვართი.

წმ. მოციქულთა ეპოქაში, I საუკუნის 30-იანი წლებიდან II საუკუნის 60-იანი წლების ჩათვლით, იბერია ძლიერი სახელმწიფო იყო, რომელიც კავკასიის მნიშვნელოვან ნაწილს მოიცავდა. რომაელი ისტორიკოსები – ტაციტუსი, დიონ კასიუსი და სხვები აღწერენ იბერიის ცხოვრებას (ტაციტუსის ცნობით I ს. 30-იანი წლებიდან იბერია მეგობრობდა რომთან და იმდენად ძლიერი რეგიონალური სახელმწიფო იყო, რომ იბრძოდა საკუთარი სახელმწიფოს საზღვრებს გარეთაც, კერძოდ, იბერიის სამეფო თავისი ძლიერი ჯარით ებრძოდა პართიის სახელმწიფოს, რათა არმენია გაეთავისუფლებინა პართიელთაგან.

იმის შემდეგ, რაც იბერიელებმა არმენია გაათავისუფლეს პართიელთა ბატონობისაგან, არმენიაში გამეფდა იბერთა მეფის მითრიდატეს ძე, შემდეგშიც იბერიის სამეფო სახლის წევრები მართავდნენ არმენიას, 1 საუკუნის რომაელი ისტორიკოსი ტაციტუსი (56-117) გამოყოფს იბერიის მეფის ფარსმანის ვაჟს რადამისტს. იბერია, ამ ეპოქაში აკონტროლებდა მთელ კავკასიას, მის სამხრეთ და ჩრდილოეთ მხარეებს ე.წ. „კასპიის კარიდან“ ვიდრე შავ ზღვამდე. ტაციტუსის ცნობითვე არმენიასთან ერთად „იბერიამ შეიერთა ალბანია და უხმო სარმატებს“ (CORNELIUS TACITUS, ANNALES, VI,33-36, IX,9, XII,15-50).

მეორე ისტორიკოსის დიონ კასიუსის ცნობით II ს. პირველ ნახევარში „იბერიის მეფე ფარსმანესი როცა მეუღლესთან ერთად რომში ჩამობრძანდა ადრიანემ (რომის იმპერატორმა) გააფართოვა მისი სამფლობელოები“ (დიონ კასიუსი, რომის ისტორია, XIX, 15).

შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე განფენილ იმჟამინდელ ვრცელ იბერიაში გამავალი საერთაშორისო სავაჭრო გზები რომის იმპერიას სპარსეთთან და სკვითიასთან აკავშირებდა, ამ მიზეზის გამო, სპარსეთ-ინდოეთსა თუ, ჩრდილოეთით, სკვითია – სარმატიაში საქადაგებლად მიმავალი წმიდა მოციქულები გზას ვერ აუქცევდნენ იბერიას.

ძველი ქართული საეკლესიო წყაროებისა და რუის-ურბნისის კრების განსაზღვრებით, ჩამოყალიბების დროიდან საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა სრულიად საქართველოს ისტორიული მიწა-წყალი და მთელი ქართველი ერი (მცხოვრები როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში), ამიტომაც ნაბრძანებია რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერაში – **„წმიდა მოციქულმა ანდრიამ იქადაგა ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“**, წყაროებში დაცული საეკლესიო გადმოცემს თანახმად, ამაღლების შემდეგ მოციქულებმა წილი ყარეს თუ ვის რომელ ქვეყანაში უნდა ექადაგა. „ქართლის ცხოვრება“ გადმოგვცემს, რომ საქართველო წილად ხვდა ყოვლადწმიდა ღვთისმშობელს, მაგრამ მისი ძის, ჩვენი უფლის ნებით ღვთისმშობელმა თავის ნაცვლად საქართველოში წმ. ანდრია პირველწოდებული მოავლინა, რომელსაც თავისი ხელთუქმნელი ხატი გამოატანა. ანდრია მოციქულმა შემდეგი მოგზაურობის დროს საქართველოში სხვა მოციქულებიც ჩამოიყვანა. კერძოდ, მესამე მოგზაურობისას მას სიმონ კანანელი და მატათა ჩამოუყვანია. ამის შესახებ ცნობას ეპიფანე კონსტანტინოპოლელი (VIII ს.) იძლევა.

არქეოლოგების მიერ დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოში გამოკვლეულია II-III საუკუნეთა ქრისტიანული სამარხები, ქრისტიანული წესით დაკრძალული მოზრდილები და ბავშვები შესაბამისი ქრისტიანული ატრიბუტებით (არტეფაქტებით). მასალიდან ჩანს, რომ ქრისტიანობას იღებდნენ ბავშვებიც კი, რომელთა მოსანათლად სამღვდელოება იყო საჭირო. ამით დასტურდება „ქართლის ცხოვრების“ ცნობა, რომ ანდრია მოციქულმა, იმჟამინდელ საეკლესიო ცენტრში, აწყურში, ქრისტიანებს დაუდგინა სამღვდელოება ეპისკოპოსთან ერთად, ანუ საფუძველი დაუდო

საქართველოს წმიდა ეკლესიას, რომელსაც, ამ წყაროს ცნობით, თავისი იერარქიული მმართველობა გააჩნდა უკვე მოციქულების ეპოქიდანვე.

მე-11 საუკუნეში ანტიოქიის საპატრიარქო კარზე წმიდა გიორგი მთაწმინდელის მტკიცებით რადგანაც მოციქულების მიერ დაარსებული ეკლესიები პირველ საუკუნეებში თავისთავადები (ავტოკეფალურები) იყვნენ, მსგავსადვე, მოციქულის მიერ დაარსებული საქართველოს ანუ ივერიის ეკლესიაც თავისთავადი იყო.

რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების წმიდა მამათა განმარტებით, საქართველოში არსებული ქრისტიანული თემები მე-2, მე-3 საუკუნეებში წარმართი მეფეების მხრიდან განიცდიდნენ დიდ დევნას, ამიტომაც IV საუკუნეში წარმოიქმნა საჭიროება სამეფო ოჯახისა და მთელი ერის მოქცევისა.

IV ს-ში საქართველოში იქადაგა მოციქულთასწორმა წმიდა ნინომ, უფლისმიერი დავალებით მას უნდა გაექრისტიანებინა იბერიის სამეფო ოჯახი და უფლის შეწევნით მან ეს მოახერხა.

სამეფო ოჯახთან ერთად ქრისტიანობა მიიღო მთელმა ქართველმა ერმა, ამიტომაც წერს რუის-ურბნისის კრება, რომ წმიდა ნინოს მიერ გაქრისტიანდა „ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“, ისევე როგორც იქამდე 300 წლით ადრე წმიდა ანდრია იქადაგა „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“ (დიდი სჯულისკანონი, 1974, გვ. 545-546).

ჩვენი წყაროების ამ მითითებას, რომ წმიდა ნინომ „განანათლა ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“ მთლიანად ეთანხმებიან IV-V და სხვა საუკუნეების უცხოური წყაროები – კერძოდ, IV საუკუნის ეკლესიის ისტორიკოსი გელასი კესარიელი წმ. ნინოს შესახებ წერს – იმპერატორ კონსტანტინეს ხანაში „ღმრთის ცნება მიიღეს პონტოს გასწვრივ მიწა-წყალზე მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა, რომელთაც მანამდე ის არა სწამდათ. ამ უდიდესი სიკეთის მიზეზი გახდა ერთი დედაკაცი, რომელიც მათთან იყო ტყვედ“ (გეორგიკა, I, 1961, გვ. 186).

ამასვე წერს V საუკუნის ისტორიკოსი გელასი კვიზიკელიც – „ამავე დროს პონტოს გასწვრივ მდებარე ქვეყნის მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა ღმრთის სიტყვა, რომელიც მანამდე არ სწამდათ შეიწყნარეს“ (მიმომხილველი, I, 1926, გვ. 55).

მამასადამე, გელასი კესარიელისა და გელასი კვიზიკელის ცნობებით, წმიდა ნინოს მიერ მთელმა ქართველმა ერმა, როგორც ზღვისპირეთში მცხოვრებლებმა (ლაზებმა), ისე ქვეყნის დანარჩენ ნაწილში მცხოვრებლებმა (იბერებმა), ერთდროულად მიიღეს „ღვთის მცნება“.

იბერთა მოქცევის ფაქტს აღწერენ ახ. წ. IV-V საუკუნეების ისტორიკოსები: სოკრატე

(საეკლესიო ისტორია, წიგნი I, 19), თეოდორიტოს კვირელი (ეკლესიის ისტორია, წიგნი I, 1, 23.), სოზომენე (საეკლესიო ისტორია, წიგნი I, 6, 7, 34, 36) და რუფინუსი (საეკლესიო ისტორია, I, 10).

გელასი კესარიელისა და გელასი კვიზიკელის ცნობებს, რომ წმიდა ნინომ მოაქცია ლაზებიც იბერებთან ერთად, ეთანადება V საუკუნის ცნობილი ისტორიკოსის მოვსეს ხორენაცის ცნობა, ის წერს, ვრცელი არეალი შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე მოაქცია წმიდა ნინომ, რომელმაც იქადაგა კლარჯეთიდან ვიდრე კასპიის ზღვისპირეთში იმჟამად მცხოვრებ მასქუთებამდე – „სანატრელი ნუნე წავიდა იქედან, რათა თავისი ადვილგასაგები საუბრით ქართველთა ქვეყნის სხვა კუთხეებიც დაემომღვრა... გაგზედავ და ვიტყვი, რომ ნუნე მოციქული ქალი გახდა, მან იქადაგა სახარება კლარჯეთიდან დაწყებული ვიდრე ალანთა და კასპიის კარებამდე, მასქუთთა საზღვრებამდე, როგორც ამას აგათანგელოზი გაუწყებს შენ“ (მოვსეს ხორენაცი, სომხეთის ისტორია, 1984, გვ. 172).

აგათანგელოზის ცნობითაც, მოვსეს ხორენაცის სიტყვით, წმიდა ნინოს უქადაგნია შავი ზღვისპირეთიდან – კლარჯეთიდან, ვიდრე კასპიის ზღვამდე (მასქუთებამდე). რადგანაც, ლაზიკა (სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო) გელასი კესერიელისა და გელასი კვიზიკელის ცნობებით წმ. ნინოს სამოღვაწეო არეალში შედიოდა, ამიტომაც, დასავლეთ საქართველო მე-4 საუკუნიდანვე წმ. ნინოს მიერ დაფუძნებული საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში იყო მოქცეული ისევე, როგორც აღმოსავლეთ საქართველო.

ამ საკითხში ქართული წყაროები თანხვედრაშია უცხოურთან – კირიონ კათალიკოსი (VI-VII სს) ეგრისის არქიეპისკოპოსიც იყო იოანე სომეხთა კათალიკოსის (899 წ.) ცნობით. ის წერს – კირიონ I იყო მამამთავარი „იბერიელთა, გუგარელთა და ეგრისელთა ადრინდელი წესის შესაბამისად“ (იოანე კათალიკოსის (დრასხანაკერტელის) მატთანე, 1912, გვ. 65).

ათეისტების ბატონობისას, სსრკ საისტორიო წრეებში გავრცელდა არასწორი შეხედულება თითქოს დასავლეთ საქართველო მე-10 საუკუნემდე, შედიოდა არა საქართველოს, არამედ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში (ეს მტკიცება დღესაცაა გავრცელებული).

მათ ვერ მოახერხეს კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქიის სწორი გეოგრაფიული ლოკალიზაცია, არსაწორად მიიჩნიეს, თითქოსდა ლაზიკის ეპარქიის როდოპოლისის კათედრა ვარციხეში, საისინისა -ცაიშიში, პეტრა ცინისძირში, ხოლო ზიგანას (ზიგანევის) კათედრა გუდაყვაში მდებარეობდა.

ამის დასამტკიცებლად იშველიებენ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოში შემავალ საეპისკოპოსკოპოსოთა ნუსხებს (ე.წ. ნოტიციებს), მასში აღნიშნულია, რომ ლაზიკის სამიტროპოლიტო ექვემდებარებოდა კონსტანტინოპოლს ვიდრე თითქმის მე-10 საუკუნემდე. მაგრამ, ჯერ კიდევ ცნობილი მეცნიერი ნ. ადონცი მიუთითებდა, რომ ლაზიკის სამიტროპოლიტოს ზიგანას, საისინის, როდოპოლისისა და პეტრას

საეპისკოპოსოები სინამდვილეში მდებარეობდნენ არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ამჟამინდელ ლაზისტანში, ისტორიული ლაზიკის სამხრეთ ნაწილში, ტრაპეზუნტ-ზიგანა-გუმიშხანეს რეგიონში, რაც ახალი გამოკვლევებითაც დასტურდება (იხ. წიგნი „ქალდეა“, 2011), ხოლო დასავლეთ საქართველო მუდამ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა.

ქართული ეკლესიის განუყოფელი ნაწილის, აფხაზეთის საკათალიკოსოს დაარსების მოკლე ისტორია ასეთია - IV-VII სს-ში საქართველოს ყოველ ნაწილში ჩამოყალიბდა ათეულობით ეპარქია და საეპისკოპოსო. მათი რიცხვი გასაკუთრებით გაიზარდა VIII-X სს-ში, ამის გამო, წარმოიქმნა საჭიროება, რათა საქართველოს ეკლესიაში ეპარქიათა მართვის გაადვილებისათვის ჩამოყალიბებულიყო რამდენიმე საეკლესიო ადმინისტრაციული ოლქი, მსგავსნი ბიზანტიური სამიტროპოლიტო ოლქებისა. ამ მიზნით, ქართული ეკლესიის წიაღში ჩამოყალიბდა დასავლეთ საქართველოს მომცველი საეკლესიო-ადმინისტრაციული ერთეული, რომელსაც „ქვემო ივერიის“ ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსო ეწოდებოდა. მის მმართველს „უმრწემესი კათალიკოსის“ ტიტული მიენიჭა, რადგანაც „უხუცესი კათალიკოსი“ მცხეთის პირველიერარქს ერქვა. ძველ საქართველოში საეკლესიო-ადმინისტრაციული ერთეულის დაარსების უფლება ეკუთვნოდა მეფეს, ამიტომაც აფხაზეთის საკათალიკოსოს დაარსებას ესაჭიროებოდა დასტური სახელმწიფო ხელისუფლების მხრიდან და მართლაც, მეფე ბაგრატ ბაგრატიონმა (IX ს.) გასცა ამის დასტური.

ამიტომაც წერს მემატთანე შემდეგს: **„ამან ბაგრატ განაწესა კათალიკოზი აფხაზეთს ქრისტეს აქეთ 830 წელს“** (ქართლის ცხოვრება, 1955, I, გვ. 255).

აფხაზეთის საკათალიკოსო აღმოცენდა ქართველ მეფეთა და პირველიერარქთა ნებით და ის შემდგომში ყოველთვის ერთ-ერთ ადმინისტრაციულ-საეკლესიო ოლქს წარმოადგენდა ზოგადქართული ეკლესიისა.

აფხაზეთის საკათალიკოსო, ისტორიულად ქართული ეკლესიის ერთ ნაწილს წარმოადგენდა, რომლის მეორე ნაწილი იყო ქართლის საკათალიკოსო.

ასევე, შემდგომ საუკუნეებში, ჩრდილო კავკასიაში ქრისტიანობის გავრცელების კვალდაკვალ, ჩამოყალიბდა ხუნძეთის (დაღესტნის) სამიტროპოლიტო ოლქი, რომელსაც ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შემავალი კათალიკოსი მართავდა, ამის თქმის უფლებას იძლევა ის, რომ სინას მთის ქართულმა ხელნაწერებმა შემოინახეს „ხუნძელი კათალიკოსის ოქროპირის“ სახელი, ამასთანავე ცნობილია, რომ კავკასიის ამ რეგიონში რამდენიმე საეპისკოპოსო მოქმედებდა (ანწუხისა, წუქეთისა, ჭარფიფინეთისა და სხვა), არქეოლოგების მიერ დადასტურებულია ამ რეგიონში მრავალი ქრისტიანული ეკლესიის ნაშთი ქართული წარწერებით. სხვა ქრისტიანულ ნაშთებთან ერთად აღმოჩენილია IX-X სს. სეფისკვერის ქვის საბეჭდავიც კი ასევე ქართული წარწერებით.

სამხრეთ საქართველოსა და ჩრდილო სომხეთში მცხოვრები მრევლისათვის ასევე დაარსებული იქნა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შემავალი საეკლესიო-ადმინისტრაციული ერთეული – „სომხეთის სამიტროპოლიტოს“ სახელწოდებით,

ანისის, ვალაშკერტის, ყარსის, დადაშენის და სხვა ქართული საეპისკოპოსოებით. საქართველოს საპატრიარქოში შემავალი რამდენიმე საკათალიკოსო (ქართლისა, აფხაზეთისა, ხუნძეთისა) და მრავალათეული საეპისკოპოსო ქმნიდა ერთიან ქართულ ეკლესიას.

ზოგად ქართული ეკლესიის მთლიანობა მიიღწეოდა საერთო საეკლესიო სამართლით, საერთო სჯულისკანონით, საერთო ქართული საღვთისმსახურო ენით, საერთო ტრადიციებითა და საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის საერთო მეთაურობით.

აღნიშნულ საკათალიკოსოთა ზემდგომი საეკლესიო ინსტიტუტი იყო საერთო სჯულისკანონის და საეკლესიო სამართლის შემმუშავებელი საქართველოს საეკლესიო კრებები. სრულიად საქართველოს პატრიარქის მოვალეობა იყო უზრუნველყო სრულიად საქართველოს ეკლესიაში (ე.ი. ქართლისა და აფხაზეთის საკათალიკოსოებში და სხვა საეკლესიო-ადმინისტრაციულ ერთეულებში) საერთო სჯულისკანონის დაცვა.

აფხაზეთისა და ქართლის კათალიკოსთა მონაწილეობით საეკლესიო კრებების მიერ გამოცემულ კანონებს მთელს საქართველოში (ცხადია აფხაზეთშიც) სავალდებულოდ აღსასრულებელი ძალა ენიჭებოდა (მათ შორის სამოქალაქო სამართლის სფეროშიც). მაგალითად, XVI ს-ის საეკლესიო სამართლის ძეგლში, რომელსაც „სამართალი კათალიკოსთა“ ეწოდება, ნათქვამია: „ქ. სახელითა და ღვთისათა: მე ქრისტეს მიერ კურთხეულმან ყოვლისა საქართველოსა კათალიკოზმან-პატრიარქმან მალაქია, მე ქრისტეს მიერ კურთხეულმან აფხაზეთის კათალიკოზმან მამათმთავარმან ევდემონ, დავსხედით და შევკრიბენით ყოველნი ეპისკოპოზნი აფხაზეთისანი... დავიდევით სჯულისკანონი და ჩვენცა იმისგან გამოვიღევით... და სჯულისკანონიცა ასრე ბრძანებს“... (ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. I, 1963, გვ. 393-397). აფხაზეთის საკათალიკოსოს ამ საეკლესიო კრებამ სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის მეთაურობით გამოსცა კანონები, რომლებიც სავალდებულოდ აღსასრულებელი იყო მთელი საქართველოს ტერიტორიაზე, თუმცა ის აფხაზეთში იქნა მიღებული და ისინი აფხაზეთის საკათალიკოსოს ეპისკოპოსებმა დაამტკიცეს (ესენი იყვნენ ქუთათელი, გენათელი, ჭყონდიდელი, ბედიელი, მოქველი, დრანდელი, ცაგერელი, ხონელი, ნიკორწმიდელი, ცაიშელი), მაგრამ, ისინი, ამ კრებაზე, ერთიან საქართველოს ეკლესიას წარმოადგენდნენ.

„ქართლის ცხოვრების“ ჩანართის ცნობით, საქართველოს ეკლესიის მეთაურის საპატრიარქო ღირსება უცვნია VI მსოფლიო საეკლესიო კრებას. ძნელია ითქვას რამდენად შეესაბამება რეალობას ეს ცნობა, მაგრამ ის გვაძლევს ინფორმაციას საქართველოს ეკლესიის წიაღში დამკვიდრებული აზრის შესახებ რომ, საპატრიარქო ღირსება საქართველოს ეკლესიის მეთაურს VII საუკუნიდან გააჩნდა. ეს წყარო წერს:

„ქრისტეს აქეთ ქ-ნკ იქმნა კრება მეექვსე [680-681]... კოსტანტინოპოლის შინა. ამის კრებისა მიერ ბრძანეს ესრეთ წმიდისა ეკლესიისა საქართველოსათვის, რომელ არს წმიდა მცხეთა, რათა იყოს სწორ პატივითა (ვიტარცა) წმიდანნი სამოციქულო კათოლიკე ეკლესიანი, საპატრიარქონი.

და იყოს კათალიკოსი ქართლისა სწორი პატრიარქთა თანა, და აკურთხევდეს, მწყსიდეს და განაგებდეს სიმართლით მთავარეპისკოპოსთა, მიტროპოლიტთა და ეპისკოპოსთა, და სამწყსოსა თვისსა ქართლსა გამოღმა-გაღმა კახეთსა, შაქსა, შირვანსა და მიდგმით-წამოვლით მთისა ადგილისათა, სუანეთსა და ჩერქეზის საზღვრამდის, სრულიად ოვსეთსა და ყოველსა ზემო-ქართლსა სამცხე-საათაბაგოსა“ (ქართლის ცხოვრება, 1955, გვ. 231, 232).

ასევე ამ ცნობას, იმეორებს ძველი საეკლესიო წყარო – „მარტვილური ხელნაწერი“. ის ასახელებს თავის ბერძნულ წყაროს – „კონსტანტინოპოლურ ტაქტიკონს“.

ყველგან ამის დასტურად შავი ზღვიდან-არაქსამდე ჩვენ ამჟამადაც გვხვდება დიდებული ეკლესია მონასტრების ნაშთები, ქართული წარწერებით, მათ შეეხება უამრავი წყარო. ამასვე წერს არქანჯელო ლამბერტიც.

საქართველოს ეკლესიაში წირვა – ლოცვის (ლიტურგიკის) ენა იყო და არის ძველი ქართული ენა, ქართული ეკლესიის მამებმა შექმნეს უმდიდრესი ლიტურატურა მე-4 – მე-5 საუკუნეებინ დღემდე – მონასტრებსა და საეკლესიო დაწესებულებებში საქართველოსა და უცხოეთში (იერუსალიმში, ანტიოქიაში, საბერძნეთში (ათონის წმიდა მთაზე), ბულგარეთსა, არაბეთში (სინას მთაზე) და სხვაგან), ქართული საეკლესიო კულტურის უდიდესი კერა – ტაო-კლარჯეთი ამჟამად თურქეთის ტერიტორიაზეა.

ერთიანი საქართველოს დაშლის შემდეგ ქართული ეკლესია დიდად იღწოდა ქვეყნის გაერთიანებისა და დამშვიდებისათვის, შეიძლება ითქვას, რომ ამ ურთულეს პერიოდში მხოლოდ საქართველოს ეკლესია აერთიანებდა დაშლილ-დანაწევრებულ ქვეყანას და მის ხალხს.

მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში საქართველოს სამეფო კარზე წარმოიშვა იდეა თანამორწმუნე რუსეთის დიდი მართლმადიდებლური სახელმწიფოს მხარდაჭერით აღედგინათ საქართველოს სახელმწიფოს ძლიერება, გაეძლიერებინათ ეკლესია, სარწმუნოება, დაებრუნებინათ დაკარგული პროვინციები – ჭარ-ბელაქანი და სამცხე-საათაბაგო, გაეძლიერებინათ ქვეყნის თავდაცვა, რუსეთის ხელისუფლებამ გეორგიევსკში ხელშეკრულებაც კი დადო ქართველთა სამეფო კართან 1783 წელს (ე.წ. გეორგიევსკის ტრაქტატი) ამ პირობათა დასაცავად, მაგრამ გაძლიერების ნაცვლად რუსეთის იმპერიამ საერთოდ გააუქმა ქართული სახელმწიფოებრიობა და ასევე, უკანონოდ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიაც. საუკუნოვანი ბრძოლის შედეგად, რუსეთის საიმპერატორო ტახტის მოშლის შემდეგ 1917 წელს ქართველმა ხალხმა ადადგინა თავისი ეკლესიის ავტოკეფალია. 1918 წელს კი სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა. 1990 წელს ეს ფაქტი (ეკლესიის ავტოკეფალია) აღიარა კონსტანტინოპოლის მსოფლიო საპატრიარქომ.

საქართველოს ეკლესიის მეთაური, კათალიკოს პატრიარქის ტიტულით, ინიშნებოდა და ინიშნება არა უცხოეთიდან, არამედ მას ადგილზევე ირჩევდნენ ქართველი ეპისკოპოსები გაფართოებულ საეკლესიო კრებაზე. საქართველოში სხვადასხვა საუკუნეში 80-დე ეპარქია და საეპისკოპოსო კათედრა იყო. ამჟამად საქართველოს უწმიდესი და უნეტარესი კათალიკოს პატრიარქის ილია მეორის ძალისხმევით აღდგენილია 45 ეპარქია, ამოქმედდა უამრავი ეკლესია მონასტერი და დღევანდელ საქართველოში ეროვნული ეკლესია სარგებლობს დიდი ავტორიტეტით.

რუკა 2 (11). ქართლის სამეფო წმ. მეფე მირიანისა და წმ. ნინოს ეპოქაში

IV საუკუნე

IV ს-ში ქრისტიანობის სახელმწიფო სარწმუნოებად გამოცხადება იყო არა მოულოდნელი, შემოტანილი, ანდა თავსმოხვეული აქტი, არამედ ეფუძნებოდა ქრისტიანობის ადგილობრივ სამსაუკუნოვან ტრადიციას. წმ. ნინოს გაუქირდებოდა მთელი ქართველი ხალხის გაქრისტიანება, წმ. მოციქულებს შემზადებული რომ არ ჰყოლოდათ ერი ქრისტიანობის საჯარო აღიარებისათვის. ამ თვალსაზრისმა წმ. ნინოს ცხოვრებაშიც ჰპოვა ასახვა, სადაც უფალი წმ. ნინოს უცხადებს, რომ საქართველოში „სამკალი ფრიად არს, ხოლო მუშაკნი მცირე“, ეს იმას ნიშნავს, რომ საქართველოში მოციქულთა მიერ დათესილი სახარების მარცვალს საუკუნეთა მანძილზე ხალხი საერთო სახალხო მონათვლისათვის შეუმზადებია.

უძველესი ქართული წყარო, რომელიც ქართლის მოქცევის შესახებ მოგვითხრობს, არის „მოქცევაი ქართლისა“. იგი ორი ნაწილისაგან შედგება. I ნაწილში მოცემულია ისტორიული ქრონიკა, ხოლო II ნაწილი წმ. ნინოს ცხოვრების საეკლესიო საკითხავს წარმოადგენს. „მოქცევის“ I ნაწილი – ისტორიული ქრონიკები სხვადასხვა დროსაა

დაწერილი. წმ. ნინოს ცხოვრება კი, წინა ნაწილისგან დამოუკიდებლად, IV ს-ში უნდა იყოს დაწერილი. ამ რედაქციიდან ჩანს, რომ ნინოს ნაამბობი დაბა ბოდში (ბოდბეში) ჩაუწერიათ სალომე უჯარმელსა და პეროჟავრა სივნიელს. თუმცა სამი დიდი ისტორიკოსი – ნ. მარი, ივ. ჯავახიშვილი, კ. კეკელიძე ამ თხზულებას IX ს-ით ათარიღებს, ჩვენ არავითარი საბაზი არა გვაქვს არ დავუჯეროთ წყაროს და ამიტომ იგი, როგორც ჭეშმარიტი, ისე უნდა მივიღოთ. ამას ერთი საინტერესო ფაქტი ადასტურებს: IV ს-ის მეორე ნახევარში ბიზანტიაში იმყოფებოდა სალომესა და რევის (მირიან მეფის ძის) შვილიშვილი, ჯერ კიდევ უფლისწული ბაკური, თრდატის ძე. მან ცნობილ ბიზანტიელ ისტორიკოსებს – გელასი კესარიელსა და რუფინუსს უამბო ქართველთა გაქრისტიანების ისტორია. ეს მონათხრობი „წმიდა ნინოს ცხოვრების“ თავისებური შემოკლებული ვარიანტია.

გელასი კესარიელს „საეკლესიო ისტორიაში“ აღუწერია ქართლის მოქცევის ამბავი. სამწუხაროდ, ეს თხზულება დღესდღეობით დაკარგულად ითვლება. მაგრამ ცნობები მასზე მერმინდელ ავტორებს შემოუნახავთ თავიანთ ნაშრომებში. მათ შორის უძველესია რომაელი საეკლესიო ისტორიკოსი – რუფინუსი (გარდ. 410 წ.), მას უთარგმნია და თავის თხზულებაში შეუტანია გელასი კესარიელის ცნობა ქართველთა გაქრისტიანების შესახებ. რუფინუსზე დაყრდნობით ეს ისტორია მოთხრობილი აქვს V ს-ის ბერძენ ისტორიკოსს – სოკრატესაც (დაიბ. 380 წ.) თავის „საეკლესიო ისტორიაში“. ამავე სათაურის ნაწარმოებში მოგვითხრობს იბერთა გაქრისტიანების ამბავს V ს-ის მეორე ბერძენი ისტორიკოსი თეოდორიტე კვირელი (დაიბ. 390 წ.). ქართლის მოქცევის ამბავი გადმოცემული აქვს აგრეთვე კიდევ ერთ ბერძენ საეკლესიო ისტორიკოსს – სოზომენს. მას უშუალოდ რუფინუსით უსარგებლია. V ს-ის ბერძენი ისტორიკოსი გელასი კვიზიკელიც გელასი კესარიელის „ისტორიით“ სარგებლობდა.

გელასი კესარიელის ისტორია, რომლითაც სარგებლობდნენ შემდეგში ბერძენ-რომაელი ისტორიკოსები, IV ს-ის ბოლოს, ქართლის გაქრისტიანებიდან სულ რაღაც ნახევარი საუკუნის შემდეგ დაიწერა. უაღრესად საყურადღებოა გელასი კესარიელის ცნობა იმის თაობაზე, რომ მან ქართველთა გაქრისტიანების ამბავი იბერთა სამეფო სახლის ერთ-ერთი წარმომადგენლის – ბაკურისაგან გაუგია.

მამასადამე, უნდა დავასკვნათ, რომ უძველესი ქართული წყარო, რომელიც ქართველთა გაქრისტიანების შესახებ მოგვითხრობს, IV ს-შია დაწერილი სალომე უჯარმელის მიერ. სავარაუდოა, სწორედ ეს ჩანაწერი გამოიყენა ბაკურმა ბერძენ ისტორიკოსებთან საუბრისას.

რომელ წელს შემოვიდა წმ. ნინო საქართველოში და გააქრისტიანა თუ არა მან მთელი ქართველი ხალხი? ეს საინტერესო საკითხი ძალზე დამაჯერებლად გარკვევა ისტორიკოსმა ვახტანგ გვილაძემ. მისი მსჯელობის თანახმად, წმ. ნინო საქართველოში

303 წელს შემოვიდა. 317-318 წლებში ქართლის სამეფო კარმა ქრისტიანობა სახელმწიფო სარწმუნოებად აღიარა, ხოლო 324 წელს ხალხი მასიურად მოინათლა.

ძალზე მნიშვნელოვანია, რომ ვახუშტი ბაგრატიონი ქართლის მოქცევას 317 წლით ათარიღებდა. ამავე თვალსაზრისს იზიარებდნენ დ. ბაქრაძე და ივ. გვარამაძე. ქართლის მოქცევის თარიღად 318 წელი მიაჩნდათ პ. იოსელიანს, გ. საბინინს და რ. ცამციევსაც.

ქართული ეკლესიის მეთაურის – ეპისკოპოს იოანეს ხელდასხმის თარიღად ვ. გოილაძეს 324 წ. მიაჩნია. იგი ფიქრობს, რომ ქართული ეკლესია არა ანტიოქიური, არამედ კაპადოკიური (პონტოს დიოცეზი) წარმოშობისა უნდა იყოს.

ეს მსჯელობა ძალზე დამაჯერებელია. ამიტომაც უნდა აღდგეს ვახუშტი ბაგრატიონის მიერ გამორკვეული თარიღი და ქართლის მოქცევა 317-318 წლებით დათარიღდეს, ხოლო ქართული ეკლესიის ორგანიზაცია და ხალხის ნათვლა – 324-26 წლებით.

რუკა 3 (42). საეპისკოპოსოები გორგასლის დროს

V საუკუნე

V ს-ის დასაწყისში საქართველო უკვე სპარსელთა მიერ დახარკული ქვეყანა იყო. სპარსელებმა, მართალია, ვერ შეძლეს ქართული სახელმწიფოებრიობის გაუქმება, მაგრამ ქართველების ასიმილაციას დაუფარავად ცდილობდნენ. უპირველესად, მათ სურდათ, რომ ქართველებს სპარსული სარწმუნოება – ცეცხლთაყვანისმცემლობა მიეღოთ. ისინი ებრძოდნენ და კრძალავდნენ ქართულ ეროვნულ წეს-ჩვეულებებსა და ტრადიციებს. ქრისტიანობა იმ დროს უკვე ქართულ ეროვნულ სარწმუნოებად იყო ქცეული და ამიტომაც ქართველებს ქრისტიანული წეს-ჩვეულებები ჰქონდათ. სპარსელებს იმედი ჰქონდათ, რომ მისი მოშლით ქართველებს ეროვნულ სახეს დაუკარგავდნენ.

აქვე უნდა ითქვას, რომ ქართველთა მტრობაში სპარსელებს არც ბიზანტიელები უდებდნენ ტოლს. მათ IV ს-ის ბოლოს საქართველოს სამხრეთის ტერიტორიების დიდი ნაწილი წაართვეს და უშუალოდ შეიერთეს, ხოლო V ს-ის პირველ ნახევარში დას. საქართველოს მნიშვნელოვანი ნაწილიც მიიტაცეს მდინარე ეგრისწყლიდან ვიდრე ციხე-გოჯამდე.

მიუხედავად ამისა, რადგანაც საქართველოს დიდი და უმთავრესი ნაწილი სპარსთა გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა, მთავარი საფრთხე სწორედ სპარსელებისაგან მოდიოდა. რწმენით ვახტანგ გორგასალი ბერძნული, ე.ი. მართლმადიდებლური ორიენტაციისა იყო და სიკვდილის წინ ანდერძიც დაგვიტოვა, რომ ქართველებს „ბერძენთა სიყვარული“, ე.ი. მართლმადიდებლობა არ მიეტოვებინათ, თუმცა ბიზანტიელებს შეებრძოლა კიდეც და საქართველოს მათგან მიტაცებული ტერიტორიები დაუბრუნა.

აღსანიშნავია, რომ V ს-ში არსებობდა ორი განსხვავებული მიმართულება ქრისტიანობაში. ერთ მიმართულებას ბიზანტია მფარველობდა, ხოლო მეორეს – სპარსეთი.

სპარსეთის სამეფო კარმა, როცა იგი მიხვდა, რომ მაზდეანობის გავრცელება არცთუ ადვილი იყო და ქრისტიანი ხალხები თავიანთ სარწმუნოებას არ დათმობდნენ, სარწმუნოებრივი პოლიტიკა შეცვალა. სპარსეთს ერჩივნა, რომ ისინი ირანოფილურად განწყობილი ქრისტიანული ეკლესიების გავლენისა და კონტროლის სფეროში მოქცეულიყვნენ. ასეთი იყო ანტიბიზანტიურად განწყობილი სირიული და სპარსული ეკლესიები.

ცხადია, ასეთი მდგომარეობა თავის ზემოქმედებას სპარსეთის გავლენის სფეროში მყოფ საქართველოს საზოგადოებაზეც მოახდენდა. საქართველოში V ს-ში უთუოდ არსებობდნენ როგორც ბერძნული (ელინოფილური), ასევე სპარსოფილური ქრისტიანული საეკლესიო დაჯგუფებანი. სწორედ ამიტომ საქართველოს მეფე საგანგებო და დამაბულ მდგომარეობაში იმყოფებოდა. ქართველი მეფეები, „ქართლის ცხოვრების“ თანახმად, ან ერთდროულად ორივე დამპყრობელს – სპარსეთსა და საბერძნეთს ებრძოდნენ, ანდა ბრძნულად იყენებდნენ წინააღმდეგობას ამ სახელმწიფოთა შორის და ხან ბერძნებს ებრძოდნენ სპარსული ძალით, ხან კი სპარსელებს – ბერძენთა ძალით.

ცნობილია, რომის იმპერატორ კონსტანტინემდე ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგია არ ყოფილა. ამიტომაც, შეიძლება ითქვას, ქრისტიანული თემები თავისუფლებით სარგებლობდნენ იმ თვალსაზრისით, რომ სახელმწიფო არ კარნახობდა ქრისტიანულ ეკლესიას, თუ რა სახის უნდა ყოფილიყო მისი ადმინისტრაციული სტრუქტურა. ამის გამო IV ს-მდე ქრისტიანული თემი მოციქულთა 34-ე კანონის თანახმად ამ თემის მთავარეპისკოპოსს უნდა დაქვემდებარებოდა. თემების მთავარეპისკოპოსები კი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელნი იყვნენ.

მთავარეპისკოპოსს ირჩევდა თემის („ნათესავის“) სამღვდელოების კრება. ამიტომაც ყოველი საეკლესიო თემი და საეპისკოპოსო თავისუფალი და „ავტოკეფალური“ იყო. სრულებით შეიცვალა მდგომარეობა სახელმწიფოს მიერ ქრისტიანობის აღიარების, ანუ რელიგიის გასახელმწიფოებრიობის შემდეგ. ამ დროისათვის (IV ს-ის დასაწყისში),

როგორც ცნობილია, რომის იმპერიაში დაწესდა „ტეტრარხია“ – „ოთხის მმართველობა“. ადმინისტრაციული მმართველობის თვალსაზრისით იმპერია ცალკეულ ნაწილებად დაიყო. მას მართავდა ორი იმპერატორი და ორი კეისარი. იმპერიის უდიდეს ქალაქებში: რომში, ანტიოქიაში, ალექსანდრიაში და ა.შ, მხარეთა და პროვინციათა მმართველები ისხდნენ. ამ მდგომარეობამ დიდ ქალაქებში მსხდომი ეპისკოპოსების გაძლიერება, გამდიდრება, მათი ავტორიტეტისა და გავლენის გაზრდა გამოიწვია, დიდი ქალაქების ეპისკოპოსები ქალაქის საერთო საერო მმართველთან თანხმობით მოქმედებდნენ. საერო მმართველი დაინტერესებული იყო მის ქალაქში მჯდომი ეპისკოპოსის ავტორიტეტისა და გავლენის გაზრდით. ამის გამო უკვე IV ს-ის დასაწყისიდანვე მიმდინარეობს პროცესი, რომელსაც შეიძლება დავარქვათ მცირე, თვითმყოფად ეკლესიათა გაუქმებისა და დიდი ეკლესიების გავლენის სფეროების გაზრდის პროცესი. უკვე IV ს-ში მოწვეული მსოფლიო კრებები, მართალია, ადასტურებენ პატარა ეკლესიების ავტოკეფალიას, მაგრამ ასევე ადასტურებენ მთავარი ქალაქების ეპისკოპოსების გავლენის სფეროების გაფართოებას. ეს პროცესი მთელი IV ს-ის განმავლობაში გრძელდებოდა და საბოლოოდ 451 წელს დასრულდა.

საერთოდ, V საუკუნე იყო თავისთავადი საეპისკოპოსოების დიდ საპატრიარქოებსა და საკათალიკოსოებში გაერთიანების საუკუნე. 451 წლის კრებამ დააარსა ახალი საპატრიარქო იერუსალიმისა, რომელშიც პალესტინის თავისთავადი საეპისკოპოსოები შევიდნენ.

საქართველოს საკათალიკოსოს ჩამოყალიბებაც ამავე დროს, V ს-ში, მოხდა მსგავსი გზით.

ცნობილია, რომ იქ, სადაც ქრისტიანობამ ფეხი მოიკიდა, თითოეულ ქალაქს ეპისკოპოსი განაგებდა.

საქართველოს სამეფოში საერისთავო ან საპიტიახშო დაახლოებით ისეთივე ადმინისტრაციული ერთეული იყო, როგორც რომის იმპერიაში – პროვინცია (ძვ. ქართული „სამთავრო“). ქართული ეკლესიის მეთაურს კათალიკოსობის დაწესებამდე ჰქონდა ტიტული „მთავარეპისკოპოსისა“ და ჩანს, რომ ეპისკოპოსთა თავად ითვლებოდა იმ ტერიტორიაზე, რომელიც ქართველი მეფის განმგებლობის ქვეშ შედიოდა.

იმის შემდეგ, რაც ვახტანგმა საქართველო გააერთიანა, შემოუერთა მას უზარმაზარი ტერიტორიები – კლარჯეთისა და ზღვისპირეთისა, მან საეკლესიო საქმეთა მოგვარებაც გადაწყვიტა. ამ საქმეში მისთვის მაგალითი იყო როგორც ბიზანტიის, ასევე აღმოსავლეთის ეკლესიები.

ბიზანტიაში ეკლესია იმართებოდა სახელმწიფოს კონტროლით. ასევე იყო სპარსეთის

სახელმწიფოში. სპარსეთში არსებული სხვადასხვა ქრისტიანული ეკლესიის მეთაურებს თვით შაჰი ნიშნავდა (მაგ, სომხეთისას V ს-ში).

თვით საეკლესიო კანონმდებელი ორგანო – მსოფლიო კრებაც კი, ბიზანტიის იმპერიაში იმპერატორების აქტიური ჩარევით იმართებოდა.

საქართველოში კი ეკლესია არა თუ ექვემდებარებოდა ქართველ ხელმწიფეს, არამედ ქართული ეკლესიის მეთაურმა მიქაელმა სამთხვევად მისულ მეფეს ფეხით კბილი ჩაუმტვრია.

საეკლესიო კანონებზე დაყრდნობით და შექმნილი საერთაშორისო მდგომარეობის გამოყენებით ვახტანგმა უმტკივნეულოდ მოიშორა მიქაელი ისე, რომ არ გაულიზიანებია ქრისტიანული მოსახლეობა, განსასჯელად გაგზავნა კონსტანტინეპოლში. ანტიოქიის პატრიარქმა 12 ეპისკოპოსი გამოაგზავნა ქართლში. ჩანს, ვახტანგმა შეცვალა პროსპარსული ორიენტაციის ეპისკოპოსები და მათ ადგილზე ბერძნული ორიენტაციისანი დასვა. ასევე, მან შეცვალა ის ეპისკოპოსები, რომელნიც თავიანთი სიმდიდრისა და გავლენის გამო მეფის ხელისუფლებას არ ემორჩილებოდნენ. ვახტანგ გორგასლის მიერ საქართველოს საკათალიკოსოს დაარსებასთან დაკავშირებით უნდა დავასკვნათ: V ს-ში ქართული ეკლესიის იურისდიქციის ქვეშ მყოფი ტერიტორიები გაიზარდა, რაც იმით იყო გამოწვეული, რომ ვახტანგ გორგასლის დროს ბიზანტიამ საქართველოს მიტაცებული კლარჯეთი (სამხრეთი საქართველო) და ზღვისპირეთი (ციხე-გოჯიდან კლისურამდე) დაუბრუნა.

ვახტანგ გორგასალმა ინება, რომ ქართული ეკლესია მოწყობილიყო როგორც ერთიანი, ცენტრალიზებული სამამთავრო ეკლესია, ე.ი. დედაქალაქის (მცხეთის) ეპისკოპოსი საქართველოს ეკლესიისათვის საყოველთაო ეპისკოპოსი ანუ კათალიკოსი (ბერძნ. სიტყვიდან – „კათალიკოს“ – საყოველთაო) გახდა. ამ ეპოქის თითქმის თანადროულ საისტორიო ქრონიკაში – „მოქცევაი ქართლისაი“ პირველ კათალიკოს პეტრეს მამამთავარი ეწოდება, „აქაითგან იწყეს კათალიკოსთა მამამთავრობად. პირველი კათალიკოსი იყო პეტრე“.

რუკა 4 (45). გორგასლის განმანთავისუფლებელი ლაშქრობები აფხაზეთსა და კლარჯეთში

VI საუკუნე

VI ს-ის დასაწყისში სპარსეთმა აღმ. საქართველო დაიპყრო, რის შედეგადაც ქართლში მეფობა გაუქმდა. აქვე უნდა ითქვას, რომ მეფობის გაუქმების საკითხი ქართულ და ბერძნულ წყაროებს სხვადასხვაგვარად აქვთ გადმოცემული. ერთი ქართული უძველესი წყარო მიიჩნევს, რომ VI ს-ის პირველ ნახევარში მეფობა არ გაუქმებულა. ასეთივე მდგომარეობაა ბერძნულ წყაროებშიც. კერძოდ, პროკოფი კესარიელის მიხედვით 552 წელს სპარსეთსა და ბიზანტიას შორის დადებული „საუკუნო ზავის“ შემდეგ ქართველებს საკუთარი მეფე აღარ ჰყავდათ. ბიზანტიელი მემკვიდრეები მალაღობა და თეოფანე კი ახსენებენ ქართველთა მეფეს (მამანარზოს), დედოფალსა და დიდებულებს, რომელნიც 553 წელს კონსტანტინეპოლში ჩასულან იუსტინიანე კეისართან მოლაპარაკებისათვის.

შესაძლებელია, დამპყრობლებმა (სპარსელებმა) ქვეყანას შეზღუდული ავტონომიის მაგვარი რაღაც სტატუსი მისცეს, რომლის სათავეშიც გორგასლიან-ფარნავაზიანთა

ძველი დინასტია ყოფილა. ალბათ ქართველთა გარკვეული პოლიტიკური წრეები მეფობის გაუქმებას არ სცნობდნენ და დაპყრობილი ქვეყნის მეთაურს კვლავ მეფეს უწოდებდნენ. ყოველ შემთხვევაში, უდავოა, რომ ქვეყანა VI ს-ის 70-90-იან წლებამდე სპარსთა მიერ იყო დაპყრობილი და ქართული ეროვნული ინსტიტუტები, მათ შორის, ქართული ქალკედონური ეკლესია, დიდ დევნას განიცდიდა.

აღმოსავლეთ საქართველოს სრული დაპყრობის შემდეგ სპარსელები ბერძენთა განდევნას ცდილობდნენ დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთიდან. სპარსეთსა და ბიზანტიას შორის ლაზიკისათვის ომი დასრულდა 563 წლის ზავით. ლაზიკა ბიზანტიელებს დარჩათ. ამ ზავით საქართველო ერთმანეთში ბიზანტიელებმა და სპარსელებმა გაიყვეს.

590-იან წლებში სპარსელებს იბერიის მნიშვნელოვანი ნაწილი დაუკარგავთ. 591 წელს სპარსელებმა და ბიზანტიელებმა ერთმანეთს შორის გაიყვეს აღმოსავლეთ საქართველოც.

VI ს-ში სპარსელებისათვის მისაღები სარწმუნოება მონოფიზიტობა იყო (მისი ანტიბიზანტიურობის გამო), ამიტომ ისინი სომხურ ეკლესიას მფარველობდნენ. როცა სპარსეთი იძულებული გახდა უარი ეთქვა მაზდეანობის გავრცელებაზე ამიერკავკასიაში, სამაგიეროდ მონოფიზიტური სარწმუნოების მფარველად იქცა. მან საეკლესიო მწერლობას დაავალა, მონოფიზიტური იდეები და სპარსეთთან განუყრელი კავშირის აუცილებლობა ექადაგა. ამ მიზნით სპარსეთის მეფის აგენტებმა შეთხზეს ლეგენდები, თითქოს ქრისტიანობა სომხეთს, ქართლსა და ალბანეთში ერთი პირის მიერ იყო გავრცელებული. თითქოს ქართული, სომხური და ალბანური ანბანები ასევე ერთი პირის მიერ იყო გამოგონებული და რომ ეს „განმანათლებელი“ ამავე დროს სპარსეთთან იყვნენ დაკავშირებულნი.

სპარსეთის ასეთმა პოლიტიკამ გამოიწვია ის, რომ სპარსელთა მხრიდან ხანგრძლივი და სასტიკი ზეწოლის, ასევე, სომეხთა მაღალი საეკლესიო იერარქების ქონებითა და გავლენით ცთუნების შედეგად სომხებმა VI ს-ის შუაწლებში, ნერსე კათალიკოსის (548-567) დროს ყვეს კრება ქ. დვინში და მიიღეს მონოფიზიტობა (ხაჩეცარი).

ამის შემდეგ, სპარსეთის მიერ დაპყრობილ ამიერკავკასიის ქვეყნებში ეკლესიებზე ზედამხედველობა სომხეთის ეკლესიამ მოიპოვა. ამის ნება მას სპარსეთმა მისცა. სომხურ ეკლესიას, თავისი ანტიქალკედონური ანუ ანტიბიზანტიური მიმართულების გამო სპარსეთი V-VI სს-ში და არაბობა VII-IX სს-ში აძლიერებდნენ და კარგად ეპყრობოდნენ. თავის მხრივ, ბიზანტიის იმპერიაც ცდილობდა, თავის მხარეზე გადაეყვანა ძლიერი სომხური ეკლესია დათმობითა და ყოველგვარი ხელშეწყობით.

ამის გამო სომხურმა ეკლესიამ შეძლო თავისი გავლენის სფეროში მოექცია სომხეთის უშუალოდ მეზობლად მდებარე არასომხური პროვინციები, როგორც ალბანეთისა, ასევე საქართველოსი, რის შედეგადაც, მკვიდრი ქართული მოსახლეობა, მაგ. ჰერეთსა და გუგარქში, ანუ ქვემო ქართლში, საეკლესიო თვალსაზრისით „სომხურენოვანი“ ხდებოდა, რადგან იქ სომხურენოვანი ღმრთისმსახურება ინერგებოდა, ხოლო ქართულ ეკლესიებსა და წმიდა წიგნებში სომხური მინაწერები ჩნდებოდა. თუ როგორ გაბატონდა სომხური ეკლესია ქართულ მრევლზე VI ს-ის ქვემო ქართლში ანუ გუგარქში, კარგად აჩვენებს VII ს. დასაწყისის ამბები.

აი, ერთი ტიპური მაგალითი: გუგარქში ჩვენი დიდი კათალიკოსი კირიონი შეეცადა ქვემო ქართლის (გუგარქის) ქართული მოსახლეობისათვის კვლავ დაებრუნებინა ქართულენოვანი წირვა-ლოცვა. ეს სრულიად მიუღებელი გახდა სომხური ეკლესიისათვის და კირიონის სასტიკად დასჯა გადაწყვიტა. სპარსთა მეფემ, ხოსრომ 614 წელს საეკლესიო კრება მოიწვია, რომელზეც სპარსეთის იმპერიაში მცხოვრები ქრისტიანები დაავალდებულა „მიეღოთ სომხური ქრისტიანობა“. ამის გამო კირიონი იძულებული გახდა დასავლეთ საქართველოში გადასულიყო. მალე სპარსეთი ჰერაკლე კეისარმა დაამარცხა და მან სომხურ ეკლესიასთან მეგობრული კავშირი – „უნია“ შეკრა, გუგარქი კი კვლავ „სომხურენოვანად“ დარჩა საეკლესიო თვალსაზრისით. სწორედ ასეთი გაძლიერებული მონოფიზიტური პროპაგანდის შედეგად ეწოდა ამ მხარეს „სომხითი“. უფრო ადრე კი მას „ქართველთა ველი“ ერქვა. VI ს-ის შუა წლებში საქართველოში ჩამოდიან ასურელი მამები, იწყებენ აქტიურ მოღვაწეობას და საქართველოშივე აღესრულებიან VI ს-ის ბოლოს და VII ს-ის დასაწყისში. თუ შევადარებთ ერთმანეთს იმ მდგომარეობას, რომელშიც იმყოფებოდა ქართული ეკლესია ასურელი მამების ჩამოსვლისას, იმ მდგომარეობასთან, რომელშიც იმყოფებოდა მათი მოღვაწეობის დასასრულს, დავრწმუნდებით, რომ ისინი მონოფიზიტურ მიმდინარეობას ებრძოდნენ და გაიმარჯვეს კიდეც მასზე.

540-იან წლებში, როდესაც, ქართული მატრიანების მიხედვით, ჩამოსულან ასურელი მამები, ჩვენში მონოფიზიტობას მტკიცე პოზიციები ჰქონდა. სწორედ ამ პერიოდს გულისხმობს გიორგი მცირე, რომელსაც თავის თხზულებაში გიორგი მთაწმინდელის სიტყვები მოჰყავს: „...და ვითარცა ღვარძლი რაიმე, დათესული იყუნეს ქვეყანასა ჩუენსა ბოროტნი იგი თესლნი სომეხთანი“. IV-V სს-ში ბერძნული ენიდან მართლად თარგმნილი წმ. წიგნები მონოფიზიტთა გავლენით VI-VII სს-ში სომხურიდან ხელახლა უთარგმნიათ, ანდა რედაქტირება გაუკეთებიათ.

ასურელმა მამებმა 30 წელიწადში გაწეული ღვაწლის წყალობით შეძლეს არა მარტო ქალკედონიზმის სრული გამარჯვებისთვის მიეღწიათ, არამედ, რაც არანაკლებ მნიშვნელოვანია, ქალკედონიზმის გამარჯვებამ თეორიული საფუძველი შექმნა ქართული და სომხური ეკლესიების ურთიერთდაშორებისათვის, სომხური ეკლესია კი თავისი ენისა და კულტურის გავრცელებას ცდილობდა მთელს ირანულ ამიერკავკასიაში. ასე რომ, ასურელი მამების მოღვაწეობამ განამტკიცა ქართული

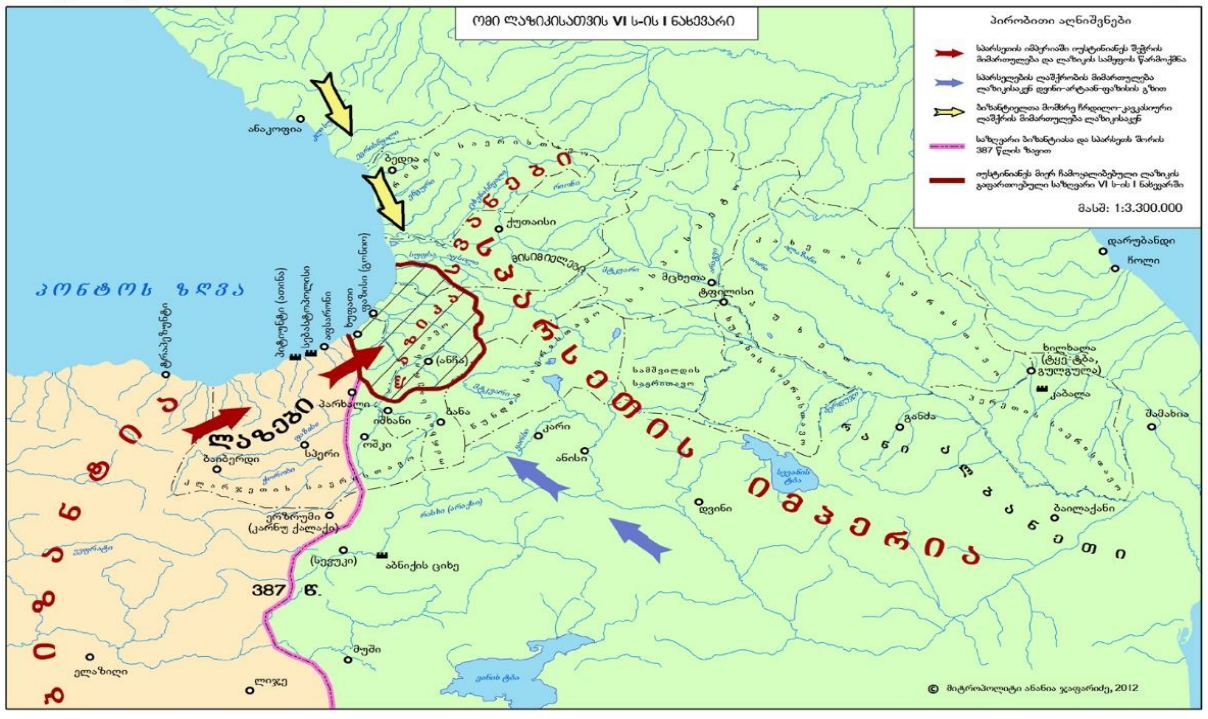
კულტურის ეროვნული საფუძველი და ჩვენს ხალხს ეროვნულ-კულტურული გადაგვარების აშკარა საფრთხე ააშორა.

ასურელ მამათა ეროვნების შესახებ სხვადასხვა მოსაზრება არსებობს. ზოგიერთ მკვლევარს მიაჩნია, რომ ისინი ქართველები იყვნენ. ეს საკითხი საბოლოოდ არ არის გადაწყვეტილი, მაგრამ ფაქტია, რომ მათ წინა პლანზე ქართული ენა ჰქონდათ წამოწეული და განსაკუთრებულ ყურადღებას ქართულად საუბარს, წირვა-ლოცვის ქართულ ენაზე ჩატარებას აქცევდნენ, რადგან ეს ენა ქალკედონიზმის ენად იყო მიჩნეული, იმის გამო, რომ ქალკედონიტობა ეროვნულ სარწმუნოებად უკვე VI ს-ის საქართველოში ქცეულა. „ქართლის ცხოვრებაში“ გვაქვს მომენტი, როცა მათ მისაგებებლად გამოსულ კათალიკოსს ასურელი მამები ქართულად პასუხობენ.

როგორც კ. კეკელიძე აღნიშნავს, ასურელ მამებს თავიანთი მოღვაწეობა მონასტრების საშუალებით განუხორციელებიათ – „არავითარი საბუთი იმისა, რომ ჩვენში ე.წ. ათცამეტ მამათა მოსვლამდე მონასტრები, ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობით ყოფილიყო, არ არსებობს.

„პირველად მონასტრები ჩვენში დააარსეს აღნიშნულმა მამებმა.“ (კ. კეკელიძე, „ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია“, I, გვ. 88). თუმცა „ქართლის ცხოვრების“ თანახმად, უფრო ადრე ვახტანგ გორგასალს დაუარსებია მონასტერი კლარჯეთში, ამავე პერიოდში ქართველებს უკვე ჰქონდათ მონასტრები იერუსალიმსა და წმიდა მიწაზე, აქ, იოანე ლაზის მონასტერში აღმოჩნდა პირველი ქართული წარწერები.

ამრიგად, ასურელი მამების ღვაწლია ის, რომ მათ ქართულ ეკლესიას თავიდან ააცილეს დიდი საფრთხე მონოფიზიტობისა, ანუ, როგორც მაშინ უწოდებდნენ, სომხური სარწმუნოების აღიარებისა.

რუკა 5 (63). ბიზანტია-სპარსეთის ომები ლაზიკისათვის VI ს.

<p>პირობითი აღნიშვნები</p> <p> ალბანეთის საკათალიკოსო ცენტრები</p> <p> ქართლის საკათალიკოსოს ცურტავის ეპარქიის საზღვრები</p> <p style="text-align: right;">მასშტაბი 1:2.900.000</p> <p style="text-align: right;">© მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, 2013</p>	<p>საზღვარზე იბერიასა და ალბანეთს შორის მდებარეობდა პუნქტი ხალხალი (ხილხალი) (მოესეს კალანკატუაცი, ალვანთა ქვეყნის ისტორია, 1985, გვ. 60). ხილხალი I მდებარეობდა შამქორთან უდაბნოში, ხილხალი II მდებარეობდა შაქთან, ტყეებითა და მდინარეებით ცნობილ რეგიონში, ეთანადება ლეონტი მროველის მიერ ნახსენებ „ტყე-ტბა გულგულას“, კალანკატუაცი ცნობით, ის მდებარეობდა გზაზე, რომელიც ჩორს აერთებდა პარტავთან (იქვე, გვ. 60). ამ გზაზე, ამჟამად, მდებარეობს სოფელი ფილფილა, აზერბაიჯანის ვართაშენის (ოგუზის) რაიონში.</p>
---	---

არსენ საფარელი ქართლის კათალიკოსი აღნიშნავს, რომ ქართლის კათალიკოს კირიონ I-ს სომხეთის კათალიკოსმა მოთხოვა, რათა ცურტავის ეპარქია დაეთმო სომხური ეკლესიისათვის, რადგანაც VI ს-ში ცურტავის ქართულ ეპარქიის მრევლს წირვა-ლოცვა სპარსეთის ნებით დაენერგა სომხურ ენაზე ბიზანტიის გამარჯვებათა შესაბამისად კირიონმა ქართველ მრევლს აღუდგინა ქართულენოვანი წირვა-ლოცვა, რაც სომხურ ეკლესიისათვის მიუღებელი იყო საეკლესიო დავაში მონაწილეობდა ალბანეთის ეკლესიაც, რადგანაც ალბანურ ეკლესიაშიც დვინის საკათალიკოსომ VI ს-ში დაენერგა სომხურენოვანი წირვა-ლოცვა

რუკა 6. ცურტავის ქართული ეპარქია და ალბანეთის საკათალიკოსო

VII საუკუნე

VI ს. უმძიმესი საუკუნე იყო ქართული ეკლესიისა და სახელმწიფოსათვის, მაგრამ საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ქართული ეროვნული ინსტიტუტები არ ცნობდნენ სახელმწიფოს გაუქმებას VI ს-ში. ამ საუკუნის კატასტროფა დროებით მოვლენად მიაჩნდათ, რომელიც მალე გამოსწორდებოდა. ქართული ეკლესია თავის იურისდიქციას მთელ საქართველოზე ახორციელებდა. VII ს-მდე წირვა-ლოცვის ენა მთელ საქართველოში ქართული იყო. ქართული ეკლესიის ერთიანობას მოწმობს აგრეთვე საეკლესიო ნაგებობათა ერთიანი სტილიც დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოში. აღმოსავლეთ-დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკურ მთლიანობაზე მუდმივად და დაბეჯითებით წერდა „ქართლის ცხოვრება“, „მოქცევა ქართლისაი“ და VIII ს-მდელი სხვა წყაროები. ქვეყნის პოლიტიკური ერთიანობა მისი ხალხის ეთნიკურ ერთიანობას ემყარებოდა. აღნიშნული წყაროების თანახმად, მთელ საქართველოში, ეგრისწყლიდან ჰერეთის ჩათვლით, ერთიანი ქართველი ხალხი ცხოვრობდა. აღმოსავლეთ-დასავლეთ საქართველოს IV-VII სს-ში ეწოდებოდა „ყოველი ქართლი“.

VI ს-ის ბოლო და VII ს-ის დასაწყისი იყო ეპოქა გორგასლისდროინდელი ქართული სახელმწიფოს აღორძინებისა, ქართული საზოგადოებრივი ინსტიტუტების აღდგენა-აყვავებისა, მაგრამ ამ ახლად აღორძინებულ ქვეყანას ფეხზე დადგომის საშუალება არ მისცა ჰერაკლე კეისრის ლაშქრობამ.

630-იან წლებში ჰერაკლე კეისარმა მიიტაცა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირა ტერიტორიები და მიუერთა ბიზანტიას, რის შემდეგაც სამხრეთ ეგრისში აღიკვეთა ქართული ენა და მის ნაცვლად აქ დაწესდა ბერძნული ღმრთისმსახურება. იგულისხმება, ისტორიული საქართველოს მიწა-წყალი ტრაპეზუნტის ოლქში, რომელსაც ასევე ეწოდებოდა სამეგრელო. ეს იყო სამხრეთ სამეგრელო, ხოლო ჩრდილო სამეგრელო დასავლეთ საქართველოში მდებარეობდა.

დასავლეთ საქართველოში მუდამ, წირვა-ლოცვის ენა იყო ქართული ენა, რადგანაც დასავლეთ საქართველო მუდამ შედიოდა ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში, ხოლო სამხრეთ სამეგრელო ანუ ტრაპეზუნტის ოლქი ხშირად შედიოდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში.

სამხრეთ ეგრისის ამ ტერიტორიას (ტაპეზუნტ-სუმელა-გუმუშხანეს ოლქს) ბერძნულ წყაროებში ეწოდება ლაზიკა. აქ მდებარეობდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის სამიტროპოლიტოს ზიგანას, საისინის, პეტრასა და როდოპოლისის საეპისკოპოსო კათედრები და არა დასავლეთ საქართველოში. როდოპოლისის კათედრა მდებარეობდა თანამედროვე მონასტერ სუმელასთან ახლოს. აქვე აღადგინა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქომ როდოპოლისის კათედრა მე-18 ს-ში. ზიგანას კათედრა მდებარეობდა არა აფხაზეთში – გუდავასთან, არამედ გუმუშხანესთან ახლოს უღელტეხილ ზიგანასთან. პეტრას კათედრა მდებარეობდა არა ზღვისპირას, არამედ მთიან რეგიონში ბაიბურთთან ახლოს, როგორც ეს დადგენილია ამ რეგიონის

ცნობილ მკვლევარ ნიკოლოზ ადონცის მიერ. საისინის კათედრა მდებარეობდა არა ცაიშთან, არამედ არდასა-გუმუშხანესთან ახლოს. ყველანი ესენი მდებარეობდნენ ტრაპეზუნტის ოლქში ისტორიულ ოლქ ქალდეასთან ახლოს, ქართველთა უძველეს ქვეყანაში, სადაც სამწუხაროდ, ეკლესიებში დაინერგა ბერძნულენოვანი წირვა-ლოცვა ქართულის ნაცვლად. აქ დაარსდა აღნიშნული ბერძნული საეპისკოპოსოები. ამრიგად, არაბების შემოსევის დროს ქართული სახელმწიფო უკვე განადგურებული იყო ჰერაკლე კეისრის მიერ, რამაც არაბებს გაუადვილა დაშლილი ქართლის დამორჩილება. ფაქტობრივად, არაბებს „ქართლი“, როგორც ერთიანი პოლიტიკური ერთეული არც დახვედრიათ.

ჰერაკლეს აფრთხოვდა ქართლის სახელმწიფოს აღორძინება, რადგან ქართლის სახელმწიფო ტრადიციული მეტოქე იყო კავკასიაში ჯერ რომის, შემდეგ კი რომ-ბერძენთა იმპერიისა, ამიტომ იგი სასტიკად გაუსწორდა ჩვენს ქვეყანას. აღმოსავლეთ საქართველოში ჰერაკლემ ეკლესიებში დაახოცინა ქრისტიანები („ეკლესიათა შინა მდინარენი სისხლთან დიოდეს“), სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში კი მნიშვნელოვანი მიწა-წყალი ჩამოაცილა ქართულ ეკლესიას.

განსხვავებულია ჰერაკლეს დამოკიდებულება სომხური ეკლესიისადმი (წყაროები მას სომხური წარმოშობისად მიიჩნევენ). VII ს-ის სომხური ეკლესია თავისი მოქნილი პოლიტიკის წყალობით ბიზანტიისათვის მისაღები და ნებადართული გახდა. თვით სპარსეთზე გამარჯვებულმა ბიზანტიის იმპერატორმა ჰერაკლემ მასთან ერთობის ხელშეკრულებაც დადო.

ჰერაკლეს ლაშქრობის შემდეგ სომხური ეკლესია ისევ ქალკედონიტობას დაუბრუნდა და პრეტენზია განაცხადა ქართული და ალბანური ეკლესიების მიმართ. ამის გამო ქართული ეკლესიის მესვეურები იძულებულნი გახდნენ მიემართათ ანტიოქიის საპატრიარქოსთვის და ეთხოვათ ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის დასტური, რათა არც ერთ მეზობელ ეკლესიას მასზე უფლება არ ჰქონოდა. ხოლო VI მსოფლიო კრებამ დაუდგინა ქართული ეკლესიის მეთაურს პატრიარქის, მოციქულთა ტახტზე მჯდომისა და მოციქულთა მაგიერის წოდება.

680-81 წლებში კონსტანტინეპოლში შედგა VI საეკლესიო კრება. „ქართლის ცხოვრების“ ჩანართის მიხედვით, ეს კრება მოუწვევია იმპერატორ კონსტანტინე პოლონატს.

ქართული წყაროს მიხედვით კრებამ განიხილა ქართული ეკლესიის საკითხი და აღიარა მისი უფლებები, ქართული ეკლესიის მეთაურს მიანიჭა უფლება ეტარებინა პატრიარქის ტიტული. კრებას განუხილავს აგრეთვე ქართული ეკლესიის ტერიტორიული ავტოკეფალიის საზღვრები.

ამავე კრებამ დაადასტურა ქართული ეკლესიის მიერ მრონის ადგილზე კურთხევის უფლება.

ამრიგად, საქართველოს ერთიანი საპატრიარქო დაარსდა VII ს-ში.

რუკა 7. აფხაზეთის სამეფოს წარმოქმნა VIII ს.

VIII საუკუნე

VIII ს-ის დასაწყისში საქართველოს სახელმწიფო მეტად მძიმე მდგომარეობაში იყო არაბების შემოსევის გამო. ასეთ პირობებში ქართულ ეკლესიას ძალა არ შესწევდა შეესუსტებინა საქართველოში არსებულ უცხო ეკლესიათა ძლიერება. სომხური ეკლესია ისევ ცდილობდა ქართული ეკლესიის თავისი გავლენის სფეროში მოქცევას. მაგრამ მას შემდეგ, რაც 726 წელს მანასკერტის კრებაზე სომხურმა ეკლესიამ საბოლოოდ და გადაჭრით თავის ერთადერთ სარწმუნოებად აღიარა მონოფიზიტობა და უარყო როგორც მონოთელიტობა, ისე ქალკედონიტობა და დაგმო კავშირი ბიზანტიის ეკლესიასთან, ქართულმა ეკლესიამ, როგორც ქალკედონიზმის ერთგულმა დამცველმა, ყოველგვარი კავშირი გაწყვიტა სომხურ ეკლესიასთან.

VIII საუკუნე ქართული კულტურის გათავისუფლების საუკუნეა. თუმცა პოლიტიკურად საქართველო ისევ გასაჭირში იყო, ერის სულიერი ცხოვრებისათვის იმდენად მნიშვნელოვანი იყო სომხური ეკლესიის გავლენისაგან თავის დაღწევა, რომ ამას შედეგად მოჰყვა მნიშვნელოვანი კულტურული აღორძინება. შემდეგ საუკუნეებში შეუფერხებლად ვითარდებოდა ქართული ეკლესიის სულიერი საგანძური, ქართული ლიტერატურა, სასულიერო მწელობა, პოეზია, ჰიმნოგრაფია და სხვა. ამავე საუკუნეებში

გამობრწყინდნენ წმ. მოწამენი: აბო თბილელი (ხს. 7 იანვარს), არგვეთის მთავრები მხეიძეები – დავით და კონსტანტინე (ხს. 20 მარტს) და სხვანი.

ქართული საისტორიო წყაროების ცნობით IV-VII სს-ში საქართველოს უწოდებდნენ ქართლს, რომელსაც ჰქონდა მკაცრად განსაზღვრული საზღვრები მეზობელ სახელმწიფოებთან. დასავლეთით ქართლის საზღვრებში შედიოდა ეგრისი, აღმოსავლეთში კი ჰერეთი, ხოლო სამხრეთით – ციხე თუხარისი და კლარჯეთი.

ამრიგად, სიტყვა „ქართლის“ ქვეშ, ამ პერიოდში იგულისხმებოდა მთელი საქართველო და ამიტომაც IV ს-დან ვიდრე VIII ს.-მდე ქართლის საკათალიკოსო თავის იურისდიქციას ახორციელებდა არა მარტო აღმოსავლეთ საქართველოში, არამედ დასავლეთ საქართველოზეც. ვითარება მკვეთრად შეიცვალა მე-8 საუკუნის შემდეგ.

VIII ს-ის 80-90-იან წლებში ქართული სამეფო დაიშალა სამ ნაწილად. წარმოიქმნა „აფხაზეთი“, „ქართლი“ და „კახეთ-ჰერეთი“. თუ ამ დრომდე „ქართლი“ აღნიშნავდა მთელ საქართველოს, ამის შემდეგ დასავლეთ საქართველოს უკვე აღარ ეწოდებოდა ქართლი, არამედ ეწოდა აფხაზეთი.

ამ დრომდე „აფხაზეთი“ ერქვა ამჟამინდელი მდ. კელასურის ანუ კლისურის იქით (მდ. ყუბანისაკენ ანუ ხაზარეთისწყლისაკენ) მდებარე ქვეყანას, რომელიც ბიზანტიას ემორჩილებოდა. VIII ს-ში „კლისურის იქითი ქვეყანა“ – აფხაზეთი, ბერძენთა ბატონობისაგან გათავისუფლდა.

აფხაზეთა ერისთავ ლეონ I-ს შერთეს ქართლის მეფე მირის ქალიშვილი გურანდუხტი, რომელსაც ძმა არ ჰყავდა, ხოლო ბიძა, მეფე წმ. არჩილი არაბებმა აწამეს. დასავლეთი საქართველო, ვითარცა ქართლის სამეფოს ნაწილი გურანდუხტის საპატრონო ქვეყანა იყო, რომელსაც იგი მისი მეუღლის, აფხაზეთა ერისთავ ლეონ I-ის ხელით მართავდა, ამიტომაც დასავლეთ საქართველოს აფხაზეთა სამეფო ეწოდა მმართველი დინასტიის სახელით მიხედვით.

VIII-X საუკუნეების აფხაზეთის სახელმწიფო და ადმინისტრაციული ენა იყო ქართული, ასევე, აქ კულტურისა და ღვთისმსახურების ენაც ქართული იყო, აფხაზეთი ერთერთი ისეთივე ქართული სახელმწიფოებრივი ერთეული იყო, როგორებიც იყვნენ იმჟამინდელი კახეთ-ჰერეთისა და ტაო-კლარჯეთის ქართული სახელმწიფოები. ამ ეპოქის გამოჩენილი სომეხი ისტორიკოსის სიტყვით აფხაზეთი დასახლებული იყო ქართველი ხალხით. მისი და უფრო ძველი სომეხი ისტორიკოსის მ.ხორენაცის კონცეფციის თანახმად შავიზღვისპირზე ივერი ანუ ქართველი ხალხი დაასახლა ბაბილონის მეფე ნაბუქოდონოსორმა, ეს ხალხიო, წერს უხტანესი, „გამრავლდა აავსო მიწა წყალი სომხეთამდე და ალბანეთამდე და ამჟამად მათ სახელმწიფოს აფხაზეთი ეწოდება ხოლო ხალხს ქართველები ჰქვიაო“ (უხტანესი, ისტორია გამოყოფისა ქართველთა სომეხთაგან. 1975, გვ. 74).

დასავლეთ საქართველოში „აფხაზეთა სამეფოს“ დაარსებას მოჰყვა ამ სახელმწიფოში თავისთავადი ქართული საეკლესიო ერთეულის „აფხაზეთის საკათალიკოსო“ დაარსება, რაც შეესაბამებოდა საეკლესიო კანონებს. აღსანიშნავია, რომ ანტიოქიისა და იერუსალიმის საპატრიარქოთა საეკლესიო საბუთებში აფხაზეთის

საკათალიკოსოს ეწოდება „ქვემო ივერიის საარქიეპისკოპოსო“, ხოლო „ზემო ივერია“ ეწოდება აღმოსავლეთ საქართველოს.

ამრიგად, VIII ს-ის შემდეგ ქართულ ეკლესიაში არსებობს ორი ქართული საკათალიკოსო – აფხაზეთისა და ქართლისა. ამათგან მცხეთის ანუ ქართლის კათალიკოსი უფროს, „უხუცეს“ კათალიკოსად მიიჩნეოდა, ხოლო აფხაზეთისა – უმცროს, ანუ „უმრწემეს“ კათალიკოსად.

730-იან წლებში სამხრეთ საქართველო გადაწვა მურვან ყრუმ. მისი წასვლის შემდეგ კლარჯეთში აღდგა ოპიზის მონასტერი. ამრიგად, სამონასტრო ცხოვრების აღორძინება სამხრეთ საქართველოში ჯერ კიდევ გრიგოლ ხანძთელამდე დაიწყო. წმ. გრიგოლმა კი მთელი ეპოქა შექმნა ტაო-კლარჯეთის სამონასტრო ცხოვრებაში, გააჩადა ფართო სამონასტრო მშენებლობა, ხანძთაში და შატბერდში – მამათა, ხოლო მერესა და გუნათლეში დედათა მონასტრები დააფუძნა.

გრიგოლ ხანძთელამდე ორიოდე საუკუნით ადრე ტაო და მისი სასულიერო ცენტრი იმხანი მოწყვეტეს საქართველოს პოლიტიკურ სივრცეს და მიუერთეს სომხურს, ამის გამოაქაური (ტაო-ბასიანელი და მიმდებარე ოლქების ქართველები) სომხური ეკლესიის გავლენის სფეროში შეიყვანეს და ეკლესიებში დაუკანონეს სომხურენოვანი ღვთისმსახურება. ეს მიუღებელი იყო ტაოელი ქართველობისათვის, ამიტომაც მათ მტკიცედ დაუჭირეს მხარი ქალკედონიტურ აღმსარებლობას, თუმცა იმჟამად ვერ მოახერხეს ეკლესიებში ქართულენოვნების აღდგენა. 726 წელს სომხურმა მონოფიზიტურმა ეკლესიამ ქ. მანსაკერტში მოიწვია საეკლესიო კრება, რომელზეც მკაცრად დაგმეს ქალკედონიტობა და ანათემას გადასცეს ქალკედონიტები. სომხური ეკლესიის მანსაკერტის კრების ამ დადგენილებამ აღშფოთა ტაო-ბასიანელი ქართველი ქალკედონიტები, მათ მტკიცედ გადაწყვიტეს დაბრუნებოდნენ დედაქართული ეკლესიის წიაღს, აღედგინათ ეკლესიებში ქართულენოვანი ღვთისმსახურება, აქური ქართველების მტკიცე გადაწყვეტილება დაბრუნებოდნენ დედაქართული ეკლესიის წიაღს დააკანონა 780 წლის საეკრესიო კრებამ, რომელი ქართულ წელთაღრიცხვის ათვლის წერტილად გადაიქცა. ამ ძველი ქართული ოლქების მოსახლეობამ გაიხარა იქ გრიგოლ ხანძთელის ჩაბრძანებით და მტკიცედ ამოუდგა გვერდით.

სამონასტრო მშენებლობა დაიწყო ბარეთელთაში, წყაროსთავში, ნეძვში. წმ. გრიგოლმა დასავლეთ საქართველოში დააფუძნა უბის მონასტერი.

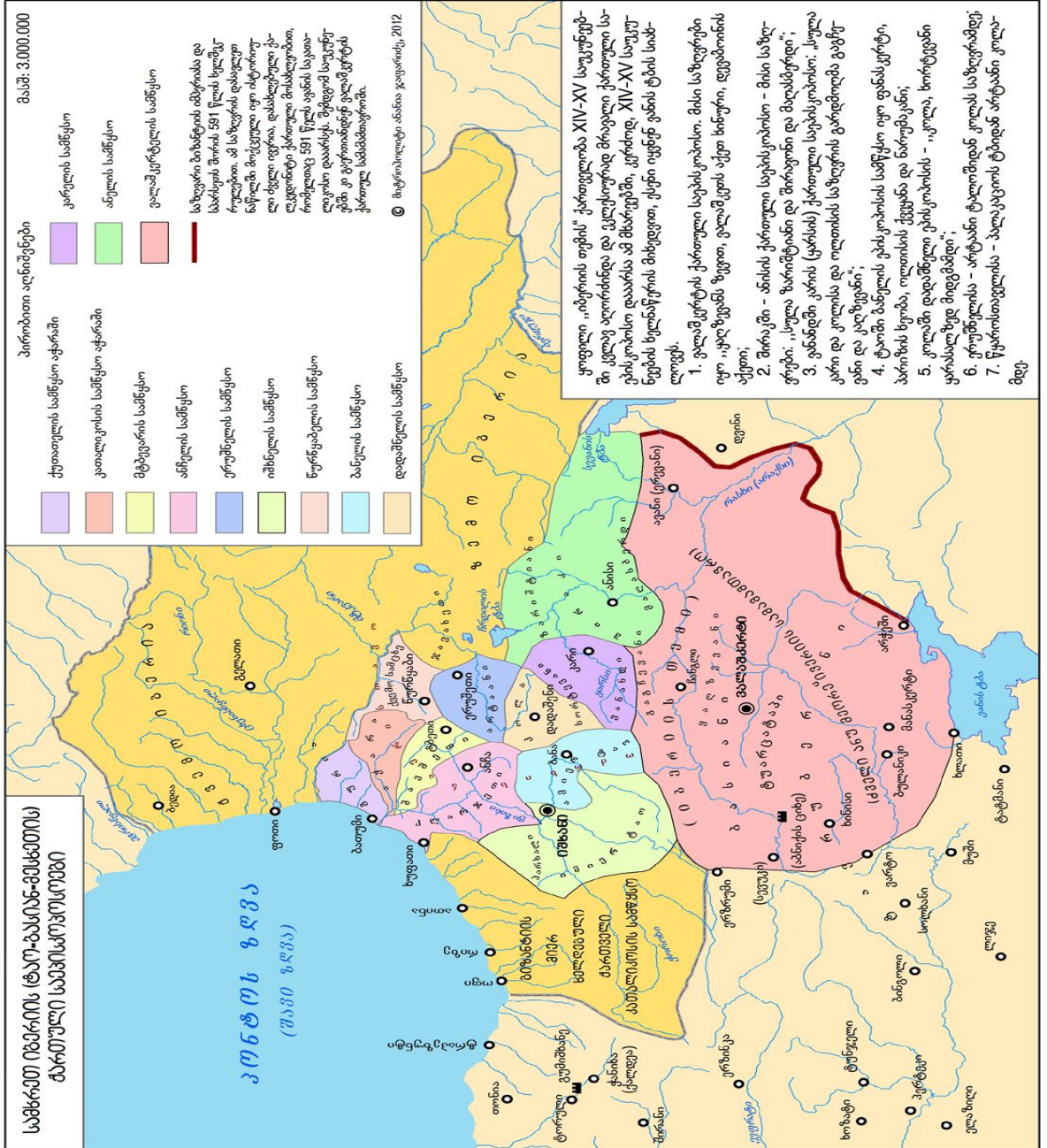
კლარჯეთში ჩასვლიდან დაახლოებით 50 წლის შემდეგ წმ. გრიგოლი იქაურ მონასტერთა არქიმანდრიტად დაადგინეს. მას თავისი მონასტრებისათვის იერუსალიმის საბაწმიდის ტიპიკონი აუღია. შეუდგენია ჰიმნოგრაფიული კრებული – საწელიწადო „იადგარი“.

იქამდე, მე-7 საუკუნეში იმხანში მცირე ეკლესია ააგო ტაოს ეპისკოპოსმა წმ. ნერსე იმხნელმა, რომელიც მართლმადიდებელი ანუ ქალკედონიტი ქართველი იყო.

როგორც ითქვა, იმ ეპოქაში, როდესაც ტაო ჯერ სპარსთა, შემდეგ კი დამპყრობელ არაბთა ნებით სომხეთის სახელმწიფოში შედიოდა ტაოს ეთნიკურად ქართველი მოსახლეობა, (მე-7 საუკუნისათვის), სომხური ეკლესიის სამრევლოს წარმოადგენდა, ამის გამო ნერსე იმხნელი სომხეთის იმჟამად ქალკედონიტური ეკლესიის პატრიარქადაც იქნა არჩეული. ნერსეს გარდაცვალების შემდეგ, პოლიტიკური ვითარების შეცვლის თანავე სარწმუნოებრივი ორიენტაცია კიდევ ერთხელ შეიცვალა სომხურმა ეკლესიამ.

როგორც აღინიშნა, 726 წელს მოწვეული იქნა სომხეთის საეკლესიო კრება, რომელმაც საბოლოოდ დაადგინა რომ, სომხური ეკლესია მხოლოდ და მხოლოდ მონოფიზიტური უნდა ყოფილიყო. ამ ფაქტს ვერ შეეგუა ქალკედონიტობის ერთგული სომხეთის ივერიული ანუ ქართული მოსახლეობა, როგორც აღინიშნა იქაურმა ქართველებმა 780 წელს მოიწვიეს საპირისპირო კრება, დადგინდა სომხური ეკლესიისაგან საბოლოო განშორება, ტაოსა და მის მომიჯნავე ქართულ ოლქებში ეკლესიებში უარყოფილი იქნა სომხურენოვანი წირვა-ლოცვა და დაინერგა ქართულენოვანი, ტაო და იქაური ქართველობა დაუბრუნდა დედა-ქართულ ეკლესიას. იმხანში და ნერსე იმხნელის მიერ ნაგებ სხვა ქალკედონიტურ ეკლესიებში ზვარტნოცსა და სხვაგან, დაიწყეს ქართულენოვანი წირვა, რომელმაც მოიცვა ვრცელი რეგიონი ანისიდან ბანას ჩათვლით. უკვე ნაწილობრივ არმენიზებული ქართველები ხარობდნენ იქამდე დაფარული თავიანთი იდენტობის ანუ ქართველობის დაუფარავი წარმოჩენით. ამ სახალხო გამოღვიძებამ საფუძველი დაუდო ტაოს ქართველთა სამეფოს ჩამოყალიბებასა და მის წარმატებულ წინსვლა-გაძლიერებას. მასში გაერთიანდა იმ მხარეების ქართველობა ვანის ტბიდან ვიდრე არზრუმის ჩათვლით, ეს იყო იქაური ივერების ანუ იბერების დიდი გამოღვიძება.

საქართველოს ეკლესიის იმჟამინდელი მდგომარეობის უკეთ წარმოსაჩენად გავიხსენოთ კიდევ ერთი ფაქტი: საბერძნეთის ეკლესიის მყუდროება თითქმის მთელი საუკუნის მანძილზე დარღვეული იყო ხატმბრძოლთა მიერ. ხატთა თაყვანისცემა გამოცხადდა კერპმსახურებად და იდევნებოდა ბიზანტიის კეისრებისა და სამღვდელთა მიერ. არაიშვიათი იყო საპყრობილე და სიკვდილით დასჯაც კი. ამ დროს საქართველოს ეკლესია თითქმის ერთადერთი ეკლესია იყო, რომელიც ძველ წესს იცავდა და ხატთა თაყვანისცემას არ უარყოფდა. კონსტანტინოპოლთან გაწყვიტა კავშირი გუთეთმაც. როგორც ბერძნული წყაროები ადასტურებენ, გუთეთის ეპისკოპოსის კურთხევა მოხდა იბერიაში.

რუკა 8. სამხრეთ იბერიის საეპისკოპოსოები

IX-X საუკუნე

IX-X სს-ში საქართველო ძირითადად გათავისუფლდა არაბ და სხვა დამპყრობთაგან, რამაც საშუალება მისცა ქართველ ერს შეექმნა თავისი სახელმწიფო ერთეულები – აფხაზეთის, ტაო-კლარჯეთისა და კახეთ-ჰერეთის სამეფოები, ამას შედეგად მოჰყვა ერის კულტურის აღორძინება. ჩნდებიან მწერლები, ეკლესიის საჭიროებისათვის საგალობლებს ქმნიან ეპიფანე მოძღვარი – ხანძთელი (VIII-IX სს.), მაკარი ლუთეთელი – ხანძთელ-საბაწმინდელი (IX ს.), ბასილი ხანძთელი (IX ს.), გიორგი მერჩულე (IX-X სს.), მიქაელ მოდრეკილი (X ს.), იოვანე მტბევარი (X ს.), ეზრა (X

ს.), იოვანე ქონქოზის ძე (X ს.), კურდანაი-კვირიკე (X ს.). ამ საუკუნეებში იქმნება ჰიმნოგრაფიული ძეგლები – კრებულები, იქმნება საგალობლები, ძლისპირები, ამ საუკუნეებში მოღვაწეობენ „ნინოს I ჰიმნოგრაფი“ (VIII-IX სს.), „ნინოს II ჰიმნოგრაფი“ (IX-X სს.), „კონსტანტი კახის ჰიმნოგრაფი“ (IX-X სს.), სამოელ მაგალობელი, მწერალი იოანე ბოლნელი (IX ს.), „ნინოს III ჰიმნოგრაფი“ (IX-X სს.), მსხემი ზედაზნელი (X ს.), დავით გარეჯელის ჰიმნოგრაფები (IX-X სს.), იოვანე მინჩხი (X ს.), სტეფანე ჭყონდიდელი (X ს.), „აბუკურაის“ მღვდელსავე (IX ს.), გიორგი საბაწმიდელი-სინელი, იოანე-ზოსიმე, ფილიპე ბეთლემელი (X ს.). ამ საუკუნეებში პალესტინაში იქმნება ჰიმნოგრაფიული კრებულები: „საწელიწადო იადგარი“ და სხვ. ქართული ენა IX-X სს-ში სრულიად ჰყვავის და ვითარდება.

VIII ს-ის შემდეგ საქართველოში არსებობს ორი ქართული საკათალიკოსო. 830 წელს ეს ფაქტი აღიარა (ცნო) მეფე ბაგრატ კურაპალატმა და განაწესა აფხაზეთის კათალიკოსი, აფხაზეთისა და ქართლის საკათალიკოსოები წარმოადგენდნენ საქართველოს ეკლესიის ორ მძლავრ ფრთას, რომელზე დაყრდნობითაც ქართველი ერი განიმტკიცებდა საუფლო მცნებებს და წინ მიისწრაფოდა ქართველი ერის ოქროს საუკუნისაკენ.

ეფრემ მცირის მიხედვით, V ს-ში 451 წლის ქალკედონის კრების შემდეგ, ყველა ეკლესიას, და მათ შორის ქართულსაც, ნება მიეცა ადგილზე ეკურთხებინათ მირონი. ასე რომ, ეფრემის თანახმად, V ს-დანვე იკურთხებოდა მირონი საქართველოში.

„რამეთუ პირველად აღმოსავალისა კათალიკოსთა მიჰრონი იერუსალიმით მოჰყვანდა, ხოლო ეფრემ ქრისტესმეორითა ბრძანებითა, მიჰრონის კურთხევა ქართლს განაწესა იერუსალიმის პატრიარქის განწესებითა და წამებითა სიხარულით, არამედ ქართლად ფრიადი ქვეყანა აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და ლოცვა ყოველი აღესრულების“ – აფხაზეთი ანუ დასავლეთ საქართველო ქართლის ნაწილად განიხილებოდა ამ ფორმულის მიხედვითაც..

978 წელს ბაგრატ III-ის დროს საქართველო გაერთიანდა და აღდგა იბერიის ანუ ქართლის სამეფო. საქართველოს ერთიან სახელმწიფოდ აღდგენა განაპირობა ქართველი ერის შინაგანმა მონდომებამ და ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებამ.

რუკა 9. იურისდიქცია ნოტიციათა მიხედვით მე-9 ს. მდე

XI საუკუნე

„ქართლის სამეფოს“ აღდგენა-რესტავრაციის სურვილი იმდენად ძლიერი იყო VI-X სს-ში, რომ ქართული საზოგადოებრივი აზრი არ ცნობდა ერთიანი „ქართლის სამეფოს“ დაშლას და „ქართლი“ კვლავ ერთიან ქვეყანად ესახებოდა შავი ზღვიდან ბარდავამდე.

VIII ს-ის შემდგომ, მართალია, შეიქმნა „აფხაზთა“, „ტაო-კლარჯეთის“, „კახეთ-ჰერეთის“ სამეფოები, მაგრამ თითოეული ეს ქართული სახელმწიფოებრივი ერთეული ცდილობდა გაეერთიანებინა საქართველო და აღედგინა იბერიის ძველი სამეფო, რომელსაც ქართველები „ქართლის სამეფოს“ უწოდებდნენ.

და აი, 978 წელს მეფე ბაგრატ III-ის დროს აღდგა იბერიის ანუ „ქართლის სამეფო“, საქართველო გაერთიანდა. 1010 წელს ბაგრატ III-მ თავის სამეფოს კახეთ-ჰერეთიც შემოუერთა. ამით რესტავრირებულ იქნა ფარნავაზ მეფის მიერ დაარსებული ფარნავაზიან-ხოსროიანთა იბერიის სახელმწიფო. საქართველოს ერთიან სახელმწიფოდ

აღდგენა განაპირობა ქართველი ერის შინაგანმა მონდომებამ, განსაკუთრებულად გაზრდილმა ეროვნულმა თვითშეგნებამ.

საქართველოს გაერთიანებას, საეკლესიო კანონების თანახმად, თან უნდა მოჰყოლოდა აფხაზეთისა და მცხეთის საკათალიკოსოთა ორგანიზაციული გამთლიანება საქართველოს ერთიან ეკლესიად. მის პირველ პატრიარქს მელქისედეკ I-ს „აღმოსავლეთის პატრიარქი“ უწოდეს მის იურისდიქციისქვეშა ტერიტორიის სიდიდის გამო.

საქართველოს ეკლესიისათვის „საპატრიარქო ეკლესიად“ წოდების ღირსება ეფუძნებოდა მე-6 მსოფლიო კრების გადაწყვეტილებას, რომელმაც ქართული წყაროების ცნობით ჯერ კიდევ მე-7 საუკუნეში მიანიჭა ქართულ ეკლესიას უფლება ჰქონოდა საპატრიარქო ეკლესიის სახელი.

მელქისედეკ I იყო ბაგრატ III-ის ნათესავი და მისივე გაზრდილი. პატრიარქად დადგომისთანავე მელქისედეკი გაემგზავრა კონსტანტინოპოლში საიმპერატორო კარზე. ჩანს, იმისათვის, რომ კონსტანტინოპოლს ეცნო ქართული ეკლესიის საპატრიარქო ღირსება.

როგორც ირკვევა, კონსტანტინოპოლმა ცნო საქართველოს ეკლესიის საპატრიარქო ღირსება და საპატრიარქო ცენტრს – სვეტიცხოველს და საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქს მელქისედეკს საჩუქრად გადასცა მდიდარი მონასტერი და 105 სოფელი. ამ ფაქტს ადასტურებს XI-XIII სს. ისტორიული საბუთები. თბილისის არაბმა ამირამ – ალიმ მელქისედეკის თხოვნით ეკლესია გადასახადებისაგან გაათავისუფლა.

ბაგრატ III-ის გარდაცვალების შემდეგ იწყება ომი ბიზანტიის იმპერიასა და საქართველოს შორის. ეს იყო არა ეპიზოდური შებრძოლებები, არამედ დიდი ომი, რომელიც ათწლეულობით გაგრძელდა და რომელშიც უშუალოდ მონაწილეობდნენ ბიზანტიის იმპერატორები და საქართველოს მეფეები. ომი დაიწყო ბასილი II-ის დროს 1021 წელს და დამთავრდა კონსტანტინე მონომაქოსის დროს 1054 წელს. იმხანად საქართველოში მეფობდნენ გიორგი I და ბაგრატ IV. სწორედ ბაგრატ IV-ის დროს შეწყდა ბიზანტია-საქართველოს ომი და დაიდო სამშვიდობო ზავი. ბასილი კეისარს იმედი ჰქონდა, რომ მის შეტევას საქართველოს სამეფო ვერ გაუძლებდა და დაიშლებოდა, მაგრამ ქართული ეკლესია გვერდში ამოუდგა სახელმწიფოს. ქართული ეკლესია ბიზანტიის მიერ დაპყრობილ კუთხეებში სათავეში ჩაუდგა სახალხო ომს დამპყრობთა წინააღმდეგ.

იმდროინდელი შეხედულებით, ბიზანტია და მისი იმპერატორები იყვნენ ბურჯნი მსოფლიო ქრისტიანობისა. იმპერატორებს თაყვანს სცემდნენ, როგორც ღვთის ნების

აღმსრულებელთ. ალბათ ამით იყო გამოწვეული ის, რომ ქართული მოსახლეობის ერთი ნაწილი ბიზანტიის მხარეს გადავიდა. ქართველ სამღვდელოებას ბიზანტიასთან ომში ქართველი „წვრილი ერი“ რომ არ გამოეფხიზლებინა, მტერი გამოიყენებდა მათ გულწრფელ ქრისტიანობას თავის სასარგებლოდ.

ქართული ეკლესიის აქტიურმა პოზიციამ ამ ომში გამოიწვია ბიზანტიის სამეფო კარის რისხვა ქართული ეკლესიის მიმართ. ქართული ეკლესია მწვალებელთა არამათლმადიდებელ ეკლესიად გამოცხადდა. დაიწყო ქართული მონასტრებისა და ბერების დევნა იმპერიაში. საეჭვოდ გამოაცხადეს ქართული ეკლესიის თავიდანვე არსებული მრავალი უფლება.

XI ს-ში სომხური ეკლესია მწვალებლურ ეკლესიად მიიჩნეოდა ბიზანტიაში. ქართულ ეკლესიას იმ დროისათვის ჯერ კიდევ ეტყობოდა სომხური ეკლესიის გავლენის კვალი. სწორედ ეს გამოიყენეს ბიზანტიელმა იდეოლოგებმა ქართული ეკლესიის მართლმადიდებლობაში ეჭვის შესატანად.

„ღვარძლით“ არ ყოფილა შებილწული ქართული მართლმადიდებელი ეკლესია. ბერძნებმა ღვარძლად მიიჩნიეს ზოგიერთი წმიდა წიგნის თარგმნა-რედაქტირება სომხური ენიდან. არამართლმადიდებლად ჩაითვალა ეკლესია იმ მიზეზით, რომ ის საეკლესიო საჭიროებისათვის წიგნებს სომხური ენიდან თარგმნიდა ან არედაქტირებდა, მაგრამ ეს ხდებოდა ჯერ კიდევ სომხურ ეკლესიაში მონოფიზიტობის საბოლოო გაბატონებამდე, 726 წლის მანასკერტის კრებამდე.

როგორც ქართველთა, ისე ბერძენთა შორის ყოფილან „მაბრალობელნი“ და „მაყვედრებელნი“, რომლებიც სწუნობდნენ ქართულ თარგმანებს ამ მხრივ, რომ ისინი არ მიჰყვებოდნენ იმ დროს გავრცელებულ ბერძნულ რედაქციებს. „მაბრალობელთა“ და „მაყვედრებელთა“ გამრავლება XI ს-ის დასაწყისში გამოიწვია „ბიზანტია-საქართველოს“ ომმა.

იმისათვის, რათა მოესპოთ ბერძენებისათვის ქართველთა მწვალებლებად გამოცხადების საბაბი, ექვთიმე და გიორგი მთაწმიდელები და მათი სკოლა წმიდა წერილის მანამდე არსებულ თარგმანებს მაქსიმალურად უახლოებდნენ ბერძნულ წყაროს.

X ს-ის შუა წლებიდან ბიზანტიის ძლიერების დროს მან თავის გვერდით ვერ იგუა საქართველოს გაერთიანებული სამეფო.

XI ს-ის მეორე ნახევარში სრულიად შეიცვალა ბიზანტიის როგორც საგარეო, ისე საშინაო მდგომარეობა, თურქ-სელჯუკების შემოსევების გამო ამ დროს იმპერია კრიზისს განიცდიდა. სწორედ ამით იყო გამოწვეული, რომ XI ს-ის 50-იან წლებში

ბიზანტიის იმპერიამ გადასინჯა თავისი დამოკიდებულება საქართველოს სახელმწიფოს მიმართ. ახალ ეპოქაში ბიზანტიას სჭირდებოდა ერთგული, მასზე დამოკიდებული, მისი გავლენის ქვეშ მყოფი ქვეყანა. ამიტომ სამწლიანი მოლაპარაკება 1054-1057 წლებში ბიზანტიასა და საქართველოს შორის დამთავრდა სამშვიდობო ზავით.

საქართველოს სახელმწიფოს მეთაურთა მიზანი მოლაპარაკების დროს ბიზანტიასა და საქართველოს შორის ურთიერთობის ნორმალიზაციის გარდა იყო საქართველოს ეკლესიის საპატრიარქო უფლებების ცნობა, როგორც ბიზანტიის სახელმწიფოს, ასევე კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს მიერ.

პირველი წარმატება, რასაც დელეგაციამ მიაღწია, იყო ის, რომ შეწყდა ქართველი ბერების სასტიკი დევნა ბიზანტიის იმპერიაში, კერძოდ კი, ივერონში.

საქართველოს დელეგაცია მოლაპარაკებისას ფრიად წარმომადგენლობითი იყო. კონსტანტინოპოლში ბაგრატ მეფე და მარიამ დედოფალი ჩაბრძანდნენ მთავრებისა და წარჩინებულების თანხლებით. ვინაიდან დელეგაციას საეკლესიო საქმეებიც უნდა მოეგვარებინა, ათონის მთიდან ჩამოვიდა გიორგი მთაწმიდელი – იმ დროის ყველაზე დიდი ავტორიტეტი ეკლესიისა – და დელეგაციის მუშაობაში მიიღო მონაწილეობა.

გიორგი მთაწმიდელი კონსტანტინოპოლიდან გაემგზავრა ანტიოქიასა და იერუსალიმის საპატრიარქოებში. ანტიოქიის პატრიარქ პეტრე III-ს გიორგი მთაწმიდელთან საგანგებო საუბრები ჰქონდა „კანონთათვის საეკლესიოთა“ და აგრეთვე „სარწმუნოებისთვის მართლისა“.

გიორგი მთაწმიდელს, მას შემდეგ, რაც პეტრე III დაურწმუნებია, რომ ქართული საპატრიარქოს შექმნა არ ეწინააღმდეგებოდა „საეკლესიო კანონებს“ და რომ ამ ახალი საპატრიარქოს შექმნით არ დარღვეულა „მართალი სარწმუნოება“, ანტიოქიის პატრიარქი თავისთან იახლოებს. პატრიარქი მოხიბლულა გიორგის სულიერი სიმაღლითა და ცოდნით, ამიტომაც ის ანტიოქიის საპატრიარქოს საქმეების მოგვარებასაც კი ქართველ ბერს ანდობდა. თავის პირად ცხოვრებასაც მას უზიარებდა. პეტრე III-ის დროს ჩატარდა ანტიოქიის საეკლესიო კრება, რომელმაც აღიარა საქართველოს ეკლესიის საპატრიარქო უფლებები და შეწყვიტა ქართული ეკლესიისა და ქართველი ბერების დევნა.

მაგრამ ამ დევნის რეციდივები 1057 წლისათვის მაინც არსებობდა. ანტიოქიის კრების შემდეგ პეტრე III-ს დიდხანს აღარ უცოცხლია. იგი 1057 წელს გარდაიცვალა. გიორგი მთაწმიდელი შეხვდა ახალ პატრიარქს თეოდოსის (თეოდორე). ბერძენი ბერებისაგან წაქეზებულმა პატრიარქმა გიორგი მთაწმიდელს განუცხადა: ქართული ეკლესია ანტიოქიის ეკლესიას უნდა ემორჩილებოდესო და დაემუქრა კიდევ

– თუ ასე არ იქნება, მაშინ მთელს ბიზანტიის იმპერიაში გაგრძელდება ქართული ეკლესიის დევნაო. ანტიოქიის პატრიარქი ეყრდნობოდა „პენტარქიის“ შეთხზულ თეორიას, რომლის მიხედვითაც ავტოკეფალური მხოლოდ ის ეკლესია შეიძლება იყოს, სადაც მოციქულმა იქადაგა. ანტიოქიის ეკლესია პეტრე მოციქულის დაარსებულად მიიჩნეოდა, ხოლო ანტიოქელთა აზრით საქართველოში არ უქადაგია არც ერთ მოციქულს.

გიორგი მთაწმიდელმა დაუსაბუთა თეოდოსის, რომ საქართველოს ეკლესია ანდრია პირველწოდებულის მიერაა დაარსებული და სვიმონ კანანელიც ჩვენს ქვეყანაშია დაკრძალული. შემდეგ კი პატრიარქს მისივე ლოგიკიდან გამომდინარე პასუხობს: რაკი სიტყვა დამორჩილებას შეეხო, უფრო ჯეროვანი იქნება, თუ თქვენი ეკლესია დაემორჩილება ჩვენს ეკლესიას, ვინაიდან ანდრია ქრისტეს პირველი მოწაფე იყო და მან მოუწოდა თავის ძმას პეტრესო.

პატრიარქი სავსებით დარწმუნებულა, რომ საქართველოში მოცქულებს უქადაგიათ და გიორგი მთაწმიდელის პასუხს მასში კეთილგონიერება აღუძრავს.

ამრიგად, 1054-1057 წლებში ბიზანტიურმა საპატრიარქოებმა აღიარეს ქართული ეკლესიის ფაქტობრივად არსებული ავტოკეფალურობა და შეწყვიტეს მისი უკანონო დევნა.

რუკა 10. საქართველოს ისტორიული საეპისკოპოსოები

საქართველოს ეკლესიის ისტორიის II პერიოდი, XII-XVIII სს. (რუის-ურბნისის კრებიდან ავტოკეფალიის გაუქმებამდე)

XII საუკუნე

XII ს-ში საქართველოში უდიდესი მნიშვნელობის მოვლენები მოხდა. 1089 წელს გამეფდა 16 წლის დავითი, შემდეგ აღმაშენებლად წოდებული. მან მეტად მძიმე მდგომარეობაში მყოფი სამეფო მიიღო. თურქთა თარეშის შედეგად, რომელიც წლების განმავლობაში გრძელდებოდა, საქართველო აოხრებული იყო. თბილისი უკვე 400 წლის განმავლობაში არაბთა ხელში იყო. კახეთი დამოუკიდებელ სამეფოდ ქცეულიყო. ქვეყანაში შინააშლილობა სუფევდა, დიდგვაროვან აზნაურებს ღალატისაკენ ეჭირათ თვალი და მეფის ხელისუფლების შესუსტება ეწადათ. მაღალი იერარქი დიდგვაროვან აზნაურთა წრის წარმომადგენელი იყვნენ.

ქვეყნის ცენტრალიზაციის მოწინააღმდეგე ძალები მეფის მოწინააღმდეგე დიდგვაროვნებს უჭერდნენ მხარს, ზოგი მათგანი ეკლესიის მაღალი ფენის

წარმომადგენელი იყო, რომელიც ეკლესიაში თავისი მაღალი წარმოშობისა და სიმდიდრის წყალობით იყო მოხვედრილი. მათ რუის-ურბნისის კრების მეგლისწერა „უღირსებს“ უწოდებს.

დავით აღმაშენებელმა ძირითადი უწყებანი (საშინაო, ფინანსთა, სამხედრო) უშუალოდ მეფის ვეზირს – მწიგნობართუხუცესს – ჭყონდიდელს დაუქვემდებარა. მასვე ექვემდებარებოდა სამეფო სპაც. იგი მეფესთან ერთად წყვეტდა ომის დაწყება-არდაწყების საკითხს და ზოგჯერ ომშიც მიდიოდა. გიორგი ჭყონდიდელის უშუალო ხელმძღვანელობით მოხდა ციხე-ქალაქ სამშვილდის აღება 1110 წელს, რასაც ქვემო ქართლის მთავარ ციხეთა განთავისუფლებაც მოჰყვა. სამშვილდის აღებამ თურქებს თავზარი დასცა, სულთანმა 100 000 კაციანი ლაშქარი გამოგზავნა, მაგრამ დავითმა სძლია და თურქები გაიქცნენ. გიორგი ჭყონდიდელმა მტერს რუსთავიც წაართვა – ეს მოხდა 1115 წელს. 1118 წელს ყივჩაღების საქართველოში ჩამოსახლების საქმეც დავითმა გიორგი ჭყონდიდელთან ერთად მოაგვარა. ყივჩაღები ქართველ მეფეს საზღვრების დასაცავად და უცხოეთში სალაშქროდ ესაჭიროებოდა. ისინი დასახლებული ჰყავდა საზღვრებზე, თანამედროვე სომხეთსა და აზერბაიჯანში (შირვანთან), ამიტომაც ყივჩაღები ქართველებს არ შერწყმიან.

დავით აღმაშენებლის ყოველი გამარჯვება ქრისტიანობასთან იყო დაკავშირებული, ქრისტიანობის მტრების დათრგუნვისაკენ მიმართული. ჯვაროსანთა ომის დაწყებისას მეფე ყოველმხრივ ეხმარებოდა მათ.

დავით აღმაშენებელი, როგორც ღრმადმორწმუნე ქრისტიანი, უფალს იყო მინდობილი. ასე იყო დიდგორის ბრძოლის დროსაც, როცა შეიკრიბა ურიცხვი თურქი, ვითარცა ზღვა ქვიშისა. 1121 წლის 18 აგვისტოს მოვიდნენ თრიალეთში, მანგლისსა და დიდგორში, ისე, რომ ფეხის დასადგმელი ადგილიც არ ჰყოფნიდათ, ხოლო დავით მეფემ, უშიშმა და გულით უძრავმა წინ განაწყო თავისი სპა.

პირველი შებრძოლებისას უკან დაიხია მტერმა, ხოლო შემდეგ გაიქცა, რამეთუ დავით მეფეს მაღალი ღმერთი შეეწეოდა და წმ. მოწამე გიორგი ცხადად და ყველას სახილველად წინ მიუძღოდა. ეს ბრძოლა სულ სამი საათი გაგრძელდა. თურქებმა წინააღმდეგობა ვეღარ შეძლეს ქართველების მხრიდან პირველივე კვეთების შემდეგ.

მეორე წელს აიღო მეფემ თბილისი, რომელიც 400 წელი არაბთა ხელში იყო (1122 წელი).

ერთი მხრივ, იგი, როგორც მეფე და სახელმწიფო მოღვაწე, მტკიცე ნებისყოფით, გონიერი მოქმედებითა და სამხედრო და ადმინისტრაციული მართვის ნიჭით ძლიერ ცენტრალიზებულ სახელმწიფოს ქმნიდა და ყველას, ერსაც და ბერსაც მის სამსახურში აყენებდა, ხოლო მეორე მხრივ ის, როგორც განათლებული ადამიანი, თაყვანსა სცემდა

მეცნიერებას, პატიოსნებასა და ერთგულებას, ამის უნიკალური განსახიერება მისი მოძღვარი – არსენ იყალთოელი იყო, წიგნი კი – მისი განუყრელი მეგობარი.

მეფე მუდამ ბერების წრეში ტრიალებდა, ამიტომ დავითი სასულიერო წიგნების უზადლო მცოდნე იყო და მას ღრმა საეკლესიო საღვთისმეტყველო განათლება ჰქონდა მიღებული.

დავით მეფემ დაამშვიდა ქვეყანა, აავსო, აღაშენა დანგრეული და ყველა დროს გადაამეტა მშვიდობით და სიმდიდრით. მან სიბრძნის დედად იპოვა შიში ღმრთისა. ხოლო საღმრთო წერილი – ძველი და ახალი შეიყვარა და შეითვისა. ეს წიგნები წარმოადგენდა მისთვის სულიერ საზრდოს. მუდამ თან ახლდა წიგნებით დატვირთული ჯორები და აქლემები და ცხენიდან ჩამოქვეითდებოდა თუ არა, პირველ ყოვლისა, წიგნებს მიართმევდნენ ხოლმე. კითხულობდა დაღამებამდე, კითხულობდა ომის დროსაც კი, თავისუფალ საათებში. მუდამ ლოცვა-მარხვაში იყო. საემმაკო სიმღერები, სახიობანი, განცხრომა, ღმრთის საძულველი გინება და ყოველი უწესობა ლაშქარშიც აკრძალული იყო.

სინას მთაზე, სადაც მოსემ და ელიამ იხილეს ღმერთი, მონასტერი ააშენა და მრავალი ოქრო წარგზავნა.

ყოველივეს გასცემდა არა მოხელეებისგან მიღებულს, ანდა სამეფო საჭურჭლიდან, არამედ თავისი ხელით მოპოვებულს.

არა მარტო მონასტრები და ლავრები გაათავისუფლა მოვალეთაგან, არამედ მისი სამეფოს ხუცებიც – ბეგარისაგან, რათა თავისუფლად აღესრულებინათ საღმრთო მსახურება.

ღმრთის მიერ ისეთი ნიჭი ჰქონდა ბოძებული, რომ არავისი საქმე და სიტყვა, კეთილი თუ ბოროტი არ დაემალეზოდა, ამიტომაც ვერც დიდი და ვერც მცირე ორგულობასა და ღალატს ვერ უბედავდა. ასევე მღვდელმთავრები, მღვდლები, დიაკვნები, მონაზვნები და ყოველი კაცი საქმეს წესიერად აკეთებდა, ამიტომაც იყო წესიერება, კანონიერება, პატიოსნება.

ერთხელ მეფეს სომეხთა ეპისკოპოსებმა სთხოვეს, რომ ჩაეტარებინა კრება, სადაც იქნებოდა სიტყვისგება და რჯულის გამოძიება, იმ პირობით, რომ თუ სომეხები დამარცხდებოდნენ, რჯულის ერთობას დათანხმდებოდნენ და თავიანთს შეაჩვენებდნენ, ხოლო თუ გაიმარჯვებდნენ – მაშინ ბრძანება უნდა გაცემულიყო, რათა აღარ ეწოდებინათ მათთვის მწვალებლები და არ შეეჩვენებინათ.

მეფემ მოიწვია ქართლის კათალიკოსი იოანე, ეპისკოპოსები, მეუდაბნოენი და არსენ იყალთოელი, სხვა მეცნიერები და ბრძენი კაცები.

დაიწყეს კამათი ცისკრიდან საღამოს ცხრა საათამდე. მოეწყინა მეფეს და უთხრა მათ:

„თქვენ, მამანო, გაურკვეველ სიღრმეებში შეხვალთ, შეუცნობელს ხედავთ, როგორც ფილოსოფოსები და ჩვენ არ შეგვიძლია გაგება, როგორც უსწავლელებსა და ერისკაცებს. თქვენ იცით, რომ მე შორსა ვარ სწავლელებისა და მეცნიერებისაგან, როგორც სამხედრო საქმეებში აღზრდილი, ამიტომაც უსწავლელი და მარტივი სიტყვებით გეტყვით თქვენ“. ეს რომ თქვა, ისეთი იგავებით გასცა სომხებს პასუხი, რომ უპასუხოდ და უსიტყვოდ დატოვა ისინი, როგორც ოდესღაც ბასილი დიდმა წარმართები ათენში. მწვალებლებმა საჯაროდ აღიარეს დამარცხება.

მემატიანე დავითს ახასიათებს, როგორც „მტრებისგანაც კი საწადელს და სათნოებით საყვარელს“.

მეფობდა 36 წელი და როგორც დავითმა სოლომონი, მან თვითვე დასვა ტახტზე თავისი ძე დემეტრე, ყოვლითურთ მსგავსი მამისა და დაადგა თავზე გვირგვინი პატიოსანი ქვებისა, შეარტყა წელზე მახვილი, სვიანად ხმარებული და შემოსა პორფირით, დაულოცა ცხოვრება. ასე გაცვალა ქვეყნიური მოქალაქეობა ზეციურ სასუფეველზე, სადაც არის შვება და სიხარული, სადაც არ არის მწუხარება და არის სიცოცხლე, რომელსაც ვერ შეამღვრევს სიკვდილი. სახელოვანი და დიდებული მეფე 1125 წ. 24 იანვარს გარდაიცვალა.

დავით აღმაშენებლის შემდეგ, თამარ მეფემდე, ე.ი. დემეტრე I-ის, დავით V-ის და გიორგი III-ის დროს, მიუხედავად იმისა, რომ ეს მეფეები სხვაობდნენ ურთიერთისაგან როგორც ზნეობრივ-მოქალაქეობრივი თვისებებით, ისე პოლიტიკური ალლოთი, სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობის სტრუქტურაში არსებითი ცვლილებები არ მომხდარა. იგივეს ვერ ვიტყვით თამარის პერიოდზე, განსაკუთრებით, მისი მეფობის პირველ წლებზე. აუცილებელია აღინიშნოს რამდენიმე ძირითადი მომენტი.

დავით აღმაშენებლის დროიდან მაღალ თანამდებობებზე არა შთამომავლობითი და გვაროვნულ-წოდებრივი ნიშნებით, არამედ პირადი ღირსებებით აწინაურებდნენ. გიორგი III-საც უმაღლესი „სახელოები“ ღირსეულ და ერთგულ „უგვაროთათვის“ ჰქონდა მიცემული. ახლა, უკვე თამარის დროს, აღარ ისურვეს დიდებულებმა ძველ ხელისუფალთა ხელქვეითობა და მოითხოვეს ყუბასარისა და აფრიდონისათვის თანამდებობისა და ქონების ჩამორთმევა. თამარმა დათმო.

ვაკანტური ადგილებისათვის დიდებულთა შორის ქიშპობა გაჩაღდა. თამარმა უპირატესობა მხარგრძელებს მიანიჭა. განსაკუთრებით აამალა ზაქარია, აგრეთვე სარგის, ივანე და ავაგ მხარგრძელები. მემატიანის თანახმად, ივანე მხარგრძელმა, რომელსაც თამარმა მისი თხოვნის თანახმად ათაბაგობა უბოძა, ფაქტიურად უღალატა საქართველოს შალვა და ივანე ახალციხელების შურის გამო. ასევე არ გამოიჩინეს ერთგულება დანარჩენმა მხარგრძელებმაც.

საქართველოს გაერთიანებისას ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესები თავდადებულად იბრძოდნენ ერთიანი ქართული სახელმწიფოს შექმნისათვის, საქართველოს გაერთიანებისათვის, ათაბაგობის ინსტიტუტის შემოღების შემდეგ კი საქართველოს ერთიანი სახელმწიფო დამარცხდა და დაიშალა. ჭყონდიდელის დროინდელი კონსოლიდაცია ამ დროს შურმა და ღალატმა შეცვალა. „ოთხმა მხარგრძელმა“ და მათმა შთამომავლებმა ჭყონდიდელობა ვერ გასწიეს.

ცხადია, სამეფო კარზე მონოფიზიტი ამირსპასალარის აღზევებით მართლმადიდებელი ეკლესია კმაყოფილი არ იქნებოდა. აქ საფიქრებელია ის, რომ როგორც კათალიკოსი, ისე ძველი სამეფოს დიდებულები გრძნობდნენ – ახალი პოლიტიკით (მონოფიზიტების აღზევებით) სახელმწიფოს შეიძლებოდა დიდი პოლიტიკური მარცხი განეცადა. ნ. ბერძენიშვილის აზრით, ეს მართლაც ასე მომხდარა და ლაშა-გიორგი ამ მარცხის გამოსწორებას შეეცადა. ლაშა-გიორგი ცენტრალისტური ტენდენციებისკენ მიდრეკილი მმართველი იყო. მან განიშორა მხარგრძელები. თამარის ძეს დავით აღმაშენებლობა და მისი უახლოესი მემკვიდრეების დროინდელი მძლავრი სამეფო ხელისუფლების აღდგენა სურდა. ლაშა სასტიკად დაამარცხეს აღზევებულმა დიდებულებმა – ათაბაგმა და სხვა მხარგრძელებმა. მეფეს სახელი გაუტეხეს და იგი სხვა დიდებულების, ხალხისა და მორწმუნეების თვალში უნებისყოფო და ამორალურ ადამიანად წარმოაჩინეს. ლაშა ახალგაზრდა გარდაიცვალა. მათ რუსუდანი გაამეფეს.

აღსანიშნავია, რომ ზაქარია მხარგრძელი ეროვნებით ქურთი, სარწმუნოებით სომეხი, პოლიტიკურად კი ქართველი მხედართმთავარი და მოღვაწე იყო.

თამარის მოღვაწეობის დასახასიათებლად მთავარია მისი საგარეო და საშინაო პოლიტიკური მიღწევები, და ასევე მისი სახელმწიფოს გასაოცარი ჰუმანურობა, რომელიც თავის მხრივ, საფიქრებელია, დავით აღმაშენებლის სულიერ მემკვიდრეობას ეფუძნებოდა.

დავით აღმაშენებლის ანდერძი (აგრეთვე მისი „გალობანი სინანულისანი“) არ იყო დაფარული მისი შემდგომი თაობებისათვის. უფრო მეტიც, ჩანს, მისი აღსრულება ქართველ სახელმწიფო მოღვაწეებს თავიანთ მოვალეობად მიაჩნდათ, განსაკუთრებით, თამარ მეფეს. ამაზე ისიც მიუთითებს, რომ თამარის ისტორიკოსი ბასილი ეზოსმოდღვარი სწორედ ამ ანდერძს იღებს საზომად თამარის მოღვაწეობის შეფასებისას.

თამარ მეფეს მაჰმადიანთაგან განთავისუფლებული ქვეყნები უშუალოდ კი არ შემოუერთებია თავისი სამეფოსათვის, არამედ ისინი ყმადნაფიც ქვეყნებად უქცევია. ამით ამ ქვეყნების სამეფო „სახლებისათვის“ სამეფო უფლებები შეუნარჩუნებია, უფრო მეტიც, „დაგლახაკებული“ მეფეები გაუმდიდრებია.

დავით მეფემდე, წინა საუკუნეებში, ქართველი ერი თვითონ იყო სხვა ერების აგრესიის ობიექტი; მისი მთლიანი ძალისხმევა იმ დროს თავისუფლების მოპოვებისა და გაერთიანებისაკენ იყო მიმართული, მაგრამ, როგორც კი ერთიანი, კავკასიის მასშტაბის უძლიერესი სახელმწიფო შექმნა, მან უარი განაცხადა სხვათა დაპყრობა-ასიმილაციაზე, გამოამჟღავნა უდიდესი შინაგანი სითბო და სიყვარული, კაცთმოყვარეობა – ეს იყო თამარის სახელმწიფო პოლიტიკა, რომელიც, როგორც ითქვა, დავითის ჰუმანიზმს ეფუძნებოდა.

სწორედ რომ, საოცარია შუა საუკუნეებისათვის ამგვარი მოქმედება: ხელმწიფე, რომელსაც შეუძლია სხვათა მიწების მითვისება, უარს ამბობს ამაზე, ანდა ინანიებს „სახლის სახლზე“ შერთვას.

ამ კუთხით თუ გადავხედავთ ძველი მსოფლიოს სახელმწიფოთა პოლიტიკას, სულ სხვა სურათს დავინახავთ. ხელმწიფეები იმით ამაყოფნენ, რამდენი ქვეყანა დაიპყრეს, დაანგრეს, მოსპეს. ამ თვალსაზრისით არა მარტო ასურეთის და ურარტუს ხელმწიფეები, არამედ არც რომისა და ბიზანტიის იმპერატორები იყვნენ გამონაკლისნი, თურქულ-სპარსულ სახელმწიფოებზე რომ აღარაფერი ვთქვათ, თვით XIX ს-ის „ცივილიზებული“ სახელმწიფო მოღვაწეებიც ასევე იქცეოდნენ. პავლე ციციანოვი რუსეთისადმი დაუმორჩილებელ ერთ თემს სწერდა: „...თქვენ ნამდვილად ფიქრობთ, რომ მე ქართველი ვარ და ბედავთ ასე წერას. მე რუსეთში დავიბადე და გავიზარდე. ჩემში რუსული სულია. დაიცადეთ ჩემს მოსვლამდე და მაშინ მე თქვენ სახლ-კარს კი არ დაგიწვავთ, თქვენ დაგწვავთ და თქვენს ცოლ-შვილს შიგნეულობას გამოვლადრავ...“ დიახ, მართალია პავლე ციციანოვი, როცა თავის თავს არაქართველ პოლიტიკურ მოღვაწედ მიიჩნევს, რადგანაც ქართველი პოლიტიკოსისათვის მიუღებელია მსგავსი ქმედებანი. ერთი ჩვენი მოღვაწე ამბობდა: „ერი თავის ნამდვილ სახეს უდიდესი სიძლიერის დროს ამჟღავნებს“.

თამარის ამ ჰუმანიზმს არაქართველმა ხალხებმა გასაოცარი სიყვარულით უპასუხეს. იგი არა მარტო ქართველ ერს, არამედ კავკასიის (განსაკუთრებით მთიანეთის, ჩრდილო კავკასიის) ხალხებსაც უყვარდათ.

თამარის სახელმწიფოში მკაცრად იყო დაცული ღარიბთათვის სახელმწიფო შემოსავლის მეათედის განაწილების წესი. აღსანიშნავია, რომ ქართული სახელმწიფოსათვის შემოსავლის მეათედის გადაცემა ღარიბთათვის დავით აღმაშენებლამდეც ტრადიციული იყო. მაგრამ თამარი, ისევე, როგორც დავით აღმაშენებელი, ღარიბებს არა მარტო სახელმწიფო ქონებას, არამედ პირად ქონებასაც, თავისი ხელის შრომით შეძენილსაც უნაწილებდა. საინტერესოა, რომ იგი პირად

ქონებას სამეფო ქონებისგან განარჩევდა, მაშინ, როცა ჩვეულებრივ, ფეოდალურ ქვეყნებში ასეთი გარჩევა არ იცოდნენ.

მემატიანის სიტყვით, თამარმა სულიერი სიმშვიდე საზოგადოებაშიც დაამკვიდრა. მის დროს მათრახის ცემითა და სხეულის ასოების მოკვეთით დასჯა აღკვეთილი იყო. ფაქტიურად მოისპო სიკვდილით დასჯა.

თამარის ჰუმანიზმის განსაკუთრებულ გამოხატულებად უნდა ჩაითვალოს მისი დამოკიდებულება სხვა რელიგიური აღმსარებლობებისადმი.

სამეფოს გაფართოებას, აყვავება-გაფურჩქვნას, სახელსა და დიდებას თამარის პიროვნებაში სიამაყე არ აღუძრავს.

თამარის პოლიტიკა, ცხადია, განსხვავდებოდა დავით აღმაშენებლის სახელმწიფოებრივი მიმართულებისაგან, მაგრამ მოულოდნელი არ ყოფილა, რადგან ფაქტიურად ის იყო ქრისტიანულ მორალზე დაფუძნებული პოლიტიკა, და სხვათა შორის, მას თეორიული საფუძველი თვით დავითმა მისცა, როგორც თავისი მოღვაწეობით, ისე ცნობილი ანდერძითა და „გალობანი სინანულისანით“, სადაც იგი ნაწილობრივ, რომ უფრო მეტად ჰუმანური პოლიტიკის განხორციელება ვერ შეძლო, თამარმა კი განახორციელა.

~

დავით მეფის სახელმწიფო მოწყობის ზემოთ მოყვანილი შეხედულებანი ქართველ საზოგადოებას მიუჩნევია, როგორც საპროგრამო თეორია, ანდერძი. ამიტომაც, ჩანს, თამარს უცდია აღესრულებინა ის და მთლიანი სახელმწიფო სისტემა მისი განხორციელებისათვის დაუქვემდებარებია.

XIII საუკუნე

თამარის დროინდელი აყვავებული ქვეყანა რუსუდანის მეფობისას მონღოლებმა დაიპყრეს. ამას კი წინ ჯალალედინის ლაშქრობა და თბილისის იავარქმნა უსწრებდა.

1225 წელს ხვარაზმმა ჯალალედინის შემოსევისას რუსუდანმა ქართველთა ლაშქარს მხარგრძელი ივანე ათაბაგი უსარდლა. შებრძოლება საქართველოს სოფელ გარნისთან (სომხეთში) მოხდა. ქართველთა ლაშქარი დამარცხდა და მარცხის მიზეზი ურთიერთშური და მტრობა იყო.

ამ ომში ქართველთა ლაშქარში მეწინავენი მესხები იყვნენ – შალვა და ივანე ახალციხელების მეთაურობით. წესით, მთავარსარდალს დამხმარე ძალა უნდა მიეშველებინა ქართველ წინამძროლეებისათვის, მაგრამ, მიუხედავად იმისა, რომ ახალციხელებმა მრავალგზის შეუთვალეს, ივანე ათაბაგმა ჯარი არ მიაშველა. ივანე

ახალციხელი ამ ომში მოკლეს, ხოლო შალვა ტყვედ ჩაიგდეს. იგი ჯალალედინმა მაშინვე როდი მოკლა, თავისთან დაიტოვა და დიდი პატივით ეპყრობოდა. ტკბილი სიტყვით შეეცადა, რომ შალვას სჯული დაეტოვებინა, მაგრამ ვერაფრით გატეხა. მრავალი ტანჯვის შემდეგ შალვა ახალციხელი მოწამეობრივი სიკვდილით აღესრულა და წმიდანის გვირგვინი ხვდა წილად.

მემატიანე ამბობს, რომ საქართველოს დაცემასა და განადგურებას (ჯერ ხვარაზმელების, შემდეგ კი მონღოლების მიერ) საფუძველი სწორედ ამ ომში დაედო. გარნისის ომში ქართველთა ლაშქარს არც უომია მცირერიცხოვანი ნაწილის გარდა, რომელიც ახალციხელების მეთაურობით მტრის უზარმაზარი ლაშქრის წინაშე მარტო აღმოჩნდა.

მხარგრძელი მთავარსარდალი, ივანე ათაბაგი უკუიქცა და სადღაც ჩაიკეტა. მანდატურთუხუცესმა, ასევე მხარგრძელმა შანშემაც მხოლოდ თავის პირად საგამგებლოზე (ანისზე) იზრუნა. მონღოლებთან მათი მოგვარე ვარამ გაგელიც დაზავდა, ხოლო საქართველოს სხვა კუთხეები სასტიკად ირბოდა.

ჯალალედინის ლაშქარი გარს შემოადგა თბილისს. რუსუდანი აიყარა და წავიდა ქუთათისს. თბილისის მცველად დატოვა ლაშქარი და ბოცოს ძენი – ბიძინა და ბოცო. თბილისელმა სპარსელებმა მტერს კარი ღალატით გაუღეს. ქალაქი ომის ასპარეზად იქცა. მტერი უწყალოდ მუსრავდა თბილისელებს. სულთანმა სიონის გუმბათი მოახსნევინა და ბილწი დასაჯდომელი ააშენებინა. სიონის ხატები – უფლისა და ღმრთისმშობლის, ხიდის თავთან დაადებინა და ბრძანა, რომ შეპყრობილ ქრისტიანებს ფეხით გადაევლოთ მათზე. ვინც უარს იტყოდა, იქვე კლავდნენ. საფიქრებელია, რომ მოკლულთა რიცხვმა 100 000-ს მიაღწია. თავის მხრივ არც უფალმა მიატოვა თავისი სამწყსო – ქართველი ერი და მას ამ გასაჭირში მრავალგზის შეეწია.

XIII ს-ის დამდეგიდან ჩინგიზ ხანის მეთაურობით მონღოლთა გაერთიანებულმა სახელმწიფომ მსოფლიოს მნიშვნელოვანი ნაწილი აზიასა და ევროპაში – ჩრდ. ჩინეთი, შუა აზია, ირანი, ავღანეთი და სხვა ქვეყნები დაიმორჩილა. ჩვენი მემატიანე წერს, რომ მონღოლები ლაშქრობდნენ „დიდსა სცივჩაღეთსა ზედა, ოვსეთს, ხაზარეთს და რუსეთს ვიდრე ბნელეთამდე“. „ბნელეთს“ მემატიანე ჩრდილოეთის პოლარულ ზონას უწოდებს. დასავლეთიდან ისინი მიუახლოვდნენ ევროპის ცენტრებს – „ვიდრე ბოღართდა სერბეთამდე“.

საოცარია, მაგრამ ფაქტია, რომ ასეთმა უძლიერესმა სახელმწიფომ საქართველოს სრული დაპყრობა და ქართული სახელმწიფოებრიობის გაუქმება ვერ შეძლო. იგულისხმება, რომ დასავლეთ საქართველო მონღოლებს არასოდეს დაუპყრიათ, რის გამოც საქართველოს სამეფო ცენტრიც აქ იქნა გადატანილი. მონღოლების ძირითადი ძალების შემოსევის დროს საქართველოს სახელმწიფოს სათავეში რუსუდან მეფე იდგა, რომელსაც ივანე ჯავახიშვილი გამოუცდელსა და ქვეყნის მესაჭეობისათვის გამოუსადეგარ პიროვნებას უწოდებს.

შეეძლოთ თუ არა საქართველოს მთავრობასა და მთავარსარდალს არ შეეწყვიტათ ბრძოლა და მონღოლებს გამკლავებოდნენ? უთუოდ შეეძლოთ. ამაზე მიუთითებს ისიც,

რომ მონღოლებმა, მიუხედავად დიდი მონღომებისა, დასავლეთ საქართველოში შესვლა ვერც ერთხელ ვერ შეძლეს.

მონღოლებმა ფაქტიურად უბრძოლველად დაიმორჩილეს აღმოსავლეთ საქართველო. ასეთ დროს ქართულმა ეკლესიამ საჭიროდ მიიჩნია შეწეოდა საქართველოს დამშვიდების საქმეს. ჭყონდიდელმა ეპისკოპოსმა კიდევ ერთხელ ინება საქართველოს შეკრება ერთ მთლიან ქვეყნად. დაახლოებით 1242 წელს „რუსუდან მეფემ ბათო ყაენთან ვოლგისპირეთში არსენ ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესი გაგზავნა“. მან მონღოლებთან ზავს მიაღწია, რომლის თანახმადაც მონღოლთა უმაღლესი ხელისუფლება სცნობდა ერთიან, განუყოფელ საქართველოს სახელმწიფოს ქართველი მეფის მეთაურობით. აღმოსავლეთ საქართველოს გარკვეული ვალდებულება უნდა ეკისრა, ხოლო დასავლეთ საქართველო, როგორც დაუპყრობელი მხარე, ამ ვალდებულებისაგან თავისუფალი იყო, თუმცა ხარკის გადახდა მთელ საქართველოს დაეკისრა. ამ ზავმა დაიცვა ჩრდილო კავკასიის დას. საქართველოს მომიჯნავე მხარეები, რომელნიც საქართველოს სახელმწიფოს საზღვრებში შემოდიოდნენ, მაშინ როცა მონღოლებმა ჩრდილო კავკასიის სახვა მხარეები სასტიკად გაანადგურეს, მაგალითად საქართველო-მონღოლების ზავმა დანგრევისაგან გადაარჩინა სენტის, შოანასა და ზელენჯუკ-არხიზის შესანიშნავი გუმბათიანი ტაძრები, ნაგებნი ქართველ მეფეთა მიერ და ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შემავალნი (ამჟამინდელ ყარაჩაიში).

1259 წელს მონღოლებს თბილისში მჯდომი საქართველოს ორი მეფიდან ერთ-ერთი, დავით ნარინი – რუსუდანის ძე აუჯანყდა და დას. საქართველოში გადავიდა. ამის შემდეგ საქართველოს ეს ნაწილი მონღოლთა ბატონობას გამოეთიშა და ამ მხარის მმართველები კვლავ ქართულ სახელმწიფოებრივ პოლიტიკას აგრძელებენ.

სამწუხაროდ, მონღოლთა ბატონობის დროს, პოლიტიკური მმართველობის თვალსაზრისით საქართველო სამ ნაწილად გაიყო: აღმოსავლეთ, დასავლეთ და სამხრეთ „საქართველოებად“. მაგრამ მათ ქართული ეკლესია აერთიანებდა. სწორედ ამიტომ, ამ დაშლის ჟამსაც, ქართველებს თავიანთი ქვეყნის საზღვრებად ძველებურადვე ნიკოფსია და დარუბანდი ჰქონდათ წარმოდგენილი.

აქვე უნდა ითქვას, რომ სინამდვილეში აღმოსავლეთ საქართველოს საზღვარი „თეთრწყალზე“ (ანუ ახსუზე) გადიოდა, საიდანაც დარუბანდამდე, ანუ კასპიის ზღვამდე მხოლოდ 60-70 კმ-ია. ეს მდინარე ქართველთა ეთნიკური განსახლების აღმოსავლეთ საზღვარს არა მარტო მონღოლების დროს, არამედ წინა საუკუნეებშიც წარმოადგენდა. მაგალითად, როცა X ს-ის მეორე ნახევარში კახეთი და ჰერეთი გაერთიანდა, ეს გაერთიანება ვრცელდებოდა მდ. ახსუმდე. ამ კუთხეში ქართველები, კერძოდ, ჰერები მჭიდროდ იყვნენ დასახლებულნი, შემდეგ, იმის გამო, რომ ამ კუთხის მახლობლად მონღოლებმა სამოვრები გაიჩინეს, ეს ქვეყანა მოსახლეობისაგან დაიცალა, ან გადაგვარდა.

სამხრეთ საქართველოს საზღვარი გადიოდა მდ. არაქსზე (რახსზე). ანისი და დვინიც მველებურად კვლავ საქართველოს ქალაქებად ითვლებოდა.

ტაოც საქართველოს ეკუთვნოდა. კობტასთავის შეთქმულთა შორის ტაოელი მემბოხეებიც მოიხსენიებიან.

მესხეთში ბექას მთავრობის დროს საქართველოს საზღვრებში ჭანეთიც კი შედიოდა, რომელიც ბიზანტიამ დათმო. აქვე აღვნიშნავთ, რომ სამცხის მთავართა ოჯახი დიდად ღმრთისმომშიში იყო. დიდ პატივს სცემდა სამღვდელოებას, ეპისკოპოსებს, მონაზვნებს. ბექა მონასტერთა და ეკლესიათა მშენებელი, მონაზონთა და მოწესეთა პატივისმცემელი იყო. ცისკრის, სამხრისა და მწუხრის ლოცვას არც თვითონ აკლდებოდა და არც ლაშქარს დააკლებდა, რისთვისაც მას ღმერთი მუდამ სწყალობდა.

დასავლეთ საქართველოს საზღვარს შავი ზღვა წარმოადგენდა – ნიკოფსიამდე. მონღოლთა მძლავრობის უსასტიკეს საუკუნეში ქართველმა ხალხმა შეინარჩუნა თავისი ეროვნული საზღვრები, სახელმწიფოებრიობა, ეთნიკური ერთობის გრძნობა, მაშინ, როცა საქართველოს მეზობელ ქვეყნებს მონღოლებმა ეთნიკური სახეც შეუცვალეს. საქმე ის იყო, რომ მონღოლებმა ვერ შეძლეს საქართველოში ჩასახლება, მაშინ, როცა მათ საქართველოს მეზობლად მდებარე რანი, მულანი, შარვანი და ასევე სომხეთის ტერიტორიები საზამთრო და საზაფხულო ბანაკებად აქციეს. ჩვენი მეზობელი ალბანელები, რომელთაც თურქ-სელჯუკების შემოსევის შედეგად ეთნიკური სახე დაკარგეს, მონღოლების ბატონობის ჟამს სრულებით გაქრნენ, ხოლო სომხეთის უმთავრესი ქალაქებიდან ლტოლვილი სომხები საქართველოსა და სხვა ქვეყნებს აფარებდნენ თავს.

აღსანიშნავია, რომ მონღოლთა მძლავრობას ქართველმა ხალხმა მაღალი ქრისტიანული მორალით, ურთიერთსიყვარულით, ურთიერთგატანით, თავდადებით უპასუხა. მრავალმა ქართველმა დადო სული მოყვასისა და სამშობლოს გადასარჩენად. თავს დებდა არა მარტო რიგითი ქართველი – მეფისა და მამულისათვის, არამედ მეფეც – ერის გადასარჩენად.

შეიძლება ვინმემ იფიქროს, რომ ქართველები თავს მხოლოდ სარწმუნოებრივი მოსაზრებით დებდნენ და ამ თავდადების სანაცვლოდ ქრისტესგან მოელოდნენ სულის ცხონებას. ცხადია, ასეც იყო, ოღონდ მონღოლთა ბატონობის დასასრულს. საქართველოში შემოსვლისას კი მონღოლები ქრისტიანებს არ ავიწროებდნენ (ისინი ჯერ კიდევ არ იყვნენ მაჰმადიანები). ამიტომ სარწმუნოებისათვის თავდადება შემდეგ გახდა საჭირო. ისლამი მხოლოდ ყაზან ყაენის (1295-1304) დროს გამოცხადდა სახელმწიფო რელიგიად (მაღე „თათარი“ არა მონღოლის, არამედ მაჰმადიანის

სინონიმად იქცა). საინტერესოა, რომ მონღოლებს ქრისტიანთა დევნა სპარსელთა წაქეზებით დაუწყიათ.

საყოველთაოდ ცნობილია დემეტრე II-ის თავდადება ერისათვის. მეფემ წარმართ მონღოლთა მსგავსად სამი ცოლი მოიყვანა. ბასილი მონაზონმა მეფის უწესო ქორწინება ამხილა, მაგრამ უშედეგოდ. მაშინ მან მეფეს ყოვლადწმიდა ღმრთისმშობლის ძალით უწინასწარმეტყველა, რომ თუკი არ შეისმენდა და ცოდვას არ განეყენებოდა, მეფობა ჩამოერთმეოდა, ხოლო მისი შვილები განიბნეოდნენ. ერის გასაჭირის ჟამს დემეტრეს პიროვნებაში მამულის სიყვარულმა იმძლავრა და მან თავი დასდო თავისი ერისათვის. მეფე თავისი ნებით წავიდა ურდოში, სადაც იგი დააპატიმრეს. სასიკვდილო განაჩენის მოლოდინში მას საშუალება მიეცა ურდოდან გაპარვისა. ერთგულებმა ურჩიეს, აჰა, შენი თავი შენს ხელშია, ღამით წაიყვანე მორბედი ცხენები და წადი, განშორდი ამათ, რამეთუ არ არსებობს შენი სულის ნაცვალიო. მაშინ უთხრა მეფემ: „ისმინეთ ჩემი, რამეთუ თავიდანვე ვიცოდი, რომ სიკვდილი მელოდა, მაგრამ დავდე თავი ჩემი და სული ჩემი ერისათვის. ახლა თუ გავიპარები, უბრალო ერს მოაოხრებენ და რა სიკეთე იქნება ჩემთვის ყოველი სოფელი შევიძინო და სული წარვიწყმიდო“.

დემეტრე მეფის დამსჯელი არღუნი რამდენიმე წლის შემდეგ, ავადმყოფობით დაუძლურებული, იმავე დღეს (12 მარტს) და იმავე საათზე დაახრჩეს, რომელზეც მეფე დემეტრეს მოჰკვეთეს თავი.

სწორედ თავდადებისა და ურთიერთსიყვარულის გამო გადაარჩინა დედა ღმრთისმშობელმა ქართველთა ლაშქარი ალამუთის ბრძოლების დროს. ცნობილია, რომ ალამუთის ციხის აღება მონღოლებს გაუჭირდათ და ბრძოლა, რომელშიც ქართველთა ჯარიც მონაწილეობდა, 7 წელს გაგრძელდა. ალამუთის მეპეტრონე მულიდები ცნობილნი იყვნენ როგორც კაცის მიპარვით მკვლელნი. ერთხელაც, ერთმა მულიდმა მონღოლთა ნოინი-ჩიდატა მოკლა. მონღოლებმა მისი მოკვლა ქართველებს დააბრალეს და მათკენ დაიძრნენ. ქართველთა წარჩინებულებმა შეიბრალეს ქართველი მოლაშქრენი, ამიტომაც გადაწყვიტეს არ შებრძოლებოდნენ უთანასწოროდ მრავალ მონღოლებს. თუ არ შევებრძოლებით, მარტო ჩვენ, წარჩინებულებს დაგვხოცავენ და ქართველთა უმრავლესობა ამით გადარჩება, ხოლო თუ შევებრძოლებით – ყველას ამოგვხოცავენო. უკლებლივ ყველა ქართველმა სამ-სამჯერ მოიდრიკა მუხლი და ღმრთისმშობელს შევედრა: „მოწყალებისა კარი განგვიღე, კურთხეულო ღმრთისმშობელო, რათა რომელნი ესე შენ გესავთ, არა დავეცნეთ, არამედ განვერნეთ წინააღმდეგობთა მტერთაგან“. შეიბრალა ყოვლადწმიდამ ქართველთა ლაშქარი და მკვლელს დანაშაული აღიარებინა.

ასევე დაიფარა ღმერთმა ოპიზა, რომლის გაძარცვაც მონღოლებმა მოინდომეს. უკვე

მონასტერთან მიახლოებულთ მძლავრმა წვიმამ და სეტყვამ გზა აუბნია და მონასტერიც დარბევას გადარჩა.

მემატიანე ქართველთა თავდადების უამრავ შემთხვევას აღწერს. მაგალითად, ივანე ახალციხელის ძის – დავითისა, რომელიც რუსუდან მეფის მიერ მონღოლთა ყაენთან გაგზავნილ საქართველოს ამირსპასალარს – ავაგს ახლდა თან; მესხეთის მთავრის სარგის ციხისჯვარელისა – საქართველოს მეფის – ულუ დავითის გადასარჩენად თავი რომ გაწირა (1264). მსგავს თავდადებათა რიცხვს მიეკუთვნება წმიდა ცოტნე დადიანის სახელოვანი გმირობაც (1246 წ.).

როგორც ყოველივე ზემოთქმულიდან ჩანს, მონღოლთა შემოსვლისას, მართალია, საქართველოს მთავრობამ უსუსურობის გამო სერიოზული წინააღმდეგობის გაწევა ვერ მოახერხა, მაგრამ ერმა თავისი შინაგანი მაღალსულიერებით საქართველოს გადარჩენა და მონღოლთა ბატონობის უღლის გადაგდება შედარებით მოკლე დროში შეძლო. მონღოლები აღმოსავლეთ საქართველოში 100 წელი ბატონობდნენ (რუსეთში – 300 წელი), თანაც დასავლეთ საქართველო დაუპყრობელი დარჩათ. რაც მთავარია, არ მოხდა მონღოლ-ქართველთა ურთიერთშერევა და ქართველობა უცხო ხალხში არ ასიმილირდა, მაშინ, როცა სხვა ერებს მონღოლებმა თავიანთი ეთნიკური სახე მისცეს.

ერთგულება და სიყვარული ძველქართული თვისებაა, თუმცა, როგორც უკვე ითქვა, ქართველებისათვის არც ერთმანეთისადმი შური და მტრობა ყოფილა უცხო, შურდათ განსაკუთრებით გამორჩეული ადამიანებისა. შური მტრობას ბადებდა, რაც გამოჩენილ ქართველებს ერთმანეთს აშორებდა. ქართველთა ეს თვისება მონღოლებსაც შეუმჩნევიათ – „თქვენ, ქართველნი, არა კეთილს უყოფთ მხნედ მბრძოლთა წყობათა შინა“. ამ ნაკლს თვითონ ქართველებიც კარგად გრძნობდნენ: „ჩვენ ურთიერთს დაუმორჩილებელ ვართ“.

ჩანს, ეს თვისებაც იყო ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი იმისა, რომ მონღოლებთან საბრძოლველად ერთიანი ქართული ფრონტი ვერ შეიკრა, ქართველი წარჩინებულები ვერ გაერთიანდნენ მონღოლების წინააღმდეგ, თუმცა ცალ-ცალკე ძალზე მნიშვნელოვან ძალას წარმოადგენდნენ.

საქართველოს განადგურებას, შინააშლილობის გარდა, ხელი მისმა გეოგრაფიულმა მდებარეობამაც შეუწყო. იგი ერთმანეთისადმი სამკვდრო-სასიცოცხლოდ გადაკიდებულ ორ ურდოს შორის (ჩრდ. და სამხრ. ურდოები) აღმოჩნდა. კავკასიონის გადმოსასვლელები, დარიალისა და, ნაწილობრივ, დარუბანდის კარები ქართველთა ხელში იყო, ამიტომაც ურდოთა შორის ატეხილი ქიშპით პირველ რიგში სწორედ ქართველები ზარალდებოდნენ.

ასეთ სასტიკ დროს ქართული სამღვდლოება არათუ საქართველოში იცავდა ქრისტიანობას, არამედ მის ფარგლებს გარეთაც კი ავრცელებდა. ქართველი მისიონერები წმიდა სახარებას კავკასიის მთიანეთში – დაღესტანში ქადაგებდნენ. ასეთები იყვნენ პიმენ სალოსი გარეჯიდან და ანტონ ნაოხრებელის ძე, მესხეთიდან.

XIV საუკუნე

XIV ს-ის დასაწყისში გამეფდა გიორგი ბრწყინვალე. მან თავისი სკიპტრის ქვეშ მთელი დასავლეთი, სამხრეთი (მესხეთი) და აღმოსავლეთი საქართველო შემოიკრიბა.

პირველ რიგში მან მესხეთი (სამცხე-კლარჯეთი) შემოიმტკიცა (მონღოლთა თანხმობით). შემდეგ ქვეყნის საზღვრებიდან ოსები გააძევა, რომელთაც ადგილ-ადგილ დაბები და ციხეები ეჭირათ. ამ დროისათვის, ჩანს, ოსებს მონღოლებისაგან ზურგი ისე აღარ ჰქონდათ გამაგრებული, როგორც წინა მეფეების დროს.

მონღოლი ხელისუფალნი გიორგი მეფისადმი კარგად იყვნენ განწყობილნი.

მეფემ კავკასიის უღელტეხილებიც თვითონ დაიჭირა და კავკასიაში ყოველი მოწინააღმდეგე შემუსრა. ამით ოსებს ქართლში შემოსასვლელი გზები მოეჭრათ და ქვეყანამ მათგან მოისვენა.

ოსების ქართლიდან გაძევება მონღოლთა ბატონობის გადაგდების ნიშანიც იყო. მალე თვით მონღოლ ხელისუფალთა შორის სასტიკი ომები დაიწყო, მათი სახელმწიფოს ერთობა მოისპო და ქვეყანა თითქმის დაიშალა. ამით სასწრაფოდ ისარგებლა მეფე გიორგიმ და საქართველო მონღოლთა ბატონობისაგან გაათავისუფლა. ეს ფაქტი საქართველოს სახელმწიფოს ძლიერებაზეც მიუთითებს, რადგან სხვა ქვეყნებში მონღოლები ამის შემდეგაც კვლავ დიდხანს ბატონობდნენ.

მეფემ საქართველოს აღდგენა ძველ საზღვრებში – ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე იწეა. მან ჯერ დარუბანდის მიმართულებით შემოიმტკიცა რანი, რის შემდეგ დასავლეთ საქართველოს შემომტკიცება გადაწყვიტა.

მან დაშლილი საქართველო კვლავ გააერთიანა და მსგავსად დავით აღმაშენებლისა, ადავსო იგი და აღაშენა, დანგრეული და მოოხრებული ეკლესიები განაახლა და განანათლა. რანი, მოვაკანი, შარვანი თავის მოხარკეებად აქცია. ყველა მტერი, სადაც უმჯობესი იყო ბრძოლით და ძალით, ხოლო სადაც სჯობდა, სიბრძნე-გონიერებითა და მეცნიერებით დაიმორჩილა და დაამშვიდა.

გიორგი ბრწყინვალეს უყურადღებოდ არც საეკლესიო საქმეები დაუტოვებია. მან შეკრიბა ქართლისა და აფხაზეთის კათალიკოსები, ეპისკოპოსები სრულიად საქართველოსი და შესაბამისი დადგენილება მიაღებინა. კრების მონაწილეებმა

„განაახლეს წესნი... და უწესურნი განჰკვეთეს“. მან საქართველოს ფარგლებს გარეთაც განამტკიცა ქართული ეკლესიის უფლებები, კერძოდ – იერუსალიმში.

ამ დროს იერუსალიმისა და მახლობელი აღმოსავლეთის წმიდა ადგილებს ეგვიპტის სულთნები ფლობდნენ. არადა, უკვე XII ს-დან მთავარი სალოცავი ადგილები ქართველებს ჰქონდათ დაკავებული. დავით აღმაშენებელმა სინას მთის ის მწვერვალზე დაიკავა, სადაც ძველი აღთქმის თანახმად მოსეს ღმერთი გამოეცხადა.

საქართველოს პოლიტიკური ძლიერების შერყევისთანავე ქართველების მდგომარეობა პალესტინაშიც შეირყა. იერუსალიმის ჯვრის მონასტრიდან (რომელიც პროხორეს თაოსნობით იყო აგებული) ქართველი ბერები XIII ს-ის 60-70-იან წლებში მაჰმადიანებმა გააძევეს და ტაძარი მიზგითად აქციეს. როგორც მკვლევარნი ვარაუდობენ, ქართველებმა 1305 წლისათვის, მართალია, „სარკინოზთაგან“ (მამლუქებისაგან) ჯვრის მონასტრის გათავისუფლება შეძლეს, მაგრამ საზრუნავი ბევრი რჩებოდა. მაგალითად, ქრისტეს „აღდგომის ეკლესია“, „გოლგოთა“ და ქრისტეს „საფლავი“ (ერთი სამონასტრო კომპლექსია) კვლავ ეგვიპტელებს ეპყრათ.

გიორგი მეფეს ორჯერ გაუგზავნია ელჩები ეგვიპტის სულთანთან 1316 და 1320 წლებში. დიდი ძღვენით ეახლა პიპაი სულთანს, სულთანმა სიხარულით მიიღო ძღვენი და „მისცნა კლიტენი იერუსალიმისანი“. პიპა, რომელმაც მსოფლიო ქრისტიანობის უდიდესი და უპირველესი კერა - იერუსალიმის აღდგომის ტაძარი და მასში მდებარე გოლგოთას წმიდა მონასტერი სარკინოზებისაგან გაათავისუფლა - აღმოსავლეთ საქართველოს მთის ერისთავი იყო, ამიტომაც ამ სასიხარულო ფაქტმა დიდი გამოძახილი პოვნა ქართველ მთიელებში.

ქართველ მთიელებში ამ საამაყო ფაქტის გამო კიდევ უფრო განმტკიცდა ქრისტიანული სარწმუნოება, მათ თავდაცვით კომპებზე გამოჩნდა ნიშანი ამ მოვლენისა - ე. წ. გოლგოთიანი ჯვრები. ესაა კვარცხლბეკიანი ჯვრები - სიმბოლო იმისა, რომ მთიელმა ქრისტიანებმა მსოფლიო ქრისტიანობის სიდიადე - გოლგოთა გაათავისუფლეს თავიანთი მედგარი სარწმუნოებით, გონიერებთა და მკლავით.

1331-41 წლებში იერუსალიმში მყოფი უცხოელი მოგზაური აღნიშნავს: ქრისტეს საფლავის სალოცავის გასაღები ქართველების ხელშია და კენჭსაც არავის აძლევენ ამ საფლავიდანო.

ქრისტეს საფლავის გასაღები ქართველთა ხელში XV ს-ის შუა წლებამდე ყოფილა, სანამ მათ იგი ფრანცისკანელებმა არ ჩამოართვეს.

XIV ს-ში მონასტრებში კვლავ გაჩაღებულია შემოქმედებითი მუშაობა. ამ დროს შეიქმნა ორიგინალური ქართული თხზულებანი – ლუკა იერუსალიმელისა და ნიკოლოზ დვალის მარტვილობანი, შედგა კრებულები, შეგროვილ იქნა ხელნაწერები. ნიკოლოზ

დვალი იყო ქართულ პროვინცია დვალეთიდან, მისი მოწამეობრივი სიკვდილიდან სულ რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ თემურ ლენგი შემოესია საქართველოს, როგორც სამხრეთის მხრიდან, ასევე ჩრდილო კავკასიის მხრიდან. მან ჩრდილო კავკასიელი ქრისტიანები სასტიკად დაამარცხა, ამიტომ დვალეთი დაუძღვრდა. ამით ისარგებლეს ოსებმა და, როგორც ვახუშტი წერს, ჩერქეზეთის მხრიდან თავს დაესხნენ დვალეთს, დაიმორჩილეს დვალეები და მათზე გაბატონდნენ, ვახუშტის სიტყვით ამის შემდეგ დვალეები დაბალ ფენად, ხოლო ოსები მათზე გაბატონებულ ზედა ფენად გადაიქცნენ, დაიწყო დვალეების ასიმილაცია გამარჯვებულ ოსებში. ნიკოლოზ დვალის ღრმად ქრისტიანული სოფელი „წი“ ახლა უკვე გაწარმართებული ხალხის (ფარული ქრისტიანების) საცხოვრისად იქცა, თუმცა წიში წმ. ნიკოლოზის სალოცავი ხალხმა გაჭირვებით შეინარჩუნა წმ. ნიკოლოზ დვალის მოსახსენებლად.

XIV ს-ში ქართველებს პეტრიწონის მონასტერიც მტკიცედ ეპყრათ. იმ დროს იქ ჯერ კიდევ ქართულენოვანი სასწავლებელი – სემინარია არსებობდა.

გიორგი ბრწყინვალე იღვწოდა, რათა კვლავ აღედგინა საქართველოს სახელმწიფოს გავლენა ტრაპიზონის საკეისროში და წარმატებითაც.

გიორგი ბრწყინვალე „კეთილი მეფობით მეფობდა“ 28 წელი. იგი თბილისში გარდაიცვალა 1346 წელს.

თემურ-ლენგის შემოსევამდე საქართველო შედარებით მშვიდად და დაწყნარებით ცხოვრობდა. ქვეყანა ერთიანი და თავისუფალი იყო. ქართული სახელმწიფო ფაქტიურად მთელ ამიერკავკასიას მოიცავდა.

ასე იყო არა მარტო გიორგი ბრწყინვალეს დროს, არამედ მისი მემკვიდრეების, საქართველოს მეფეების – დავით IX-ისა (1346-1360) და ბაგრატ V-ის დროსაც. სწორედ ბაგრატ V-ის სამეფოს შემოესია თემურ-ლენგი.

თემურ-ლენგმა ხანგრძლივი დაპყრობითი ომების შედეგად უზარმაზარი სახელმწიფო შექმნა, რომელიც აღმოსავლეთით ჩინეთის დიდ კედლამდე იყო გადაჭიმული, ჩრდილოეთით – ცენტრალურ რუსეთამდე, დასავლეთით ხმელთაშუა ზღვამდე და ეგვიპტემდე.

მართალია, საქართველოს თითქმის მთელი კავკასია თავისი კონტროლის ქვეშ ჰყავდა მოქცეული, მაგრამ ის თემურის სახელმწიფოსთან შედარებით მაინც უმნიშვნელო იყო. მიუხედავად ამისა, თემურ ლენგს საქართველოს წინააღმდეგ ბრძოლა გაუჭირდა და მისი დაპყრობა ფაქტიურად ვერც შეძლო, თუმცა კი სასტიკად გაანადგურა. საბოლოოდ, მრავალწლიანი ომი ამ ორ სახელმწიფოს შორის ზავით დამთავრდა.

1386-1403 წლებში თემურ-ლენგი საქართველოს 8-ჯერ შემოესია. მის წინააღმდეგ ქართველები არა მარტო თავდაცვით ომს აწარმოებდნენ, არამედ ზოგჯერ მის მიერ დაპყრობილ ქვეყნებშიც იჭრებოდნენ და თემურის მტრებს დახმარებას უწევდნენ (ალანჯის ციხის აღება, ნახიჭევანის სანახების დარბევა, იქიდან გამოქცეული თემურის მოსისხლე უფლისწულ ტაჰერის დაფარვა). ქართველები თემურ-ლენგის მოსისხლე ოქროს ურდოს კავკასიის კარებს უხსნიდნენ.

თემურის ლაშქრობის შემდეგ საქართველომ შეძლო თავისი სახელმწიფოებრივი ერთიანობა, ქრისტიანობა და ეროვნული კულტურა ძველებურად დაეცვა, მაგრამ თემურ ლენგის ლაშქრობის შემდეგ უკვე გამაჰმადიანებისა და გაწარმართების გზაზე დამდგარი ჩრდილო კავკასიური ტომები მოწყდნენ საქართველოს საეკლესიო მზრუნველობასა და მადლს. ამის გამო ისინი საქართველოსაც მოწყდნენ, უფრო მეტიც, ისინი დაუპირისპირდნენ საქართველოს - ყოფილ სამშობლოს. ამ სამწუხარო ფაქტმა მომდევნო საუკუნეებში საქართველოს ძლიერების დამხობას დიდად შეუწყო ხელი. თემურ ლენგამდეც, ირანელი ილხანების მონღოლური სახელმწიფოც მუდამ ცდილობდა თავისი კონტროლის ქვეშ მოექცია კავკასიის გადმოსასვლელები და ამით თავისი უპირველესი მტრის - ოქროს ურდოსთვის ირანში და ამიერკავკასიაში შემოჭრის შესაძლებლობა მოესპო. თავის მხრივ, ზოგიერთი ქართველი ხელმწიფე ოქროს ურდოსთან კავშირით ილხანთა მოგერიებას ცდილობდა. ოქროს ურდოსთან დაკავშირებით თავისი პოლიტიკა საქართველოს არც თემურ-ლენგის დროს შეუცვლია. ამიტომაც, თემური, მსგავსად ძველი ირანელი პოლიტიკოსებისა, შეეცადა კავკასიელი ტომები მაჰმადიანობის გავრცელებით დაემორჩილებინა. ამით, ფაქტიურად უკვე XV ს-ის დასაწყისშივე შეიქმნა საქართველოს გარშემო მუსულმანური გარემოცვის რკალი, რამაც დასრულებული სახე ოსმალთა მიერ კონსტანტინოპოლის აღების შემდეგ მიიღო.

თემურ-ლენგმა კარგად იცოდა, რომ ძალა, რომელიც აერთიანებდა, იცავდა და მტრის წინააღმდეგ მედგრად აბრძოლებდა საქართველოს, ქრისტიანობა იყო, ამიტომაც ის ყოველი ღონით ცდილობდა ქრისტიანობის აღმოფხვრას და მაჰმადიანობის გავრცელებას, მაგრამ ვერაფერს მიაღწია. თემურ-ლენგმა მრავალი საეკლესიო განძი გაზიდა საქართველოდან, მათ შორის უმთავრესი - წიგნები. სადაც კი შეეძლო, ეკლესია-მონასტრებს ყველგან ანგრევდა, ხოლო ქრისტიან მოსახლეობას არ ინდობდა. მიუხედავად ამისა, ქართველი ქრისტიანები სასტიკ წინააღმდეგობას უწევდნენ თემურს. მას უჭირდა ქართველთა წინააღმდეგ ომი. ეს მის ისტორიკოსსაც კი აღუნიშნავს - საქართველოში ომი ადვილი არ იყო - ამ ქვეყანაში თვით ალექსანდრე მაკედონელმაც სირცხვილი ჭამა - თემურმა კი გამარჯვება მოიპოვაო - დაუკვებნია მას.

ქვათახევის მონასტერში თემურ-ლენგის ჯარისკაცებმა ცოცხლად დაწვეს ქართველი ქრისტიანები, სამღვდელოება, ბერ-მონაზვნები. წინასწარ მათ ქრისტიანობის უარყოფა შესთავაზეს, მაგრამ უარყოფითი პასუხის მიღების შემდეგ, სასტიკად აწამეს, შემდეგ კი

ხელფეხშეკრულნი დაუწვავთ წმიდა დიდმოწამენი. ამ დროს ისინი გალობდნენ. ქვათახევის ღმრთისმშობლის მონასტრის კედლებსა და იატაკს დიდხანს აჩნდა დამწვარი წმიდანების ნეშტთა კვალი.

რუკა 11. საქართველოს საპატრიარქო VII-X სს.-ში

XV საუკუნე

1403 წელს თემურ-ლენგმა ზავი დადო საქართველოს მეფესთან. მტერი იძულებული გახდა ქართული ქრისტიანული სახელმწიფოს არსებობა ეცნო. 1405 წელს თემურ-ლენგი გარდაიცვალა. მტრის ურდოების წასვლისთანავე მეფე გიორგი VII-მ ქვეყანა არათუ გაწმინდა მომხდურთა ნაშთებისაგან, არამედ სამხედრო მოქმედება ქვეყნის გარეთ გადაიტანა. ილაშქრა ნახიჭევანსა და განჯაში, ანსა და არზრუმში. 1407 წელს გიორგი მეფე ბრძოლის ველზე დაიღუპა. ტახტზე მისი ძმა კონსტანტინე ავიდა, რომელიც ასევე ბრძოლის ველზე მოკლეს – შირვანში. მის შემდეგ მისი ძე ალექსანდრე გამეფდა, დიდად წოდებული.

ალექსანდრე მეფეს (1412-1442 წწ.) სრულიად საქართველო ემორჩილებოდა, თუმცა კი თემურ-ლენგის შემდგომად საქართველოს მიწა-წყალი შემცირებული იყო. შეცვლილი იყო ეთნიკური გარემოცვა. საქართველოს მეზობლად ახლა უკვე თურქები, ანდა გათურქებული მოსახლეობა ცხოვრობდა. მოსახლეობის გათურქებას ხელს უწყობდა ისიც, რომ ამ დროისთვის თვით მონღოლთა გათურქების პროცესიც მიმდინარეობდა, მონღოლები კი ქვეყნის მპყრობელები იყვნენ. ამის გამო საქართველოს სამეფოს მიწა-წყალი აღმოსავლეთის მიმართულებით შემცირდა. ასეთივე მდგომარეობა იყო სამხრეთ-აღმოსავლეთის მიმართულებითაც, კერძოდ, საქართველოს შემადგენლობაში არა თუ ანისი აღარ შედიოდა, არამედ ლორეც კი მაჰმადიანთა მიერ ყოფილა მიტაცებული.

ქართული სახელმწიფო და, ცხადია, ქართული ეკლესია ვერ შეურიგდებოდა ქართული მოსახლეობის გამაჰმადიანება-გათურქების პროცესს, განსაკუთრებით კი ლორეს მცხოვრებთა, რომელიც თბილისთან – საქართველოს ცენტრთან ახლოს მდებარეობდა. ქართული ეკლესიის საჭეთმპყრობელს, კათალიკოს-პატრიარქ თეოდორეს, მაჰმადიანთა მიერ დაპყრობილი ლორეს ციხის წინააღმდეგ გალაშქრებაში ძალზე მნიშვნელოვანი მონაწილეობა მიუღია. ბრძოლის წინ კათალიკოსი ამხნევებდა და სულიერად განამტკიცებდა ლაშქარს. „კათალიკოზ თეოდორეს მოქადაგობას უმოქმედნია და მისი ჩაგონებითა და გამხნეებით აღფრთოვანებულს საქართველოს ჯარს ლორე მტრისათვის წაურთმევია და თვითონ დაუჭერია“ (ივ. ჯავახიშვილი). ეს 1431 წელს მოხდა.

1434-35 წლებში ალექსანდრე მეფეს საქართველოსთვის სივნიეთის მხარე შემოუერთებია 60 000 ქრისტიანი სულით.

სამეფოს ძველი ძლიერების აღდგენას ხელს დიდად უშლიდა ის, რომ მოსახლეობის რიცხვი საქართველოში საერთოდ, და განსაკუთრებით აღმოსავლეთში, ძალზე შემცირდა. ამიტომ მეფე დასავლეთ საქართველოდან მოსახლეობის ნაწილს აღმოსავლეთ საქართველოს შეთხელებულ მხარეებში ასახლებდა.

ალექსანდრე მეფე დიდად ზრუნავდა საქართველოს განადგურებული ეკლესია-მონასტრებისა და ციხეების აღდგენისათვის. 1412 წლიდან, გამეფებისთანავე გაუგრძელებია თავისი სულკურთხეული ბებია – რუსას დაწყებული სამუშაოები სვეტიცხოვლის დიდებული ტაძრის აღსადგენად და დაახლოებით 1431 წელს დაუმთავრებია.

ალექსანდრე მეფეს უზრუნია აგრეთვე საბერძნეთში და პალესტინაში მდებარე ქართულ ეკლესია-მონასტრებზეც.

მაშინდელ მსოფლიოში საქართველოს იცნობდნენ, როგორც დიდ ქრისტიანულ ქვეყანას. ცნობილია, რომ სწორედ ამ საუკუნეში შედგა საერთაშორისო ხასიათის საეკლესიო კრება – ფერარა-ფლორენციისა. ეს კრება ვითომდა საეკლესიო გაერთიანებას ისახავდა მიზნად. მასზე, როგორც ამას წესი მოითხოვდა, დიპტიხი იქნა დაცული. სხდომის დარბაზში ერთ მხარეს თანმიმდევრობით დასხეს ჯერ საპატრიარქო ღირსების მქონე მართლმადიდებელ ეკლესიათა წარმომადგენლები, მათ შემდეგ კი მათზე რანგით დაბლა მდგომნი. საპატრიარქო ეკლესიების რიგში კონსტანტინოპოლის, ალექსანდრიის, ანტიოქიის, იერუსალიმის პატრიარქების წარმომადგენლების შემდეგ საქართველოს საპატრიარქო ეკლესიის (საბუთებშია – „საქართველოს მეფის“) წარმომადგენელიც დასვეს, რომელიც იმ დროისთვის მიტროპოლიტი სოფრონი ყოფილა, რომელმაც ამ კრებაზე მტკიცედ დაიცვა მართლმადიდებლობა. ეს მიუთითებს იმაზე, რომ ქართული ეკლესიის ღირსების გრძნობა იმ დროისათვის ისევე მაღალია, როგორც ეს XI-XII სს-ში იყო.

ალექსანდრეს დროს ქვეყანაში ერთიანობა და მშვიდობა სუფევდა, ხოლო საგარეო პოლიტიკაში ძველებურად აღდგა საქართველოს გავლენა მის მეზობლებზე. მეფეს თავისი სიყვარული ქრისტეს მიმართ იმითაც გამოუმჟღავნებია, რომ სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში მეფობაზე უარი უთქვამს, ბერად შემდგარა და მონაზვნად აღკვეცილა.

ალექსანდრეს სიცოცხლეშივე გამეფდა მისი ძე ვახტანგ IV (1442-1446), ხოლო შემდეგ მისი ძმა – გიორგი VIII (1446-1466). ქვეყანაში გაუთავებელი შინაფეოდალური ბრძოლები დაიწყო, რასაც, ბუნებრივია, შედეგად საქართველოს პოლიტიკური დაშლა მოჰყვა. 1451 წელს მესხეთში გაათავაგდა ყვარყვარე, რომელიც გეგმაზომიერად შეუდგა საქართველოსაგან მესხეთის ჩამოშორებას, რაშიც მესხეთის სამღვდელოებაც აიყოლია. გიორგი VIII-ს ფაქტიურად აღარ ემორჩილებოდნენ მესხეთის, სამეგრელო-აფხაზეთის, გურიის მთავრები.

1453 წელს ოსმალებმა კონსტანტინოპოლი აიღეს, 1461 წელს – ტრაპიზონის საკეისრო.

საქართველო მოექცა მუსულმანურ-თურქულ რკალში და ევროპას მოსწყდა. 1459 წელს სასტიკი შიდა ომი დაიწყო. 1462 წელს ყვარყვარემ მაჰმადიანებიც კი მოიწვია (ირანის მბრძანებელი) მეფე გიორგის წინააღმდეგ და დაამარცხებინა. მალე გიორგი VIII-ს აუჯანყდა იმერეთის ერისთავი ბაგრატიც და დაამარცხა. 1478 წელს ქართლ-იმერეთის ტახტზე ალექსანდრე I-ის შვილიშვილი კონსტანტინე II ავიდა. მას, ცხადია, არაკანონიერად მიაჩნდა კახეთისა და იმერეთის სამეფოების, მესხეთისა და სხვა სამთავროების წარმოქმნა თავისი სახელმწიფოს ტერიტორიაზე, მაგრამ ამ სახელმწიფოებრივი ერთეულების წარმოქმნა უკვე ფაქტი იყო. ქვეყანა ძალზე დაკნინდა.

ქართველი ერის ისტორიას ვერ გავიაზრებთ ქართული ეკლესიის მონაწილეობის

გარეშე და პირიქით, ისტორია ქართული ეკლესიისა არის ისტორია ქართველი ქრისტიანი ერისა.

მართალია, ქართველ ხალხს ეროვნული ერთიანობის შეგნება უკვე ქრისტიანობამდე დიდი ხნით ადრე ჰქონდა, მაგრამ იმის შემდეგ, რაც ყოველმა ქართველმა ქრისტიანული სარწმუნოება მიიღო და შეიყვარა, ერის ისტორია ქართული ეკლესიის ისტორიის გარეშე წარმოუდგენელია.

ამიტომაც, საეკლესიო დაყოფას მოჰყვა არა მარტო სარწმუნოების დაცემა, არამედ გამოყოფილ ნაწილში ეროვნული გადაგვარებაც.

XV ს-ის ბოლოს ქართველ მეფე-მთავრებს შორის ამტყდარ შინა ომებში მესხეთის მთავარი განსაკუთრებულ სეპარატიზმს იჩენდა. როგორც ივ. ჯავახიშვილი წერს, „ყვარყვარე ათაბაგი იმდენად დაბრმავებული ყოფილა ამ მტრობით და განკერძოებისთვის ბრძოლით, რომ უთანხმოება საეკლესიო სფეროშიც გადაუტანია... მესხეთის საკათალიკოზო საყდრისაგან ჩამოშორება და სრული დამოუკიდებლობის მოპოვება სურდა“... საოცარი ისაა, რომ ანტიოქიისა და იერუსალიმის საპატრიარქოები ხელშეწყობის ნაცვლად ყოველნაირად ცდილობდნენ დაეშალათ ერთიანი ქართული ეკლესია, რათა შემდეგ წილი მათაც რგებოდათ. ყოველგვარი საეკლესიო კანონების დარღვევით, წმ. მსოფლიო კრებებზე მიღებული კანონების არად ჩაგდებით, რომელნიც ამგვარ მოქმედებას კრძალავდნენ, ისინი იჭრებოდნენ საქართველოს საეკლესიო საეპისკოპოსოებში და წმ. ნინოს ღვაწლით საუფლო კვართზე დაფუძნებულ წმ. ანდრეას სამოციქულო საყდარს არღვევდნენ. ყოველივე ამან თავისი შედეგი გამოიღო – ქვეყნის ამ ნაწილში (მესხეთში) ქრისტიანობის ავტორიტეტი დაეცა, ამან კი ლოგიკურად მაჰმადიანობის მიმართ წინააღმდეგობა შეამცირა.

ერის, ან მისი რომელიმე ნაწილის სულიერ ცხოვრებასა და ფიზიკურ არსებობას შორის ღრმა ურთიერთკავშირის დასტურად აწყურის სასწაულთმოქმედი ხატის ისტორია გავიხსენოთ.

ცნობილია, რომ ანდრია მოციქულმა საქართველოში შემოსვლისას ღმრთისმშობლის ხატი ჩამოაბრძანა. მოციქულმა წმ. ხატი აწყურში დააბრძანა, სადაც იგი XV ს-მდე ესვენა.

ბიზანტიაში ხატმებრძოლობის ერესის მძვინვარების დროს საქართველოში ხატთა თაყვანისცემა არა თუ არ შემცირებულა, პირიქით, გაძლიერებულა კიდევ.

აწყურის სასწაულთმოქმედი ხატი უდიდესი სიწმიდე იყო და მას ისევე, როგორც ღმრთისმშობლის სხვა ხატებს საქართველოში, უხვად ამკობდნენ ძვირფასი ქვებით, თვალმარგალიტით, ხოლო საქართველოს მეფენი მდიდარ შესაწირავებს უძღვნიდნენ.

1477 წელს საქართველოს ირანის მბრძანებელი შემოესია. სამცხეში შეჭრილმა აწყურის

ხატი გაიტაცა და, ცხადია, გამარცვა. მაგრამ იმ მხარეს, სადაც იგი მიასვენეს, ღმრთის რისხვა დაატყდა თავს, ამიტომაც ხატი სამცხეში დააბრუნეს.

1486 წელს სამცხეს იაკუბ ყაენი შემოესია. აწყურის წმიდა და დიდებული ხატი ეკლესიიდან ციხე-სიმაგრის „საჭურჭლეში“ გადაასვენეს მაწყვერელმა ეპისკოპოსმა და ციხიონმა. იმ პირობით, რომ მტერი აწყურის ტაძარს არ დაარღვევდა, ციხე მტერს უბრძოლველად ჩააბარეს, მაგრამ მომხდურებმა პირობა გატეხეს, ხოლო ხატი ყოვლადწმიდისა დაატყვევეს, გამარცვეს და მიჰგვარეს უსჯულო მთავარს. მან ცეცხლში ჩააგდო იგი, მაგრამ ცეცხლი დაიშრიტა, ხოლო ხატი უვნებლად დარჩა. ეს რომ იხილა ერთმა ქრისტიანმა, მაგრამ არამართლმადიდებელმა – ხატი თავის ქვეყანაში წაასვენა. გამოეცხადა მას ყოვლადწმიდა და უთხრა: „უკეთუ არა წამიყვანო ქვეყანასა ჩემსა, დიდი ბოროტი მოვაწიო შენზედა“.

ხატი დააბრუნეს აწყურში, მემატიანის გადმოცემით წმ. ხატმა იაკუბ ყაენს, რომელიც მას მახვილით შეეხო, საშინელი რისხვა დაატეხა, მთელი მისი ნათესაობა და სახლობა ამოწყდა.

1546 წელს აწყურის წმ. ხატი აწყურიდან ციხისჯვარში გადაუსვენებია იმერეთის მეფე ბაგრატ III-ს, ხოლო 1553 წელს ციხისჯვარიდან იმერეთში გადაუბრძანებიათ და იგი ბაგრატ III-ის ძის, გიორგი II-ის (იმერეთის მეფის) ხელში მოხვედრილა. „ბილწითა ხელითა“ მრავალგზის გამარცვული ხატი გიორგიმ ახლად მოაქედინა.

აწყურის ღმრთისმშობლის მიერ მესხეთის დატოვების შემდეგ სამცხე-საათაბაგოს მოსახლეობა ძირითადად გამაჰმადიანდა-გათათრდა და დაეკარგა ქართველ ერს. წმ. ხატი იქ ქრისტიანობასა და ქართველობას იცავდა. ის ამჟამად ხელოვნების მუზეუმშია დაცული.

მაშინ მესხეთის ათაბაგებმა, მიუხედავად ძლიერი მოწადინებისა, მესხეთის ეკლესიის ჩამოშორება საქართველოს დედა ეკლესიისაგან ვერ შეძლეს. მართალია, ქართულმა დედა ეკლესიამ ამ ცხარე ომში გაიმარჯვა, მაგრამ საბოლოო ჯამში ქრისტიანობა დაკნინდა. ამაზე ისიც მეტყველებს, რომ დღეს მესხეთში აწყურის ოდესღაც ცნობილი კათედრალის ნანგრევებილა დგას, ხოლო მისი ძველი, ყოფილი სამწყსო ძირითადად თურქულ-თათრულ მასაშია ასიმილირებული და განზნეული.

XV ს-ის 70-იან წლებში საქართველოში ჩამოსულა ანტიოქიელ-იერუსალიმელი პატრიარქი მიქაელი, რომელსაც დაუწერია „მცნებაი სასჯულოი“, სადაც ამბობს, რომ წინათ ქართლისა და აფხაზეთის კათალიკოსნი ანტიოქიის პატრიარქისგან იკურთხებოდნენ, რაც, რა თქმა უნდა, არ შეესაბამება სინამდვილეს.

ყოველივე ეს იმისთვის სჭირდებოდა, რომ თვითონ ეკურთხებინა დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის ახალი მეთაური და ამით დასავლეთ საქართველოს ეკლესია ერთიანი დედა-ეკლესიისათვის ჩამოეშორებინა. თავის მხრივ, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო დამოუკიდებლობა იმერეთის იმდროინდელ მეფეს, ბაგრატსაც სურდა.

XV ს-ის მიწურულსა და XVI ს-ის დასაწყისში ყოველად გაუგონარი ამბავი მოხდა – ქართული ეკლესიის წიაღში წარმოიშვა სეპარატიზმი. საბედნიეროდ, ეს არ იყო სარწმუნოებრივი განხეთქილება. ერესი და სექტანტობა უცხო იყო ქართველი ქრისტიანებისათვის. სეპარატიზმი იმაში გამოიხატა, რომ საქართველოს ეკლესიის სამოციქულო საყდრისგან ადმინისტრაციული განდგომა დააპირა მესხეთის ეკლესიამ, ხოლო დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის ზოგიერთმა იერარქმა, სამოციქულო ღირსების, მცხეთიდან – თავიანთ ეპარქიებში გადატანის სურვილი გამოამჟღავნა. ეკლესიის დაშლის შემდეგაც დასავლეთ საქართველოსა და მესხეთის ეკლესიებში წირვა-ლოცვა და ყოველგვარი საეკლესიო ადათი თუ ჩვევა ძველებურადვე ქართული რჩებოდა. მხოლოდ ეს იყო, რომ წირვისა და ლოცვის დროს სრულიად საქართველოს მეფისა და კათალიკოს-პატრიარქის სახელებს აღარ მოიხსენიებდნენ. ამ დიდ ცოდვაში უდიდესი წვლილი მესხეთის ათაბაგების უგუნურ სარწმუნოებრივ და ეროვნულ პოლიტიკას მიუძღვოდა.

სეპარატიზმის იდეა ეკლესიის წიაღში არ ჩასახულა, ეს იყო შედეგი ეკლესიაზე უხეში ზემოქმედებისა საერო ხელისუფალთა მიერ. არც ამ დაუმორჩილებლობას მოჰყოლია კარგი შედეგი. საბოლოოდ მთელი ქართველი ერი დაზარალდა. მას მესხების უდიდესი ნაწილი ჩამოშორდა. აქ გზა გაეხსნა უცხო რელიგიებსა და ეკლესიებს, რასაც შედეგად სამხრეთ საქართველოს მოსახლეობის გამაჰმადიანება (გათათრება), გაკათოლიკება (გაფრანგება), გამონოფიზიტება (გასომხება) მოჰყვა, ხოლო დარჩენილი მართლმადიდებლები კონსტანტინოპოლის ბერძნული საპატრიარქოს ხელში მოექცნენ, რამაც მათში „ბერძნული“ ეროვნული თვითშეგნება დაბადა – ისინი გაბერძნდნენ. ვერც დასავლეთ საქართველოს ეკლესიამ შეძლო თავისი მრევლის პატრონობა ისე, როგორც ამას საჭიროება მოითხოვდა, ამის გამო აქაც ქრისტიანთა ერთი ნაწილი გამაჰმადიანდა (ქვემო გურია-ბათუმი-ქობულეთი, აჭარის მხარე), ხოლო მეორე ნაწილი (აფხაზეთი) კი შემოხიზნულ მთიელ წარმართებში (ჩერქეზ-ავსუა-ადიღე) აირია. თუმცა, ისიც უნდა ითქვას, რომ რუსეთის მიერ საქართველოს სახელმწიფოებრიობის გაუქმებამდე (1801-1810 წწ.) „სომხების“, ისევე როგორც „ფრანგებისა“ და „ბერძნების“ დიდი ნაწილის დედა-ენა კვლავინდებურად ქართული იყო, მაგრამ რუსეთის ხელისუფლებამ მათი ქართველობა არ აღიარა, რის შედეგადაც მათში ყოველგვარი ნაშთი ქართველობისა საბოლოოდ აღმოიფხვრა.

ასე რომ, ყოველი ქართველი, რომელიც განუდგა დედა ეკლესიას – განშორდა თავის ერსაც და გადაგვარდა, უცხო ერებში ასიმილირდა.

XVI საუკუნე

XV ს-ის მიწურულს ერთიანი საქართველოს სამეფო სამად გაიყო. ერთი მეფე დაჯდა იმერეთს (ალექსანდრე ბაგრატიის ძე), მეორე კახეთს (ალექსანდრე გიორგი VIII-ის ძე), ხოლო ქართლში კონსტანტინე II (ალექსანდრე I-ის შვილიშვილი) გამეფდა.

მუდმივი შინაშფოთი იყო საქართველოში. ყველა მეფე ცალ-ცალკე საქართველოს გაერთიანებისთვის იბრძოდა და დანარჩენთ ებრძოდა. ისინი თავიანთ თავს სრულიად საქართველოს მეფეებს უწოდებდნენ.

თემურ-ლენგის შემოსევების შემდეგ გარეშე მტრებმა შემოტევები შეანელეს, ქვეყანამ ამოისუნთქა, დაწყნარდა. მხოლოდ მმართველი ფენები ვერ ისვენებდნენ, მუდამ ეომებოდნენ ერთმანეთს.

ხმალი, გუთანი და სარწმუნოება ძველებურადვე ასულდგმულებდა ჩვენებურ კაცს, მაგრამ დიდი იდეალები უკვე აღარ იყო. ქვეყანა სულიერად მოეშვა, მოითენთა.

საქართველო კახეთის, ქართლის, იმერეთის სამეფოებად, დადიანის, გურიელის, ათაბაგის სამთავროებადაა დაშლილი და, ამავე დროს, კიდევ უფრო მეტი დაშლის ტენდენციებიც აშკარად იკვეთება, სწორედ ეს დაშლილი ნაწილები ეურჩებიან, მტრობენ და არბევენ ერთმანეთს, ზოგადად კი საქართველო ვრცლადაა გადაჭიმული. კახეთის სამეფოს აღმოსავლეთი საზღვარი კასპიის ზღვიდან სულ 200-მდე კილომეტრითაა დაშორებული და შაქთან გადის; სამხრეთით – ქართლის საზღვარი სევანის ტბამდე აღწევს, ათაბაგების სამთავროსი კი – ვალაშკერთან და არზრუმთან; გურია – ჭანეთს მოიცავს, ხოლო დასავლეთით იმერეთსა და სადადიანოს შავი ზღვა და ჯიქეთის ქვეყანა ესაზღვრება.

XV-XVI სს-ში საქართველო, განსაკუთრებით კახეთი, სავსე და მამლარი ქვეყანა იყო. „უჩემოდ ვით იმღერეთაო,“ – კითხულობდნენ ქვეყნიერებაზე ახლად მოვლენილი თავადები (აქამდე საქართველოში არც ბატონყმობა იყო და არც თავადები).

ქართველებთან ომი და, მით უმეტეს, მათი დამორჩილება არც ისე ადვილი იყო. მათ ერთი პირი და ერთიანი სახელმწიფო რომ ჰქონოდათ, ვერც თურქეთი და ვერც სპარსეთი ვერარას დააკლებდნენ, თუმცა არც დაშლილ საქართველოსთან უადვილდებოდათ ომი.

ქართველთა სულისკვეთება და თავგანწირვა კარგად ჩანს მეფე სვიმონის ერთ წერილში: „ვგონებ, თქვენც შეიტყობდით, რაოდენი შეწუხება და ტანჯვა გამოვიარეთ, მაგრამ გული მაინც არ გავიტეხეთ. ჩემს თავს გავწირავ ერთიანად და აგრეთვე ჩემს ქორვა შვილსაც, დავღვრი ჩემს სისხლსა ვიდრე უკანასკნელ წვეთამდე ჯვარცმულის იესო ქრისტეს და ღვთის სიყვარულისათვის, ვიდრე პირში სული მიდგია, ხელს არ ავიღებ ოსმალების წინააღმდეგ ომზე, არასოდეს უქმად ვყოფ იმ დაუფასებელ სისხლსა, რომელიც იესო ქრისტემ დაღვრა ჩემთვის“... ამ ნაწყვეტიდან კარგად ჩანს, თუ რატომ ვერ გააუქმა ევროპაში გაჭრილმა თურქეთმა არა თუ სრულიდ საქართველოს სახელმწიფოებრიობა, არამედ დასავლეთ საქართველოსიც კი, თუმცა ქართულ მიწა-

წყალს თითქმის ერთი მესამედი ნაწილი – საათაბაგო მოჰგლიჯა და გაათათრა. მართალია, საქართველოს სამეფოს ასუსტებდა სამთავროების ერთმანეთთან ბრძოლა, მაგრამ, როცა ერთად შეიკრიბებოდნენ, ზოგადქართული სამხედრო ძალა საკმაოდ შთამბეჭდავი იყო. ამით უსარგებლია თურქეთის სულთანს და, ქართულ წყაროთა თანახმად, საქართველოს მეფეები მიუგზავნია იერუსალიმის ასაღებად. როგორც წყაროებიდან ჩანს, XVI ს-ში ქართველებს მაგრად მოუკიდებიათ ფეხი იერუსალიმში.

საბოლოოდ უნდა ითქვას, რომ, მართალია, ქართველები მამაცი მეზომოლები იყვნენ და ხმალიც უჭრიდათ, მაგრამ გონიერებაზე წინ ემოციებს აყენებდნენ. პატივმოყვარეობას არასოდეს ივიწყებდნენ, მაშინაც კი, როცა ეს საერთო საქმისათვის საზიანო იყო.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო დაიშალა და წარმოიქმნა ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფოებრივი ერთეულები: ქართლის, კახეთის, იმერეთის სამეფოები, გურიის, სამეგრელოს, სამცხის, სვანეთის სამთავროები, პასუხისმგებლობა ეთნიკური ერთობის წინაშე მოსახლეობას ჯერ კიდევ შენარჩუნებული ჰქონდა, მაგრამ დაშლის პროცესს თან სდევდა ერთიან ქართველ ხალხში თემობრიობის აღორძინების პროცესი.

დაშლის დროს ქართველი ერის თანამედროვე ეთნოჯგუფები – იმერლობა, ქართლელობა, კახელობა, მეგრელობა, გურულობა, მესხობა და სხვ. განსაკუთრებით აღორძინდა და ერთიანი სახელმწიფოს დაშლის კვალდაკვალ ჩამოყალიბდა.

ერთიანი სახელმწიფოს დაშლის შემდეგ კუთხურ-ქართულ სახელმწიფოში მცხოვრებ ქართველობას კუთხურ-თემური თვითშემეცნება უჩნდებოდა. ეროვნული თვითშემეცნება ძალზე დაეცა.

საერთო-ქართული იდეის მატარებლად ეკლესია დარჩა. საეკლესიო თვალსაზრისით საქართველო ერთიან მთლიან ორგანიზმს წარმოადგენდა. ამ დროისათვის ქართულ ეკლესიას უკვე ორი ცენტრი ჰქონდა – მცხეთა და ბიჭვინთა. აღმოსავლეთ საქართველოს ეკლესიას ქართლის საკათალიკოსო განაგებდა, დასავლეთისას – აფხაზეთის საკათალიკოსო.

ქართლ-კახეთის სამეფოები ხშირად ერთიანდებოდნენ. ასევე ერთიანდებოდნენ დასავლეთ საქართველოს სახელმწიფოებრივი ერთეულებიც. ამ ფაქტს, ალბათ, ქართლის ერთიანი საკათალიკოსოსა და აფხაზეთის ერთიანი საკათალიკოსოს არსებობაც განაპირობებდა.

ეკლესია ხელს უშლიდა ქართველი ერის ტომობრივ დანაწილებას. ის ეროვნული მაკონსოლიდირებელი ძალა იყო.

XVII საუკუნე

XVII ს. შეიძლება ითქვას, უმძიმესი საუკუნე იყო ქართველი ერის ისტორიაში. თუ წინათ მტრები საქართველოს დაპყრობით, ანდა დახარკვით კმაყოფილდებოდნენ, ამ საუკუნეში სპარსეთისა და ოსმალეთის იმპერიებმა ყველაფერი იღონეს ქართველი ერის გასანადგურებლად. ასეულ ათასობით ქართველი საქართველოშივე დახოცეს, უფრო მეტი სპარსეთში გადაასახლეს. კახეთი გააუკაცრიელეს და მომთაბარე თურქმანული ტომები ჩამოასახლეს. მესხეთში იძულებით გაამაჰმადიანეს (გაათათრეს) მკვიდრი ქართველობა, მოწინააღმდეგენი მოსპეს, ანდა აიძულეს გადასახლებულიყვნენ. დასავლეთ საქართველო კი უჩვეულო ანარქიამ მოიცვა: დაიწყო ტყვეთა სყიდვა. ქართველები თუ არაქართველები მასიურად ატყვევებდნენ ქართველებს და მონებად ჰყიდდნენ. ქართველები აფრიკელთა მსგავსად მონათა ბაზარში იყიდებოდნენ. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ ოსმალეთ-სპარსეთის საზოგადოებრივმა წყობილებამ არა მარტო ქართველები გაიყვანა მონათა ბაზარზე, არამედ სხვა ევროპელი დაპყრობილი ხალხებიც: ბოსნიელები, ალბანელები და სხვ.

ყოველივე ამას თან დაერთო დასუსტებულ და გაუკაცრიელებულ საქართველოში ჩრდილოკავკასიური ტომების ჩასახლება. დაღესტნელები აღმოსავლეთ კახეთში ჩასახლდნენ და, არა მარტო ჩასახლდნენ, არამედ ადგილობრივ ქართველობას ატყვევებდნენ, იმონებდნენ, არბევდნენ და ძარცვავდნენ. შიდა ქართლის მთიანეთში ჩრდილო კავკასიიდან გაოსებული დვალეები ჩასახლდნენ. ეგრის-აფხაზეთშიც ჩრდილო კავკასიელები – ადიღეელები, აფსუა-აბაზები, ჩერქეზები დამკვიდრდნენ.

დაპყრობილ საქართველოში ქართველები მიზანმიმართულად იდევნებოდნენ. ცხადია, ასეთ დროს ამუშავდა გადარჩენის ინსტიქტი – ქართველობის ერთი ნაწილი უარყოფდა ეროვნებას, ზოგი თათრდებოდა, ზოგი სომხდებოდა (გრიგორიანული სარწმუნოების ქრისტიანებს სპარსეთ-ოსმალეთი არ სდევნიდა), ზოგი „ფრანგდებოდა“ (კათოლიკეებიც ნაკლებად იდევნებოდნენ). ამის გარდა, ქართველები ლეკდებოდნენ, ოსდებოდნენ, აფხაზდებოდნენ (აფსუვდებოდნენ).

საბედნიეროდ, დენაციონალიზაციისა და ეროვნული გადაგვარების საფრთხეს ქართველების დიდი ნაწილი მტკიცედ დაუდგა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ერის გადარჩენაში უდიდესი ღვაწლი ქართულ ანუ საქართველოს სამოციქულო ეკლესიას მიუძღვის. საქმე ისაა, რომ მხოლოდ ქრისტიანობის შენარჩუნებით ქართველები ეროვნებას ვერ ინარჩუნებდნენ.

მაგალითად, გრიგორიანელი ქართველები კვლავ ქრისტიანული სარწმუნოების მატარებელი იყვნენ, მაგრამ თანდათან გასომხდნენ. ძირითადად იგივე ითქმის კათოლიკე ქართველებზეც. ქართველობა მხოლოდ მართლმადიდებლებმა – საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის წევრებმა შეინარჩუნეს.

ქართველი ერის ამ საშინელი განსაცდელის დროს, სარწმუნოების შენარჩუნებისას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა მაგალითის ძალას. მაღალი ფენის წარმომადგენლები: მეფე-დედოფლები, მთავრები, თავადაზნაურობა და მათი ოჯახის წევრები სამაგალითონი იყვნენ მოსახლეობის დაბალი, მრავალრიცხოვანი ფენებისათვის.

წარჩინებულთა გამაჰმადიანების შემდეგ მესხეთი თითქმის სრულიად გამაჰმადიანდა. მალე სარწმუნოებადაკარგულმა მოსახლეობამ ეროვნებაც – ქართველობა დაკარგა. ასეთი ვითარების დროს განსაკუთრებით დასაფასებელია კახეთის დედოფლის – ქეთევანის თავდადება სარწმუნოებისათვის. შეიძლება ითქვას, რომ მამული და ერი სულიერ-ხორციელი მოსპობისაგან და სხვა ხალხებში ასიმილაციისაგან წმიდა ქეთევანის, წმიდა მეფის ლუარსაბ II-ის, სხვა წარჩინებულთა, საეკლესიო მოღვაწეთა თუ ერისკაცთა ქრისტესადმი თვითშეწირვამ გადაარჩინა.

XVII ს. გამორჩეულია ქრისტეს მოწამეთა სიმრავლით. ქართულმა ეკლესიამ მხოლოდ ზოგიერთი მათგანის კანონიზირება შეძლო, რადგან დიდი იყო მათი რიცხვი. კანონიზირებულია 1616 წელს დავით გარეჯის უდაბნოში ამოწყვეტილი 6000 წმ. მოწამე; საქართველოს დიდებული წმ. მეფე ლუარსაბი, ქრისტესათვის წამებული 1622 წელს; დიდმოწამე საქართველოს მნათობი კახეთის დედოფალი წმ. ქეთევანი, ნაწამები 1624 წელს; ცხრა ძმა ხერხეულიძე, დედიტა და დით და მათთან ერთად მარაბდის ბრძოლის ველზე 1625 წელს ამოწყვეტილი 9 000 ქართველი; საქართველოს ეკლესიის მეთაური წმ. მამა ევდემოზ კათალიკოსი, წამებული 1642 წელს; წმ. ბიძინა ჩოლოყაშვილი, ელიზბარ და შალვა ქსნის ერისთავები, წამებულნი 1661 წელს; 1696-1700 წლებში გარეჯის მონასტერში ლეკთაგან ამოწყვეტილი ღირსი მამები: შიო ახალი, დავითი და გაბრიელი; მათ გარდა კიდევ მრავალმა დასდო თავი ქრისტესა და სამშობლოსათვის. მათ შორისაა ჩვენი წმ. მამა – თევდორე, 1669 წელს წამებული, წმ. ქეთევანის თანმხლები მღვდელი და უამრავი წმ. მოწამენი, რომელთაც გააბრწყინეს ქართული ეკლესია. ქართველმა ერმა და ქართულმა ეკლესიამ უბედურებისას დიდი სიმტკიცე გამოამჟღავნა.

XVII ს-ში სპარსეთი დიდად გაძლიერდა შაჰ-აბასის მმართველობის დროს. შაჰს ძალზე აფრთხობდა და აღიზიანებდა კახეთის სამეფოს კავშირი რუსეთთან და ოსმალეთთან. 1615 წლის 15 სექტემბერს ალავერდობის სადღესასწაულო წირვის შემდეგ კახელები აჯანყდნენ. მალე იმერეთიდან თეიმურაზი ჩამოვიდა და აჯანყებულებს ჩაუდგა სათავეში. აჯანყდა შირვანიც. თეიმურაზმა თვითონ უსარდლა ქართველთა ჯარს,

სპარსელებს წინამურთან დაუხვდა და რამდენიმე საათში მუსრი გაავლო. ქართველებმა ბრწყინვალე გამარჯვება იზიარეს.

შაჰი საქართველოს ისევ შემოესია და ააოხრა, მაგრამ წავიდა თუ არა, კახელები კვლავ აჯანყდნენ. მართალია, შაჰმა დიდძალი ჯარით აჯანყების ჩახშობა შეძლო, მაგრამ ქართველებმა გული არ გაიტეხეს და მის სისასტიკეს ისევ აჯანყებით უპასუხეს. 1617 წ. შაჰი მეოთხედ შემოიჭრა საქართველოში.

თეიმურაზი არათუ შედრკა, არამედ ყიზილბაშთა წინააღმდეგ დიდ ბრძოლას ჩაუდგა სათავეში და შეეცადა ოსმალთა ჯარის დახმარებით მიეღწია თავისი მიზნისათვის, მაგრამ ოსმალებმა წარმატებას ვერ მიაღწიეს. თეიმურაზმა 1618 წელს რუსეთსაც სთხოვა დახმარება. ოსმალეთთან და რუსეთთან მისი კავშირით გაცოფებულმა შაჰ-აბასმა შური თეიმურაზის ოჯახის წევრებზე იძია. 1620 წელს თეიმურაზის ვაჟები – ლევანი და ალექსანდრე დაასაჭურისებინა, რის შედეგადაც უმცროსი გარდაიცვალა, ხოლო უფროსი – ჭკუიდან შეიშალა.

ივანე ჯავახიშვილის შეფასებით, რუსეთის მთავრობა საქართველოში საჭირო დამხმარე ჯარისა და ზარბაზნების ჩამომსხმელი ოსტატების ნაცვლად აგზავნიდა რუს სამღვდელოებას, რომელიც ამრეხით იქცეოდა და ეკლესიებში წირვასაც არ კადრულობდა. თავიანთ სამშობლოში მწვალებლობას მიჩვეულნი ქართულ საეკლესიო ღმრთისმსახურებას ეჭვის თვალით უყურებდნენ.

1624 წელს შაჰ-აბასმა თეიმურაზის დედა – წმ. ქეთევანი – სასტიკად აწამა და მოკლა. ქეთევან დედოფალი ქართულმა ეკლესიამ წმიდანად შერაცხა. მან თავისი მაგალითით სრულიად საქართველო გამაჰმადიანება-გათათრებისაგან იხსნა.

შაჰ-აბასს განზრახული ჰქონდა ქართლ-კახეთის მოსახლეობის სრულიად აყრა და სპარსეთში გადასახლება, ხოლო მათ ადგილას სპარსელებს ჩაასახლებდნენ. ამ მიზნით მან გიორგი სააკაძე გამოგზავნა უზარმაზარი ლაშქრით. მაგრამ გიორგი სააკაძემ შეიტყო, რომ ქართლ-კახეთის მოსახრებისა და თავისი მიზნის განხორციელების შემდეგ შაჰს მისი მოკვლა ჰქონდა განზრახული, ამიტომ იგი დაუკავშირდა ზურაბ ერისთავს და შეითანხმა აჯანყებულებს სპარსთა წინააღმდეგ. აჯანყება ქართველთა გამარჯვებით დამთავრდა. ეს იყო ერთ-ერთი უდიდესი გამარჯვება ქართველი ერის ისტორიაში. ეს მოხდა 1623 წელს.

შექმნილ სიტუაციაში „უძლეველმა“ შაჰმა თეიმურაზთან შერიგება გადაწყვიტა. 1631 წელს შაჰმა თეიმურაზი გაერთიანებული ქართლ-კახეთის მეფედ აღიარა.

თეიმურაზი შიშის ზარს სცემდა მაჰმადიან მმართველებს, ამიტომ მის მეფობას შაჰი

დიდხანს ვერ მოითმენდა. მან საქართველოსკენ კვლავ უზარმაზარი ჯარი გამოაგზავნა, რომელსაც თეიმურაზის გამევება და „გურჯისტანის ვალად“ როსტომ-ხანის დასმა ევალებოდა.

1632 წლიდან გამევეებული თეიმურაზის ნაცვლად ქართლის მეფედ 67 წლის როსტომი დაჯდა.

დიდი წინააღმდეგობის გაწევისა და ქართველთა მრავალი აჯანყების მიუხედავად თეიმურაზმა ვერ შეძლო როსტომის დაპყრობა, რადგან ის ყიზილბაშთა ძალას ეყრდნობოდა. თეიმურაზი კახეთში გადავიდა.

1642 წელს დიდი შეთქმულება მოეწყო როსტომის წინააღმდეგ. მასში მონაწილეობდა კათალიკოსი ევდემონ დიასამიძე. როსტომმა დაამარცხა აჯანყებულები, ხოლო კათალიკოსი ციხეში ჩასვა, მცირე ხნის შემდეგ კი მოაკვლევინა და კოშკიდან გადმოაგდებინა. როსტომმა, რომელიც საქართველოს ეკლესიის სულს, აზრსა და იდეას ებრძოდა, ჯარები კახეთს შეუსია და დაამარცხა თეიმურაზი, რომელიც იმერეთში გაიხიზნა. როსტომი ქართლ-კახეთის მეფედ იქცა.

ბერად აღკვეცილი თეიმურაზი 74 წლისა გარდაიცვალა. უფრო ადრე გარდაიცვალა როსტომი. მის ადგილზე მუხრანელი ბაგრატიონი – გამაჰმადიანებული ვახტანგი (შაჰნავაზი) დასვეს.

თეიმურაზისა და სხვა ერთგულ შვილთა თავდადებამ ქრისტეს სარწმუნოებისადმი იმ დროს ქვეყანა სრული გადაგვარებისაგან იხსნა. ქართველთა ორიენტირი კვლავ სარწმუნოება და მამული იყო.

იმჟამად სპარს-ოსმალები გააფთრებით ებრძოდნენ არა ზოგადად ქრისტიანობას, არამედ საქართველოს სამოციქულო ეკლესიას – მართლმადიდებლობას. ისინი გრიგორიანებსა და კათოლიკეებს არ ებრძოდნენ, პირიქით, ქრისტიან სომხებს და მათ საეკლესიო ცენტრებს უპირატესობას ანიჭებდნენ, ხოლო საქართველოს ეკლესიის წევრებს სასტიკად სდევნიდნენ და ავიწროებდნენ. აიძულებდნენ მიეღოთ მაჰმადიანობა, ან, თუ ისევ ქრისტიანებად დარჩებოდნენ, „გასომხებულიყვნენ“ ან „გაფრანგებულიყვნენ“.

თუ რატომ ებრძოდა თეიმურაზ მეფე როსტომს და რა მნიშვნელობა ჰქონდა ქართველობის შენარჩუნებისათვის თეიმურაზის დაუმორჩილებლობას, ეს როსტომის დახასიათებიდან კარგად ჩანს. ისტორიკოსები წერენ, რომ იგი ქართლში გაბატონდა და მეფედ იქცა უცხო ძალის მეშვეობით, სპარსთა სამხედრო ძალით. როსტომი თავისი ზნე-ჩვეულებებით უფრო სპარსელი იყო, ვიდრე ქართველი. ბერი ეგნატაშვილის ცნობით, მამინ ქართველები გულწრფელნი იყვნენ. როსტომმა წამოიყვანა სპარსეთიდან გათათრებული ქართველები და განაწესა მოხელეებად. გამრავლდა ქართლში ანგარება

და სიმდიდრისმოყვარება. ბილწების მოქმედ ქართველებს დიდ პატივს სცემდა და უსმენდა როსტომი, ხოლო სიმართლის მოყვარულთ პირიქით ექცეოდა... ამ დროიდან შემოვიდა ტყვეთა გაყიდვა თავადთა მიერ და გამრავლდა ცოდვა. მოუძღურდა სჯული და საეკლესიო წესი განირყვნა, რადგან აღარ იღვწოდნენ სულისთვის, არამედ მხოლოდ ხორცისათვის ზრუნავდნენ.

ტყვეთა სყიდვა მანამდე ჩვენი ხალხისათვის უცხო იყო. მისიონერთა დაკვირვებითაც ჩანს, რომ სპარსელებსა და თურქებს საქართველოდან ტყვეთა სყიდვა ქრისტიანობისა და ქართველობის აღმოფხვრისათვის ნებავდათ.

ქართველი ხალხი ძალზე მწარედ განიცდიდა ტყვეთა სყიდვას, რომელსაც შედეგად ქრისტიანობის დაკარგვაც მოსდევდა. ამ უბედურების ფუძემდებელი აღმოსავლეთში როსტომ-ხანი, ხოლო დასავლეთ საქართველოში – ლევან დადიანი იყო. ამ უსაშინლესი ცოდვის ნიშნების გამოჩენისთანავე საქართველოს ეკლესიამ განგაში ატეხა. მოწვეულ იქნა კრება, რომელმაც ამ ბოროტების ჩამდენი ყველა ადამიანი შეაჩვენა, მაგრამ, სამწუხაროდ, ამ სენს საეკლესიო კრების განჩინებამაც ვერაფერი უშველა.

ქართულ ეკლესიას, ცხადია, არ შეეძლო მშვიდად ეყურებინა ქართველთა სულიერი გადაგვარებისათვის. უთუოდ ამის გამო მოუწყო აჯანყება როსტომს ქართლის კათალიკოსმა ევდემონ დასამიძემ, რომელსაც სურდა ქართველობისათვის თავდადებული მებრძოლი თეიმურაზი ეხილა ქართლის სამეფო ტახტზე. როსტომმა კათალიკოსი მოაკვლევინა, სამაგიეროდ სამღვდელო პირებს ჯამაგირი განუწესა, ააშენა მცხეთის სვეტიცხოვლის გუმბათი და სხვა ეკლესიებიც, რომლებიც დანგრეული იყო, რათა ხალხის გული მოეგო.

როსტომ მეფემ საფუძველი დაუდო ქართლ-კახეთში ახალი ტიპის სახელმწიფოს. ერთი მხრივ, არ მოშალა ძველი ქართული სახელმწიფოებრივი სტრუქტურები, არ შეცვალა სახელმწიფო მმართველობანი, ძველთაგანვე არსებული ქართული სახელო-თანამდებობანი და თავის თავსაც „მეფეს“ უწოდებდა, მაგრამ მეორე მხრივ, გზა გაუხსნა „ყიზილბაშურ რიგს“, შემოიღო ყიზილბაშური თანამდებობები. ორსახა (ორპირი) ხასიათი მისცა მმართველობას. ქვეყანა ირყვნებოდა და მოსახლეობა ეჩვეოდა მაჰმადიანურ წესსა და რიგს, მაჰმადიანურ ჩვეულებებს. თუ ადრე სპარსეთთან უშუალო ბრძოლისას ქართველები ინარჩუნებდნენ მაღალ სულიერებას, ქართველობასა და ეროვნული კულტურის სიწმინდეს, მაგრამ ძლიერ ზარალდებოდნენ მატერიალურად, ახლა, მართალია, მატერიალურად აღარ ზარალდებოდნენ, მაგრამ სანაცვლოდ კნინდებოდა ქართული კულტურა და სულიერება. ქვეყანა ეროვნულ-სარწმუნოებრივი გადაგვარების გზას დაადგა.

საქართველოს ეკლესია ერთადერთი ეროვნული ბურჯი იყო ქართველობისა,

მაჰმადიანურ იმპერიებთან მებრძოლი, ამიტომაც მათთვის მიუღებელი. მაჰმადიანებმა შეძლეს მოესპოთ ბერძნული სახელმწიფო, ამის გამო ბერძნული ეკლესია მათთვის საშიში აღარ იყო, – შეძლეს მოესპოთ სომხური სახელმწიფო, ამის გამო სომხური ეკლესია მათთვის საშიში აღარ იყო, მაგრამ ვერ შეძლეს ქართული სახელმწიფოებრიობის სრული მოსპობა, რომლის სულსა და გულს და მამოძრავებელ ძალას საქართველოს ერთიანი ეკლესია წარმოადგენდა. ამიტომ ებრძოდნენ ისინი საქართველოს ეკლესიას. გარდა ამისა, მათ ბიზანტიისა და სომხეთის დაპყრობის გამო შეძლეს როგორც ბერძნული, ისე სომხური ეკლესიები თავიანთი ზედამხედველობის სფეროში მოექციათ. ორივე ამ ეკლესიას, რომელთაც დიდძალი მრევლი ექვემდებარებოდა მაჰმადიანურ ქვეყნებში, მაჰმადიანი მმართველები მართვა-გამგეობის საქმეშიც იყენებდნენ.

როსტომი, როგორც სპარსი მოხელე, ვალდებული იყო განსაკუთრებული ყურადღება და მზრუნველობა გამოეჩინა სომხური ეკლესიისადმი. მონოფიზიტებისადმი როსტომის გულმოწყალება იმდენად უსაზღვრო იყო, რომ თვით სომხებს იგი სომხად მიუჩნევიათ, ძველი სომეხი დინასტიების ანისელი ბაგრატიონების შთამომავლად. აღსანიშნავია, რომ იმდროინდელი ქართული საზოგადოების მაღალი ნაწილიც სომხოფილური ტენდენციების მატარებლად იქცა.

როსტომის ისტორიკოსი, მის კარზე აღზრდილი და სპარსეთში მოღვაწე ფარსადან გორგიჯანიძე საერთოდ კარგად არ იცნობდა ქართულ ისტორიოგრაფიას, სამაგიეროდ იცნობდა სომხურს და ამიტომაც დაწერა საქართველოს ისტორია, სომხოფილური ტენდენციებით.

ასეთ ვითარებაში ჩააყენა საქართველო და საქართველოს ეკლესია როსტომის „კომპრომისულმა“ ქართულ-სპარსულმა სახელმწიფომ.

თეიმურაზს ემხრობოდა ქართლ-კახეთის მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი. მისი მეფობა ქართველთა სურვილი იყო.

XVIII საუკუნე

XVIII ს-ის დასაწყისში საქართველოს პოლიტიკურმა დაშლილობამ უკიდურესი სახე მიიღო, რასაც თან სდევდა შინა ომები.

მეფის გავლენა ძლიერ დასუსტდა. თავადები თავიანთ მამულში სრულ ხელმწიფობას იჩემებდნენ.

საქართველოს ერთიანობის აღდგენისათვის მარად იბრძოდნენ გამოჩენილი

მოდვანენი, მაგრამ სპარსეთ-ოსმალეთი თითქმის ყოველ საუკუნეში ანახლებდა 1555 წლის ზავს, რომლის ძალითაც აღმოსავლეთ საქართველო – ირანის, ხოლო დასავლეთ საქართველო ოსმალეთის ვასალურ მხარეებად ითვლებოდა.

ერთიანი სახელმწიფოს დარღვევამ ტომობრიობა და თემობრიობა ააღორძინა. თანდათან ჩამოყალიბდა ქართველი ერის ჯგუფები – ქართლელობა, კახელობა, იმერლობა. იმერეთის სამეფოს გამოეყვნენ ოდიშის, გურიის, აფხაზეთისა და სვანეთის სამთავროები.

მაგრამ, მიუხედავად ასეთი პოლიტიკური დაქუცმაცებულობისა, ხალხში აღმოჩნდა ძლიერი ეროვნული თვითშეგნება, რასაც განამტკიცებდა საქართველოს ეკლესია. აფხაზეთის საკათალიკოსომ, რომელიც XVI ს-ის დასაწყისში დიდ ტერიტორიას მოიცავდა, მოსახლეობის გამაჰმადიანების გამო მისი დიდი ნაწილი დაკარგა ჩრდილოეთით და სამხრეთით.

როგორც ითქვა, ჩრდილოეთიდან ჩამოსახლდნენ ადიღე-ჩერქეზული ხალხები, რომელთაც აფხარებს უწოდებდნენ ძველ საქართველოში. მათ შეძლეს აფხაზთა დაბალი ფენების ასიმილაცია. აფხაზთა მაღალ ფენებს არ დაუკარგავთ ეთნიკური თვითშეგნება. ძველებურადვე ქართულ კულტურულ წრეს მიაკუთვნებდნენ თავიანთ თავს.

ასევე კახეთში ჩამოსახლდნენ ლეკები, ხოლო ქართლში – ოსები, რამაც ქართველთა ასიმილაცია გამოიწვია. მთიდან ჩამოსახლებულთა შორის მაჰმადიანები და წარმართები ჭარბობდნენ, რასაც შედეგად ეკლესია-მონასტრების, საეპისკოპოსოებისა და თვით საკათალიკოსო ტაძრების ქონების დატაცება მოჰყვა. გაუქმდა მრავალი საეპისკოპოსო. მკვიდრი მოსახლეობა – სამწყსო ნადგურდებოდა. მათ ან იტაცებდნენ და მონებად ჰყიდდნენ, ანდა შინაყმებად და მოსამსახურებად აქცევდნენ, რასაც თან სდევდა მათი გაწარმართება და ეროვნული გადაგვარება.

ყოველივე ამის წინააღმდეგ იბრძოდა ქართული ეკლესია. მისი უპირველესი ამოცანა იყო დაეხსნა ქრისტიანები ტყვეობისაგან და დაესახლებინა თავიანთ მამულებში. დახმარებოდა ღარიბს, ობოლს, საცოდავს. აღესრულებინა ქველი საქმე და შეეწყალებინა უქონელი. ყურადღებას აქცევდა აგრეთვე ხელოსნების, წიგნის გადამწერებისა და მხატვრების ქონებრივ უზრუნველყოფას.

ეკლესიის ქონების ერთი ნაწილი ხმარდებოდა ტაძრების შემკობას და მონასტრებს. აღსანიშნავია, რომ ეკლესიის მამები და მამამთავრები სწირავდნენ პირადი შემოსავლით შემენილსაც.

თუმცა სულით ერთიანი ქართული ეკლესია ორ საკათალიკოსოდ იყო გაყოფილი,

მათი საღმრთისმსახურო ენა ქართული იყო. წმიდა ნინოს დროიდან XIX ს-მდე საქართველოს ეკლესიაში არ ყოფილა გამოყენებული სხვა ენა.

ვახტანგ VI-მ, თავისი სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობის დაწყებისთანავე, 1705 წელს, მოიწვია საეკლესიო კრება, რომელმაც ქართლის კათალიკოსად ვახტანგის ძმა – რუსეთიდან ახლად დაბრუნებული დომენტი აკურთხა, რომელიც თავისი მოღვაწეობის პირველ ეტაპზე ვახტანგს ენერგიულად შველოდა სახელმწიფო საქმეთა მოგვარებაში.

ვახტანგ VI ბაგრატიონთა უმცროს შტოს – მუხრანბატონთა დინასტიას ეკუთვნოდა. მან და მასთან დაახლოებულმა თავდადებულმა ქართველებმა დასახეს საქართველოს „გამოხსნისა და აღდგომის“ გეგმა. „გამოხსნაში“ იგულისხმებოდა მაჰმადიანური ქვეყნებისაგან თავის დაღწევა, ხოლო „აღდგომაში“ – საქართველოს გაერთიანება.

„აღდგომისა და გამოხსნისათვის“ საჭირო იყო ქრისტიანული სახელმწიფოების თანადგომა. ამ პროგრამაზე იყო აგებული ვახტანგ VI-ისა და ქართველი მოღვაწეების საგარეო პოლიტიკა.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ როგორც ევროპულმა, ისე რუსულმა ორიენტაციამ კრაზი განიცადა და საბედნიეროდ, თვით ქართველთა შორისვე აღმოჩნდა ძალა „აღდგომისა და გამოხსნისათვის“.

XVIII ს-ის დასაწყისში ირანის სახელმწიფოს ძლიერება უკიდურესად დაეცა. დასუსტდა აგრეთვე ოსმალეთიც. მოხდა ისე, რომ ირანის ვასალური ქართლისა და კახეთის სახელმწიფოებიდან სპარსეთში ჩასული ქართველი დიდებულები აქტიურად მონაწილეობდნენ და გარკვეულწილად წარმართავდნენ კიდევ ამ ქვეყნის ცხოვრებას, ხოლო სპარსეთში ქართველთა ჯარი უძლიერესი იყო. ასეთ ვითარებაში თუ ქართველები გაერთიანებას შეძლებდნენ, მათ წინ ვერავინ აღუდგებოდა.

მაგრამ, სამწუხაროდ, გაერთიანება ჭირდა.

ქართველთა მართლმადიდებლობა ოსმალთა და სპარსთა მიერ განიხილებოდა, როგორც მათ საწინააღმდეგოდ მიმართული პოლიტიკური ორიენტაცია. მით უმეტეს მაშინ, როცა მართლმადიდებელი რუსეთის იმპერია კავკასიის მთაგრეხილს მოადგა და ქართლ-კახეთის მეფეები ერთმორწმუნეობის გამო რუსეთს კავკასიის კარის გაღებას შეჰპირდნენ.

როგორც ითქვა, ამ მიზეზების გამო მაჰმადიანები არც ერთ ქრისტიანულ აღმსარებლობას ისე არ სდევნიდნენ კავკასიაში, როგორც ქართველთა მართლმადიდებლობას. ისინი ავიწროებდნენ მართლმადიდებელ ქართველებს და აიძულებდნენ მათ შეეცვალათ სარწმუნოება, მაჰმადიანობა, კათოლიკობა ან მონოფიზიტობა მიეღოთ, რაც ქართველთა დენაციონალიზაციას იწვევდა.

1713 წელს მომზადდა ელჩობა ევროპაში სულხან-საბა ორბელიანის მეთაურობით, რომელსაც მიზნად დასახული ჰქონდა:

1. ქართლის ქრისტიანული სახელმწიფოს არსებობა იურიდიულად უნდა ეცნო ირანს, რაც ვახტანგ VI-ის, როგორც ქრისტიანი მეფის, ირანიდან საქართველოში დაბრუნებით მიიღწეოდა.

2. საქართველოს გაერთიანება.

3. ჩრდ. კავკასიელთა შემოსევების შეწყვეტა.

4. ქართველთა დენაციონალიზაციის შეწყვეტა.

მაგრამ სულხან-საბა ხელცარიელი დაბრუნდა საქართველოში 1715 წელს. ეს ქართველი მეფის ევროპული ორიენტაციის კრახს ნიშნავდა.

ირანის სახელმწიფოს უკიდურესმა დასუსტებამ, ავღანთა მიერ მისი მმართველი დინასტიის ჩამოგდება, ქვეყნის უკიდურესმა შინაგანმა კრიზისმა, როგორც ჩანს, საქართველოს პოლიტიკოსებს საშუალება მისცა აშკარად გამოეხატათ სწრაფვა მრთლმადიდებელი რუსეთისაკენ.

1722 წელს ვახტანგ VI-მ საქვეყნოდ გაამჟღავნა თავისი გადაწყვეტილება რუსეთთან სამხედრო კავშირის შეკვრისაკენ. ამან ძალზე შეაშფოთა მაჰმადიანური ქვეყნები და ჩრდილოკავკასიური ტომები.

რუსეთს სპარსეთში განსაკუთრებული ეკონომიური ინტერესები ჰქონდა. პეტრე დიდს სურდა, სპარსეთის ვაჭრობა რუს ვაჭრებს ჩაეგდოთ ხელში. პეტრემ ელჩი გამოუგზავნა ვახტანგ VI-ს. თუმცა სახელმწიფოს დარბაისელთა ერთი ჯგუფი ვახტანგს სიფრთხილეს ურჩევდა.

ვახტანგისა და რუსეთის კავშირმა შეაშფოთა და ააღელვა მთელი ახლო აღმოსავლეთი და თვით ევროპა. კონსტანტინოპოლში დაისვა საკითხი პეტრე I-სა და ვახტანგს VI-ის საომარ მოქმედებათა წინააღმდეგ აქტიური ზომების მიღების შესახებ.

ირანი, ოსმალეთი და დაღესტანი ქართლის სამაგალითო დასჯისათვის მოემზადნენ. პეტრე I-მა 1724 წელს მოულოდნელად შეკრა ზავი სპარსეთთან. საქართველო მტრის სათარეშოდ გადაიქცა. ვახტანგ VI უზარმაზარი ამალით რუსეთს გადავიდა. მალე ყველასათვის ცხადი გახდა, რომ რუსეთის მთავრობა თავს არ იწუხებდა საქართველოსთვის.

ამრიგად, ვახტანგის რუსული პოლიტიკაც კრახით დამთავრდა.

მტერთა შემოსევებმა, ცხადია, ქართული ეკლესიაც დიდად დააზარალა. მრავალი საეპისკოპოსო და ეპარქია საერთოდ გაუქმდა, ხოლო საეკლესიო მამულებისა და ყმების მნიშვნელოვანი ნაწილი შინაომების პერიოდში საერო ფეოდალებმა მიიტაცეს. მაგრამ საქართველოს ეკლესიამ შეინარჩუნა ის სულიერი დვრიტა, რომელიც შემდეგ 1744-45 წლებისათვის, ქართული ქრისტიანული სახელმწიფოებრიობის აღორძინებას დაედო

საფუძვლად.

1744 წელს შესრულდა ქართველი ხალხის დიდი ხნის ოცნება. საქართველოს სამეფო ტახტზე ქრისტიანი მეფე დაჯდა. ეს ბედნიერება კახელ ბაგრატიონთა სახლის შვილს – თეიმურაზ II-ს ერგო.

ქართველთა სიხარული უსაზღვრო იყო. კათალიკოს-პატრიარქმა ანტონმა მოიძია მეფედ კურთხევის უძველესი ქართული წესები და სამღვდელთა დასი საგანგებო სადღესასწაულო ცერემონიისათვის მოამზადა. გახარებულმა ხალხმა ქუჩები, მოედნები, ბაზრები მორთო. ჩირაღდნებითა და გალობით შეეგება მეფეს, დედოფალსა და ბატონიშვილებს. მეფედ მირონცხების სადღესასწაულო სიხარული განუზომელი იყო.

ქართული სახელმწიფოს სუვერენობის აღდგენით განხორციელდა „გამოხსნის“ იდეა, რის შედეგადაც ხორცი შეისხა „აღდგომის“ იდეამაც. ამაში იგულისხმებოდა იმ ქართული მიწა-წყლის დაბრუნება, რომელიც ჩამოცილებული ჰქონდა საქართველოს.

1758 წელს სოლომონ I-მა, ერეკლე II-მ და თეიმურაზ II-მ მეგობრობისა და ურთიერთდახმარების ხელშეკრულება დადეს. მოწვეულ იქნა საგანგებო საეკლესიო კრება 1759 წ. 4 და 5 დეკემბერს. კრებამ აკრძალა ტყვეთა სყიდვა. აღდგა ქუთათელის კათედრა, ეკლესია განთავისუფლდა გადასახადისაგან.

XVIII ს-ის 70-იან წლებში აღდგა დასავლური ქართული სახელმწიფოს დამოუკიდებლობა. იმერეთის მეფემ სოლომონ I-მა ქვეყნიდან თურქთა გარნიზონები გააძევა.

საქართველოს ეკლესიის ისტორიის III პერიოდი

ქართული ეკლესია XIX-XX საუკუნეებში

საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის 2000-წლოვანი ისტორიის ორი, შეიძლება ითქვას, ყველაზე მნიშვნელოვანი მომენტი XIX-XX სს-ს განეკუთვნება. ეს არის საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმება რუსეთის საიმპერატორო კარის მიერ და მისი აღდგენა ქართველი ერისა და სამღვდელოების ბრძოლის წყალობით. XIX ს-ის ქართული ეკლესიის სავალალო მდგომარეობის შესახებ გამოქვეყნებულია უამრავი მასალა.

საქართველოში მოციქულთა ქადაგებისა და მათ მიერ სამოციქულო ეკლესიის დაარსების შემდეგ ქრისტიანობა ქართველთა ეროვნულ სარწმუნოებად იქცა და ასე იყო საუკუნეების მანძილზე.

1811 წლიდან ქართული ეკლესია, ქრისტიანული სარწმუნოების დამცველი მთელ კავკასიაში, რუსული ბიუროკრატიული სისტემის დანამატად გადააქციეს.

საქართველოში რუსეთის შემოჭრამდე ქართული ეკლესია ფლობდა დიდძალ ქონებას. იგი იყო ეკონომიურად დამოუკიდებელი ერთეული, ამით იგი მკვეთრად განსხვავდებოდა რუსეთის ეკლესიისაგან, რომელიც რუსეთის ხელისუფლების მიერ სახელმწიფოს ნაწილად იყო გადაქცეული. მას 1722 წლიდან ობერპროკურორი ხელმძღვანელობდა, რომელიც წმ. სინოდს ედგა სათავეში. იგი საერო პირი იყო და დიდი უფლებები ჰქონდა. საერო ხელისუფლებისადმი ეკლესიის დამორჩილების საქმე, რომელიც პეტრე დიდმა წამოიწყო 1721 წელს პატრიარქობის გაუქმებით, 1784 წელს დაასრულა ეკატერინე II-მ. ასეთი მდგომარეობის გამო, რუსეთი, ცხადია, ვერ მოითმენდა საქართველოში ეკლესიის როგორც ეკონომიურ დამოუკიდებლობას, ისე უდიდეს გავლენას საერო ხელისუფლებაზე და ამიტომ მან მიზნად დაისახა საქართველოს ეკლესიის რეორგანიზება.

1810 წლის 3 მარტს კათალიკოსი ანტონ II თითქმის ძალით გაიწვიეს პეტერბურგს. 1811 წლის 30 ივლისს შეიქმნა დიკასტერია და საქართველოს ეკლესიამ დაკარგა ავტოკეფალია. დიკასტერიის მეთაურად დაინიშნა ვარლამ ერისთავი და ებოძა მას საქართველოს ეგზარქოსის ტიტული. ამ დროიდან დაიწყო უმძიმესი პერიოდი საქართველოს ეკლესიის ცხოვრებაში. რუსეთის ხელისუფლება აქტიურად შეუდგა ეპარქიების შემცირებას, რასაც იგი ადრეც მიმართავდა. ეს ხდებოდა მთავრობისათვის არასასურველი პირების კათედრიდან ჩამოსაშორებლად.

1815 წლის 30 აგვისტოს დიკასტერია გადაკეთდა „საქართველო-იმერეთის სინოდალურ კანტორად“. რუსულმა მთავრობამ მას დაუმორჩილა გურია-სამეგრელოს ეკლესიებიც.

1817 წელს ვარლამ ერისთავი პეტერბურგში გაიწვიეს. ამავე წლიდან ეგზარქოსად დაინიშნა რიაზანელი არქიეპისკოპოსი თეოფილაქტე რუსანოვი. მის შემდეგ მხოლოდ რუსი ეროვნების ეპისკოპოსები მართავდნენ საქართველოს საეგზარქოსოს. თეოფილაქტემ 1819 წელს შეამცირა იმერეთის საეპისკოპოსოები მათი ერთ ეპარქიად გაერთიანების გზით. თითო-თითო ეპარქია დატოვა გურიასა და სამეგრელოში. დასავლეთ საქართველოს 12 ეპარქიიდან დარჩა 3. ამას გარდა, ეგზარქოსი ამცირებდა მოქმედი ეკლესიების რაოდენობას.

რუსეთის მთავრობისათვის საქართველოს ეკლესია განიხილებოდა, როგორც სახელმწიფო შემოსავლის ერთ-ერთი წყარო. მთავრობა ფიქრობდა, სასულიერო პირთა რაოდენობისა და სხვადასხვა ხარჯების მკვეთრი შემცირებით ხელს შეუწყობდა ხაზინაში ეკლესიიდან შესული შემოსავლის ზრდას.

რუსეთის იმპერიის ანტიეკლესიურმა პოლიტიკამ ადამფოთა ქართველი ხალხი. 1818 წლის ივლისში დაიწყო აჯანყება მშობლიური ეკლესიის დასაცავად. მოჯანყებმა წამოაყენეს ლოზუნგი „სამშობლოს განთავისუფლება“. მოსახლეობის ყველა ფენა მონაწილეობდა ბრძოლაში – არტილერიით შეიარაღებული პოლკებისა და ბატალიონების წინააღმდეგ.

1820 წელს დააპატიმრეს მიტროპოლიტები: დოსითეოს ქუთათელი და ექვთიმე გელათელი, სხვა გავლენიანი პირები, რამაც უფრო გააძლიერა აჯანყება.

მოხუცი მიტროპოლიტი – დოსითეოს ქუთათელი (წერეთელი) ტომარაში ჩაუსვამთ და რუსეთისკენ წაუყვანიათ. იგი ტომარაშივე ცემით მოუკლავთ გორთან ახლოს. მეორე მიტროპოლიტი ექვთიმე გელათელი (შერვაშიძე) ხელისუფლებამ დააპატიმრა, როგორც აჯანყების ერთ-ერთი მოთავე.

მიტროპოლიტები და საერთოდ ეპისკოპოსები ხელშეუხებელნი იყვნენ და მათ მაჰმადიანებიც კი პატივს სცემდნენ. რუსთა ქმედებამ აჯანყება გააძლიერა. რუსის ჯარმა სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლის შემდეგ გაჭირვებით გაიმარჯვა უდიდესი დანაკარგებით. მოარბიეს და გადაწვეს რაჭა, არტილერიით მიწასთან გაასწორეს შემოქმედის ციხე გურიაში. სოფლები გადაწვეს, ზოგი მოჯანყე ჩამოახრჩეს, უამრავი რუსეთში გადაასახლეს, მათი ქონება ხაზინას გადასცეს.

1820 წლის 21 მაისს სარწმუნოებისა და თავისუფლებისათვის მებრძოლმა 2 000 ქართველმა დადო თავი. მათ შორის იყვნენ მებრძოლი მღვდლები, ბერები და სასულიერო პირები.

ქართულ ეკლესიას ისტორიულად ათეულობით საეპისკოპოსო ანუ ეპარქია ჰქონდა აღმოსავლეთ, დასავლეთ და სამხრეთ საქართველოში. საეპისკოპოსოთა მოსპობით დაეცა ქრისტიანული სარწმუნოება ქართველთა შორის. ამიტომ ქართველი სასულიერო პირები მოითხოვდნენ გაუქმებული ეპარქიების აღდგენას.

საეგზარქოსოს პოლიტიკა იწვევდა მრევლის სარწმუნოებრივ ინდიფერენტიზმს, უკარგავდა ქართულ ეკლესიას ეროვნულ სახეს. ხალხს განსაკუთრებით ადამფოთებდა ქართული ენის აკრძალვა ეკლესიებსა და სასწავლებლებში. გააუქმეს ქართულენოვანი

სასულიერო სასწავლებლები და გახსნეს რუსულენოვანი, რაც იწვევდა მომავალ სამღვდლო პირთა გაუნათლებლობას. ქართველი ახალგაზრდების ნაწილი გაუუცხოვდა ქართულს. დაეწაფნენ რუსულ და ევროპულ იდეებს სოციალიზმისას, ათეიზმისა და ანარქიზმისას.

ეკლესიებიდან და მონასტრებიდან დაიკარგა საუკუნეთა მანძილზე ნაგროვები უძვირფასესი ქონება, ოქრო-ვერცხლითა და ძვირფასი ქვებით შემკული სასულიერო ნივთები. ხაზინამ ეკლესია-მონასტრებს ჩამოართვა მიწები.

ასეთ ვითარებაში არ არის გასაკვირი ქართველი სასულიერო პირების აქტიური მონაწილეობა საქართველოს გასათავისუფლებლად მოწყობილ აჯანყებებში 1804, 1812 და სხვა წლებში. 1832 წლის აჯანყების ერთ-ერთი აქტიური წარმმართველი იყო არქიმანდრიტი ფილადელფოს კიკნაძე.

ეგზარქოს პავლე ლებედევის დროს 1886 წელს სემინარიიდან გარიცხულმა ოისებ ლალიაშვილმა მოკლა სემინარიის რექტორი დეკანოზი ჩუდეცკი. მის დასაფლავებაზე წარმოთქმულ სიტყვაში ეგზარქოსს დაუწყევლია მკვლელის „წარმომშობი ხალხი“. აღშფოთებული ქართველების აზრი გამოხატა დიმიტრი ყიფიანმა. მან მოუწოდა ეგზარქოსს, თუ მართალი იყო ხალხში გავრცელებული ხმა, მაშინ „შემჩვენებელი განიდევნოს შეჩვენებული ქვეყნიდან“. დიმიტრი ყიფიანი ამისათვის დასაჯეს გადასახლებით, სადაც 1887 წელს მოკლეს.

ქართული ეკლესიის დასაცავად ხმა აიმაღლეს თვით რუსი ერის საუკეთესო შვილებმა. ერთ-ერთი ასეთი იყო ცნობილი სწავლული სლავოფილი ნიკოლოზ დურნოვი. მან საქართველოს ეკლესიის სავალალო მდგომარეობა ასახა თავის ნაშრომში „ბედი ქართული ეკლესიისა“.

სამწუხაროდ, XIX ს-ში, რუსეთის იმპერიაში საქართველოს ყოფნის დროს, ქართველ ხალხში განელდა მხურვალე სარწმუნოება.

XX ს-ში რუსეთის იმპერიამ იწყო რღვევა, რაც ეკლესიის ცხოვრებაშიც აისახა. რუსეთის იმპერიის განსამტკიცებლად საჭირო იყო იმპერიაში ეცხოვრა ერთ ენაზე მოლაპარკე ერთი სარწმუნოების მქონე, ქვეყნისადმი ერთგულ მოსახლეობას. დღის წესრიგში დადგა ქართველობის, ისე როგორც სხვა ხალხების, რუსებში ასიმილაცია-შერწყმის საკითხი. გამლიერდა ქართული ენის წინააღმდეგ ბრძოლა. ეგზარქოსების მიზანი იყო მრევლის გარუსება. ქართველმა ხალხმა შესაბამისად უპასუხა იმპერიის ამ ქმედებას.

1908 წელს მოკლეს ეგზარქოსი ნიკონი. რუსი იერარქები საქართველოს „ველურ და სასტიკ მხარეს“ უწოდებდნენ და ახალ ეგზარქოსებს ეშინოდათ საქართველოში

ჩამოსვლისა.

ქართული ეკლესიის მამები და ერის საუკეთესო შვილები მიხვდნენ, რომ სარწმუნოების გადასარჩენად საჭირო იყო საქართველოს ეკლესიის განშორება რუსული იმპერიული მანქანისაგან, ე.ი. საჭირო იყო ავტოკეფალიის აღდგენა.

რუსეთის იმპერიაში რევოლუციური პროცესების დაწყებამაც დააჩქარა ავტოკეფალიის მოთხოვნის წამოწყება. ამ მოთხოვნებით მრავალჯერ მიმართეს რუსეთის იმპერატორსა და წმ. სინოდს.

ქართველი მღვდელმთავრების მიერ წამოწყებულ ავტოკეფალიის მოთხოვნას აქტიურად დაუჭირა მხარი ქართულმა ინტელიგენციამ: წმ. ილია მართალმა (ჭავჭავაძემ), წმ. ექვთიმე თაყაიშვილმა, იაკობ გოგებაშვილმა, ალ. ცაგარელმა, ალ. ხახანაშვილმა, ნიკო მარმა და სხვ. ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიას მხარს უჭერდა ორი რუსი მეცნიერი სოლოვიოვი და ზაოზერსკი.

ილიას მოკვლისა და იმპერიაში რეაქციის გამარჯვების შემდეგ ქართველმა ავტოკეფალისტებმა გადაწყვიტეს თავიანთი იდეის ხალხის გულამდე მიტანა წიგნების გამოცემით. მათ ეკლესიის თავისუფლება მიაჩნდათ საწინდრად საქართველოს მომავალი თავისუფლებისა.

რუსეთის იმპერიაში 1917 წელს თებერვლის რევოლუციის შემდეგ ქართველმა სამღვდელოებამ გადაწყვიტა უსწრაფესად ესარგებლა შექმნილი მომენტი. 1917 წ. 12 მარტს მცხეთაში შეიკრიბა ათიათასობით მორწმუნე. წირვისას, „განიცადეზე“ სიტყვით გამოვიდა ეპისკოპოსი ლეონიდე (ოქროპირიძე) და გამოაცხადა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალური მართვა-გამგეობის აღდგენა. ამავე წლის 17 სექტემბერს საქართველოს ეკლესიის კათალიკოს-პატრიარქად აირჩიეს ეპისკოპოსი კირიონი (საძაგლიშვილი). 1918 წლის 26 მაისს საქართველო გამოცხადდა დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ. მაგრამ, სამწუხაროდ, ქვეყნის სათავეში მოხვდა არა ეროვნული პარტია, არამედ – სოციალისტური. 1918 წლის 27 ივნისს მარტყოფში მოკლეს წმ. კირიონი. საქართველოს სოციალისტური მთავრობა ათეისტურად იყო განწყობილი, ამიტომ იგი ვერ აფასებდა საქართველოს ეკლესიის მნიშვნელობას ქართველი ერისათვის. ეს ყოველივე კათალიკოს-პატრიარქ ლეონიდეს აღშფოთებას იწვევდა.

„მენშევიკებმა“ ვერ გაითვალისწინეს „მდულარე რუსეთიდან“ მოსალოდნელი საფრთხე და 1921 წლის თებერვალში რუსეთმა კვლავ დაიპყრო საქართველო.

1921 წელს ლეონიდეს გარდაცვალების შემდეგ საეკლესიო კრებამ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქად აირჩია წმ. ამბროსი (ხელაია).

ბოლშევიკური რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიის შემდეგ სახელმწიფომ გაატარა საგანგებო მეთოდური ღონისძიებანი, რათა საერთოდ მოესპო ეკლესია. ქრისტიანებმა მრავალი დევნა განიცადეს საუკუნეთა მანძილზე, მაგრამ ამ მხრივ, ალბათ, ვერაფერი შეედრება კომუნისტ-ბოლშევიკების მიერ XX ს-ის 20-30-იან წლებში ქრისტიანთა დევნა-შევიწროებას. ბოლშევიკები ანგრევდნენ ეკლესიებს, ღმრთისმსახურებს აწამებდნენ როგორც ფიზიკურად, ისე სულიერად, მარცვავდნენ ეკლესია-მონასტრებს.

XX ს-ის 20-იან წლებში დახურეს ათასზე მეტი ეკლესია, გააუქმეს ღმრთისმსახურება. სწორედ ამ ნგრევა-განადგურების დროს სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქმა – წმ. ამბროსი ხელაიამ ჭეშმარიტად გასწირა თავი ქართველი ერისათვის და გენუის კონფერენციას გაუგზავნა მიმართვა, რომლითაც მსოფლიოს ამცნო ქართველი ერის უბედურება. იგი თავის მიმართვაში მოითხოვდა, რომ სასწრაფოდ გაეყვანათ რუსეთის საოკუპაციო ჯარი საქართველოდან და ქართველ ერს მისცემოდა საშუალება „სხვათა ძალდაუტანებლად და უკარნახოდ“ მოეწყო „ისეთი ფორმები სოციალ-პოლიტიკური ცხოვრებისა“, რომელიც მისთვის მისაღები იყო.

რუსეთის მთავრობა დიდად გაანაწყენა კონფერენციისადმი საქართველოს პატრიარქის მიმართვამ, ამიტომ წმ. ამბროსი ხელაია და მისი თანამოაზრენი: ქუთაისის მიტროპოლიტი წმ. ნაზარი ლეჟავა, არქიმანდრიტი პავლე ჯაფარიძე, ქაშუეთის ეკლესიის დეკანოზი კალისტრატე ცინცაძე, დიაკონი დიმიტრი (ლაზარიშვილი) და სხვები, დააპატიმრეს და გაასამართლეს. გამოძიების პროცესში ცდილობდნენ წმ. პატრიარქის სულიერ გატეხას, ცდილობდნენ მას უარეყო გენუის კონფერენციისადმი წაყენებული მოთხოვნები. მაგრამ წმ. ამბროსიმ კიდეც უფრო განამტკიცა ეს მოთხოვნები თავისი ვრცელი საბოლოო სიტყვით. წმ. ამბროსის მიუსაჯეს 7 წლით პატიმრობა. დაავადებულ პატრიარქს სასჯელის ვადა შეუმცირეს. იგი გარდაიცვალა 66 წლის ასაკში, 1927 წლის 28 მარტს.

საბჭოთა ხელისუფლების დროს ქართული ეკლესიის ხვედრს და ყოფას განსაზღვრავდა მთავრობის დამოკიდებულება საზოგადოდ ეკლესიის მიმართ. შეიძლება ეს პერიოდი სამ ეტაპად დავყოთ. 1943 წლამდე ეკლესიის დევნა-შევიწროება ძველებურად გრძელდებოდა. გერმანიასთან ომის დროს საბჭოთა მთავრობამ მოწყალეობის თვალთ გადმოხედა ეკლესიას, აღიარა რუსეთის ეკლესიის თავისთავადობა, მისცა პატრიარქის არჩევის უფლება, შესაბამისად, გაუმჯობესდა ქართული ეკლესიის მდგომარეობაც.

1943 წელს რუსეთის ეკლესიამ აღიარა ქართული ეკლესიის სამი უფლება (ავტოკეფალია, საპატრიარქო ღირსება, VI ადგილი დიპტიხში).

ეკლესიის მდგომარეობა ისევ გაუარესდა ნ. ხრუშჩოვის დროს. მის მიერ გატარებული ე.წ. „დემოკრატიული დათბობა“ არ განვრცობილა ეკლესიის მიმართ.

ამ პერიოდში იდეებოდნენ სამღვდლო პირები, ოღონდ ახლა სხვა მეთოდებს მიმართავდნენ. მათ სახელს უტეხდნენ საგანგებო სახელმწიფოებრივი ორგანოები. ასეთი დევნის ობიექტი იყო, მაგალითად, ევრემ II. ეკლესიის ზნეობრივი დევნა გრძელდებოდა კათალიკოს-პატრიარქ ილია II-ის ზეობის პირველ ხანებშიც ვიდრე 1985 წლამდე.

1985-86 წლიდან მდგომარეობა მკვეთრად გაუმჯობესდა, მაგრამ 70-წლიანი ბატონობის დროს კომუნისტებმა მთელი თაობები აღზარდეს ეკლესიისა და სასულიერო პირთა მიმართ უარყოფითი დამოკიდებულებით. ამ ბარიერის დაძლევა ხალხისათვის ადვილი აღარ იყო. მმართველობის ბოლო წლებში საბჭოთა ხელისუფლება აღარ კრძალავდა წმ. წერილის (ბიბლიის) ბეჭდვა-გავრცელებას, მის საგაზეთო პუბლიკაციებს. ამ ფონზე, როცა ბიბლიის ავტორიტეტი ისევ გაიზარდა, ხოლო ეკლესიისა და სასულიერო პირთა ავტორიტეტი ხალხის თვალში დაცემული იყო, მყარი საფუძველი მიეცა სექტანტობის გავრცელებას; ბაპტიზმს, იელოველობას და სხვა სექტებს მოქმედების ასპარეზი გაეხსნათ, რადგანაც ისინიც ბიბლიის ავტორიტეტს აღიარებდნენ, ხოლო სამღვდლოებას კი არ ცნობდნენ.

მართალია, 1917 წლის 12 მარტს გამოცხადდა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა, მაგრამ რუსეთის ეკლესიამ ეს ფაქტი მხოლოდ 1943 წელს სცნო, ხოლო მსოფლიო მართლმადიდებელმა ეკლესიებმა – 1990 წლის 25 იანვარს. მაგრამ დღემდე გადაწყვეტილი არ არის დიპტიხის საკითხი. ქართული ეკლესიის ადგილი დღემდე დაუდგენელია და წარმოადგენს მსოფლიო ეკლესიათა შესწავლის ობიექტს.

XX ს-ის ბოლოს საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის საქართველოს საუკეთესო შვილებს ლოცავდა და აკურთხებდა უწმიდესი და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი ილია II და წმიდა სინოდი.

დასკვნა

საქართველოს წმიდა ეკლესიის ათასწლოვანი ისტორიის კვლევამ სრულიად დაადასტურა წმიდა ილია მართლის სიტყვები “საქართველოს ეკლესია, ყოველთვის თავდადებით ჰპატრონობდა ჩვენს ერს და არაოდეს დიდებას ერისას დავიწყებას არ აძლევდა” (ილია ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. I გვ. 213).

ილიასავე შეფასებით საქართველოს ეკლესია ქართველი ერის მარადი მცველი იყო (ილია ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. I. გვ. 216).

“საქართველო, როცა კი მოიცვლიდა ხოლმე გარეშე მტერთა ზედმოსევისა და მოგერიებისაგან, მაშინვე შეუდგებოდა ხოლმე ქრისტეს აღსარების განმტკიცებისა და გაძლიერების საქმესა“ (იქვე, ტ. 8, გვ. 305).

საქართველოს ეკლესიის წიაღში ჩამოყალიბდა და გამოიჭადა დიდებული ქართული ქრისტიანული კულტურა - ათასწლოვანი ქართული მწერლობა, სასულიერო პოეზია, მხატვრობა, საეკლესიო არქიტექტურა და სხვა საგანძური ერისა. მამათა ქადაგებებმა ხალხში განამტკიცა ნაციონალური თვითშემეცნება, ჩამოიძერწა ძველქართული დიდსულოვნება, ურთიერთსიყვარული, პატიოსნება, რაც უმთავრესია თავდადება მოყვასის, ერისა და მამულის მიმართ, ზრუნვა სულის ცხოვნებისათვის.

ფარნავაზის შემდეგ ქართველ ერს მუდამ გააჩნდა თასი სუვერენული სახელმწიფო ერთეულები, ვიდრე მე-19 საუკუნემდე, როდესაც რუსეთის იმპერიამ გააუქმა საქართველოს სახელმწიფოებრიობა და ეკლესიის ავტოკეფალიაც კი.

საუკუნის შემდეგ, ქართველი სამღვდლოების თავდადებული ბრძოლითა და მეცადინეობით აღსდაგა ეკლესიის ავტოკეფალია. რაც, ერთი წლის შემდეგ, 1918 წელს, დამოუკიდებელი სახელმწიფოს აღდგენით დაგვირგვინდა. მე-20 ს. სსრკ ათეიზმის უმძიმესმა ეპოქამ ძალზე დააზიანა წმ. ეკლესია, მაგრამ ამის მიუხედავად ის ერთგულად იდგა ხალხის გვერდით.

1991 წ. დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ ქართველმა ხალხმა სიყვარულით უპასუხა წმიდა ეკლესიას, XXI ს-ის დასაწყისიდან განმტკიცდა მართლმადიდებელი სარწმუნოება, ყოველ დაბა-სოფელსა და ქალაქში აიგო ახალი საეკლესიო ნაგებობები, დაიდო შეთანხმება წმიდა ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის, რათა განმტკიცდეს ქართველი ერი და მისი წმიდა მართლმადიდებელი სარწმუნოება, ამინ.

სარჩევი

შესავალი..... გვ.1

საქართველოს ეკლესიის ისტორიის I პერიოდი, I-XI სს. (წმ. მოციქულებიდან რუის-ურბნისის კრებამდე)

I საუკუნე.....გვ. 5

II საუკუნე.....გვ. 7

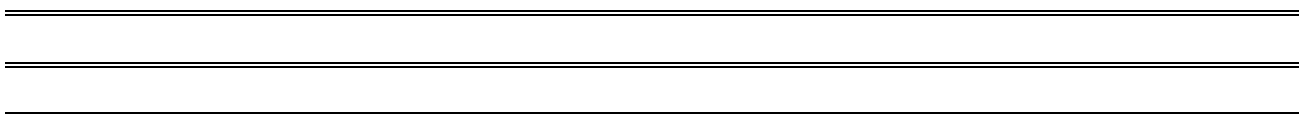
III საუკუნე.....	გვ.9
საქართველოს ეკლესიის დაფუძნება.....	გვ.10
IV საუკუნე.....	გვ.17
V საუკუნე.....	გვ.19
VI საუკუნე.....	გვ. 22
VII საუკუნე.....	გვ.25
VIII საუკუნე.....	გვ.27
IX-X საუკუნე.....	გვ.29
XI საუკუნე.....	გვ.30

**საქართველოს ეკლესიის ისტორიის II პერიოდი, XII-XVIII სს.
(რუის-ურბნისის კრებიდან ავტოკეფალიის გაუქმებამდე)**

XII საუკუნე.....	გვ. 34
XIII საუკუნე.....	გვ.40
XIV საუკუნე.....	გვ.45
XV საუკუნე.....	გვ.49
XVI საუკუნე.....	გვ.55
XVII საუკუნე.....	გვ.57
XVIII საუკუნე.....	გვ.63

საქართველოს ეკლესიის ისტორიის III პერიოდი

ქართული ეკლესია XIX-XX საუკუნეებში.....	გვ. 66
---	--------

Митрополит Анания Джапаридзе

КРАТКАЯ ИСТОРИЯ ГРУЗИНСКОЙ ЦЕРКВИ

Митрополит АНАНИЯ ДЖАПАРИДЗЕ

**КРАТКАЯ ИСТОРИЯ
ГРУЗИНСКОЙ ЦЕРКВИ**

Тбилиси

Книга митрополита Анания Джапаридзе “Краткая история грузинской церкви” посвящена той роли, которую играла на протяжении многих веков грузинская церковь в деле духовного спасения нации.

История грузинской поместной церкви разделена на периоды и содержит историю православной церкви с I по XX столетие. Этот труд фактически представляет собой весьма сокращенный вариант четырехтомной монографии Митрополита Анания Джапаридзе “История грузинской апостольской церкви”.

предназначенна для детей в диаспоре. и широкого круга читателей.

ВВЕДЕНИЕ

Возлюбленные дети Христа, каждый из нас нашим словом и делом должен возвеличивать Всевышнего, потому что он породил нас, создал небо и землю, человечество, нации и народы.

Согласно Святому писанию, первоначально человечество представляло один народ, один этнос, с одним разговорным языком – «На всей земле был один язык и одно наречие» [1, Бытие, 11.1], а после разрушения Вавилонской башни Господь захотел, чтобы на земле жил не один народ, а много народов, было множество языков. По Святой Библии, так были созданы на земле первые народы и каждому народу была отдана часть земли во владение, которая называлась родиной. Вместе с тем, людям было вверено в обязанность ухаживать за ней, защищать от врагов. Сформировались первые государства. Жившие там были по отношению друг к другу соотечественниками (по – старогрузинскому – родственниками „ბათჯავზბი“), близкими и друзьями. Преданность народу, родине, жертвовать собой ради них, считалось делом благодетельным Богу, так как было плодом любви, а Бог – это любовь. Святое писание гласит – «Нет больше той любви, как если кто положит душу свою за друзей своих» [1, Иоанн, 15.13]. Наши благословенные предки, древние грузины издревле славились любовью к родине и преданностью друг другу. Сведения о них сообщает нам и первая книга человечества – Святая Библия.

Как известно, во время всемирного потопа спасся только – Ной и его семья. Его сыновья – Сим, Хам и Иафет положили начало всему человечеству. Согласно разъяснениям известных комментаторов Библии Иосефа Флавия и других, среди сыновей Иафета упоминаются и предки грузин Фобел, Мосох и также Фогарма. Потомки Иафета следующие – «Сыны Иафета: Гомер, Магог, Мадай, Иаван, Фувал, Мешех и Фирас» [1, Бытие, 10.2]. О грузинских этнархах – Фувале и Мешехе (Мосохе) много важных сведений получено от великих пророков Иеремии и Иезекииля.

Концепция С.Джанашиа следующая: «Приблизительно шесть тысяч лет тому назад на обширных пространствах Передней Азии и Южной Европы (Балканы, Аппенины и Пиренейский полуостров) жили народы одного племени предки грузин. В дальнейшем, места проживания их постепенно ограничивались. К этому времени грузины изъяснялись на одном общем языке. Они были едины и не были разделены на группы, которые сейчас известны, как – кахетинцы, имеретинцы, мингрелы, сваны, гурийцы, хевсуры и др. Древние грузины за две тысячи лет до Рождества Христова, кроме Кавказа, жили также в Передней Азии и Северной части Междуречья и ими было создано много известных государств. Среди древних грузинских государств особенным величием блистала Колхида. Гомер и другие поэты древнего мира восхваляли ее величие, но история изменчива. За 800 лет до рождества Христова на Колхиду напали киммерийцы, сильные племена, жившие в степях Северного Кавказа. Они сначала разгромили Колхидское царство, а затем покорили много

южных стран, почти до Израиля. От страха дрожала вся Азия. Победившие киммерийцы согнали большую часть населения Колхиды и других покоренных стран и вынуждали их воевать для порабощения других народов. Предпринятые походы способствовали большому переселению народов с Севера до Израиля. Это явление отразилось и в Святой Библии. Господь говорил устами пророка: «Вот, Я пошлю и возьму все племена северные, говорит Господь, и пошлю к Навуходоносору, царю Вавилонскому, рабу Моему, и приведу их на землю сию и на жителей её и на все окрестные народы; и совершенно истреблю их и сделаю их ужасом и посмеянием и вечным запустением.» [1, Иеремия 25.9].

Я призову все северные народы и Моего слугу Навуходоносора, царя Вавилонского, – возвещает Господь, – и нашлю их на эту страну и всех ее обитателей и на все окрестные народы. Я уничтожу их полностью и сделаю их предметом ужаса и издевательств, и станут они руинами навеки **Иеремия 25:9**

Большой поход северных народов в сторону Израиля был Волей Всевышнего. Среди этих народов, по толкованию комментаторов Библии, были народы «Мосоха и Фувала» (грузины), которых киммерийцы вынудили вместе с ними выступить в поход на юг, они достигли гор Израиля. Здесь они победили и какое-то время даже господствовали.

Так пророчествовал царь Давид, - это отразилось и в Псалмах: «Горе мне, что я пребываю у Мосоха, живу у шатров кидарских» [1, Пс.119 (120), 5]. Кто такие Мосохи (Мешехи), которые были переселенцами из стран, расположенных севернее Святой земли?

Гекатос Милетский (VI в. до Рождества Христова) в эпоху пророков Иеремии и Иезекииля, пишет: «Мосохи – племя колхов» [2, Оч. I, с.395]. Следовательно указанные Мосохи – это те колхи, которые по принуждению киммерийцев участвовали в военных походах (с севера на юг).

Военная аристократия грузин, выселенная из Колхиды, на юге основала новое государство, которое древнегрузинский источник «Обращение Картли» («Мокцеваи Картлисаи») называет «Ариан Картли». Иностранцы его называют также Древней Иберией.

Согласно святому писанию, вскоре Господь велел чтобы грузины вновь вернулись назад на Кавказ. Иезекииль напоминает слова Господа, сказанные о народе, пришедшем с северной стороны: «Возвращаю!» Господь велит: «...Вот, Я - на тебя, Гог князь Роша, Мешеха и Фувала! и поверну тебя... дом Фогарма, от пределов севера, со всеми отрядами его, многие народы с тобою» [1, Иезекииль, 38.3-6].

Согласно святому писанию, переселение северных народов на юг, а затем их возвращение обратно было частью великого плана Господа, чтобы северные народы признали истинного Бога, который желал не смерти народов и их исчезновения, а хотел закалить их – «...и узнают народы, что Я Господь, Святой в Израиле» [1, Иезекииль, 39.7] или «...Я приведу тебя на землю Мою, чтобы народы узнали Меня, когда Я над тобою, Гог явлю святость Мою пред глазами их» [1, Иезекииль, 38.16].

Комментаторы Библии и среди них называемый отцом истории церкви Евсевий Кесарийский и лучший ученик св. Иоанна Златоуста – Теодоритэ Квирский (**Феодорит Кирский**) при разъяснении указанных пунктов писали, что возвращение грузинских племен было велением Господа, которое он совершил руками Вавилонского царя Навуходоносора:

«Навуходоносор, который был сильнее Геракла, собрал войско, дошел до Иверской страны, победил их, уничтожил и подчинил. Но одну их часть он переселил и поселил на правой стороне Понтийского моря» [3, георгика I, 1961, с. 30]. При передаче этих сведений Евсевий Кесарийский опирался на историка Мегасфена, жившего в IV-III веках до рождения Христова. Значит, где-то на юге в VI-IV веках до н.э. существовала страна грузин – древняя Иберия (Иверия), часть народа которой переселили обратно, назад на свою родину, в историческую Колхиду, а в частности – «в восточную часть Понтийского (Чёрного) моря» или на территорию современной Грузии, где ясно, и до этого жили коренные грузины. Но сейчас, уже после возвращения политических центров назад, на север, они усилились и на Кавказе создали первое единое грузинское государство. Основателем этого царства, согласно источника «Жизнь Картли» («Картлис Цховреба»), был царь Парнаваз, его народ представлял один этнос, одно государство и имел один язык. Коренные жители этой страны эгрисцы (мингрелы), гурийцы, сваны, маргвелы (позднее имеретинцы), кахи, карталийцы и другие – были одним народом.

армянский историк Ухтанес (ок.935–1000) о них пишет: «Поселившиеся на берегах Понтийского моря (переселенные из древней «Иверии» на север) размножились и образовалось племя, которое в своей изначальной стране назывались иверийцами, а здесь их назвали грузинами. Они распространились до границ армян и албанцев и образовался очень большой народ» [4, Ухтанес, Разделение грузин и армян, с.67].

За 400-300 лет до Рождества Христова в царство Парнаваза, созданное при поддержке эристава Гуджи, входило восемь эриставств: Эгриси, Аргвети, Кахети, Хунани, Самшвилде, Цунда, Одзрхе и Кларджети.

Грузинское государство объединяло обе географические части страны – восточную и западную и называлось Картлийским царством. Парнаваз «распространил грузинский язык и не разрешалось разговаривать на других языках в Картли, кроме грузинского. И это дало возможность создать грузинскую письменность» [5, «Картлис Цховреба», I, с.26].

После вознесения Христа в день сошествия Святого Духа, Апостолам было дано знание языков тех народов, в странах которых они должны были проповедовать. Святому Андрею Первозванному было дано знание грузинского языка. Пречистая Богоматерь послала его в доставшуюся ей в удел Иверию. После этого, особенно с IV-V веков на грузинский язык было переведено Святое писание и в церквях стали восхвалять Бога на родном грузинском языке.

В IX в. в Греции в монастыре на святой горе Олимпа (Улумба) грузинские монахи возвеличивали Господа Бога на грузинском языке, однако, греки запретили грузинам молиться на грузинском языке. Пречистая Богоматерь предстала пред греческим настоятелем монастыря и приказала: «Те, которые не помилуют их, будут моими врагами». Грузинский язык для богоматери был благодетельным языком [6, Житие Иллариона Грузинского, Хрестоматия, 1949, с. 172].

В конце X века Пречистая Богоматерь также явилась перед умирающим юношей Эквтиме Атонели, призрела его недуг и ясно сказала по-грузински: «Восстань, не бойся». После этого грузинское слово лилось от св. Эквтимия как из источника.

Под покровительством Пречистой Богоматери св. Андрей Первозванный утвердил в Грузии богослужение на грузинском языке, и уже на протяжении тысячелетий весь грузинский народ славит Господа Бога, на своем языке.

ПЕРВЫЙ ПЕРИОД ИСТОРИИ ГРУЗИНСКОЙ ЦЕРКВИ, I-X I ВВ. (от св. Апостолов до Руисско-Урбнисского собора)

I ВЕК

Грузинская церковь – это часть всемирной (всеобщей) церкви, поэтому её история – часть истории мировой церкви. Церковь – единство всех христиан, живущих на Земле, которое рассматривается как духовное тело, главой которого является Христос, и которое живет одним духом: «Одно тело и один дух, ... один Господь, одна Вера, одно крещение, ...один Бог и Отец всех...» [1, Ефес.4.4-6], поэтому разделение церкви и её разложение на части невозможно.

Существование различных поместных церквей, как Константинопольской, Александрийской, Иерусалимской, Грузинской и др. не нарушает единства церкви, потому что все они члены одного тела – всеобщей церкви Христа.

По разъяснениям историков церкви, история христианской церкви входит в группу богословских наук, хотя, с другой стороны, это и светская наука, так как служит изучению истории человечества. История грузинской церкви является также составной частью истории грузинского народа.

Грузинская церковь в прошлом всегда была направляющей силой духовной жизни грузинского народа. По словам св. Ильи Праведного (Чавчавадзе): «Грузинская церковь всегда самоотверженно защищала наш народ и никогда не давала ему возможность забывать свою славу» [7, И. Чавчавадзе, т. II, с. 180].

Грузинскую церковь справедливо называют «грузинской православной церковью», но вместе с тем, её с давних пор называют «грузинской Апостольской церковью», так как её основали Апостолы Христа.

Деятельность и проповедование св. Андрея Первозванного и других Апостолов в Древней Грузии были признаны несомненной истиной.

В новое время, особенно в начале XXв., проповедование св.Андрея Первозванного в Грузии было объявлено легендой. Одним из аргументов отрицателей его было то, что Иберия, по их мнению, была незначительной страной и она не могла привлечь к себе внимание Апостолов. В действительности же с 30-х годов I века по 60-е годы II века, т.е. в эпоху Апостолов, Иберия была сильным государством, охватывающим фактически почти всё Закавказье. Римские историки Тацит, Дион Кассиус и другие в своих сочинениях с удовольствием уступали место описанию полнокровной жизни Иберии. Европейцы средневековья лучше знали Иберию античных времен, чем Грузию своего времени. Сведения древних историков об Иберии подтверждаются изучением археологических раскопок в различных уголках Грузии.

После вознесения Христа, Апостолы бросили жребий, кто в какой стране должен был проповедовать. «Жизнь Картли» передает, что Грузия досталась в удел Богоматери, но по велению её сына, нашего Господа, Богоматерь вместо себя в Грузию послала святого Апостола Андрея Первозванного, с которым она переслала свою нерукотворную икону. При апостоле св. Андрее грузины приняли христианство; он также основал епископство в городе Ацкури, назначил там епископа и оставил несколько священников и дьяконов. Фактически это было создание грузинской церкви со своей иерархией.

При следующем своем посещении Грузии апостол Андрей прибыл сюда вместе с другими Апостолами, а при третьем - с ним были Симеон (Свимона) Кананели (**Сѣмон Кананѣт (Симон Зилот)**) и Матада. Сведения об этом даёт Эпифан Константинопольский (VIII в.)

Эфрем Мцире опираясь на греческие источники писал, что „в нашей стране проповедовал и Апостол Варфоломей“. Эту мнение защищает и Арканджело Ламберт, а в XVI веке один славянский источник считает, что грузинскую церковь основал Апостол Фома.

По другим историческим источникам, в Грузии проповедовал также Апостол Тадеоз. В Грузии были и проповедовали ... не только из 12 Апостолов, но и из 70 Апостолов. Например, согласно картлийским хроникам, таким был Хрисо, который в Албании (в то время это была часть Иберии) крестил 19 человек. Таким образом, из 12 Апостолов шесть проповедовали в Грузии, в частности: Андрей Первозванный, Симеон (Свимон) Кананели, Мататий, Варфоломей, Фома и Тадеос. Могилы двоих из них и сейчас находятся в Грузии: Симеон (Свимона) Кананели - в Новом Афоне, а Матата – близ Батуми, в крепости Гонио.

Из 70 Апостолов же в Грузии проповедовал Хрисо.

Церковь, основанная Апостолами, где бы она ни была, является автокефальной, поэтому грузинская церковь со дня основания самобытна.

II ВЕК

В I-II веках христианство не стала ещё государственной религией Иберии, но в этот период христианство постепенно распространялось и усилилось.

Источник VIII века – «Мучения Або Тбилели» - пишет, что грузины были христианами уже со II-III веков. Это доказывают и археологические материалы. Например, археологи обнаружили достоверный след существования у нас христианского населения ещё до прихода св. Нино: христианские погребения в различных уголках Мцхета и христианская церковь II-III веков в Настакиси (этот древнейший город был построен у подножья Ксанской крепости).

Существование во II-III веках церкви, а также имевшие тогда место христианские обряды захоронения подтверждают предложение о том, что в Грузии христианская церковная организация непрерывно существовала с I-II вв. (со времён Апостолов) до времени просветительства св.Нино (IV в.). Надо предполагать, что в этот период в Грузии

значительным влиянием пользовались христианские общины. Основанием для таких предположений являются реформы царя Рева Мартали (Рев Праведный).

Грузия I-III веков представляет собой арену для миссионерства (по сведениям греческих и латинских историков) и мировые христианские центры не обходили её своим вниманием. Так, в одном из источников сказано: «та часть Иберии, которая расположена возле Понтийского моря и называется Колхидой, ещё во времена императора Траяна познакомилась с Евангелием с благословения святого Климента, который был сослан в эти края» [8].И. Табагуа, Грузия в европейских архивах и книгохранилищах, I, с.171).

Ириней (богослов II века) же считал, что грузины (иберы), которые назывались колхами (по географическому месторасположению), приняли христианство ещё до римского императора Траяна (98-117).

Из этих же источников следует, что грузины, которые проживали в Кавказских горах в направлении Каспийского моря (имеется в виду население Восточной Грузии), приняли христианство позже.

Эти данные полностью соответствуют данным «Жизнь Картли», где говорится о том, что из грузин первыми приняли христианство мингрелы (колхи) и населения кларджети (население юго-западной Грузии).

Святой Юстин (ок. 150г.) утверждал, что не существовало на земле такого места, даже среди варваров, где бы люди не молились распятому Иисусу Христу. Ту же мысль высказывает и Ириней [8].И.Табагуа, Грузия в европейских архивах и книгохранилищах, I, с. 171-172). Поэтому, миссионерское движение не могло обойти Иберию, которая с 30-х годов I века, включая 60-е годы II века, была сильным государством.

В I-II веках три государства – Рим, Иберия и Парфянское царство оспаривали обширные земли на юге Закавказья. Иберия была настолько сильным государством, что могла без помощи римлян победить Парфянское государство. Известно, что Иберия несколько раз побеждала Парфянскую армию. Поэтому Рим опасался всё большего усиления Иберии. В 30-50гг. II века в Картли царствовал царь Фарсман II, которого называли Фарсман Квели (т.е. милосердный). «Во времена Фарсмана II. Картли, как видно, уже открыто, не маскируясь, борется с Римом, пытается изгнать римлян из Колхиды и других соседних территорий. Вместе с тем, в этом деле Фарсман II не ищет поддержки парфян. Картлийские правители..., вероятно, достойно противостояли Риму и Парфянскому царству одновременно» [9].Г. Меликишвили. Грузия I- III вв. н.э. Очерки грузинской истории, т. I, 1970, с. 510).

Фарсман так окреп, что «чувствовал себя независимым».

Император Адриан всячески пытался улучшить отношения с грузинским царём, однако, Фарсман не шел на уступки. Он высокомерно отказался от императорского приглашения и не поехал в Рим. Биограф императора Адриана Элиус Спартиан пишет, что Адриан послал грузинскому царю несметное количество дорогих подарков.

Во время правления следующего императора Антонина Пия (138-161). Фарсман II с супругой и большой свитой отправился в Рим, где ему устроили торжественную встречу. Согласно Дионию Кассию «император расширил его владения». Как видно, Рим не только признал уже существующие границы Иберии, но и добавил другие земли Причерноморья и Армении. Почетному грузинскому гостю позволили принести жертву в Капитолии.

Император присутствовал и на военных учениях Фарсмана, его сына и грузинской знати. В Риме установили конную статую Фарсмана. Согласно биографу Антонина Пия – Юлиусу Капитолину – приезд Фарсмана в Рим был воспринят как знак уважения императору.

Визит Фарсмана произвел такое большое впечатление в Риме, что об этом широко извещалось на первых страницах городской хроники, о чем свидетельствует и надпись на мраморной плите, найденной в старом римском порту.

Как видно из вышеприведенного, Грузия в эпоху Апостолов, в I-II вв., была государством сильным, богатым и известным, с расширенными границами, высоко развитой экономикой и высокоразвитыми общественными отношениями. Поэтому трудно представить, что она не могла привлечь к себе пристальное внимание Апостолов и миссионеров.

III ВЕК

Грузинская церковь основана самими Апостолами. Миссионерская деятельность проповедников христианства продолжилась и во II-III веках. Появление здесь христианских общин Иване Джавахишвили датирует именно первой половиной III в. Вместе с территориальным расширением растет и влияние христианских общин. Реформа царя Рев Мартали дает основание считать, что в это время влияние христианской проповеди распространилось и на царский двор.

Ещё в III веке император Галлиен издал указ в 261 году о признании христианства. Подобным образом поступил почти за полвека до этого царь Иберии Рев Мартали (сконч. в 213г.).

Этот царь был знаком с Евангелием и любил Христа. Поэтому был он милостивым и милосердным во всем, хотя оставался язычником. В Риме кровавые жертвоприношения языческим богам были отменены лишь императорами III века. В Грузии официально их отмена в государственном масштабе стала возможна ещё раньше. «Древние исторические источники этот благородный шаг приписывают Реву Мартали» [10]. (Г. Гозалишвили. Проблема обращения Картли и Бакури, с.38).

Существование в II-III вв. христианских сообществ подтверждается и археологическими материалами. О существовании в долине Настакиси христианской церкви А. Бохочадзе пишет: «... в Настакисской долине было и более крупное поселение в раннем средневековье, о чем свидетельствуют найденные при раскопках останки сооружений. Жилые помещения состояли из многочисленных комнат и одного большого зала. В подобных строениях, одна комната представляла собой малую церковь, с четко очерченной абсидой и нартексом. В этот период христианство ещё не было объявлено официальной государственной религией, находилось на нелегальном положении и находит приют в жилищах. Этот факт имеет большое значение для изучения истории христианства «Картлийского царства».

Интересно, по какому принципу была устроена эта вышеупомянутая церковь?

Ясно, что христиане, которые жили во II-III веках, нуждались в духовенстве, т.к. во время крещения, исповеди и других ритуалов исполнение христианских обычаев без участия духовенства не представлялось возможным.

В первую очередь, надо отметить, что существующие христианские общины (в разных городах или их районах) не подчинялись друг другу. Не существовало единой церкви с единым центром и единым управлением, хотя и были епископы. Отметим также, что в эпохи Апостолов и эпоху последующую, обязанности священника исполняли епископы, поэтому священников именовали епископами.

Итак, можно сделать вывод, что в Грузии христианская религия и паства (христианские сообщества) существовали непрерывно с I по IV век. Именно в это время возникла благодатная почва, которая в дальнейшем способствовала успешному завершению миссии св. Нино в Грузии.

IV ВЕК

В IV веке объявление христианства государственной религией в Грузии было не неожиданным, навязанным актом, а основывалось на трехвековой местной христианской традиции. Святой Нино было бы нелегко обратить в христианскую религию весь грузинский народ, если бы Апостолы не подготовили почву для всеобщего признания христианства. Это мнение нашло отражение и в жизни св. Нино, где Всевышний сообщает ей, что в Грузии «скотины много, а рабочих мало». Это означает, что Апостолы в Грузии на протяжении веков подготавливали народ для всеобщего крещения.

Древнейший грузинский источник – «Обращение Картли» - описывает историю обращения в христианство народа Картли. Книга состоит из двух частей. В первой дана историческая хроника, а вторая представляет собой церковное чтиво о жизни святой Нино. Первая часть «Обращения» - Исторические хроники – написана в разное время, а вторая - Жизнь святой Нино – написана независимо от первой части, должно быть, в IV веке. Из текста этой редакции видно, что повествование Нино записано в посёлке Боди (Бодбе), а записать велели Саломе Уджармели и Перожавра Сивнели.

Три известных историка – Н. Марр, Ив. Джавахишвили, К. Кекелидзе датируют это сочинение IX веком: Но мы не имеем никакого основания не верить первоисточнику, и принимаем указанную дату (IV в.).

Это подтверждается ещё одним интересным фактом.

Во второй половине IV века в Византии находился внук Саломе и Рева, т.е. (сын царя Мириана), принц Бакури – сын Трдати; он рассказал известным византийским историкам – Геласи Кесариели (**Геласий (IV век) — епископ Кесарии Палестинской**) Руфинусу (**Руфин**, 345—410) – историю принятия христианства Грузией. Этот рассказ является кратким вариантом «Жития святой Нино».

Геласи Кесарийский (Кесариели) в «Церковной истории» описал историю обращения Картли в христианство. К сожалению, это произведение на сегодняшний день считается утерянным. Но сведения об этом произведении находим в трудах поздних авторов. Среди них древнейший римский церковный историк – Руфинус (сконч. в 410 г.). Он перевел и ввёл в своё сочинение сведения Геласия Кесариели о принятии христианства в Грузии. Со ссылкой на Руфинуса, эта история пересказана и греческим историком V века Сократом (род. 380г.) в своей «Церковной истории». В своем произведении под таким же названием рассказывает о принятии христианства иберами и другой греческий историк V века Теодоритэ Квирский (**Феодорит Кирский** — [епископ Кирский](#), Квирели, род. 390 г.). Историю обращения в христианство Картли встречаем ещё у одного греческого церковного историка – Созомена, который ссылался непосредственно на Руфинуса.

«Историей» Геласи Кесарийский пользовался и греческий историк V века Геласи Квизикский (Квизикели).

История Геласия Кесарийский, которой широко пользовались греческие и римские историки, была написана в конце IV века, спустя полвека после принятия христианства в Картли. Примечательны сведения Геласия Кесарийский, который о принятии христианства грузинами узнал от одного из представителей царского дома Иберии – Бакура.

Таким образом, можно сделать вывод, что древнейший грузинский источник, который свидетельствует о принятии христианства в Грузии, написан в IV веке Саломе Уджармели. Предположительно, что эту запись использовал Бакур при разговоре с греческими историками.

В каком году пришла св. Нино в Грузию и принял ли весь грузинский народ христианство?

Этот исторический, интересный вопрос убедительно разобрал историк Вахтанг Голиадзе. Согласно его рассуждениям, св. Нино пришла в Грузии в 303 году. В 317-318 гг. грузинский царский дом принял христианство как государственную религию, а в 324 году народ был массово крещен.

Представляется важным, что историк Вахушти Багратиони обращение Картли в христианство датировал 317 годом. Это мнение разделяют историки Д. Бакрадзе и Ив. Гварамдзе. А историки П. Иоселиани, Г. Сабинин и Р. Цамциев считают датой обращения Картли в христианство – 318 год.

Это мнение довольно убедительно, поэтому дата, приведенная Вахушти Багратиони, касающаяся обращения Картли в христианство (317-318гг.), и дата организации грузинской церкви и крещения народа (324-326гг.) должны быть восстановлены.

V ВЕК

В начале V века Грузия уже была страной, обложенной персами данью. Персы, несмотря на все старания не смогли лишить грузинский народ государственности, однако ассимиляцию пытались вести весьма откровенно. Конечно, главным образом, они хотели, чтобы грузины приняли персидскую веру – огнепоклонничество. Они боролись против грузинских национальных обычаев и традиций. Христианство в то время уже было грузинской национальной религией и поэтому у грузин

были христианские обычаи. Персы надеялись, что с потерей христианской религии, грузины потеряют и свое национальное лицо.

Надо сказать, что в этом отношении персам не уступали византийцы. Они в конце IV века сумели отобрать у грузин и присоединить к себе значительную часть ее южной территории. А в первой половине V века - вырвали и значительную часть Западной Грузии, от реки Эгрисцкали до крепости Годжи.

Несмотря на то, что большая и главная часть Грузии находилась под влиянием Персии, тем не менее основная опасность все же исходила именно от персов. Вахтанг Горгасали принадлежал к греческой, т.е. православной вере, и перед смертью он оставил завещание, чтобы грузины не оставляли «Любовь к грекам» и оставались бы православными, хотя он даже боролся с византийцами и вернул Грузии отобранные ими территории.

Надо отметить, что в V веке существовали два различных направления в христианстве, одно направление было под покровительством Византии, а второе – Персии.

Когда персидский царский дом пришел к заключению о том, что распространение маздеанизма в Грузии связано с большими трудностями и христиане свою религию не уступят, они поменяли свою политику. Поэтому Персия пыталась обратить в сферу своего влияния и контроля проирански настроенные христианские церкви. Таковыми были христианские сирийские и персидские церкви, настроенные антивизантийски.

Такое положение оказало воздействие на грузинское общество, которое оказалось под влиянием Персии. В V веке в Грузии несомненно существовали как греческие (эллинофильные), так и иранофильные христианские церковные группировки. Поэтому грузинские цари того периода были в чрезвычайно напряженном состоянии. Согласно «Жизнь Картли» грузинские цари использовали это положение по-разному: или воевали одновременно с двумя завоевателями – Персией и Грецией, или мудро использовали разногласия между этими государствами и воевали, то с греками, используя персидскую силу, то с Персией, используя греческую сторону.

Известно, что до римского императора Константина христианство не было государственной религией. Поэтому можно сказать, что христианские общины (регионы) пользовались свободой, с точки зрения того, что государство не диктовало христианской церкви какого вида должна быть её административная структура. Поэтому до IV века христианская община, согласно 34-го Апостольского Закона, подчинялась архиепископу этой общины. А архиепископы общины были независимы друг от друга.

Архиепископ избирался собранием духовенства общины («родственниками»). Поэтому каждая церковная община и епархия были свободными и «автокефальными».

Совершенно изменилось положение после признания христианства государством, т.е. после принятия христианства в качестве государственной религии. В это время (в начале IV века), в римской империи была узаконена «тетрархия» - «правление четырех». С точки зрения административного правления, империя была разделена на отдельные части, которыми правили два императора и два кесаря. В больших городах империи: Рим, Антиохия, Александрия и др. были правители крив и провинций. Это положение вызвало усиление, обогащение, рост авторитета и влияния епископов, находящихся в больших городах. Они действовали согласно общепринятым правилами, которым подчинялись правители городов. Государственный правитель был заинтересован в повышении авторитета влияния городского епископа. Из-за этого уже в начале IV века происходит процесс, который можно назвать процессом распада самостоятельности малых церквей и увеличения сфер влияния больших церквей. Уже в IV веке проведенные мировые собрания подтверждают автокефалии маленьких церквей, но и подтверждают также расширение сферы влияния епископов главных городов. Этот процесс длился в течение всего IV века и окончательно закончился в 451 году.

В общем, V век был веком укрупнения самостоятельных малых епископств в большие патриаршества и каталикосства. Собрание 451 года основало новое Иерусалимское патриаршество, в которое входили палестинские самостоятельные епископства.

В это же время, в V веке, таким же путем происходило и формирование грузинского епископства.

Известно, что в городах, где зарождалось христианство правителем становился епископ.

В грузинском царстве Эриванство и Сапитиахшо представляла «Самтавро» (княжества), т.е. такую же административную единицу, как в римской империи – провинция. Глава грузинской церкви до учреждения епископства, назывался «архиепископом» и, видимо, считался главой епископов на территории, которая находилась под влиянием грузинского царя.

После того, как царь Вахтанг Горгасал объединил Грузию и присоединил территории – Кларджети и Приморье, он взялся за устройство церковных дел. В этом деле для него примером служили устройства Византийских и Восточных церквей.

В Византии церковь правилась под контролем государства. Также было и в персидском государстве. Главу существующих различных христианских церквей в Персии назначал сам Шах (например, в Армении в V в.)

Даже законодательный орган – мировое (мирское) собрание, в Византийской империи действовало с самым активным участием императоров. В Грузии роль церкви были еще больше. Известен случай, когда глава грузинской церкви Микаэл, рассердившись на грузинского царя, ударил его, и выбил зуб.

Используя создавшееся международное положение и в согласии с церковными законами, царь Вахтанг Горгасал отстранил строптивного Микаэла безболезненно, не раздражая христианское население и для наказания послал его в Константинополь. Патриарх Антиохии направил в Картли двенадцать епископов. Царь Вахтанг сумел поменять проперсидски ориентированных епископов на гречески ориентированных. Также он отстранил тех епископов, которые из-за своего богатства и влияния не подчинялись царской власти.

В связи с основанием царем Вахтангом Горгасали грузинского епископств, можно заключить следующее. В V веке территории, находившиеся под юрисдикцией грузинской церкви были увеличены, что было вызвано вызванными тем, что во времена Вахтанга Горгасала Византия возвратила Грузии отобранные территории Кларджети (Южная Грузия) и Приморья (от Цихе-годжи до Клисуре).

Вахтанг Горгасал желал устроить, грузинскую церковь, как единую централизованную главенствующую, верховную (самтавро) церковь, т.е. чтобы всеобщим епископом или каталикосом (от греческого слова – «католикос» - всеобщий) грузинской церкви стал епископ грузинской столицы – Мцхета. В исторической хронике этой эпохи – «Обращение Картли» - первый грузинский каталикос Петре назывался праотцом, (мамамтавари), ему посвящены строки: «Отсюда начинается верховодство каталикосов. Первым каталикосом был Петре».

VI ВЕК

В начале VI века Персия захватила Восточную Грузию, после чего в Картли было упразднено грузинское царствование. Однако, этот вопрос (упразднения царствования), грузинские и греческие источники трактуют по-разному.

Один из старейших грузинских источников утверждает, что в первой половине VI века грузинское царство не было упразднено. Такое же положение в греческих источниках. В частности, по Прокофию Кесарийского в 552г. между Персией и Византией был заключен «Вековой договор», после чего у грузин собственного царя уже не было, Но Византийские летописцы Малал и Теофане вспоминают о грузинском царе Дзаманаразе, царице и вельможах, которые в 553 г. прибыли в Константинополь к царю Юстиану для переговоров.

Возможно, персидские завоеватели дали грузинскому государству что-то вроде статуса узкой автономии, во главе которого была древняя династия Горгасала-Парнавази. Наверное, некоторые представители политических кругов страны не признавали упразднения царства и главу завоеванной страны по-прежнему называли царем. Во всяком случае, вне сомнений, что страна до 70-90гг. VI века была оккупирована и грузинские народные институты, среди них грузинская халкидонская церковь, сильно преследовались.

После полного захвата Западной Грузии, Персия старалась изгнать греков с западного морского побережья. Между Персией и Византией война за захват Лазики закончилась договором 563 г. Лазика осталась за византийцами. По этому договору Грузия была разделена между византийцами и персами.

В 90-х годах VI века большая часть Иберии была потеряна, а в 591г. персы и византийцы между собой поделили и Восточную Грузию.

В VI в. для персов более приемлемой была вера – монофиситство (из-за его антивизантизма), поэтому персы благосклонно относились к армянской церкви.

Когда Персия вынуждена была отказаться от распространения маздеизма (**маздеизм**) на Кавказе, взамен она стала покровительствовать монофиситской вере. И Церковным писателям поручалось проповедовать монофиситские идеи и глаголить союз с Персией. С этой целью агенты царя Персии придумали легенды, - будто христианство в Армении, Картли и Албании было распространено одним и тем же человеком. Будто бы грузинский, армянский и албанский алфавиты созданы одним и тем же человеком и что эти «просветители» в то же время были связаны с Персией.

Такая политика Персии привела к тому, что со стороны Персии было долгое, сильное давление, также с помощью влиятельных и богатых армянских высших церковных епархий.

Армяне в середине VI в. (Нерсе Католикос, [Нерсес II](#) (548—557) провели собрание в г. Двин и приняли монофиситство (хачецари).

После этого, в кавказских странах, захваченных Персией, надзор над церквами взяла армянская церковь. Это право дала ей Персия из-за антикалкедонического и антивизантийского направления армянской церкви.

Со своей стороны, Византийская империя, пыталась склонить на свою сторону сильную армянскую церковь путем уступок и всяческой помощи.

Поэтому армянская церковь смогла взять под свое влияние и неармянские провинции, по соседству с Арменией, а именно, албанские и грузинские провинции. В итоге, коренное грузинское население, например Эрети и Гугарк, (в нижней Картли), становились «армяноязычными», так как там упразднили грузиноязычные молитвы и литургию, а в грузинских церквах и святых книгах появились армянские приписки.

О том, как стала господствовать армянская церковь над грузинскими прихожанами в VI в. в нижнем Картли, т.е. в Гугарки, хорошо указывают те события, которые происходили в начале VII века.

Вот один типичный пример. В Гугарки католикос Кирион попытался возратить грузинскому населению грузиноязычную молитву и литургия. Этому воспрепятствовала армянская церковь и решила строго наказать Кириона.

Персидский царь Хосро в 614г. собрал церковное собрание, на котором обязал христиан, живущих в Персии, принять «армянское христианство». Из-за этого Кирион вынужден был перейти в Западную Грузию.

Вскоре Персию завоевал **Ираклій I (575 — 641)** — [византийский император](#), и заключил с армянской церковью дружественный союз «Унию», и Гугарк остался снова армяноязычным, с церковной точки зрения.

В середине VI в. в Грузию приезжают ассурийские отцы, (**Ассирийские отцы**) ведут активые действия до конца своих дней (конец VI- начало VII вв.).

Если сравним положение, в котором находилась грузинская церковь к приезду ассурийских отцов, с тем положением, в котором она оказалась в конце их деятельности, мы убедимся, что они были против монофиситского течения, выступали против него и вышли победителями в борьбе с этим течением.

Согласно грузинским летописям, к приезду ассурийских отцов в 540-ые годы, в Грузии монофиситство стояло на стойких позициях. Именно, этот период имел в виду Георгий-младший, когда в своих сочинениях приводит слова Георгия Мтацминдского: «Как какая-то злоба посеяны в нашей стране имена армянские».

В IV-V веках правильно переведенные святыи книги с греческого языка, под влиянием монофизитства в VI-VII в., частично были заново переведены с армянского языка и отредактированы.

Ассурийские отцы, благодаря 30-летнему труду, смогли достичь не только полной победы халкидонизма (**Халкидонизм**), но что не менее важно, эта победа халкедонизма создала теоретическую основу для разрыва грузинской и армянской церквей.

Армянская церковь же старалась распространить свой язык и культуру во всем иранском Закавказье. Так что деятельность ассурийских отцов утвердила основы грузинской культуры и спасла наш народ от национально-культурного перерождения.

О происхождении ассурийских отцов существуют разные мнения. Некоторые исследователи утверждают, что они были грузинами. Этот вопрос окончательно не решен, но фактом является то, что они на передний план выдвигали грузинский язык, и особое внимание уделяли грузинской, проведению на грузинском языке молитв, так как этот язык был признан языком халкидонизма, а халкидонизм был признан национальным вероисповеданием уже в VI в. В «Картлис цховреба» упоминаются случаи, когда навстречу вышедшему католикосу ассурийские отцы отвечали по-грузински.

Как отмечает К.Кекелидзе, ассурийские отцы свою работу проводили с помощью монастырей. Нет никаких документов, подтверждающих что у нас, до прихода так называемых тринадцати отцов, монастырей, в полном смысле этого слова, не существовало.

Монастыри впервые создали вышеупомянутые отцы [11]. (К.Кекелидзе «История древней грузинской литературы», том I, с.88). Хотя по данным «Картлис цховреба» раньше

отцов монастырь в Кларджети основал Вахтанг Горгасал. В этот период у грузин уже были монастыри в Иерусалиме и на Святой земле. Здесь, в монастыре Иоанна Лази, появились первые грузинские надписи.

Таким образом, заслуга ассирийских отцов в том, что они избавили грузинскую церковь от большой опасности монофиситства или, как тогда говорили, от утверждения армянского вероисповедания.

VII ВЕК

Как известно VI век был сложнейшим веком для грузинской церкви и государства, но особо надо отметить, что грузинские национальные институты не признавали ликвидацию государства в VI в. Катастрофа этого века казалась им временным явлением и вскоре все должно исправится.

Грузинская церковь осуществляла свою юрисдикцию над всей Грузией. До VII в. языком проповедей и молитв во всей Грузии был грузинский. Единство грузинской церкви утверждает также церковный стиль архитектуры, песнопений и т.д. одинаковый в Восточной и Западной Грузии.

О политическом единстве Западной и Восточной Грузии до VIII века длительно и аккуратно писали «Картлис цховреба», «Мокцеваи картлисаи» и др. источники.

Политическое единство страны опиралось на этническое единство своего народа. Судя по вышеупомянутым источникам, во всей Грузии – с Эгрисцкали и включительно по Эрети – жил единый грузинский народ. Западную и Восточную Грузию в IV-VI веках называли „ყოველი ქართლი“ « всея Картли» - всея Грузия.

Конец VI и начало VII веков были эпохой расцвета царства Грузии после времен Горгасали, восстановления и расцвета грузинских общественных институтов, но этому вновь восстановленному государству не дал возможности встать на ноги поход Геракла Кейсара.

В 630-ые годы Геракл Кейсар (император Ира́клий I) захватил территорию морского побережья Грузии и присоединил её к Византии. В итоге, в Юго-запад был запрещен грузинский язык и узаконилось греческое богослужение. Возникли греческие епископства. Таким образом, ко времени набегов арабов, грузинское государство уже было разорено Гераклом Кейсаром, что помогло арабам подчинить себе разрозненное Картли. Фактически Картли, как единая политическая единица, арабам не досталась.

Геракл боялся возрождения Картли, так как государство Картли традиционно было соперником на Кавказе сначала Рима, потом Римской и Греческой империй, поэтому они жестоко расправились с нашей страной. В Восточной Грузии Геракл в церквях истребил христиан (“ეკლესიათა შობა მდინარეზე სისხლთაჲნი დიოდეს”), в Юго-запад Грузии же отнял львиную долю земли у грузинской церкви.

Отношение Геракла к армянской церкви было заметно отличным. Армянская церковь VII века, благодаря своей гибкой политике, стала приемлемой и дозволенной для

Византии. Византийский император Геракл, победивший саму Персию, заключил с армянской церковью договор единства.

После похода Геракла, армянская церковь вновь вернулась к Халкедонизму и предъявила претензии полномочности над грузинскими и албанскими церквями. Служители грузинской церкви вынуждены были обратиться к Антиохийской патриархии. К этому времени VI Всемирный собор Согласно данным «Картлис цховреба» присвоила главе грузинской церкви право пользоваться титулом патриарха.

В 680-81 годах в Константинополе состоялось VI Вселенский Собор. Согласно данным «Картлис цховреба», это собор было созвано императором Константином Погонатом. собор, присвоила главе грузинской церкви право пользоваться титулом патриарха. собор рассмотрело также границы территориальной автокефалии грузинской церкви.

Таким образом, единое патриаршество Грузии было образовано в VII веке и просуществовало до середины VIII века.

VIII ВЕК

В начале VIII века грузинское государство находилось в очень тяжелом состоянии из-за нашествия арабов.

В таких условиях у грузинской церкви не хватало сил ослабить могущество существующих в Грузии иностранных церквей. Армянская церковь опять старалась вовлечь грузинскую церковь в сферу своего влияния, однако, после того, как в 726-ом году на маназкертском соборе арм. церкви осудили халкидонский собор Грузия прервала всякие отношения с армянской церковью

726 г. армянская церковь окончательно и решительно признала своим единственным вероисповеданием монофиситство и отвергла халкидонство и осудила связь с Византийской церковью.

С 726 г. грузинская церковь, как преданная защитница халкедонизма, прервала всякие отношения с армянской церковью.

VIII век знаменовал освобождения грузинской культуры в тао-кларджеты от Армян. Прекратилос арменизация грузин этого региона (Тао-Кларджеты)ю

Хотя политическое положение в Грузии оставалось все ещё сложным, однако освобождение от влияния армянской церкви было настолько важным событием для духовной жизни Грузии, что вследствие этого началось возрождение культуры. В последующие столетия беспрепятственно развивается духовная сокровищница грузинской церкви. В этот же период выявились святые мученики - Або Тбилели (воспоминание 7 января), Аргветские главари Мхеидзе Давид и Константин (воспоминание 20 марта) и др.

В грузинских исторических источниках IV-VIII веков Грузию называли Картли, у которой были установлены строгие границы с соседними государствами. С запада в границы Картли входил Эгриси, с востока – Эрети, а с юга – крепость Тухариси и Кларджети.

Следовательно, под словом «Картли» в этот период подразумевалась вся Грузия, и поэтому Картлийское каталикосат осуществляло свою юрисдикцию не только в Восточной Грузии, но и в Западной т. е. с IV века до VIII в.

В 80-90-ые годы VIII века грузинское (Картлийское) царство раздробилось на три части. Образовались – «Абхазия», «Картли» и «Кахет-Эрети». Если до этого времени Картли означало всю Грузию, то после этого Западную Грузию называли уже не Картли, а Абхазией.

До этого времени «Абхазией» называли территорию за рекой Клисуре (ныне – Келасури), которая подчинялась Византии.

В VIII веке территорию за рекой «Клисуре» (Абхазию) освободили от господства греков. Главу абхазов Леона I женили на дочери грузинского царя Мири – Гурандухте, у которой не было брата, а дядю царя – святого Арчила, казнили арабы.

Западная Грузия, как часть грузинского царства, была частью владения Гурандухт, но управлялась её мужем – Леоном I. Поэтому Западную Грузию называли царством абхазов, исходя из названия правящей династии.

После основания независимого «Абхазского царства» в Западной Грузии основывается грузинский каталикосат, что соответствовало церковным канонам того времени.

Таким образом, после VIII века в грузинской церкви существуют уже два грузинских каталикосат – в Абхазии и Картли. Мцхетский католикос, т.е. католикос Картли, признан «ухуцеси» - старшим «старейшим» католикосом, а католикос Абхазии – младшим т.е. «умрцемеси».

В 730 годы Южную Грузию подверг огню Мурван Кру. После его ухода, в Кларджети восстановили Опизский монастырь. Восстановление монастырской жизни в Южной Грузии началось ещё до Григола Хандзтели. Святой Григол же создал целую эпоху монастырской жизни Тао-Кларджети и начал широкое строительство монастырей: в Хандзте и Шатберди основал монастырь «отцов», а в Мере и Гунатле – «женский» монастырь.

Ученики святого Григола основали много монастырей. Строительство монастырей началось в Баретельте, Цкаростави и Недзви. Святой Григол в Западной Грузии основал Убийский монастырь. Спустя 50 лет после прибытия в Тао-Кларджети, святого Григола избрали архимандритом тамошнего монастырей. Для своих монастырей он принял Иерусалимский типикон Сабацминды. Составил гимнографический сборник – годовой «ядгарь». Для лучшего представления о грузинской церкви того времени вспомним ещё один факт: спокойствие греческой церкви было нарушено в течение всего века – иконоборцами. Иконопочтение было объявлено идолопоклонением, и было гонимо византийскими кесарями и духовенством. Нередкими были случаи тюремного заключения и смертные казни. Связь с Константинополем разорвал Готская епархия. Как утверждают греческие источники, Хиротония Готского епископа произошло в Иберии так как в этот период грузинская церковь была единственной церковью, которая хранила древние правила.

IX-X ВЕКА

В IX-X веках, Грузия в основном, освободилась от арабских и других поработителей, что дало возможность грузинскому народу создать свои государственные единицы – царства в Абхазии, Тао-Кларджети и Кахет-Херетские. Это способствовало возрождению национальной культуры. Появляются писатели: священник Эпифан Ханцдели (VIII-IX), Макарий Лутетели – Ханцдел-Сабацминдели (IX), Василий Ханцтели (IX), Георгий Мерчуле (IX-X), Микаэл Модрекили (X), Иоанн Мтбевари (X), Езра (X), Иованн Конкозисдзе (X), Курданай Квирике (X) и др.

В эти века появились гимнографические памятники – сборники, церковные песни и др.

Расцветает деятельность «I гимнографа Нино» (VIII-IX), «II гимнографа Нино» (IX-X), гимнографа Константа Кахи (IX-X), Самоэла Мгалобели, писателя Иоанна Болнели (IX), «III гимнографа Нино» (IX-X), Мсхеми Зедазтели (X), гимнографов Давида Гареджели (IX-X), Иованна Минчхи (X), Стефана Чкондидели (X), стихотворца «Абукураис» (IX), Гиорги Сабацминдели-Синели, Иоанне Зосиме, Филиппа Бетлемели (X). В эти века в Палестине создаются гимнографические сборники: «годовые ядгары» и др.

В IX-X веках расцветает и развивается грузинский язык.

В 830 году факт существования двух грузинских католиков был признан царем Баграт I -ом, который и направил католика в Абхазию.

В 978 году, в царствование Баграта III, Грузия воссоединилась, и восстановилось царство Иберии, т.е. – „სომეხთა ქანთლი“ (Картли, древнее Иберийское царство [Фарнавазидов](#) и Хосроидов).

Восстановление Грузии как единого государства было обусловлено внутренним желанием грузинского народа и повышением национального самосознания.

XI ВЕК

В VI-X веках желание восстановления-реставрации «Картлийского царства» было настолько сильным, что до VIII века грузинское общественное мнение не признавало распада единого «Картлийского царства» и «Картли» все время представлялась единым государством от Черного моря до Бордавы. Правда, после VIII века были созданы: Абхазское, Тао-Кларджетское и Кахетинско-Эретское царства, однако каждая эта государственная единица старалась объединить Грузию и восстановить древнее Иберийское царство.

И вот, в 978 году при царе Баграте III, как уже было упомянуто, восстановилось «Грузинское царство или Иверия» - Грузия объединилась. В 1010 году царь Баграт III к своему царству присоединил Кахет-Эрети. Таким образом, было реставрировано государство, которое основал царь Парнаваз – государство Иверии во время [Фарнавазидов](#) и Хосроидов. Восстановлению единого грузинского государства способствовало внутреннее усердие грузинского народа, особенно возвышенное национальное самосознание.

была восоздана одна патриархия. Как только она образовалась, патриарха Мелкиседека I стали называть «Восточным патриархом», так как под его юрисдикцией находилась большая территория. Мелкиседек I был родственником Баграта III, а также его воспитанником. Как только Мелкиседек стал патриархом, он сразу же отправился в Константинополь в императорский двор, видимо для того, чтобы Константинополь признал честь грузинской патриархальной церкви.

Как выяснилось, Константинополь признал честь грузинской патриархальной церкви и патриархальному центру – Светицховели и грузинскому католику – патриарху Мелкиседеку передал в дар богатый монастырь и 105 деревень. Это факт подтверждается историческими документами XI-XII веков. по просьбе Мелкиседека Тбилисский эмират в эмирате освободил церковь от налогов.

После смерти Баграта III начинается война между Византийской империей и Грузией. Это были не эпизодические сражения, а **Отечественная война грузинского народа**, которая продолжалась десятилетия и в которой непосредственно участвовали византийские императоры и грузинские цари.

Война началась при Василье II Болгаробойце в 1021 году и закончилась в 1054 году при Константине Мономахе. В это время в Грузии царствовали Георгий I и Баграт IV. Именно при царе Баграте IV прекратилась война между Византией и Грузией и был заключен мирный договор.

Кесарь Василий надеялся, что грузинское царство не выдержит его наступления и распадётся, но грузинская церковь поддержала государство. Она возглавила народную борьбу в завоеванных Византией районах и, возглавив войско, оказала достойное сопротивление завоевателям.

В те времена, Византия и её императоры представляли устои мирового христианства. Перед императорами преклонялись как перед исполнителями божьей воли. Наверно, этим было вызвано то, что одна часть грузинского населения перешла на сторону Византии. Если бы грузинские священнослужители не разбудили нацию во время войны с Византией, то враг использовал бы их искреннюю христианскую веру в свою пользу. Активная позиция грузинской церкви в этой войне вызвала гнев византийского царского двора по отношению к грузинской церкви. Началось преследование грузинских монастырей и монахов в империи. Объявили сомнительными с самого начала существующие многие права грузинской церкви.

Именно это использовали византийские идеологи, сомневаясь в православности грузинской церкви. На самом деле никакой «злостью» не была осквернена грузинская православная церковь. Греки со злобой приняли перевод (на грузинский язык) и редактирование с армянского языка некоторых священных книг. С этим мнением мы не соглашаемся. Невозможно считать церковь неправославной по той причине, что она для церковных нужд переводила с армянского языка книги или редактировала их. Как среди грузин, так и среди греков были «упрекающие», которые браковали грузинские переводы, говоря, что они не следовали в то время распространенным греческим редакциям. Размножение «обвиняемых» и «упрекающих» в начале XI века было вызвано «византийско-грузинской» войной.

Для того, чтобы снять причину, Еквтиме и Георгий Мтацминдели и их школа, максимально приблизили к греческим источникам переводы священного писания.

Во второй половине XI века в корне изменилась как внешняя, так и внутренняя обстановка в Византии – во время нашествия турок-сельджуков империя испытывала кризис. Именно этим было вызвано то, что в 50-е годы XI века византийская империя пересмотрела свое отношение к грузинскому государству. Поэтому трехлетние переговоры 1054-1057гг. между Византией и Грузией закончились мирным соглашением.

Первым успехом, которого достигла делегация, было то, что прекратилось жестокое преследование грузинских монахов в Византийской империи, а именно в [Иверон или Иверский Монастырь на Афоне](#).

Грузинская делегация на переговорах была весьма представительна. В Константинополь царь Баграт и царица Мариам прибыли в сопровождении правителей и знати.

Необходимо было уладить и церковные дела, поэтому с Афонской горы прибыл Георгий Мтацминдели – авторитет церкви, который принял деятельное участие в работе делегации.

Георгий Мтацминдели из Константинополя отправился в патриархии Антиохии и Иерусалима. Патриарх Антиохии - Петр III с Георгием Мтацминдели провел чрезвычайную беседу «о законах церковных», а также «о вере православной».

После того, как Георгий Мтацминдели убедил Петра III в том, что создание грузинской патриархии не противоречит «церковным законам» и созданием новой патриархии не разрушалась «правильная вера», патриарх Антиохии сближается с Георгием Мтацминдели.

Патриарх, очарованный душевной возвышенностью Георгия, доверяет грузинскому монаху уладить патриархальные дела Антиохии. Он делится с ним и подробностями своей личной жизни.

При Петре III состоялось церковное собрание Антиохии, которое признало патриархальные права грузинской церкви и прекратило её преследование и преследование грузинских монахов.

Но рецидивы такого рода преследований к 1057 году все равно существовали.

После собрания в Антиохии Петр III (**ПЁТР III** – Антиохийский патриарх (1052 г. – после 1056) прожил недолго. Он скончался в 1057 году. Георгий Мтацминдели встретился с новым патриархом – Теодосием (преемником Петра, патриархом Феодосием III Хрисовергом (1057–1059 гг.) Патриарх, подстрекаемый греческими монахами, объявил Георгию Мтацминдели о том, что грузинская церковь должна подчиниться Антиохийской церкви и даже пригрозил, что если так не будет, тогда во всей Византийской империи будет продолжаться преследование грузинской церкви. Патриарх Антиохии основывался на сочиненной «пентархией» теории, по которой автокефальной церковью может быть только та церковь, где проповедовал апостол. Церковь Антиохии считалась основанной апостолом Петром, но по мнению антиохийцев, в Грузии ни один апостол не проповедовал.

Георгий Мтацминдели убедил Теодосия в том, что грузинская церковь основана Андреем Первозванным, а Сѣмон Кананїт (Зилот) похоронен в Грузии.

Затем Патриарху, исходя из его же логики, Мтацминдели отвечает: «Так как коснулись слова – подчинение, было бы надлежаще, если бы Ваша церковь подчинилась нашей церкви, так как Андрей был первым учеником Христа, и он призвал своего брата – Петра».

Патриарх вполне убедился, что в Грузии св.апостолы проповедовали, и ответ Георгия Мтацминдели пробудил в нем благоразумие. Таким образом, в 1054-1057 годах византийские патриархии признали фактически существующую правы грузинской церкви и прекратили её незаконное преследование.

ВТОРОЙ ПЕРИОД ГРУЗИНСКОЙ ЦЕРКОВНОЙ ИСТОРИИ, XII-XVIII ВВ. (от Руисско-Урбнисского собора до упразднения автокефалии)

XII ВЕК

В 1089 году возвели на трон 16-летнего принца Давида, которого затем прозвали Агмашенебели (Строитель). Он получил в наследство царство, находившееся в тяжелом состоянии.

В результате нашествий турок, которые продолжались в течение многих лет, Грузия была разорена. А Тбилиси в течение 400 лет находился в руках „арабов“. Кахетия превратилась в самостоятельное царство. В стране господствовали внутригосударственные распри, желали ослабить царскую власть. Высшую иерархию занимали представители знатного дворянства.

Противники централизации страны поддерживали знатных дворян, которые тоже были против царя. Некоторые из них были представителями высокого церковного сословия, которые в церковь попали благодаря знатному происхождению и большому богатству, обладателями которого они являлись. Хроники Руис-Урбнисского собора называют их «недостойными».

Основные ведомства (финансовые, военные) Давид Строитель непосредственно подчинил епископу – мцигнобартухуцеси (глава царской канцелярии, царский канцлер) Георгию Чкондидели.

Вместе с царем, Чкондидели решал вопрос начала и окончания войны, а иногда сам шел на войну. Под его непосредственным руководством произошло взятие города-крепости Самшвилде в 1110 году, за ним последовало освобождение главной крепости в Нижнем Картли. Взятие Самшвилде потрясло турок. Султан направил стотысячное войско, но Давид одолел турок.

В 1115 г. Георгий Чкондидели отбил у врагов и Рустави. В 1118 г. Давид вместе с Георгием Чкондидели уладил дело о переселении в Грузию половцев. Половцы нужны были грузинскому царю для защиты границ и при походах. Царь поселил их вдоль границ Грузии (ныне современной Армении и Азербайджана (у Ширвана)). Половцы жили обособленно, поэтому не произошло слияния половцев и грузин.

Каждая победа Давида Строителя была направлена на покорение врагов христианства. С самого начала крестового похода царь всячески помогал им. Давид Строитель – глубоко верующий христианин, всецело доверялся богу. Так было и во время Дидгорской битвы, когда собралось столько турок, что их нельзя было сосчитать. [Матвей Эдесский](#) писал про 150 тысяч воинов в армии Иль-Гази^{[2][17]} и 400 тысяч — у Тогрула^[2] (всего 550 000). Канцлер Готье называл цифру — 600 тысяч^[18]. (600 000).

18 августа 1121 г. турки пришли в Триалети, Манглиси и Дидгори, но царь Давид, бесстрашный и непоколебимый сердцем, расположил перед ними свою армию.

После первой битвы враги отступили, а потом пустились в бегство, так как царю Давиду помогал сам Господь Бог - Святой Георгий представляя наяву и на виду у всех вел его за собой. Эта

битва продолжалась всего 3 часа. Турки не смогли оказать сопротивления грузинам после первого же натиска.

В следующий год царь взял Тифлис (1112 г.), который 400 лет был в руках „арабов“.

С одной стороны, Давид как царь и государственный деятель, своей твердой волей, умом, талантом правил военным и административным делом, создавал могучее централизованное государство, и всех – призывал на свою службу. С другой стороны, он как образованный человек, „для которого книга была неразлучной подружкой“ ценил науку, честность, порядочность и верность, воплощением чего был его наставник монах Арсен Икалтоэли,.

Царь Давид всегда вращался в среде монахов, поэтому он безукоризненно хорошо знал церковные книги, получил глубокое церковное, богословское образование.

Давид успокоил страну, обогатил её, восстановил разрушенное и никогда в стране так долго не было мира и не было такого богатства, как при нем.

Он матерью мудрости увидел страх перед богом.

полюбил и усвоил св. писанию - старую и новую,. Эти книги представляли для него духовную пищу. Его всегда сопровождали вместе со свитой загруженные книгами мулы и верблюды. При первой же возможности ему подносили книги. Читал он до поздней ночи в свободное время и даже во время войны.

Он молился и говел. И не только он, но и вся армия вела образ жизни, подобающий истинным христианам.

На горе Сион, где Святые Моисей и Элия видели Бога, он построил монастырь и послал им много золота.

Он отдавал только то, что им самим было создано.

Он освободил от долга не только монастыри и лавры, но и от налогов богослужеников своего царства, чтобы они свободно совершали свое богослужение.

От Бога он был награжден большими способностями и физической силой, поэтому и млад, и стар не смели обманывать и предавать его. Все ему подчинялись и в государстве царили законность, порядок и честность.

Он царствовал 36 лет и как Давид Соломона, так и он сам возвел на трон своего сына Деметре.

Великий царь скончался в 1125-ом году 24 января.

После Давида Строителя до царицы Тамары, т.е. во времена царствования Деметре I, Давида V и Георгия III, несмотря на то, что эти цари отличались нравственно-гражданскими и политическими взглядами, в структуре отношений между государством и церковью значительных перемен не происходило. Чего нельзя сказать о периоде царствования Тамар, особенно при её начальном царствовании.

Со времен Давида Строителя, на высокие посты назначались не по родовым званиям, а по личным заслугам. Так было и при Георгии III. Но в царствование Тамар вельможи не захотели подчиняться старым безродным властителям и они потребовали, отобрать должности и имущество у Кубасари и Афридона. Царица Тамар уступила.

Началась борьба за власть между вельможами. Царица Тамар отдала свое предпочтение Мхаргдзели. Особенно она возвысила Захария, а также Саргиса, Иванэ и Авага Мхаргдзели. Но по данным летописи, Иванэ Мхаргдзели, которому Тамар пожаловала Атабегоба, предали Грузию, из-за зависть Шалва и Иванэ Ахалцихели.

Летописец отмечает, что падение Грузии (сначала хваразмцами, а затем монголами) было заложено Битве при Гарни (Гарнисская битва) . В гарнийской войне Военачальник Мхаргдзели

Иванэ Атабаги обратился в бегство и скрылся. А Военные отряды, под предводительством ахалцихских военачальников осталсис один на один с огромным, многочисленным вражеским войском.

Мандатуртухуцеси Мхаргрдзели Шанше позаботились только о своих личных правлениях (Аниси). Заключил мир с монголами и их однофамилец Варам Гагели. поселения Грузии были жестоко разгромлены.

Во время объединения грузинского государства, царские канцлеры (т.е. епископы – мцигнобартухуцеси-Чкондидели) самоотвержено боролись за единое грузинское государство, а после введения атабагского института, единое грузинское государство распалось. Консолидацию времен Чкондидели в это время заменили зависть и предательство «Четверо Мхаргрдзели». и их потомки не смогли проявить такую преданность, как Чкондидели.

Очевидно, что деятельностью монофизита Амирспасалара в Грузинском царстве, православная церковь не могла быть довольной. Следует предполагать - как католикос, так и вельможи старого царства чувствовали, что новая политика могла нанести серьезный вред государству.

По мнению Н.Бердзенишвили, это так и было, и Лаша-Георгий постарался исправить эту ошибку, который был правителем, склонным к централизованным тенденциям. Он отстранил Мхаргрдзели.

Преемник царицы Тамар старался восстановить мощную царскую власть. Но увы, его как личность беспощадно уничтожили восставшие вельможи Атабаги и другие Мхаргрдзели. Имя царя было опорочено и в глазах достойных людей он был представлен как аморальный. Лаша скончался молодым. На трон возвели Русудан.

Надо отметить, что Захарий Мхаргрдзели по происхождению был курдом (из области курдистан), по вере армянином, а политически – грузинским военачальником и деятелем.

Для характеристики деятельности Царица Тамар, главное – это достижения в её внешней и внутренней политике, а также её удивительный государственный гуманизм, который базировался на духовном наследии Давида Строителя.

Завещание Давида Строителя (также его «Покаянный канон») было известно всем его потомкам. Более того, как видно, осуществление этого завещания государственные деятели Грузии считали своей основной обязанностью, особенно царица Тамар.

Историк Василий Эзосмодзгвари («управитель дворца»), оценивая её деятельность, исходит именно из выполнения этого завещания.

Царица Тамар не захватывала и присоединяла к Грузии освобожденные государства от мусульман, а превращала их в васальные страны.

Этим она сохраняла для них государственные права. Более того, она давала возможность разбогатеть обедневшим царям.

Она проявила огромное человеколюбие, тепло и любовь – это была государственная политика царицы Тамар, которая опиралась на гуманизм Давида Строителя.

Во времена средневековья такая политика удивительна. Властитель, которому под силу завоевать чужие земли, сознательно отказывается от этого.

Если с этой позиции посмотреть на политику древних государств старого мира, то мы увидим совершенно другую картину. Властители гордились количеством завоеванных государств, уничтожениями и разрушениями. Так вели себя не только правители Ассирий и Урарту, но и императоры Рима и Византии, не говоря уже о тюрко-персидских государствах, - даже самые цивилизованные государи вели себя так же. Например Павел Цицианов писал одному непокорному России племени: «Вы, вероятно, думаете, что я грузин и смеете так писать. Я родился и вырос в

России. Во мне русская душа. ...Дождитесь моего прихода и тогда я не только уничтожу вас и ваши жилища, но и выпотрошу все внутренности вашим женам и детям...»

Да, прав Павел Цицианов, называя себя негрюзинским политическим деятелем, так как для грузинского политика неприемлемы подобные действия. Один из наших деятелей говорил: «Нация выявляет свое истинное лицо во время своего могущества».

Удивительной любовью отозвался в сердцах негрюзинских народов гуманизм царицы Тамар. Её любили не только грузины, но и народы всего Кавказа (особенно горцы и жители Северного Кавказа).

В государстве Тамар строго соблюдался закон о распределении среди неимущих десятой доли государственного дохода. Очень важно и то, что передача десятой доли дохода неимущим считалось традицией для грузинского государства и до периода царствования Давида Строителя, но царица Тамар, как и Давид Строитель, отдавала беднякам не только часть государственного имущества, но и личное, добытое своими собственными руками. Интересен тот факт, что она свое личное имущество отделяла от царского, тогда как в феодальных странах обычно такого различия не было.

По словам летописца, царица Тамар и в обществе утвердила спокойствие. В годы её царствования наказание избиением плетью и отсечением части тела было пресечено. Фактически была отменена и смертная казнь.

Расширение границ, расцвет, слава и могущество царства не вызывали у нее гордости. Политика Тамар, безусловно, отличалась от государственной направленности Давида Строителя, но она не была неожиданной, так как фактически представляла политику, основанную на христианской морали, теоретическую основу которой заложил сам Давид своим известным завещанием и песнопением «Галобани синанулисани», где он сожалел, что не смог осуществить более гуманную политику. А царица Тамар – осуществила.

Представления царя Давида об устройстве государства, грузинская общественность восприняла как программную цель, завещание. Видимо поэтому Тамар старалась воплотить их в жизнь и государственную систему, целиком направить свою деятельность на их осуществление.

XIII ВЕК

Цветущая страна времен царицы Тамар, в период царствования Русудан была захвачена монголами. Этому предшествовали нашествие хорезмшаха Джалаледина (Джелал ад-Дин) и разгром Тифлиса.

В 1225 году, во время нашествия Хваразмина Джалаледина, Русудан, во главе грузинского войска поставила военачальником Мхаргрдзели Иванэ Атабаги (атабаг – воспитатель наследника – царевича и управитель его удельного имения). Сражение произошло у армянского села Гарни, входящего в состав Грузии. Грузинские войска потерпели поражение и причиной тому стали взаимная вражда и зависть. В этом сражении грузинское войско возглавляли месхи – под предводительством Шалвы и Иванэ Ахалцихели. Как правило, главный военачальник на передовую линию должен был послать подкрепление, однако несмотря на многократные требования ахалцихских воинов, Иванэ Атабаги не выслал им подмогу.

Иванэ Ахалцихели в этом бою был убит, а Шалва – взят в плен. Джалаледин не сразу убил его, оставил его у себя и даже с большим уважением обращался с ним. Он всячески старался обратить Шалву в свою веру, но сломить Шалву не удалось. После долгих мучений и пыток он умер мученической смертью и был причислен к лику святых.

Летописец отмечает, что падение Грузии (сначала хваразмцами, а затем монголами) было заложено именно в этой войне. В гарнийской войне грузины и не воевали, за исключением малочисленного отряда, который под предводительством ахалцихских военачальников остался один на один с огромным, многочисленным вражеским войском.

Войска Джалаледина окружили Тифлис. Русудан переселилась в Кутаиси, оставив для защиты Тифлиса войско и сыновей Боцо, а именно Бидзину и Боцо. Тифлиские персы предательски открыли ворота города и впустили врага. Город превратился в арену боев. Враги безжалостно уничтожали горожан. По приказу Султана был снят сионский купол и на его месте возведен мерзкий престол. Сионские иконы – Господа Бога и Божьей Матери возложили у моста и приказали, чтобы все пленные христиане ногами топтали их. Кто сопротивлялся, того тут же убивали. Предположительно убитых было до 100 000 человек.

С начала XIII века монгольское объединенное государство во главе с Чингиз Ханом захватило значительную часть Азии и Европы – Северный Китай, Среднюю Азию, Иран, Афганистан и другие государства. Как сообщает нам летописец, монголы воевали с половцами, осетинами, хазарами и с Русью, вплоть до северной полярной зоны. На западе они приблизились к центру Европы, к Сербии.

Удивительно, но факт, что такое мощное в то время государство как Монголия, не смогло целиком поработить Грузию и упразднить грузинскую государственность. Предполагают, что монголы ни разу не поработили Западную Грузию, что дало возможность перенести сюда центр грузинского царства. Во время нашествия монгольских основных сил во главе грузинского государства стояла царица Русудан, которую Иванэ Джавахишвили считал неопытной и неподходящей личностью для правления страной.

Монголы, фактически без боя, подчинили Восточную Грузию. В это время грузинская церковь считала нужным помочь делу успокоения Грузии. Чкондидский епископ еще раз попытался объединить Грузию в единую страну. Приблизительно в 1242 году «Царица Русудан посылает к хану Батыю в приволжье Арсена Чкондидели – оберсекретаря-мцигнобартухуцеси». Он добился заключения мира, по которому монгольская верховная власть признала единое неделимое грузинское государство во главе с грузинским царем. Восточная Грузия брала на себя определенные обязательства, а Западная Грузия, как незахваченная часть страны, освобождалась от этих обязательств, но платить дань должна была вся Грузия.

В 1259 г. сын Русудана, царь Давид Нарин восстал против монголов и перешел в Западную Грузию. После чего эта часть Грузии была отторгнута от монгольского господства, и правители этого региона продолжали проводить грузинскую государственную политику.

К сожалению, в период господства монголов, с точки зрения политического правления, Грузия распалась на три части: Восточную, Западную и Южную «Грузии». Но их объединяла грузинская церковь. Именно поэтому, даже в это время, грузины, как в былые времена, своими границами представляли Никопсию ([Туанце](#)) и Дарубанд (Дербэнт).

Отметим, что граница Восточной Грузии в действительности проходила на реке Ахсу (Тетрцкали), т.е. до Дарубанда (Каспийского моря) 60-70км. Эта река для этнического населения Грузин представляла восточную границу не только во времена монголов, но и в более ранние времена, например, когда во второй половине X века Кахетия и Эрети объединились. Это объединение распространилось до реки Ахсу. В этих местах грузины, особенно эри, были очень тесно населены. Ввиду того, что поблизости от этих мест монголы устроили пастбища, население покинуло эти места или выродилось.

Граница Южной Грузии проходила по реке Аракс (Рахс). Анис (Ани) и Двин по-прежнему, считались городами Грузии. Тао тоже принадлежал Грузии. Среди восставших Кохтастави

упоминаются и мятежники из Тао. Во времена правления Бека в Месхетии в границы Грузии входила и Чанети (Лазистан).

Необходимо отметить, что семья владельцев Самцхе (Месхетия) была очень религиозная, богобоязненная, уважала священников, епископов, монахов.

В княжество Бека Джакели входило Тао-кларджети, лазиа-лазона (Чанети), Кола-Артаани, самцхе и Аджария, област от Джавахети до Эрзрума и Черное море,

Сам Бека возводил церкви и монастыри, почитал монашество и праведных; не только не пропускал сам утреннее, вечернее и всенощное богослужение, но и его войско молилось вместе с ним, за что Бог его миловал.

Границей Западной Грузии было Черное море до Никопсии ([Туапсе](#)).

В жесточайший век монгольского владычества грузинский народ сохранил свои национальные границы, государственность, чувство этнического единства, тогда как в соседних государствах, монгольское иго привело к изменению значительной части населения. Господь Бог не оставлял грузинский народ в беде и не раз оказывал ему поддержку и помощь.

Дело в том, что монголы не смогли обосноваться в Грузии, тогда как соседние с Грузией города Рани, Мугани, Ширвани и армянские территории превратились в летние и зимние стойбища монголов. Наши соседи албанцы во время господства монголов совершенно исчезли, а беженцы-армяне скрывались в Грузии (и других странах).

произволу монголов грузинский народ противопоставил высокую христианскую мораль, взаимную любовь, взаимопомощь и преданность. Многие грузины жертвовали жизнью, спасая своих друзей и родину. жертвовали жизнь за царя, за свое Отечество не только рядовые грузины, но и цари во имя спасения народа своего.

Можно подумать, что грузины жертвовали своей жизнью только ради веры, взамен ожидая от Господа Бога спасения души своей. Конечно, и это было, но только в конце господства монголов. А в начале нашествия, монголы не притесняли христиан (они еще не были мусульманами). Ислам государственной религией был объявлен только во времена хана Хазан (Газан-хан) в 1295-1304гг. Вскоре слово «татары» стали синонимом не монголов, а мусульман.

известен факт о преданности своему народу царя Деметрэ II. Царь, подобно монголь, имел трех жен. Монах Василий разоблачал непорядочное поведение царя, но безрезультатно. Тогда он, силой Святой Богородицы, предсказал царю, что если тот не внемлет его словам и от греха не отступится, то будет лишен царской власти, а дети его разбредутся.

В трудное для народа время Деметрэ II проявил любовь к своей отчизне и он пожертвовал своею жизнью ради народа. По своей воле он отправился в Орду, где и был схвачен Люды, преданные царю, ему советовали: «Твоя голова в твоих руках, ночью возьми лошадей и уходи от них, так как ничего не спасет тебя». Тогда царь ответил: «Выслушайте меня, потому что я знал, что меня ждет здесь смерть, но я пожертвовал своей головой и своей душой во имя своего народа. Если я уйду сейчас тайком, то простой люд разорят, и будет ли для меня лучше – остаться в живых, но погубить свою душу?»

1259 г Задушили Аргун-хана, казнившего царя Деметрэ, через несколько лет, ослабленного болезнью, в тот же день (12 марта .) и в тот же час, когда казнили царя Деметрэ II,

Именно за преданность и взаимную любовь спасала Божья Матерь (Богомáтер) грузинское войско в Аламутских боях (**Аламут**. «Орлиное гнездо» — горная крепост) Известно, что взятие Аламутской крепости для монголов было очень трудным и бои, в которых участвовали и грузинские войска, продолжались 7 лет.

Хозяева Аламутской крепости - мулиды (ассасины) славились тем, что убивали людей тайно, подкравшись к ним. Как-то раз один мулид убил монгольского воина (**Нойон**) – Чигата, монголы решили, что убийство совершили грузины, и направили на них свое войско.

Знатные грузины пожалели грузинских воинов и решили не воевать в неравном бою с многочисленными монголами. «Если мы не будем воевать, уничтожат только нас, знатных грузин, а большинство грузин уцелеет, если же мы будем воевать – уничтожат всех».

Все грузины, без исключения, преклоняя колена, начали произносить молитву Божьей Матери: «Открой врата своей милости, Благословенная Божья Мать, чтобы те, кто тебя почитает, не пал в бою перед врагом». Сжалилась святая Мать Божья и заставила убийцу признать свою вину.

Летописец описывает множество случаев преданности грузин. Например, сына Ивана Ахалцихели – Давида, который сопровождал грузинского амирспасалара Авага, посланного царицей Русудан к монгольскому хану;

Описана преданность месхетского правителя Саргиса Цихисджварели, который пожертвовал своею жизнью для спасения царя Грузии Улу Давида (1264 г.).

К числу подобных примеров преданности относится и знаменитая история о Святом Цотне Дадиани (1246 г.).

Как видно из вышеизложенного, грузинское правительство ввиду своей слабости не смогло оказать серьезного сопротивления вторгшимся монголам, но народ своей внутренней одухотворенностью смог, сравнительно за короткий срок, сбросить иго монгольского господства и спасти Грузию.

Монголы в Восточной Грузии господствовали 100 лет, к тому же они не смогли захватить Западную Грузию. Самое главное, не произошло смешения монголов и грузин, и грузины не ассимилировались с другими нациями, тогда как другим нациям монголы передали свое этническое лицо.

Верность и любовь – старогрузинские свойства, хотя как уже было сказано, грузинам не чужда. также не чужда зависть и вражда по отношению друг к другу. Особенно завидовали выдающимся людям, зависть рождала вражду, что и отделяло друг от друга грузин. Это свойство грузин заметили даже монголы и сами грузины признавали этот недостаток: «Мы друг другу не подчиняемся».

Видимо, это свойство явилось одним из основных причин, которое не позволило в борьбе против монголов создать единый грузинский фронт, грузинские выдающиеся личности не смогли объединиться против монголов, хотя в отдельности представляли довольно значительную силу.

Поражению Грузии, кроме внутреннего смятения и раздора, способствовало и её географическое расположение. Грузия оказалась между двумя ордами (северные и южные орды), которые по отношению друг к другу находились в состоянии войны и боролись не на жизнь, а на смерть. Кавказские перевалы, Дарьяльские и, частично, Дарубандские ворота были в руках грузин, поэтому в этой войне между ордами, в первую очередь, ущерб наносился грузинам.

В такое жестокое время грузинское духовенство защищало христианство не только в Грузии, но и распространяло его за пределами государства.

Грузины-миссионеры проповедовали св. Евангелие в горных районах Кавказа – в Дагестане. Это были Пимен Салос из Гареджи и Антон, сын Наохребели, из Месхети.

XIV ВЕК

В начале XIV века Георгий Блистательный взошел на престол. Под своей властью он объединил всю Западную, Южную (Месхети) и Восточную Грузию. В первую очередь он, с согласия монголов, присоединил Месхети (Самцхе-Кларджети). Потом изгнал с границ осетин, которые местами занимали поселки и крепости. К этому времени, видимо, осетины не имели поддержки монголов, как во времена предыдущих царей. Монгольские правители были хорошо расположены к царю Георгию. Царь сам занял перевалы Кавказа и уничтожил всех своих противников на Кавказе. Этим осетинам были отрезаны все дороги в Картли, и страна смогла свободно вздохнуть. Изгнание осетин из Картли было и знаком свержения монгольского господства.

Вскоре начались жестокие войны между монгольскими правителями, было уничтожено единство их государства, и страна была на грани развала. Этим положением воспользовался царь Георгий и освободил Грузию от монгольского господства. Этот факт свидетельствует и о мощи грузинского государства, так как после этого монголы ещё долго продолжали господствовать в других странах.

Царь решил восстановить Грузию в её старых границах – от Никопсии до Дарубанда. Он вначале присоединил Рани (**Арран**) в направлении Дарубанди (**Дербэнт**), после чего решил присоединить Западную Грузию.

Он вновь воссоединил разрозненную Грузию и подобно Давиду Строителю возродил её, восстановил и освятил разрушенные и разоренные церкви, превратил в своих данников жителей Рани (арран), Мовакани (**Ширв́анская равнина**), Шарвани (**Ширв́ан**). Он всех врагов подчинил себе и утихомирил: одних, где это было предпочтительнее, борьбой и силой, других, где было нужно, мудростью и знаниями.

Георгий Блистательный не оставил без внимания и дела церкви. Он собрал католиков Картли и Абхазии, епископов всея Грузии и принудил их принять соответствующее постановление. Участники собрания «возобновили правила... и непорядочные были отлучены». Георгий и за пределами Грузии упрочил позиции грузинской церкви, в частности, в Иерусалиме.

В то время святые места Иерусалима и Ближнего Востока были в руках египетских султанов. Но уже с XII века главные святые места были заняты грузинами. Давид Строитель занял и ту вершину Синайской горы, на которой, согласно Ветхому Завету, Бог явился Моисею.

С подрывом политической силы Грузии было нарушено и положение Грузии в Палестине. В 60-70-ые годы XIII века из Крестового монастыря Иерусалима (возведенного по инициативе Прохора) мусульманами были изгнаны грузинские монахи, а храм был превращен в мечеть. По предположению исследователей, к 1305 году грузины, правда, сумели освободить Крестовый монастырь от «сарацин» (мамлюков), однако оставалось ещё много проблем. Например, «церковь воскресения» Христова (Храм воскресения Христова Иерусалим) «Голгофа» и «могила Христа» (**Гроб Господень**) (единный монастырский комплекс) все ещё оставались в руках египтян. Царь Георгий дважды посылал послов к египетскому султану – в

1316 и 1320 гг. С огромным количеством даров предстал Пипан перед султаном, который с радостью принял дары и «дал ключи Иерусалима».

В 1331-41 гг. путешественник-иностранец, посетивший Иерусалим, писал: «Ключи от могилы Христа в руках грузин, и никому не дают с этой могилы даже камешка». Ключи от христовой могилы в руках грузин были до середины XV века. пока их не отобрали францисканцы.

В XIV веке в монастырях вновь развернулась творческая деятельность. В это время были созданы оригинальные грузинские сочинения Луки Иерусалимского и мученичества Николоза Двали, были составлены сборники, собраны рукописи.

В XIV веке грузины прочно удерживали и монастырь Петрицони (**Бачковский монастырь** ([болг.](#))). В то время там ещё существовало грузинское училище-семинария.

Георгий Блистательный старался вновь восстановить влияние грузинского государства в Трапизонском царстве, и это ему вполне удалось.

Георгий Блистательный «царствовал добрым царствованием» 28 лет. Он скончался в Тифлисе в 1346 году.

До начала нашествия Тамерлана Грузия жила сравнительно мирно и спокойно. Страна была едина и свободна. Грузинское государство фактически охватывало все Закавказье.

Так было не только во время царствования Георгия Блистательного, но и в годы царствования его наследников, грузинских царей Давида IX (1346-1360) и Баграта V. Именно в царствование Баграта V напал Тамерлан.

Тамерлан в результате продолжительных завоевательных войн создал огромное государство, которое на Востоке продолжалось до Великой Китайской стены, на севере – до центральной России, на западе – до Средиземного моря и Египта.

Правда, почти весь Кавказ был под контролем Грузии, однако, по сравнению с государством Тамерлана, она была все-таки небольшой. Несмотря на это Тамерлану нелегко было воевать с Грузией, фактически он и не смог ее завоевать, хотя жестоко ее разорил. В конце концов многолетняя война между этими странами завершилась перемирием.

В 1386-1403 гг. было восемь нашествий Тамерлана. Грузины против него вели не только оборонительную войну, но даже иногда вторгались в завоеванные им страны и оказывали помощь врагам Тамерлана (взятие крепости Аланджи, разорение крепостей Нахичевани, предоставление убежища бежавшей оттуда принце Тахер, кровного врага завоевателя). Грузины открывали ворота Кавказа кровным врагам Тамерлана из Золотой Орды.

После походов Тамерлана Грузия сумела по-прежнему защитить свою государственную целостность, христианство и национальную культуру, но северокавказские племена были от нее не только оторваны, но, что еще важнее, - противостояли ей, а это в последующие века очень способствовало уничтожению мощи Грузии. Еще до Тамерлана и монгольское государство иранских илханов всегда пыталось взять под свой контроль перевалы Кавказа и этим предотвратить возможность вторжения своего главного врага – Золотой Орды в Иран и Закавказье. Со своей стороны, некоторые цари Грузии союзом с Золотой Ордой пытались отразить илханов. Свою политику по отношению к Золотой Орде Грузия не изменила и во времена Тамерлана. И поэтому Тамерлан, подобно старым политикам Ирана, попытался подчинить себе кавказские племена путем распространения

среди них мусульманства. Этим фактически уже в начале XV века вокруг Грузии было создано мусульманское окружение, которое обрело окончательный вид после взятия турками Константинополя.

Тамерлан хорошо понимал, что силой, которая объединяла, защищала и помогала Грузии стойко бороться с врагами, была ее вера – христианство, поэтому он всячески старался уничтожить христианство и распространять мусульманство, но ему не удалось этого добиться. Тамерлан вывез из Грузии огромное количество церковных ценностей, среди них главное – это книги. Тамерлан, где только мог, всюду разрушал церкви и монастыри, христианское население не щадил. Несмотря на это христиане-грузины оказывали Тамерлану упорное сопротивление. Ему трудно было воевать с грузинами. Это было отмечено и его историками: «... война в Грузии не была легкой – в этой стране даже сам Александр Македонский осрамился, а Тамерлан одержал победу», - хвалился историк.

В Кватахевском монастыре воины Тамерлана живьем сожгли грузин-христиан, духовников, монахов и монахинь, которые отвергли предложение отказаться от христианства и после получения отрицательного ответа подверглись жестоким пыткам, а потом эти святые верующие были сожжены со связанными руками. В огне они пели псалмы. На стенах и полу Кватахевского монастыря Богоматери еще долго можно было увидеть следы святых сожженных.

XV ВЕК

В 1403 году Тамерлан заключил мир с царем Грузии. Враг был вынужден признать существование грузинского христианского государства.

В 1405 году Тамерлан умер. Сразу же после ухода вражеских полчищ царь Георгий VII (1366 – 1407) не только очистил страну от трупов пришельцев, но и перенос военные действия за пределы страны: совершил походы в Нахичевань и Ганджу, в Ани и Арзрум. Царь Георгий погиб в 1407 году на поле боя. На престол вззошел его брат Константин, которого тоже убили на поле боя в Ширвани.

После Константина стал царем его сын Александр, нареченный Великим.

Царю Александру (1412-1442гг.) подчинялась вся Грузия, хотя после Тамерлана Грузия была в меньших границах, было изменено и этническое окружение. Теперь соседями Грузии были турки, или отуреченное население.

Отуречиванию населения способствовало и то, что к этому времени происходил процесс отуречивания самих монголов, а монголы были покорителями страны. Ввиду этого на Востоке территория грузинского царства уменьшилась. Такое же положение было и в юго-восточном направлении, в частности, в состав Грузии не только уже не входил Аниси (**Ани**), но и Лоре был захвачен мусульманами.

Грузинское государство и, разумеется, грузинская церковь не могли примириться с обращением в мусульманство грузинского населения, с процессом отуречивания, а в особенности жителей Лоре, который был расположен вблизи Тбилиси – центра Грузии. Кормчий грузинской церкви, католикос-патриарх Теодоре принимал большое участие в походе против завоеванной мусульманами крепости Лоре.

Перед боем католикос воодушевлял и морально укреплял армию. «Проповеди католикоса Теодоре возымели действие и воодушевленная его внушением и ободрением грузинская армия отвоевала у врага Лоре и сама удерживала его»[12] (Ив. Джавахишвили). Это произошло в 1431 году.

В 1434-35 гг. царь Александр присоединил к Грузии Сивниэтский край (**Сюник**) с 60 000 христиан.

Восстановлению прежней мощи царства очень препятствовало то, что количество населения в Грузии, а особенности на Востоке, значительно уменьшилось. Поэтому царь переселял в эти районы людей из Западной Грузии. Царь Александр проявил большую заботу о восстановлении уничтоженных в Грузии церквей и монастырей. С 1412 года, сразу же после восшествия на престол, продолжил начатые его благословенной бабушкой Руса работы по восстановлению величественного храма Светицховели и закончил около 1431года.

Царь Александр заботился также о грузинских церквях и монастырях, расположенных в Греции и Палестине.

В те времена Грузия была известна в мире как большая христианская страна. Известно, что именно в этом веке состоялся церковный собор международного характера в Ферраре-Флоренции. Предполагалось, что это собрание ставило целью объединение церкви. На нем, как этого требовали правила, был соблюден диптих. В зале заседания на одной стороне последовательно были рассажены сперва представители христианской церкви, имеющие ранг патриархов, а после них – стоящие рангом ниже. В ряду патриарших церквей после патриархов-представителей константинопольской, александрийской, антиохской, иерусалимской церквей возвели представителя и грузинской патриаршей церкви (в документах «царя Грузии»), которым в то время был митрополит Софрон. Он твердо защищал православие на этом соборе.

Это указывало на то, что достоинство грузинской церкви в то время было такое же высокое, как это были в XI-XII веках.

В годы правления Александра в стране царили единство и мир, а во внешней политике, как прежде, было восстановлено влияние Грузии на соседние страны. Свою любовь к Христу царь доказал и тем, что в последние годы жизни отказался от царства и постригся в монахи.

Еще при жизни Александра царство принял его сын Вахтанг III (1442-1446), а после стал царем его брат Георгий VIII (1446-1466).

В стране завязалась нескончаемая внутрифеодальная борьба, а затем, естественно, последовал политический развал Грузии.

В 1451 году в Месхети стал атабагом Кваркваре, который приступил к планомерному отделению Месхети от Грузии, сумев перетянуть на свою сторону и духовенство Месхетии.

Фактически Георгию VIII уже не подчинялись князья (правители) Месхети, Менгрелии-Абхазии, Гурии.

В 1453 году турки овладели Константинополем, в 1461 году – Трапезундским царством. Грузия оказалась в мусульмано-турецком кольце, отрезанной от Европы. В 1459 году началась жестокая внутренняя война. В 1462 году Кваркваре даже призвал мусульман (иранских правителей) против царя Георгия и нанес ему поражение. Вскоре против Георгия VIII восстал и эристав Имерети Баграт и тоже нанес ему поражение. В 1478 году на престол Картли-Имерети взошел внук Александра I – Константин II. Он, разумеется, считал незаконным создание на территории своего государства царств Кахети и Имерети, княжеств Месхети и других. Однако создание этих государственных образований уже было фактом. Страна значительно уменьшилась в границах.

Историю Грузинской нации нельзя представить без участия в ней церкви, и, наоборот, история грузинской церкви есть история грузинской христианской нации. Правда, грузинский народ осознал необходимость национального единства намного раньше принятия христианства, но после того, как каждый грузин принял христианскую веру и полюбил её, трудно представить историю нации вне истории грузинской церкви. Поэтому за разделением церкви последовало не только падение веры но и национальное перерождение в вышеупомянутых регионах. В конце XV века в разгоревшихся внутренних войнах между грузинскими царями и князьями особым сепаратизмом отличались правители Месхети. Как пишет Ив. Джавахишвили: «Атабаг Кваркваре так был ослеплен этой враждой и борьбой за обособление, что перенес разлад и в сферу церкви... желал оторвать Месхети от церкви католикоса и получить полную независимость...» [12].

Поражает и то, что патриаршества Антиохии и Иерусалима вместо того, чтобы содействовать укреплению, всячески старались разрушить единую грузинскую церковь, с целью заполучить впоследствии определенную долю. С нарушением всяких законов церкви, принятых на священных всемирных собраниях (соборах), их неприятием, которые запрещают подобные действия, они вторгались в епископства грузинской церкви и нарушили основанную св. Ниной апостольскую церковь св. Андрия. Все это привело к тому, что в этой части страны (Месхети) снизился авторитет христианства, а это, что не лишено логики, уменьшило сопротивление мусульманству.

В подтверждение глубокой взаимосвязи между духовной жизнью и физическим существованием нации или какой-либо её части обратимся к истории ацкурской чудодейственной иконы.

Известно, что апостол Андрий, придя в Грузию, принес икону Богоматери. Апостол св. икону установил в Ацкури, где она находилась до XV века.

Во времена, когда в Византии бушевала ересь иконоборцев, в Грузии иконопочитание не только не уменьшилось, но наоборот, даже усилилось.

Ацкурская чудотворная икона была величайшей святыней, и она так же, как и другие иконы Богоматери в Грузии, щедро украшалась драгоценными камнями, жемчугом, а цари Грузии делали ей богатые пожертвования.

В 1477 году было нашествие на Грузию иранского правителя. Вторгшись в Самцхе, он похитил икону и ограбил её. Однако то место, где её установили, постиг божий гнев, и потому вернули икону на прежнее место.

В 1486 году в Самцхе вторгся Якуб-хан. Ацкурскую святую икону из церкви епископ Мацкверели и Цихиони перенесли в «сокровищницу» крепости в надежде, что враг не нарушит границу ацкурской крепости. Крепость сдали врагу без боя, однако ворвавшиеся не сдержали слова, святую икону «взяли в плен», ограбили и отдали неверующему князю. Тот бросил икону в огонь, но огонь погас, а икона осталась невредимой. Когда это увидел один христианин, но не православный, он икону отвез в свою страну. И явился пред ним пресвятой и сказал: «Если не отнесете меня в мою страну, сотворю большое зло тебе». Икону вернули в Ацкури, по словам летописца, св. икона излила страшный гнев на Якуб-хана, коснувшегося ее мечом, - и вымер весь его род.

В 1546 году ацкурскую святую икону Баграт III, имеретинский царь, перенес в Цихисджвари, а в 1553 году из Цихисджвари ее перевезли в Имерети, и она попала в руки сына Баграта III, Георгия II (имеретинского царя). Много раз ограбленную «гносными руками» икону, царь Георгий заново украсил драгоценностями.

После того как ацкурская икона Богоматери покинула Месхети, население Самцхе-Саатабаго, в основном, приняло мусульманство и было потеряно для грузинской нации. Святая икона охраняла там христианство и грузин. Икона сейчас хранится в Музее искусств.

Тогда атабаги Месхети, несмотря на большие старания, не сумели оторвать месхетскую церковь от грузинской матери-церкви. Правда, эта церковь в ожесточенной борьбе победила, но в итоге христианство было подавлено. Об этом свидетельствует и то, что сегодня в Месхети стоят лишь развалины когда-то известного в Ацкури кафедрального собора, а его прежняя паства, в основном, ассимилировалась в турецко-татарской массе и рассеялась.

В 70-ые годы XV века приезжал в Грузию антиохско-иерусалимский патриарх Микаэл, который написал «Мцнеба сасджуло» (Заповедь вероисповедания), в которой говорит о том, что раньше католикосы Картли и Абхазии подчинялись патриархам Антиохии, что, разумеется, не соответствует действительности.

Все это было ему необходимо для того, чтобы самому освящать (благословлять) нового главу церкви Западной Грузии и этим самым отторгнуть церковь Западной Грузии от единой главной церкви. Независимости церкви Западной Грузии желал и имеретинский царь того времени – Баграт.

В конце XV и в начале XVI века произошел неслыханный случай – в недрах грузинской церкви зародился сепаратизм. К счастью, это не было религиозным расколом. Ересь и сектанство были чужды грузинам-христианам. Сепаратизм проявился в том, что месхетская церковь намеревалась административно отступить от грузинской апостольской церкви, а некоторые иерархи церкви Западной Грузии проявили желание перенести апостольское достоинство из Мцхета в свои епархии.

Однако и в результате распада церкви, литургия и другие обряды в церквях Западной Грузии и Месхети по-прежнему оставались грузинскими. Только теперь во время литургии и молитвы больше не упоминали имени царя и католикоса-патриарха всея Грузии. В этом великом грехе во многом была повинна безрассудная религиозная и национальная политика атабагов Месхети. Идея сепаратизма не зародилась в недрах церкви, это было результатом грубого влияния со стороны светских властителей. А за этим неподчинением не последовало хороших результатов.

В итоге пострадал весь грузинский народ. От него отделилась большая часть мусульман мекхетинцев. Таким образом был открыт путь другим религиям и церквям, вследствие чего часть населения Восточной Грузии приняло мусульманство (отуречилось), католичество («француз»), монофизитство (обармянилось), а оставшиеся православные попали в руки греческого патриаршества Константинополя, что развило в них «греческое» национальное самосознание – они стали греками. И церковь Западной Грузии не смогла присмотреть за своими прихожанами, вследствие чего одна часть христиан приняла мусульманство (нижняя Гурия-Батум-Кобулет, Аджарская сторона), а вторая часть (Абхазия) смешалась с находившимися там беженцами из горного края (черкесы-апсуа-адигейцы). Хотя, надо отметить, что до отмены Россией грузинского государства (1801-1810 гг.) родным языком для большей части таких «армян», «французов» и «греков» по-прежнему являлся грузинский язык, но русское правительство не признавало их грузинами, вследствие чего зачатки всего грузинского были искоренены до конца.

Итак, каждый грузин, который отрекся от матери-церкви ассимилировался в другие (чужие) нации.

XVI ВЕК

В конце XV века единое грузинское царство разделилось на три части. Один царь вступил на престол в Имерети (Александр Багратович), второй – в Кахети (Александр, сын Георгия VIII), а третий – в Картли, Константин II (внук Александра I).

В Грузии – постоянные внутригосударственные волнения. Каждый из царей по отдельности бьется за объединение Грузии и борется с царями остальной Грузии и каждый считал себя царем всей Грузии.

После нашествия Тамерлана внешние враги наступали реже, страна вздохнула, успокоилась, только правящие слои не могли успокоиться, постоянно воевали друг с другом.

Меч, плуг и вера по-прежнему вдохновляли нашего человека, но высоких идеалов уже не было в народе. Страна упала духом, изнемогла.

Грузия распалась на царства Кахети, Картли, Имерети, на княжества Дадиани, Гуриели и Атабагов, и намечалась тенденция еще большего распада. Именно эти распавшиеся части враждуют и борются между собой, но в общем Грузия занимает обширную территорию. Восточная граница Кахетинского государства находится от Каспийского моря всего в 200 километрах и проходит у Шаки, южная граница Картли достигает озера Севан, а Атабагского княжества – у Валашкерта (в Басиани) и Арзрума (Эрзуру́м); Гурия охватывает Чанети (Лазистан), а на западе граница Имерети и Дадианского княжества доходит до Черного моря и граничит со страной Джиков (территория за Абхазией).

В XV- XVI веках Грузия, в особенности Кахети, была богатой и сытой страной.

«Как спеть без меня?» («უჩუგებოდ ვით იმღერეთათ») – спрашивали только что появившиеся князья (т.к. до сих пор в Грузии не было ни крепостничества, ни князей).

Воевать с грузинами, а тем более покорить их было не так уж легко. Если бы они имели единое государство и согласие между собой, ни турки, ни персы не смогли бы одолеть их, хотя и с распавшейся Грузией воевать было трудно.

Воинственность и самоотверженность грузин явно выражены в одном письме царя Свимона: «Думаю, и вы узнали бы уж сколько мук и горя пережили мы, но все же не пали духом. Пожертвую собой и своим единственным сыном, пролью до последней капли кровь свою за распятого Иисуса Христа и за любовь Божью и пока жив я буду, я не отступлю от войны с турками, не допущу, чтобы кровь, которую пролил Иисус Христос за меня была пролита зря...»

Из этого отрывка уже видно, почему Турция, вышедшая уже в Европу, не смогла отменить не только государственность всей Грузии, но даже Западной Грузии, хотя почти одну треть грузинской земли – Атабагское княжество, смогла оторвать от страны и отуречить.

Надо отметить, что грузинское государство слабело от внутренних войн, но когда грузины объединялись, общегрузинская военная сила была очень впечатляющей. Этим воспользовался турецкий султан и, по данным грузинских источников, послал грузинских царей на взятие Иерусалима. Как свидетельствовали источники, в XVI в. грузины достаточно обосновались в Иерусалиме.

Наконец, надо отметить, что хотя грузины были храбрыми и удалыми бойцами, больше подчинялись эмоциям, чем разуму, и своим безмерным честолюбием часто приносили большой вред общему народному делу.

Несмотря на то что Грузия распалась и образовались независимые друг от друга грузинские государственные единицы: царства Картли, Кахети, Имерети, княжества Гурии, Менгрелии, Самцхе, Сванети, ответственность за этническое единство у населения еще была сохранено, но процесс распада сопровождался процессом возрождения общин.

Во время распада начали образовываться и развиваться современные этногруппы грузинской народности – имеретинцы, карталинцы, кахетинцы, менгрелы, гурийцы, месхетинцы и др.

После распада единого государства у населения, живщего в Грузии, появилось общинное самосознание. Национальное самосознание постепенно падало.

Носителем общегрузинской идеи оставалась церковь. С точки зрения церкви, Грузия представляла собой единый организм. Тем временем у грузинской церкви было уже два центра – Мцхета и Пицунда (Бичвинта), церковь Восточной Грузии управляло патриаршество Картли, а Западной – патриаршество Абхазии.

Царства Картли и Кахети часто объединялись. Также объединились государственные единицы Западной Грузии. Этот факт видимо был обусловлен наличием единого патриаршества Картли и единого патриаршества Абхазии.

Церковь противостояла распаду Грузии на племена. Она представляла собой силу национальной консолидации.

XVII ВЕК

Нужно отметить, что XVII в. был самым тяжелым веком для грузинского народа. Если раньше враги Грузии довольствовались покорением страны или сбором дани, то в этом веке империи Турции и Персии приложили все усилия для уничтожения Грузии. Тысячи грузин были перебиты на родине, а многие были изгнаны в Персию. Опустошили Кахети и заселили её кочевниками туркменских племен. В Месхети вынудили местных грузин принять мусульманство, а кто смел противиться – перебили или вынудили переселиться.

Западную Грузию охватила невиданная анархия: началась продажа пленных. И грузины и чужеземцы пленили грузин и продавали их в рабство. Грузины продавались на рынке так же, как африканские рабы. Хотя, надо отметить, что турецко-персидский общественный строй вывел на рынок рабов не только из Грузии, но и из других захваченных европейских стран: сербов, албанцев и др.

Вдобавок началось заселение ослабевшей и опустошенной Грузии северокавказскими племенами.

Дагестанцы поселились в восточной части Кахети, но не только поселились, а начали брать в плен местных грузин, порабощать и грабить их.

В нагорной части Шида Картли поселились ставшие осетинами Двали с Северного Кавказа.

В Эгрис-Абхазии также поселились северокавказцы: адыгейцы, апсуа-абазы, апсары, черкесы.

В завоеванной Грузии целеустремленно происходило преследование грузин.

Очевидно, что в такой ситуации заработал инстинкт выживания – часть грузин отреклась от нации, некоторые переходили к туркам (отуречились), некоторые обармянились (христиан, которые придерживались григорианской религии, турки и персы не преследовали), некоторые принимали католичество (католики тоже меньше притеснялись). Кроме того, грузины становились лезгинами, осетинами, абхазцами.

К счастью, опасности денационализации и национального вырождения большая часть Грузии твердо противостояла.

Надо отметить, что в спасении нации большая заслуга принадлежит грузинской апостольской церкви. Дело в том, что только сохранением христианства, грузины не смогли бы сохранить и свою национальность. Например, грузины – григориане, оставались христианами, но постепенно они становились армянами. В основном то же можно сказать и о грузинах-католиках. Свою национальную принадлежность смогли сохранять только православные грузины представители грузинской апостольской церкви.

В такое трудное время для сохранения религии огромное значение имела сила примера. Представители высшего общества: цари и царицы, князья и члены их семей являлись примером для многочисленных низших слоев общества.

После принятия мусульманства знатными представителями Грузии, почти все населения Месхети приняло мусульманскую религию. Постепенно, потерявшее свою религию население, потеряло и свою принадлежность к грузинам.

В такой период особенно было оценено самопожертвование царицы Кахетии – Кетеван во имя христианства. Можно сказать, что такое самопожертвование во имя Христа св. Кетеван, св. царя Луарсаба II и других знатных людей и деятелей церкви, спасло от духовного и физического уничтожения, и ассимиляции нации с другими народами.

XVII в. выделяется множеством мучеников во имя Христа. Грузинская церковь смогла канонизировать только некоторых из них, т.к. их было множество.

Канонизированы уничтоженные в 1616 году: в пустыне Давида Гареджи 600 святых мучеников; величественный святой царь Грузии Луарсаб, замученный во имя Христа в 1622 году; великомученица, светило Грузии, царица Кахетии святая Кетеван, замученная в 1624 году; девять братьев Херхеулидзе вместе с матерью и сестрой и 9000 грузин, уничтоженные вместе с ними в 1625 году на Марабдинском поле сражения; глава грузинской церкви святой отец католикос Эвдемос, замученный в 1642 году, святые Бидзина Чолокашвили, Элизбар и Шалва – Ксанские эристави, замученные в 1661 году; истребленные лезгинами в 1696-1700 годах в гареджском монастыре достойные отцы: Новый Шио, Давид и Гавриил. Кроме них еще многие положили головы во имя Христа и отчизны. Среди них святой отец Тевдорэ (Федор), замученный в 1669 году; священник, сопровождавший святую Кетеван и множество святых мучеников, которые освятили грузинскую церковь. Грузинский народ и грузинская церковь проявили большую твердость.

В XVII веке, в период правления шах-Аббаса (**Шах-Аббас**) возросла сила Персии. Шаха очень пугали и раздражали связи Кахетинского царства с Россией и Османским государством.

После праздничной обедни в Алаверди, 15 сентября 1615 года кахетинцы восстали. Вскоре из Имеретии прибыл царь Теймураз и встал во главе восставших. Восстал и Ширван. Теймураз взял на себя командование грузинской армией, встретил персов у Цицамури и уничтожил их за несколько часов. Грузины праздновали блестящую победу.

Шах снова вторгся в Грузию и опустошил страну, но как только он покинул её пределы, кахетинцы снова восстали. Правда, с помощью многочисленной армии шах смог подавить восстание, но грузины не пали духом и на его жестокость ответили снова восстанием. В 1617 году шах в четвертый раз вторгся в Грузию.

Царь Теймураз не только не испугался, но и встал во главе своего войска большой битвы против кизилбашцев и постарался с помощью османской армии достигнуть своих целей в битве, однако, османы не смогли добиться успеха. В 1618 году Теймураз попросил помощи и у России. Шах-Аббас, взбешенный его связью с Османским государством и Россией, отомстил членам его семьи. Сыновей Теймураза Левана и Александра в 1620 году по его приказу кастрировали, после чего младший кончался, а старший сошел с ума.

По оценке Иванэ Джавахишвили Правительство России вместо того, чтобы оказать помощь Грузии армией и мастерами литья пушек, пригласило русское духовенство, имеющее о себе высокое мнение и считающее своего достоинства проводить богослужение в церквях. Привыкшие к ереси в своей стране, они смотрели с сомнением на грузинское церковное богослужение.

В 1624 году шах-Аббас жестоко замучил и убил мать царя Теймураза Кетеван, которую грузинская церковь причислила к лику святых. Своим примером святая Кетеван спасла всю Грузию от мусульманства и отатаривания.

Шах-Аббас намеревался все население Картли и Кахетии переселить в Персию, а на их место поселить персов. С этой целью он послал Георгия Саакадзе с огромным войском.

Гергий Саакадзе узнал, что после опустошения Картли и Кахетии шах намеревался убить его, поэтому он связался с Зурабом Эристави и договорился с ним о восстании против персов. Восстание закончилось победой грузин. Это была одна из величайших побед в истории грузинского народа, которая произошла в 1625 году.

В создавшейся ситуации «непобедимый» Шах решил помириться с Теймуразом. В 1631 году Шах признал Теймураза царем объединенной Картл-Кахетии.

Теймураз наводил ужас на правящих мусульман. Поэтому Шах не мог долго терпеть его царствования. Он снова направил в Грузию огромную армию, целью которой являлось изгнать Теймураза и посадить в качестве «вали Гюрджистана» Ростом-хана.

В 1632 году вместо выдворенного Теймураза царем Картли стал 67-летний Ростом. Несмотря на большое сопротивление и множество восстаний грузин, Теймураз не смог победить Ростом, так как последний опирался на силу кизилбашцев. Теймураз перешел в Кахетию.

В 1642 году был устроен большой заговор против Ростом, в котором участвовал католикос Эвдемос Диасамидзе. Ростом победил восставших, католикоса заточил в тюрьму, а вскоре приказал его убить и сбросить с башни. Ростом, который боролся против духа мышления и идей грузинской церкви, направил войско в Кахетию и победил Теймураза, который переселился в Имеретию. Ростом стал царем Картл-Кахетии.

Постригшийся в монахи Теймураз скончался в возрасте 74 лет. Еще раньше скончался Ростом. На его место посадили мухранского Багратиона, омусульманившегося Вахтанга (Шахнаваза).

Преданность Теймураза и других верных сынов христианской религии спасла страну от полного перерождения. Теймураз поддерживало большинство населения Картли и Кахети. Его царствование было желанием грузин. Ориентирами Грузии продолжали оставаться вера и отчизна.

В то время персы и османы ожесточенно боролись не с христианством вообще, а именно, с грузинской апостольской церковью – православием. Они не боролись с григорианами и католиками, отдавая преимущество христианам-армянам и их церковным центрам, а членов грузинской церкви жестоко преследовали и притесняли. Принуждали принимать магометанство, а если они оставались христианами, то вынуждали их «обармяниться» или «офранцузиться».

Почему Теймураз боролся с Ростомом и какое значение имело повиновение Теймураза для сохранения грузинской самобытности?

Это хорошо видно из характеристики Ростом. Историки пишут, что он воцарился в Картли с помощью внешней военной силы Персии. По своим обычаям Ростом был больше персом, чем грузином. По сведению Бери Эгнаташвили грузины тогда были чистосердечны. Ростом привез из Персии отатарившихся грузин и определил их чиновниками. В Картли приумножилось корыстолюбие и любовь к богатству. Мерзких грузин Ростом уважал и

слушался их, а к любителям правды относился наоборот... С этого времени начинается продажа пленными князьями и приумножение грехов. Ослабла вера и развратился церковный порядок, т.к. уже не заботилось о душе и заботились только о плоти.

Торговля племенными до этого времени была чужда Грузии. Из наблюдений миссионеров видно, что персам и туркам закупка пленными в Грузии нужна была для искоренения христианства.

Грузинский народ очень остро переживал торговлю пленными, которая влекла за собой потерю христианства. Основоположниками этого несчастья были: на востоке Ростом-хан, а в Западной Грузии Леван Дадиани. Сразу же при появлении признаков этого страшного греха грузинская церковь подняла тревогу. Было созвано собрание, которое предало анафеме всех, кто совершал это зло.

Грузинская церковь, конечно, не могла смотреть спокойно на духовное перерождение Грузии. Явно из-за этого восстал против Ростом католикос Картли Эвдемоз Диасамидзе, который желал видеть на грузинском царском престоле самоотверженного борца за Грузию Теймураза. Ростом, как было сказано выше приказал убить католикоса, но назначил жалования духовным лицам, восстановил купол Светицховели и другие разрушенные церкви, чтобы заслужить доверие народа.

Царь Ростом заложил основу государства нового типа в Картл-Кахети. С одной стороны, он не упразднил старые грузинские государственные структуры, не изменил государственное правление, существующие издавна грузинские государственные должности, однако называл себя «царем», и открыл путь «кизилбашскому ряду», ввел кизилбашские должности. Придал правлению двуликий характер. Страна развращалась, население привыкало к мусульманским порядкам и привычкам.

Если раньше, при непосредственной войне с Персией, грузины сохраняли высокую духовность, национальность и чистоту национальной культуры, но сильно страдали материально, сейчас, правда, материально не ущемлялись, но зато унижалась грузинская культура и духовность. Страна встала на путь национально-религиозного перерождения.

Грузинская церковь являлась единственным оплотом грузин, борющимся с мусульманскими империями. Мусульмане смогли уничтожить греческое государство, поэтому греческая церковь не была для них опасна; смогли уничтожить армянское государство, поэтому армянская церковь не была для них опасна, но не смогли полностью уничтожить грузинскую государственность, душой и сердцем и движущей силой которой являлась единая грузинская церковь. Поэтому боролись они с грузинской церковью. Кроме того, ввиду завоевания мусульманами Византии и Армении, греческая и армянская церкви оказались в сфере их контроля. Обе эти церкви, которым подчинялся большой приход в мусульманских странах, мусульманские правители использовали их и в деле государственного правления.

Ростом, как персидский чиновник, был обязан проявлять особое внимание и заботу об армянской церкви. Доброта Ростом к монофизитам была настолько безгранична, что сами армяне признали его за армянина, потомком старой армянской династии анисских Багратионов. Следует отметить, что часть высшего грузинского общества того времени стала носителем армянофильных тенденций.

Историк Ростом, воспитанный при его дворе и творивший в Персии, Парсадан Горгиджанидзе, вообще не был хорошо знаком с грузинской историографией, зато знал армянскую и поэтому написал историю Грузии с армянофильными тенденциями.

В такое положение поставило Грузию и грузинскую церковь грузино-персидское «компромиссное» государство Ростом.

XVIII ВЕК

Политическая ситуация в раздробленной Грузии в начале XVIII столетия была крайне напряженной, чему способствовали также и внутренние раздоры. Влияние царя заметно ослабло. Дворянство в своих вотчинах никому не подчинялось.

За восстановление единства Грузии боролись выдающиеся деятели, однако персидско-турецкое государство почти в каждом столетии возобновляло договор 1555 года, в силу которого Восточная Грузия считалась вассалом Ирана, а западная – Турции.

Распад единого государства повлек за собой возрождение племен и народностей. Постепенно образовались группы грузинской национальности – карталинцы, кахетинцы, имеретинцы. От имеретинского царства отделились Одишское, Гурийское, Абхазское и Сванское княжества. Однако, несмотря на такую политическую раздробленность, в народе проявилось мощное самосознание, чему способствовала грузинская церковь.

Абхазский католикосат, которое в начале XVI столетия занимало большую территорию, из-за омусульманывания населения потеряло большую часть её как на севере, так и на юге.

Как было отмечено, с севера заселили территорию черкесо-адыгейские народности, которых в Древней Грузии называли Апсуа. Они ассимилировали древних абхазцев. Высокие слои абхазцев не потеряли этнического самосознания и по-прежнему причисляли себя к грузинской культурной прослойке.

Также в Кахетии поселились лезгины, а в Карталинии – осетины, что вызвало ассимиляцию грузин.

Среди поселившихся горцев превалировали мусульманские и исламоисповедующие, в результате были разграблены церкви и монастыри, а также сами епископства и даже кафедральные храмы. Был упразднен целый ряд епископств, коренное население – паства уничтожалась. Их либо похищали и продавали на чужбину в рабство, либо превращали в собственных рабов, что влекло за собой их национальное перерождение.

Против всего этого боролась грузинская церковь. Ее первейшей задачей было освобождение христиан из неволи и их поселение в своих вотчинах, оказание помощи неимущим, сиротам и всем обездоленным, исполнить правое дело, помиловать неимущих. Обращали внимание также на имущественное обеспечение мастеров, переписчиков книг и художников.

Часть церковного имущества шла на преобразование храмов и благоустройство монастырей. Следует отметить, что церковные отцы жертвовали и личным имуществом.

Хотя духовно единая грузинская церковь была разделена на два католикосат (საკათალიკოსო), общим языком церковного служения был грузинский язык. Со времен святой Нины и по XIX столетие в грузинской церкви использовался только грузинский язык.

Вахтанг VI с первого же дня своей государственной деятельности, в 1705 году созвал церковное собрание, которое католикосом Картли избрало вернувшегося из России брата Вахтанга VI – Доментия. Он первых порах своей деятельности энергично содействовал царю в его государственной деятельности.

Вахтанг VI принадлежал к младшей ветви Багратионов – династии мухранских князей. Совместно с преданными ему приверженцами он разработал план «освобождения и восстановления Грузии».

Для «освобождения и восстановления» необходима была поддержка христианских государств. Этой проблеме была посвящена внешняя политика Вахтанга VI и выдающихся грузинских деятелей того периода.

Вместе с тем, следует отметить, что как европейская, так и российская ориентации потерпели крах и, к счастью, именно в среде самих грузин нашлись силы, стремящиеся к «возрождению и восстановлению».

К началу XVIII столетия мощь Персии крайне ослабла. Ослабло также и Османское царство. Случилось так, что грузинские вельможи, выходцы из вассальных Ирану Картли и Кахетии, переехавшие в Персию, проявили активность и в некотором смысле руководили жизнью этой страны. К тому же, грузинская армия в Персии считалась довольно сильной, поэтому в этих условиях, если бы грузины объединились, не смогли бы помешать.

осуществить объединение было сложно. Персы и турки считали грузинское Православие направленной против них. Тем более тогда, когда православная Российская империя подступила к Кавказским горам и Карталино-Кахетинские цари, в силу единоверия, обещали России открыть ворота Кавказа.

Вот поэтому, как уже было сказано, мусульмане не преследовали на Кавказе ни одно христианское вероисповедание столь жестко, как грузинское Православие. Они всячески ущемляли православных грузин и вынуждали изменить веру и принять мусульманство, католичество или монофизитство, что влекло за собой денационализацию грузин.

В 1713 году в Европу был послан Сулхан-Саба Орбелиани. Целью его визита было:

1. Юридическое признание Ираном существования христианской царство Картли, что можно было достичь возвращением Вахтанга VI как христианского царя из Ирана в Грузию.
2. Объединение Грузии.
3. Прекращение набегов северокавказских племен.
4. Прекращение денационализации грузин.

Сулхан-Саба вернулся в 1715 году в Грузию, так ничего и не добившись. Это означал крах европейской ориентации грузинского царя.

Ослабление Иранского государства, смена его руководящей династии афганцами и крайний внутренний кризис, как видно, позволили грузинским политикам явно выразить свое устремление к православной России.

В 1722 году Вахтанг VI во всеуслышанье заявил о своем решении установить военные связи с Россией, что сильно взволновало мусульманские страны и северокавказские племена.

Россия в Персии имела особые экономические интересы. Петр I хотел прибрать к рукам персидскую торговлю и передать её русским купцам. Петр послал к Вахтангу VI гонца. Одна группа государственных деятелей советовала царю Вахтангу быть осторожным. Связь Вахтанга с Россией взбудоражила и взволновала весь Ближний Восток и даже Европу. В Константинополе был поставлен вопрос об оказании активного противодействия против военных действий Вахтанга VI и Петра I.

Иран, Турция и Дагестан готовились примерно наказать Картли.

В 1724 году Петр I неожиданно заключил перемирие с Персией. Грузия превратилась в страну набегов врагов. Вахтанг VI с огромной свитой перешел в Россию. Вскоре всем стало ясно, что правительство России не очень-то беспокоило вопросы, связанные с Грузией. Таким образом, и русская политика Вахтанга VI закончилась крахом.

Нашествия врагов, понятно, нанесли огромный ущерб и грузинской церкви. Многие епископства и епархии были ликвидированы, а церковные земли и значительное количество крепостных были присвоены феодалами.

Однако грузинская церковь сохранила ту духовность, которая к 1744-45 гг. была заложена в основу возрождения грузинской христианской государственности.

В 1744 году осуществилась мечта грузинского народа – на грузинский престол взошел царь-христианин. Это счастье выпало на долю сына кахетинского дома Багратионов – Теймураза II.

Безгранична была радость грузин. Католикос патриарх Антон отыскал древние грузинские правила посвящения в цари и подготовил представителей духовенства к необычайному праздничному церемониалу. Обрадованные люди украсили улицы, площади, рынки. С факелами и песнопениями встретили царя, царицу и их детей. Миропомазание царя превратилось в неопишное празднество.

Восстановлением суверенитета грузинского государства была осуществлена идея «избавления» (от мусульман), в результате чего и идея «возрождения» обрела реальность. В этом подразумевалось возвращение тех грузинских земель, которые были отторгнуты от Грузии.

В 1758 году Соломон I, Ираклий II и Теймураз II заключили соглашение о дружбе и взаимопомощи. Был созван чрезвычайный церковный собор и 5 декабря 1759 г. оно запретило скупку пленных. Была восстановлена кутаисская кафедра, церковь была освобождена от налога.

В 70-ые годы XVIII века была восстановлена независимость западного грузинского государства. Имеретинский царь Соломон I изгнал из страны турецкие гарнизоны.

III ПЕРИОД ИСТОРИИ ГРУЗИНСКОЙ ЦЕРКВИ

ГРУЗИНСКАЯ ЦЕРКОВЬ В XIX-XX ВВ.

Почти в двухтысячелетней истории грузинской апостольской церкви, следует отметить, два самых важных момента относящихся к XIX-XX векам. Это ликвидация автокефалии грузинской церкви императорским двором России и её восстановление в результате борьбы грузинской нации и духовенства. О плачевном состоянии грузинской церкви в XIX веке опубликовано огромное количество материалов.

После проповедования апостолов в Грузии и основания ими апостольской церкви, христианство стало национальной верой грузин. И так было на протяжении веков.

С 1811 года грузинскую церковь, защитницу христианской веры на всем Кавказе, превратили в придаток бюрократической системы Российской империи.

До этого грузинская церковь обладала огромным имуществом. Она была экономически независимой единицей, этим она резко отличалась от русской церкви, которая была превращена властями в часть государства. С 1722 года ею руководил оберпрокурор, который стоял во главе св. Синода. Он был светским лицом и обладал большими правами. Дело подчинения церкви светской власти с упразднением патриаршества, которое начал Петр Великий в 1721 году, а завершила в 1784 году Екатерина II. В виду такого положения Россия, разумеется, не потерпела бы как экономически независимой церкви в Грузии, так и огромного её влияния на светскую власть. И поэтому она поставила перед собой цель – „реорганизацию“ церкви.

3 марта 1810 года грузинского католика Антона II почти насильно отозвали в Петербург. 30 июля 1811 года образовалась дикастерия и грузинская церковь потеряла автокефалию. Главой дикастерии был назначен Варлам Эристави и ему был жалован титул экзарха.

С этого времени начался тяжелейший период в жизни грузинской церкви. Российская власть активно приступила к сокращению епархией, что и раньше она делала. Это делалось для устранения неугодных правительству лиц.

30 августа 1815 года дикастерия преобразовалась в «Грузинско-имеретинскую синодальную кантору», которой русское правительство подчинило церкви Гурии и Мегрелии.

В 1817 году в Петербург отозвали Варлама Эристави. С этого же года экзархом был назначен рязанский архиепископ Феофилакт Русанов. После него грузинским экзархатом управляли епископы только русской национальности. В 1819 году Теофилакт сократил епископства Имеретии путем их объединения в одну епархию. По одной епархии были оставлены в Гурии и Мегрелии. В западной Грузии из 12 епархий остались 3. Кроме этого, экзарх сокращал количество действующих церквей, монастырей, священников. Проводили секуляризацию церковного имущества. запретили богослужения на грузинском языке.

Грузинская церковь рассматривалась русским правительством как один из источников государственного дохода. Правительство полагало, что сокращение количества духовных

лиц и других значительных расходов способствовало бы увеличению входящих в казну доходов от церкви.

Антицерковная политика русской империи возмутила грузинский народ.

В июле 1818 года началось восстание в защиту родной церкви. Восстание выдвинуло лозунг «освобождение родины». Все слои населения участвовали в борьбе против вооруженных артиллерией полков и батальонов.

В 1820 году арестовали митрополитов Доситеоса Кутатели и Эквтиме Гелатели и других влиятельных лиц, что еще более усилило возмущение восставших.

Старца – митрополита Доситеоса Кутатели (Церетели) посадили в мешок и повезли в сторону России. Его избивали, в мешке же около Гори и убили. Другого митрополита Эквтиме Гелатели (Шервашидзе) власти арестовали как одного из руководителей восстания.

Митрополиты и, вообще, епископы считались неприкосновенными, и даже мусульмане относились к ним с уважением.

Русская армия после кровопролитного сражения победила восставших с большим трудом и с огромными потерями. Разгромили и до тла сожгли Рачу, артиллерия сравняла с землей крепость Шемокмеди в Гурии. Сожгли до тла деревни, некоторых восставших повесили, многих выслали в Россию, их имущество передали в казну. 21 мая 1820 года две тысячи грузин-борцов сложили головы за свободу и веру. Среди них были борцы-священники, монахи и духовные лица.

Исторически грузинская церковь имела десятки епископств, т.е. епархий в Восточной, Западной и Южной Грузии. С упразднением епископств произошло падение христианской веры среди грузин. Поэтому грузинское духовенство требовало восстановления упраздненных епархий.

Политика экзархата вызывала религиозную индифферентность прихожан и способствовала потере национального лица грузинской церковью. Особенно возмущал людей запрет грузинского языка в церквах и в учебных заведениях. Упразднили грузиноязычные духовные учебные заведения и открыли русскоязычные, что способствовало непросвященности будущих духовных лиц. Часть грузинской молодежи была отчуждена от грузинского языка. Жадно принялись за изучение русских и европейских идей социализма и анархизма. Из церквей и монастырей пропало веками накопленное драгоценнейшее имущество, украшенные золотом, серебром и драгоценными камнями духовные предметы. Казна отобрала земли у церквей и монастырей.

В такой обстановке неудивительно активное участие грузинских духовных лиц в организации восстания за освобождение Грузии в 1804, 1812 и другие годы.

Одним из активных руководителей восстания 1832 года был архимандрит Филадельфос Кикнадзе. В 1886 г. в период экзархата Павла Лебедева, исключенный из семинарии Иосиф Лагишвили убил ректора семинарии деканоза Чудецкого.

На его похоронах в произнесенной речи экзарх проклял народ породивший убийцу. Мнение возмущенных грузин выразил Дмитрий Кипиани. Он призвал экзарха: если это правда, распространившаяся в народе, тогда «проклявший должен быть изгнан из проклятой страны». Из-за этого Дмитрий Кипиани был наказан ссылкой, где в 1887 году его и убили.

В защиту грузинской церкви возвысили голос лучшие сыны России. Одним из таких известный ученый славянофил Николай Дурнов. Тяжелое положение грузинской церкви он отразил в своем труде «Судьба грузинской церкви».

Следует отметить, что в XIX в. во время нахождения Грузии в Российской империи к сожалению, в грузинском народе ослабла страсная вера.

В XX в. Российская империя начала распадаться, что отразилось также на жизни церкви. Для укрепления Российской империи необходимо было, чтобы в империи жило население единой веры, говорящее на одном языке. На повестку дня встал вопрос ассимиляции – слияния грузин, как и других народов с русскими. Усилилась борьба против грузинского языка. Целью экзархов было обрусение паствы (прихожан). Грузинский народ ответил этим действиям империи соответственно.

В 1908 году убили экзарха Никона. Русские иерархи Грузию называли «диким и жестоким краем» и экзархи боялись приезжать в Грузию.

Отцы грузинской церкви и лучшие сыны народа поняли, что для спасения веры необходимо отделение грузинской церкви от русской имперской машины, т.е. необходимо восстановление автокефалии.

Начало революционных процессов в российской империи приблизило требования автокефалии. С этим требованием много раз обращались к российскому императору и св. Синоду.

Начатую грузинскими церковниками правителями кампанию по возвращению автокефалии активно поддержала грузинская интеллигенция: св. Илья Праведный (Чавчавадзе), св. Эквтиме Такаишвили, Якоб Гогешаши, Ал. Цагарели, Ал. Хананашвили, Нико Марр и др. Автокефалию грузинской церкви поддерживали двое русских ученых Соловьев и Заозерский.

После убийства Ильи и победы реакции в империи грузинские автокефалисты решили довести свои идеи до сердец народа путем издания книг. Свободу церкви они считали предпосылкой будущей свободы Грузии.

После февральской революции 1917 года грузинское духовенство решило срочно воспользоваться сложившейся ситуацией.

12 марта 1917 года во Мцхета собрались десятки тысяч верующих. Во время службы с речью выступил епископ Леониде (Окропиридзе) и объявил о восстановлении автокефального правления грузинской церкви. 17 сентября того же года католикосом-патриархом грузинской церкви был избран епископ Кирион (Садзаглишвили).

26 мая 1918 г. Грузия была объявлена независимым государством. Но, к сожалению, страну возглавила не национальная партия, а социалистическая. 27 июня 1918 г. в Марткопи был убит св. Кирион.

Социалистическая партия Грузии была настроена атеистически, поэтому она не могла оценить значение грузинской церкви для грузинского народа.

Все вызвало негодование католикоса-патриарха Леониде. «Меньшевики» не предусмотрели возможную опасность из «кипящей России» и в феврале 1921 года Россия вновь оккупировала Грузию. После кончины Леониде в 1921 году **Церковный собор** избрало святого Амброси (Хелая) католикосом-патриархом Грузии.

После аннексии большевистской Россией Грузии государством были проведены чрезвычайные методические мероприятия с целью вообще уничтожить церковь.

Христиане испытали множество гонений на протяжении веков, но, наверное, ничто не сравнится с гонением и притеснением коммунистами-большевиками христиан в 20-30-ых годах XX столетия. Большевики рушили церкви, мучали богослужителей как физически, так и духовно, грабили церкви и монастыри.

В 20-х годах XX столетия закрыли более 1000 церквей, было упразднено богослужение.

Именно во время этих погромов и разорений католикос-патриарх всея Грузии святой Амброси Хелая истинно пожертвовал собой во имя грузинского народа и послал обращение конференции в Генуе (Генуэзская международная конференция 1922 г.), в котором сообщал о бедах грузинского народа. Он в своем обращении просил, чтобы срочно вывели из Грузии оккупационные войска России и грузинскому народу была дана возможность без какого-либо насилия и диктата создать приемлемые для неё формы социально-политической жизни.

в начале 1922 Советская Россия года не имела международного признания. Целью СССР был выход из дипломатической и экономической изоляции, и Российское правительство отрицательно прореагировало на обращение патриарха Грузии к конференции, поэтому св. Амбросия Хелая и его единомышленников: митрополита Кутаиси св. Назари Лежава, архимандрита Павле Джапаридзе, деканоза Кашветской церкви Калистрате Цинцадзе, дьякона Дмитрия (Лазаришвили) и др. арестовали и осудили.

В ходе следствия пытались сломить духовно патриарха, чтобы он отказался от требований, выдвинутых конференции в Генуе. Но св. Амбросий ещё более усилил эти требования в своей обширной заключительной речи. Св. Амбросию присудили 7 лет заключения. Больному патриарху сократили срок заключения. Он скончался 28 марта 1927 года в возрасте 66 лет.

В годы советской власти судьба и быт грузинской церкви определялись отношением правительства к церкви. Этот период можно разделить на три этапа: до 1943 года притеснения и гонения по-прежнему продолжались. Во время войны с Германией советское правительство отнеслось с милостью к церкви, признало самостоятельность русской церкви, дало возможность выбора патриарха, соответственно. улучшилось положение грузинской церкви.

В 1943 году русская церковь признала три права грузинской церкви (автокефалия, патриаршее достоинство, VI место в диптихе).

Положение церкви опять ухудшилось при Хрущеве. Проведенная так называемая «демократическая оттепель» не распространилась на отношение к церкви.

В этот период преследовались духовные лица, но к ним уже применялись другие методы. Их старались опорочить чрезвычайные государственные органы. Таким объектом гонения был, например, Ефрем II. Моральное гонение церкви продолжалось в начале правления католикоса-патриарха Ильи II до 1985 года.

С 1985-86 годов положение резко улучшилось, но коммунисты в течение 70-летнего господства воспитали целый ряд поколений в отрицательном отношении к церкви и духовным лицам. Людям было нелегко преодолеть этот барьер. В последние годы

правления советская власть больше не запрещала печатание и распространение святого писания (Библии), её газетных публикаций. На этом фоне, когда авторитет Библии вновь возрос, авторитет церковных и духовных лиц в глазах людей был низок, была заложена прочная основа для распространения сектантства; баптизму, иеговизму и другим направлениям было открыто широкое поле деятельности, т.к. и они признавали авторитет Библии, однако не признавали духовенства.

Несмотря на то, что ещё 12 марта 1917 года было провозглашено восстановление автокефалии грузинской церкви, тем не менее церковь России этот факт признала в 1943 году, а Вселёнский патриархат Константинополя лишь – 25 января 1990 года.

В конце XX века для восстановления независимости Грузии лучших своих сынов освящал и благословлял святейший и блаженнейший католикос-патриарх всея Грузии Ильи II и святой Синод.

После восстановления независимости грузинский народ любовью ответил святой церкви, с начала XXI века укрепилась православная вера в каждом поселке, деревне и городе были воздвигнуты новые церкви, было заключено соглашение между святой церковью и государством, чтобы более укрепить народ и его православную веру, аминь.

Metropolitan Ananias (Japaridze)

A Concise History of the Holy Apostolic Church of Georgia

Metropolitan Ananias (Japaridze)

English translation: Maia Akhvlediani

“A Concise History of the Holy Apostolic Church of Georgia” is Metropolitan Ananias’ account of the labour and ministry which the Church of Georgia carried out throughout many centuries while serving the purpose of the spiritual salvation of the nation.

The Holy Bible is first referred to in this book as a historical source of the Church of Georgia.

The four-volume work comprises the three periods of her history, extending from the first century to the twentieth inclusive.

The present edition represents its abridged version.

Foreword

Beloved children of Christ, let us praise the Lord our God with our words and deeds for He brought us into existence, He created heavens and earth, mankind, nations and peoples.

We read in the Holy Scripture that in the beginning people were one nation and spoke one language – “Now the whole earth was one language and one speech” (Genesis 11.1).

However, after having destroyed the Tower of Babel, the Lord’s will was to have many nations with many languages on earth. So it was that primordial nations were formed and upon each of them was bestowed their own part of the earth called “homeland” or “Motherland”. People had an obligation to take care of it, defend it from enemies. First kingdoms were formed and people were compatriots to each other; they were also neighbours and friends. Fidelity and self-sacrifice to the people’s good were the two virtues, well-pleasing to the Lord for they were fruit of love, and God is love as the Holy Scripture proclaims: “Greater love has no one than this, than to lay down one’s life for his friends” (John 15.13).

Our blessed forefathers, the ancient Georgians even from the beginning displayed a deep love for their Motherland and devotion to each other. The foremost book of mankind the Holy Bible gives many details about them.

It is a known fact, that Noah with his family solely survived the Flood and his sons Sam, Ham and Japheth gave the beginning to the new mankind.

The well-known commentator of the Bible Josephus Flavius (the 1st c.) names among Japheth’s sons Tubal, Meshech and the son of Gomer Togarmah as the ancestors of the Iberians or Georgians: “The sons of Japheth were Gomer, Magog, Madai, Javan, Elisha, Tubal, Meshech and Tiras”. (Genesis 10.2-3). “The sons of Gomer were Ashkenaz, Riphath and Togarmah” (Genesis 10.3).

The great prophets Jeremiah and Ezekiel also give considerable details about them.

The following concept belongs to the well-known Georgian scholar S. Janashia: “About 6 000 years ago the vast territory of Asia Minor and Southern Europe (the Balkans, the Apennines and the Pyrenean Peninsula) were settled by the peoples of the same origin. Subsequently, the area of their habitation was reduced. These people were the ancestors of the Georgians. As early as that period, the Georgians spoke one language, common for all of the tribes. Beyond 2000 years B.C., apart from the Caucasus, this people expanded on the lands of Asia Minor and the northern part of Mesopotamia where they founded many well-known countries”.

The most glorious of the ancient Georgian lands was Colchis. Homer and many other poets of the ancient world sang poems to her; but nothing remains immutable –beyond 800 years B.C. a hostile people – the Cimmerians invaded this country. They were tribes living in the steppes beyond the Caucasus. Having destroyed Colchis, they proceeded southwards, conquered not one country and reached as far as the land of Israel. All Asia were daunted by this belligerent people. The victorious Cimmerians drove most of the population of Colchis and those of other countries beyond their own lands and compelled to join them in their war in the south. This warfare turned into the great migration of peoples from the north to the land of Israel which is indicated in the Holy Bible. The Lord spoke through the prophet: “... behold, I shall even send a family from the north and lead them against this land, and against those living in it, and against all the nations round about her. I will make it desolate and give it up to destruction. I will render it a hissing and a perpetual disgrace” (Jeremiah 25.9).

Thus, we can draw a conclusion that the great onslaught of the northern people on Israel was the Lord’s will; the commentators of the Bible name among the invaders “Mosoch and Tubal” the

forefathers of the Georgians who were urged by the people of Gog (the Cimmerians) to go to war with them in the south. They reached the mountains of Israel, gained victory in the battles and, as King David had foreseen, were even the dominant people in those lands for a time: “Woe is me, that dwell in Meshech, that dwell among the tents of Kedar.” (Ps. 119(120).5; the Holy Bible 1989, p.555). Who were the Mosochs (Meshechs) who appeared to be the settlers of the lands which lay to the north of the Holy Land?

Hecataeus of Miletus, the contemporary author of the prophet Jeremiah and the prophet Ezekiel (the 6th c. B.C.) writes: “The Meshechs are a tribe of Colchis” (“Essays on the History of Georgia”. Book 1, p.395). Thus, these Mosochs are the people of Colchis who, having been induced by the Cimmerians, were present in the conquest of the southern lands.

The military aristocracy of the people, driven beyond the boundaries of Colchis, founded a new state in the south which in the earliest of the Georgian chronicles “The Conversion of Kartli” is mentioned as the land of “Arian Kartli”. The peoples of the counties of that world called it “Ancient Iberia”. Soon the Lord’s will was to move the Georgians from the south to the Caucasus. He says the following words through the prophet Ezekiel to the people from the northern lands: “I will drive you back”. “Behold, I am against you, O Gog the ruler of Rosh, Meshech and Tubal! I shall gather you and all your army - horses, and horsemen, all armed with breastplates, and a large assembly with shields and helmets, and swords and the house of Togarmah from the far North and all belonging to him and many nations with you” (Ezekiel 38: 3 - 6).

According to the Holy Scripture, the migration of the northern peoples to the south and their subsequent return to the places of their origin was a constituent part of the Lord’s great plan; for He did not will their passing away and disappearance, rather His Divine Providence was to draw them to the understanding of the True God and enlighten them “... and My holy name will be known in the midst of My people Israel”. (Ezekiel 39:7) and also: ... “I will bring you against My land, that all the nations may know Me when I am sanctified in you before them” (Ezekiel 38:16).

When interpreting the above mentioned verses, the Bible commentator, known worldwide as the Father of Church History Eusebius of Caesarea and St. John Chrysostom’s best disciple Theodore of Cyrene stated that the Lord willed to move the Georgian tribes back to their land by the hand of King Nebuchadnezzar: “Nebuchadnezzar who was mightier than Heracles, gathered his army, reached the land of the Iberians, defeated them, destroyed and subjugated them. He also moved part of them to dwell on the right side of the Pontus Sea” (Georgica I. 1961. p.30).

While giving his account on this event, Eusebius of Caesarea alludes to Megasthenus, the historian of the 4th-3rd centuries B.C. Thus, in the 6th-4th centuries B.C. somewhere in the south was located ancient Iberia – the land of the Georgians. Part of its people moved back to their homeland – the historical Colchis (Kolkheti), precisely to the eastern side of the Pontus Sea (the Black Sea) which is the territory of the contemporary Georgia, the land which in former times had obviously been inhabited by the indigenous Georgians but now, as political centers had been returned back to the north, it revived and strengthened in power to establish the first Georgian kingdom of the 4th-3rd centuries B.C. According to the chronicle of the 5th-9th centuries “The Life of Kartli”, (G.“Kartlis Tskhovreba”) the founder of this kingdom was King Parnavaz. His was the country of a single ethnos, who spoke one common language and had an integral territory. The indigenous people of this land - Egrisians (Megrelians), Gurians, Svans, Margvetians (later called “Imeretians”), Her-Kakhetians, Kartlians and others were one integral nation. The ancient Armenian historian Movses Khorenatsi writes the following: “In the 4th century B.C. (the period of Nebuchadnezzar) the settlers

of the Pontus Sea coast, who had moved from the ancient “Iberia” to the north, multiplied and grew into a people of myriads” (“The History of Armenia”, p.107)

Beyond 400-300 B.C., eight principalities, gained with the support of Prince Kuji of Egrisi, were the constituent parts of King Parnavaz’s realm. These lands were: Egrisi, Argveti, Kakheti, Khunani, Samshvilde, Tsunda, Odzrkhe and Klarjeti. Both eastern and western lands were united in the new kingdom, called “Kingdom of Kartli”. “King Parnavaz instilled in people the Georgian language and no other tongue than this was spoken throughout the land. He had created the Georgian writing as well”. (“Kartlis Tskhovreba”. Book 1 p. 26).

After the Ascension of Jesus Christ, on the Day of Pentecost, the Apostles were given the utterance of all those tongues they would preach the new teaching in. Church Tradition holds that St. Andrew the First-Called was commissioned by the Most Holy Mother of God to preach in Iberia (Georgia), the land, committed to her care by the lot. Therefore, the Georgian language had been bestowed on him.

In the 6th century A.D., Assyrian Holy Fathers came to this land and started their missionary work. Whilst these fathers, according to their chroniclers, hadn’t known Georgian prior to this ministry, they praised God and conducted the Church Service in this language since, the Holy Spirit had given them the gift of utterance in Georgian at the very instant of the Lord’s blessing on this endeavor in the far away country, in the same way as the Apostles were given the utterance in various languages by the Holy Spirit. In the 9th century, Georgian monks laboured in the monastery on the Holy Mount of Olympus (Ulumbo). The language of their ministry and prayer was Georgian. However, the Greeks restricted them from praying in their mother tongue. And, the Most Holy Mother of God appeared in a vision to the Abbot of the Monastery and said to him: “Those who do not receive them, are my enemies”. The Georgian language was well pleasing to the Mother of God. (“The Life of Ilarion the Georgian”- selected works p.172 1979).

Late in the 10th century, a young boy Ekvtime Mtatsmindeli (of Mount Athos), being at the point of death sick with some grave illness, had a revelation. He had forgotten his native language as he had lived on Mount Athos since his young age. The Most Holy Mother of God appeared to him and healing him, said: “Arise, do not fear, and speak up in Georgian”. On hearing these words, Ekvtime received the gift of utterance in Georgian and since then the Georgian word, pure as clear spring water, flowed from his mouth; and he spoke this language, genuine of all his contemporaries.

As it was mentioned above, St. Andrew the First-Called established the Church Service in Georgian and throughout millenniums this people have praised God in their mother tongue.

The First Period

From the Holy Apostles to the Ruis-Urbnisi Church Council

(From the 1st to the 11th Century)

The First Century

The Church of Georgia is an inseparable part of the Ecumenical Orthodox Church; therefore its history is also part of the history of the Ecumenical Church. Likewise, it is a constituent part of the history of the Georgian people. In old times the Church invariably was the driving force of the nation's spiritual life. St. Ilia the Righteous (Chavchavadze) says: "The Georgian Church always protected our people never committing its glory to oblivion" (I. Chavchavadze. Book II. p.180)

The Church of Georgia is pertinently called "Georgian Orthodox Church", but at the same time, it is called "Georgian Apostolic Church" for she was established by the Apostles of Jesus Christ our Lord. The labour of St. Andrew the First-Called and that of the others was acknowledged in ancient Georgia as the truth beyond any doubt.

In the new age, especially at the beginning of the 20th century, the missionary work of this Apostle was labeled as another legend. One of the arguments, this conception was grounded on, was that the Iberia of the Apostles' age was an insignificant country which could not have drawn their attention. But the truth was different – Georgia from the 30s of the 1st century to the 60s of the 2nd century was a powerful kingdom which extended almost all over Transcaucasia. The Roman historians Tacitus, Dionysius Cassius and some others often highlighted in their works the full-blooded life of this land. The Europeans of the medieval centuries were better aware of ancient Iberia than their contemporary Georgians. Archaeological findings all over this country also confirm the ancient authors' accounts. The Church tradition holds that after the Ascension of the Lord, the Apostles cast lots to determine the places of their further ministry. The historical source of the 6th-11th centuries "The Life of Kartli" has that Georgia was allotted to the Mother of God, but on her Son's our Lord's will, she commissioned on this mission St. Andrew the First-Called sending with him her icon called Not-Made-By-Hands. On St. Andrew's preaching our people received Christianity; further, the Apostle established the first diocese in the Atskuri area, ordained priests and deacons. To summarize the ministry of the Apostle Andrew the First-Called, he initiated the Church of Georgia.

On his second arrival, several of other Apostles followed him and on his third mission, Saint Simon the Zealot and Saint Matthias came to Georgia with him. Epiphanius of Constantinople (the 8th c.) gives in his work comments on this episode.

In the 9th century, Ephrem Mtsire (“Less”), alluding to Greek sources, wrote that apart from these Apostles, St. Bartholomew the Apostle preached in our country. Arcangelo Lamberti shares this opinion. Yet, a certain Slavic source of the 17th century says that St. Thomas the Apostle founded the Church of Georgia.

And, there are some other historical chronicles which add to these names St Thaddeus the Apostle.

Furthermore, not only the Apostles from the Twelve but also some of the Seventy visited Georgia and converted people.

In conclusion, according to Holy Tradition, six of the Twelve Apostles preached in this land. They are: St. Andrew the First-Called, St. Simon the Zealot, St. Matthias, St. Bartholomew, St. Thomas and St. Thaddeus. Simon the Zealot and Matthias are buried here, in New Athos and in the Fortress of Gonio (near the town of Batumi).

The Church established by the Apostles, wherever she may be, is autocephalous; therefore, the Church of Georgia has been autocephalous since it was initiated.

The Second Century

In the 1st – 2nd centuries, neither in Iberia nor in the Roman Empire did Christianity become a state religion. Nevertheless, it spread and strengthened increasingly. A 7th century author Ioane Sabanisdze indicates in his book “The Martyrdom of Abo of Tbilisi” that the Georgians were converted in the 2nd – 3rd centuries. Some archaeological findings also testify this date. As for instance, the archaeologists traced the remnants of a Christian community and attributed them to the period prior to St. Nino’s age.

The presence of Christian burial grounds, attributed to the 2nd and the 3rd centuries prove that an organized Christian Church existed continuously from the 1st and the 2nd centuries (the Holy Apostles’ time) to St. Nino’s life and labour in Georgia. Presumably, Christian communities were considerably powerful in the Iberia of those times. King Rev the Righteous’ reforms, conducted in the 3rd century, clearly testify this assumption.

In the 1st-3rd centuries, Greek and Latin historians saw Georgia as an area for missionary work which was not overlooked by worldwide Christian centers. In one of the sources we read: “Upon St. Clement the Preacher’s missionary labour the Gospel was introduced in the region of Iberia which extends along the coast of the Pontus Sea and is called Colchis. He lived here in exile under the Emperor Traianeus.” (I. Tabaghua. “Georgia in the European Archives and Book Depositories,” Book 1. p.171).

However, Irenaeus considered that the Georgians (Iberians) or Colchis, as they are called due to their geographical location, had received Christianity before the rule of the Emperor Traianeus (98-117). According to the same source, the Georgians, living near the mountains of Caucasus and expanding towards the Caspian Sea (the population of East Georgia), were converted later. This detail accords with that of “Kartlis Tskhovreba” where we read that the people of West Georgia - Megrelians and Klarjis (South-West Georgia) were the first converts.

About the year 150, St. Justinian stated that there was no place in the world where people (even barbarians) did not pray to the Crucified Jesus Christ. St. Ireneus shares this opinion (I. Tabaghua “Georgia in the European Archives and Book Depositories”, Book 1.p.170).

Furthermore, the world missionary movement would not leave Iberia without attention as it was a powerful kingdom from the 30s of the 1st century to the 60s of the 2nd century. In the 1st-2nd centuries three states – Rome, Iberia and Parthia declared their claims on the control over the vast lands in the south of Transcaucasia. Iberia had enough forces to withstand Parthia without the Romans’ support and several battles brought her victory which aroused Rome’s concern over the increasing strength of Iberia. In the 30s and the 50s of the 2nd century, Parsman II, called “Kveli”(“Virtuous”) was King of Georgia. In his reign Kartli fought with Rome openly, leading a straightforward policy and compelling the Roman forces to withdraw from Colchis and the neighboring territories. While at war with Rome, she did not seek alliance with Parthia either. It is evident that the rulers of Kartli boldly confronted Rome and Parthia at a time (G. Melikishvili. “Georgia in the 1st-3rd Century A.D.”, “Essays on the History of Georgia.” Book I. 1970. p.510).

Parsman II was powerful and independent in his sovereignty. Despite his efforts, the Emperor Adriane could not reconstruct his relationships with him as the king of Georgia would not respond on them. Moreover, he turned down the emperor’s invitation to Rome. The latter’s biographer Elius Spartianus writes that Adriane sent the king a bountiful present of precious gifts which was more abundant than those, granted to other royals.

When the Emperor Anthony Pius (133-161) succeeded him, Parsman II visited Rome with his spouse and a large party of his court. They were welcomed with great pageantry. According to Dion Cassius, the emperor “broadened the boundaries of Parsman’s domain”. Presumably, Rome not only acknowledged the existing borders of Iberia but also presented to the king some more lands along the Black Sea coast and in Armenia. The distinguished guest from Georgia was granted to bring sacrifice in the Capitoline. The emperor was present at Parsman’s military practice in which the king’s son and the leaders of the Georgian army took part.

In Rome, an equestrian statue of the king was erected. Another biographer of the emperor Julius Capitolinus states that the king’s visit to Rome was accepted as his respect towards the emperor. An inscription on a marble slab, found in an ancient Roman harbor, testifies as well that it was a foremost event.

All this speaks about Georgia’s power and wealth in the age of the Apostles (the 1st-2nd cc.). She was a country of vast lands and secure borders, outstanding with her highly developed economy and progressive social relationships. Therefore she would have barely been left beyond the Apostles’ and the missionaries’ attention.

The Third Century

The missionary labour of the Christian preachers in Iberia continued throughout the 2nd and the 3rd centuries. The Scholar I. Javakhishvili cites the appearance of the first Christian communities in the first half of the 3rd century. With the territorial extension of the land, these communities gained predominance over the whole nation. The reforms, conducted by King Rev the Righteous, provide grounds to assume that this teaching was received by the elite of that time.

In the 3rd century, precisely in 261 the Emperor Galliano signed a decree which acknowledged Christianity as an established state religion. Almost half a century before this event, King Rev the

Righteous had done the same in Iberia. The King died in 213. He knew the Holy Scriptures and was a merciful supporter of all men, yet remaining a pagan.

“Only in the 3rd century did the emperors abolish human sacrifice while in Georgia it ended earlier than in Rome and the law, forbidding it, was in effect throughout the country. An ancient historical source attributes this noble step to King Rev the Righteous”. (Goralishvili. “The Issue of the Conversion of Kartli and Prince Bakur” p.38.)

Archaeological excavations confirm the existence of Christian communities in the 2nd-3rd centuries in this land. The scholar A. Bobokhidze describes a Christian church of the 3rd century in the valley of Nastakisi: “...in the valley of Nastakisi, larger settlements also appear early in the Middle Ages, which is testified by the ruins, found while the excavations were being conducted on the site. Each building on the valley consisted of several rooms, with one of them bigger than the others. In all those houses, one room was a small church with a projecting apses and a narthex.

Christianity was not a state religion at that time; rather it is seen as illegal and harbored in such buildings. This fact is of great significance in the study of the history of Christianity in the Kingdom of Kartli.

The structural arrangement of the Church of that time is particularly interesting. Of course, it is beyond doubt that the Christians would have clergymen who would conduct ministry to their needs – partaking of the Holy Communion, receiving the Holy Baptism and participating in other mysteries. It should be noted here that the communities of various towns or settlements were not in subordination to each other; a single Christian Church with one centre and one administration was not formed yet. Nevertheless, there were bishops who carried out the ministry and priests were called bishops.

In conclusion, the Christian Church and Christian communities existed in Georgia from the 1st to the 4th century and this period created a favorable ground for a successful accomplishment of St. Nino’s missionary work.

The Fourth Century

In the 4th century, the proclamation of Christianity as of a legal religion in Georgia was neither unexpected nor imposed; rather the three-century tradition of its existence in this land had prepared its foundation.

It would not have been easy for St. Nino to inculcate the true faith of God among this people unless the Apostles had prepared the foundation for a general conversion to Christianity. It was also revealed in the chaste virgin’s life when in a vision the Lord told her: “The harvest is truly plentiful, but the labourers are few” (Matthew 9:37).

These words meant that the seeds sown by the Apostles had prepared the people throughout centuries for the nation-wide baptism.

The ancient Georgian chronicle “Moktsevai Kartlisai” (“The Conversion of Kartli”) which belongs to the 6th-9th centuries, describes the spread of Christianity in Georgia. The first part of it is

a selection of historic chronicles, written at different times, while the second one represents an account of St. Nino's life and labour.

Presumably, the second book with the title "St. Nino's life" was compiled in the 4th century and contains the evidence of its authorship – Queen Salome of Ujarma and the prominent lady Perozhavra Sivnieli were the two ladies who made up a record of St. Nino's life from her personal account which she gave them, while in the village of Bod (Bodbe).

Although the well-known scholars Nicholas Marr, Ivane Javakhishvili and Korneli Kekelidze place the source in the 9th century, we do not have any reasons for turning down the authenticity of the authorship, attested by the source and accept it as authentic. The following historical fact also confirms our belief - in the second half of the 4th century, Prince Bakur who was the grandson of King Rev and Queen Salome and the son of their son Trdat, being on a visit in the Byzantine Empire, met with the outstanding historians Gelasius of Caesarea and Ruphinus and in a conversation he told them the story of his people's conversion to Christianity. This narration is a kind of abridged version of "St. Nino's Life".

Gelasius of Caesarea described the same event in his "History of the Church". Regrettably, the work is presumed lost. Yet, the same historical episode is preserved in the books of the later period authors among whom the earliest is Ruphinus (died in 410). He translated and included in his work Gelasius of Caesarea's account about the events which had taken place in Georgia.

Later, the three Greek historians – Socrates (born in 380), Theodoritus of Cyrene (the 5th c.) and Sozomen spoke about the same event in their works. Socrates alluded to Ruphinus while writing about it in "The History of the Church"; Theodoritus of Cyrene mentions it in his book giving it the same title. Sozomen is considered to have based his account directly on Ruphinus' "History".

This book, which afterwards was used as the original source by Greco-Roman historians, was written at the end of the 4th century, fifty years after the conversion of Kartli. Ruphinus' detail that one of the royalties of Iberia Prince Bakur was the person from whom he learnt about the events is very significant.

To draw a conclusion, the earliest source which gives an account of Georgia's conversion to Christianity was written in the 4th century by Prince Bakur's grandmother Queen Salome of Ujarma. Evidently, the prince referred to this precise book when discoursing on the subject with the Greek historians.

But, when did St. Nino come to Georgia? And did she really enlighten the whole nation?

The holy fathers of the Ruis-Urbnisi council answered this question conclusively when in the decree of the council they gave the following: "St. Nino converted all Georgia to Christianity but St. Andrew the First-Called had preached throughout the country prior to her." St. Nino came to Georgia in 303. The Royal court believed on the Lord and established Christianity as a state religion and in 324-326 the people of the entire country were baptized.

Prince Vakhushti Bagrationi dates the conversion by the year 317 and this is a fact of paramount importance, shared by the scholars D. Bakradze and I. Gvaramadze. However, P. Ioseliani, G. Sabinin and R. Tsamtsiev considered the year 318 as the exact date of the event.

The scholar V. Goiladze names the year 324 as the date of Bishop Ioane's ordination and sees the Church of Georgia of the Cappadocian origin rather than of Antiochian.

This is quite a conclusive consideration. Thus, Prince Vakhushti Bagrationi's assumption should be acknowledged valid and the years 317-318 should be accepted as the date of the conversion while the years 324-326 - as the date of the people's baptism and of the establishment of the Church. The single Georgian Church was formed in the 4th century. Under her jurisdiction, in

accordance with the decree of the Ruis-Urbnisi Council, were vast territories in both East and West Georgia. This convocation underscored as well that St. Andrew preached not only in a definite area of West Georgia, but throughout Georgia. St. Nino baptized not only the people of East Georgia but the whole nation. The council also stated that the Church in West Georgia started enacting her jurisdiction on the precise day of her establishment. This cancels the opinion that a Greek diocese was founded with its Episcopal throne. According to N. Adonets, the well-known Episcopal thrones of Lazika were not in West Georgia but in Trabzon region (now the territory of Turkey).

The Fifth Century

Early in the 5th century, Georgia was laid under tribute to Persia. Although the Persians failed to deprive this country of her statehood, they sought to assimilate the people. Restricting and forbidding Georgian traditions and customs, they forced them to receive their religion which was Zoroastrianism; but Christianity had become an established national religion by that time and the Georgian traditions and customs had deep roots in this religion. When fighting against it, the Persians were confident that the people would lose their self-awareness if they renounced their belief.

Here, it should be noted that the Byzantines did not fall short in this respect either for by the end of the 4th century they took over a considerable part of the southern territories (Klarjeti), joining these lands to their state and in the first part of the 5th century they occupied most of the lands of West Georgia from Egristskhali up to Tsikhe-Goji.

However, Persia controlled the most part of Georgia and it posed a serious threat. King Vakhtang Gorgasali followed the traditions of the Greek Orthodoxy. He reigned in the second half of the 5th century. Before his death, the king pronounced his will in which he addressed to his people asking “not to abandon the love of the Greeks”, he meant Orthodoxy. Nevertheless, he had fought against the Eastern Roman Empire and had retrieved the lost territories.

Furthermore, in the 5th century two divergences of Christianity are seen, one of which was supported by Byzantium; the other was of Persian orientation. The Persian royal court, on perceiving that the dissemination of Zoroastrianism could gain very little ground and the Christian peoples would never renounce their faith, altered their policy choosing to subordinate them to pro-Iranian Christian Churches of which were Syrian and Persian, with their anti-Byzantine values.

Undoubtedly, these circumstances would have their effect on the Georgian community as the country was under Persia’s control.

It is beyond question that in the 5th century both groupings of Hellenic and Persian orientations were present in the Church, causing extreme tension at the royal court. According to “Kartlis Tskhovreba” the Georgian kings had to withstand both hostile neighbours or would take advantage of the animosity between them and fight alternatively against the Greeks with Persia’s support or against the Persians with that of Byzantium’s.

Christianity had not been established as the state religion until the Emperor Constantine legalized it. Therefore Christian communities did not depend on the supervision by the governing authorities and the latter could not impose their will in respect of the structural order within the

Church. Consequently, until the 4th century each of the Christian communities was placed under the authority of its archbishop, and archbishops fulfilled their ministry independently from each other. They were elected by the council of the community's clergy and the dioceses were independent, i.e. autocephalous. This order was in accordance with the 34th apostolic canon.

Things changed when the state recognized Christianity as the official religion. It is a well-known fact that by this time (the early 4th c.) "tetrarchy" or the "rule of the four" held the supreme authority in the Roman Empire and this meant the division of the state into two separate parts, with an emperor and two Caesars ruling each. Rome, Antioch, Alexandria and other major cities were places of headquarters for the magistrates and residences for the Archbishops of the same provinces. The overseers of the Church acted in concert with the lay governors who upheld the formers' authority and influence. These were favourable circumstances for gaining wealth and power. Eventually, the whole process led minor Churches to being abolished while greater ones broadened the spheres of their influence. The Ecumenical Councils of the 4th century announced the autocephaly of minor Churches but they also confirmed the extension of bishops' scope of authority as of the overseers of the major cities. This process totally embraced the 4th century and ended in 451.

At large, for the independent bishoprics the 5th century was an age of unification in large patriarchates. The Council of 451 founded a new patriarchate – the Patriarchate of Jerusalem in which the independent bishoprics of Palestine were united.

In the same period (the 5th c.) and in the same way was established the Patriarchate of Georgia.

It is a known fact that in all those places, where Christianity gained ground, bishops were appointed overseers of the Churches.

In the Kingdom of Georgia "Saeristavo", otherwise "Sapitiakhsho" as it is often called, corresponded to "province" in the Roman Empire. Before the establishment of the Patriarchate the supreme hierarch of the Church bore the title of "Archbishop" and evidently, he was the head of the bishops throughout the land which was under the royal authority of the king of Georgia.

Having united all Georgia and having regained the vast lands of Klarjeti and those along the sea coast, King Vakhtang Gorgasali started to settle affairs in the Church. He held the Byzantine Church and the Churches of the East as models in this work.

The Churches in the Eastern Roman Empire and Persia were controlled by state authorities. The shah himself appointed the foremost hierarchs to different Christian Churches in his country. To that a good example would be the Church of Armenia in the 5th century.

Even the supreme legislative body - the Ecumenical Councils, held in Byzantium were conducted with the emperor's active intervention.

The Church of Georgia was not subordinated to the sovereign's power but in the 5th century King Vakhtang Gorgasali made an attempt to arrange it according to the new Byzantine rules and canons which meant some kind of submission to the royal authority. It is a well-known fact that to this Catholicos Michael answered the king with an abuse – it was a physical insult rendered to him.

Taking advantage of the created political circumstances and referring to the Church Law, the king removed Michael painlessly, without offending the believers, and sent him on trial in Constantinople. Subsequently, the Patriarch of Antioch sent twelve bishops to Kartli. Apparently, King Vakhtang replaced the bishops of Persian orientation by those sent from Greece. He also dismissed the hierarchs who, having gained fortune and power refused to submit to the King's sovereignty.

Thus, we can summarize that the establishment of the Georgian Patriarchate by King Vakhtang Gorgasali resulted in the broadening of the territories under its jurisdiction as Byzantium returned the lands of Klarjeti (South Georgia) and those of the sea coast (from Tsikhe-Goji up to the Klisura River) to the king.

It was King Vakhtang Gorgasali's will to organize the Church as a united and centralized Patriarchal Church; and, the title of Catholicos of All Georgia (Gr. Catholicos – “universal”) was conferred on the Bishop of Mtskheta (the capital city of the country). The almost contemporary chronicle of that age “Moktsevai Kartlisai” names Peter as the first Catholicos of all Georgia: “Since then started the supremacy of Catholicoses, and the first Catholicos was Peter”.

The Sixth Century

Early in the 6th century, Persia subjugated Georgia and abolished the royal sovereignty over the country. Here, it should be noted that Georgian and Greek sources give diverse records about this abolition.

One of the earliest Georgian chronicles says that in the first half of the 6th c. the royal sovereignty was not abolished; some Greek sources confirm this assertion. In particular, Procopius of Caesarea states that after Persia and Rome had signed a lasting truce in 552, Georgia was not ruled by a monarch. However, the Byzantine chroniclers Malala and Theophanous mention the Georgian King Dzamanarzo, the queen and the magistrates who visited Constantinople in the year 553 with the purpose of holding negotiations with Justinian Caesar.

Presumably, the Persian conquerors allowed the country to have some kind of autonomy where the dynasty of Gorgasli and Parnavaz was left in power and the political circles of Georgia, refusing to acknowledge the abolition, referred to the person in supreme authority as to “king”. Anyway, it is indisputable that till the 70s and the 90s of the 6th century, the country was under the rule of Persia and the Georgian national institutions, among them the Georgian Chalcedonic Church, were severely persecuted.

After the total conquest of East Georgia, the Persians made efforts to drive the Greeks off the sea coast of West Georgia. The war for Lazika between Persia and Byzantium ended in the year 563 with a truce, according to which Lazika remained with the Byzantines; Georgia was divided between Byzantium and Persia.

In the 590s Persia lost a considerable part of Iberia (Georgia) and in 591 Persia and Byzantium shared East Georgia also between each other.

In the same century, out of the anti-Byzantine political views Persia favoured Monophysitism, patronized the Church of Armenia and, after having failed to implant Zoroastrianism in the Transcaucasian countries, started to defend this confession in the region. Church authors were commissioned to preach the ideas of Monophysitism and instill in people the necessity of union with Persia. To attain this goal, the king of Persia sent his men with a special errand. They were to promulgate a false legend about the spread of Christianity by one person throughout the three

countries – Armenia, Kartli and Albania and also to teach people that the creator of the Armenian, the Georgian and the Albanian alphabets was a man of Persian origin.

Persia's policy resulted in a long term severe pressure which turned out to be a test for the Armenian hierarchs who fell short to resist the temptation of gaining wealth from the service to the Persian authorities.

These circumstances created a favorable ground for the acknowledgment of Monophysitism (Khachetsar) as their confession and it was declared as such in the middle of the 6th c. by the Armenian Church Council, held in the town of Dvin under the Catholicos Nerses (548-567).

Eventually, the Armenian Church, authorized by Persia, gained the right of supervision over the other Churches in Transcaucasia which also were under Persian rule. Along with these circumstances, in the 7th - 9th century the Arabs supported and strengthened the Armenian Church since they also favoured anti-Chalcedonic and anti-Byzantine orientations. The Caliphate did all in their power to win over the strong Armenian Church by concessions and every help.

Furthermore, the Armenian Church succeeded to achieve its objective of spreading the influence on the adjoining Georgian and Albanian provinces where consequently the Georgian population assumed the Armenian way of life in the Church because the Holy Service was conducted in this language.

These circumstances were specific for Hereti and Gugarka (South Georgia) where Armenian inscriptions appeared on the walls of churches and on the pages of sacred books. The events of the 7th century well describe how the Armenian Church gained superiority over the Georgian community in South Kartli or Gugarka.

Here is one example, illustrating the above mentioned: our great Catholicos Kirion made attempts to restore the Georgian Church Service in Gugarka but it turned out to be totally unacceptable for the Armenian Church and a decision was taken to punish him. The Shah of Persia Khosrov convened a Church Council in 614 which adopted a decree, obligating the Christians of the Persian Empire to receive "the Armenian Christianity". Catholicos Kirion was compelled to leave the country and flee to Lazika (Trabzon region).

In those hard times, in the mid-6th century Syrian Fathers came to Georgia and started their ministry. They carried out their unceasing lifelong labour and passed away early in the 7th century. If we trace the life in the Church of Georgia from the time of their arrival and up to the end of their work, we will see those fathers as fighters against Monophysitism who won their battle.

According to the Georgian chronicles, in the 540s, before the Syrian Fathers' arrival Monophysitism had gained steadfast positions. Father Giorgi Mtsire ("Less") quotes the words of Giorgi Mtatsmindeli (of the Holy Mount): "...like weeds, those wicked Armenian seeds were sown in our country." The sacred books of the 4th and the 5th centuries, translated from Greek, with precision were retranslated and reedited in conformity with Armenian theological literature. It was done under the influence of the Armenian Church in the 6th-7th centuries.

During their thirty-year-old ministry, the Syrian Fathers attained to a complete victory of the Chalcedonic confession. Moreover, this victory provided a theoretical basis for the falling of the Georgian Church away from the Armenian. And, it happened when the Armenian clergy made attempts to spread their language and culture throughout the Iranian Transcaucasia. Therefore the labour of the Thirteen Syrian Fathers strengthened the national foundation of Georgian culture and thereby averted the danger of national and cultural degeneration of our people.

Diverse opinions exist about the national background of the Fathers. Some scholars think they were of Georgian origin. There is no definite answer to this question but one thing is certain - they

promoted the Georgian language, considering it patronized by the All Holy Mother of God. “The Life of Ioane Zedazneli” (the leader of the Assyrian Fathers) says that he had not known Georgian prior to that ministry, neither had he heard about the existence of this country. But on the order of the Mother of God, he, St. Shio and others of his disciples were given the utterance of this language like the Holy Apostles who were given the same gift of speaking languages in that ancient time. They conducted the Church Services in this language and even wrote theological books. “Kartlis Tskovreba” describes the event of meeting of the Assyrian Fathers with the Catholicos who received them on their arrival – the Fathers answered his welcoming words in Georgian. Apart from this, the Assyrian Fathers recognized Georgian as the language of the Chalcedonic confession since it was already considered the national religion in the 6th century. As the scholar K. Kekelidze observes, the Syrian Fathers led their ministry in the monasteries and adds that “there is no evidence of the existence of monasteries in the true sense of the word prior to the Thirteen Fathers. These Fathers were their first founders in this country.” (K. Kekelidze, “The History of Old Georgian Literature”. Book I. p 88) However, King Vakhtang Gorgasali had established one in Klarjeti and the Georgians had had several in Jerusalem and in the Holy Land as well. In one of them, which bore the name of Monk Ioane Lazi, were found the first Georgian inscriptions.

Thus, we can summarize that the Syrian Fathers saved the Church of Georgia from the disastrous danger of Monophysitism or Armenian confession as it was called then, whereby making their major contribution in the life of the Church.

Ο Προκόπιος Καισαρείας γράφει: "Ανάμεσα στους κατοίκους της Τραπεζούντας και των Λαζών ζει ένας λαός που δεν υποτάσσεται ούτε στους Ρωμαίους ούτε τους Λαζούς. Είναι χριστιανοί και οι επίσκοποι των Λαζών τους διορίζουν τους ιερείς". Δεξιά της χώρας τους είναι ψηλά βουνά... πίσω από τα οποία ζουν λεγόμενοι Περσαρμένιοι και Αρμένιοι." Αυτός ο λαός πριν τους πολέμους για τη Λαζική υποτασσόταν στον Καθολικό και ύστερα στους Επισκόπους των Λαζών.

Οι Επισκοποι των Λαζών είναι οι Επισκοποι της Πέτρας, της Ζιγκάνας, του Σαϊσίσι και της Ροδόπολης που αναφέρονται στα νοτίσια.

Σύμφωνα με τους χάρτες και τη μελέτη του Ν. Αντόντς οι έδρες της Ζιγκάνας, της Ροδόπολης, του Σαϊσίσι και της Πέτρας ήταν στην περιοχή της Γκιουμούσχανε-Αθήνας, νότια της Τραπεζούντας και ήταν στην δικαιοδοσία της Κωνσταντινουπόλεως. Το Βασίλειο της Λαζικής βρισκόταν νότια και σύμφωνα με την παράδοση άνηκε στη δικαιοδοσία του Καθολικού της Αμπαζίας. Η άποψη ότι τα Επισκόπια αυτά ήταν στη δυτική Γεωργία είναι λανθάνουσα, γιατί δεν συμφωνεί με τις αρχαίες γεωργιανές ιστορικές και εκκλησιαστικές πηγές.

Κλίμακα: 1:1.600.000

© Μητροπολίτης Ανανίας Τζαπαρίτζε

VI β.

The 6th century was most difficult for the Church as well as for the state. Nevertheless, it should be particularly noted that the Georgian national institutions did not recognize the abolition of statehood and considered this disaster of the age as temporal conditions which would improve shortly. The Church exercised her jurisdiction throughout the whole land. The language for the Divine Service was Georgian till the 7th century, excluding Tao and part of Klarjeti where, early in the 6th century, Armenian was favoured by Persian authorities. The integrity of the country is also felt in the architectural similarity of the buildings belonging to the Church in both West and East Georgia. “Kartlis Tskhovreba” and “Moktsevai Kartlisai”, also some other sources permanently confirm that Georgia was a politically integral kingdom. The unity was based on the ethnic integrity of the nation. According to the above mentioned chronicles, all the land from Egritskhali to Hereti inclusive was settled by the Georgian people. In the 4th-6th centuries East and West Georgia, taken together, were called “All Kartli”.

The end of the 6th century and the beginning of the 7th century were marked with an over-all revival. The restoration of King Vakhtang Gorgasali’s realm started with the reestablishment of the Georgian public institutions. But the campaign against Georgia, started by Heracles Caesar, did not allow the country to accomplish the process of renewal.

This revival frightened the Caesar as Georgia was a permanent rival of Rome and later, of the Greco-Roman Empire in the Caucasus. For this reason he severely avenged on the people of Georgia and massacred many Christians in the churches in East Georgia; as the chronicles have “the churches witnessed the blood-both of believers”. Heracles took over a considerable part of the territories along the Black Sea coast. However, his attitude towards the Armenian Church was totally different (sources speak about his Armenian origin). Due to flexible approaches in her policy, the Church of Armenia was commendable to Byzantium and Heracles Caesar, after having defeated Persia, signed a treaty of alliance with her.

After the Roman campaign in Georgia, the Armenian Church returned to the Chalcedonic confession and put forth claims on the supremacy over the Georgian and the Albanian Churches. The leaders of the Church had to appeal to the Patriarch of Antioch, seeking his confirmation to the Autocephaly of the Georgian Church which would guarantee her defense against any kind of claims on predomination over her.

By that time, the sixth Ecumenical Council was convened. “Kartlis Tskhovreba” reports that the Council, held in 680-681 in Constantinople, considered the issue of the Church of Georgia, conferred on her foremost hierarch the title of Patriarch or successor to the Apostolic Throne, determined the boundaries of the territorial autocephaly of the Church and confirmed her right to sanctify the chrism in her country. The same chronicle reports that all the Caucasus was brought under the jurisdiction of the Georgian Church.

To conclude, the Patriarchate of Georgia was established in the 7th century and existed till the mid-8th century.

The Eighth Century

Early in the 8th century, the Arab conquest brought extreme hardship and tough social conditions to Georgia. Therefore, the country was unable to mitigate the power of foreign Churches, existing in Georgia. The Church of Armenia once again made attempts to broaden the scope of her influence over South Georgia. However, at the Council of Manaskert, held in 726, the Armenian clergy declared Monophysitism as the only confession their Church would adhere to, rejecting both Monotelitism and the Chalcedonic confession and terminated their contacts with Byzantium. Remaining steadfast in the Chalcedonic confession, this event gave opportunity to the Georgian Church to break up all the relationships with the Armenian Church.

The eighth century is the age of liberation for Georgian culture. Although the political circumstances were still complicated, the releasing of the Church and of the people from the Armenian influence and the renaissance of culture started on straight away. In the succeeding centuries, the treasury of the Church of Georgia – Hymnography developed without impediment. This is the age of Abo Tbileli (commemorated on January 7th) and the Princes of Argveti David and Constantine Mkheidzes (commemorated on March 20th) who shone forth as lights with their martyrdom in this land, accepting it from the Arab conquerors.

According to the Georgian historical sources, in the 4th-8th centuries all Georgia was called Kartli. She had secure frontiers with the adjoining kingdoms. Egrisi – in the west, Hereti – in the east and the Fortress of Tukharisi and Klarjeti – in the south were the furthestmost areas of the land. The name “Kartli” was applied to all Georgia. Therefore the Patriarchate of Kartli executed its jurisdiction both in East and West Georgia since the day of its foundation, i.e., from the 4th century. As for the Church of Georgia, she executed her authority throughout the country since the day of her establishment, i.e., from the 1st century.

In the 80s and the 90s of the 8th century, the kingdom split into three parts: Abkhazeti, Kartli and Kakhet-Hereti. If “Kartli” had been the name of all Georgia prior to this, now West Georgia was referred to by the name “Abkhazeti” in its stead. But before those times, “Abkhazeti” had been the name of the lands beyond the Klisura (or Kelasuri) River which were subordinated to Byzantium. In the 8th century, the country beyond the Kelasuri River gained independence from the Greeks. The prince of this region Leon I got married to Princess Gurandukht who was the daughter of King Mir of Kartli. The king had no sons; his brother King Archill accepted martyrdom under the Arab conquerors. The princess governed her domain West Georgia by the hand of her husband, Leon I. Therefore the land was called “**Abkhazeti**” after the name of the ruling dynasty.

The foundation of the independent “Kingdom of Abkhazians” was followed by the establishment of the autocephalous Church and this fact was consistent with the Church Law.

Thus, beginning from the 8th century, two Catholicosates coexisted in Georgia, – one of Abkhazeti and the other of Mtskheta (or Kartli). The Catholicos of the latter was considered senior, while that of the former – junior. In 730, South Georgia was devastated by Murvan Kru (Deaf), an Arab conqueror. People pertinently called him “Deaf” because of the atrocities he committed while their outcry never moved him. After his withdrawal, the monasteries of Opiza started to revive in Klarjeti. The restoration of monasticism in South Georgia had begun before St. Grigol of Khandzta appeared in the spiritual life of Tao-Klarjeti; he built monasteries throughout Khandzta and Shatberdi, founded convents in Mere and Gunatle. His disciples established many more among which the most outstanding was the monastery of Ishkhani; they also founded a bishopric in this area. The construction of monasteries started in Baretelta, Tskharostavi, Nedzvi.

In West Georgia, St. Grigol founded the Monastery of Ubisa. About fifty years had passed in all this labour, before St. Grigol of Khandzta was consecrated as Archimandrite of the local

monasteries. He applied the typikon of Sabatsminda (the Holy Lavra of St. Savas of Jerusalem) to the life and ministry in his monasteries; he also compiled a selection of hymnography called “Iadigari” (Eng. “Yearly”).

Another historical fact would add to the standing of the Georgian Church of those times: Iconoclasm upset the peace in the Church of Greece for almost a century. Veneration of icons was declared idolatry and was persecuted by the Byzantine Caesars and the clergy. Putting in prison and death penalty were frequently used forms of punishment. The Church of Georgia was among the few who adhered to the tradition and never rejected the veneration of icons. Gothia terminated all contacts with Constantinople, too. As Greek sources also prove, the Bishop of Gothia was consecrated in Iberia.

From the Ninth to the Tenth Centuries

In the 9th -10th centuries Georgia regained freedom. She was not dependant on the Arabs or other invaders. Independence enabled her to have her own principalities of Abkhazia, Tao-Klardjeti and Kakhet-Hereti. This process involved the revival of national culture - writers of religious books and composers of hymns appeared. Among them were Ioane Minchkhi – from West Georgia, Epiphane of Khandzta (the 8th -9th cc.), Makari Luteteli of Khandzta and Sabatsminda (the 9th c.), Basil of Khandzta (the 9th c.), Giorgi Merchule (the 9th-10th cc.) , Michael Modrekili (the 10th c.), Ioane Mtbevari (the 10th c.), Ezra (the 10th c.), Ioane Konkorisdze (the 10th c.), Kurdanai-Kvirike (the 10th c.). It was the time of thrive in hymnography. Authors made up songs, heirmoses, compiled selections of hymns. In those centuries lived and worked St. Nino’s hymnographer I (the 8th-9th cc.), St. Nino’s hymnographer II (the 9th-10th cc.), the hymnographer of St. Constanti Kakhi (the 9th-10th cc.), Samuel Mgalobeli, the writer Ioane of Bolnisi (the 9th c.), St. Nino’s hymnographer III (the 9th-10th cc.), Mskhemi of Zedazeni (the 10th c.), the hymnographers of David of Gareji (the 9th-the 10th cc.), Iovane Minchkhi (the 10th c.), Stephanoz of Chkhondidi (the 10th c.), the author of “Abukura” (the 9th c.), Giorgi of Sabatsminda and of Sinai, Ioane-Zosime, Philip of Bethlehem (the 10th c.). To these centuries are related selections of hymnography, called Iadigari (Eng. “Yearly”) which was compiled in Palestine. It was the time when the Georgian language developed to its uttermost.

Two Catholicosates coexisted in Georgia in these centuries. In the year 830, King Bagrat III (Curopalate) recognized this duality and appointed the Catholicos to the Church of Abkhazia.

It was the legal formation of the Catholicosate of Abkhazia which brought about the question of sanctifying the chrism. According to the decision of the Church Council of 451 which was to be applied to all the Churches, two options were considered – either the Catholicos of Abkhazia was to be empowered to sanctify it or the Church was to receive it from another, supreme Church. Eprem Mtsire states that the chrism had been sanctified in Georgia since the 5th century.

Giorgi Merchule, the author of “The Life of Grigol of Khandzta” says in his book that the new Church unit which had emerged on the territory between the Lake of Van and Arzrum, received the chrism from Jerusalem but later, on the decision of the Patriarch of Jerusalem, the Catholicosate of Kartli assumed the responsibility to provide this area with it as West Georgia had been part of Kartli from primordial times: “For initially the Catholicoses of the East (Abkhazia) would bring the chrism from Jerusalem, but on the order of Christ Jesus, Patriarch Eprem established the

sanctification of the chrism with the confirmation and order of the Patriarch of Jerusalem since Kartli (Georgia) is the entire land where matins and every prayer is offered in the Georgian language". We presume this is the correct interpretation of the ancient text.

The Georgian language was maintained as Liturgical until the 20s of the 19th century when the Holy Synod of the Church of Russia abolished the Georgian Patriarchate.

In the year 978, under King Bagrat III, Georgia was reunified and the Kingdom of Iberia or Kartli revived once again. The cornerstone of this process was the exalted national consciousness of the people and their unceasing yearn for it.

The Eleventh Century

In the 6th-10th centuries, the nation's aspiration to the renewal and restoration of the integral Georgian Kingdom was so strong that up to the 8th century public reason did not acknowledge the split and Kartli was still considered an entire state which extended from the Black Sea to Bardava. Although, following the 8th century, there were Kingdoms of Abkhazia, Tao-Klarjeti, Kakheti and Hereti, each of these Georgian states sought to reconstruct ancient Iberia by reunifying the territories into an entire land.

In 978, under King Bagrat III Kartli was restored, Georgia was reunified. In 1010 the king joined the regions of Kakheti and Hereti to his realm. Thereby, the Iberian state of the house of Parnavazids and Khosroids, founded by King Parnavas in the 4th-3rd century B.C., was reestablished. Prior to this event, as it was already mentioned above, the Georgian Church still consisted of two administrative units, the so-called Catholicosates - of Kartly and of Abkhazia. They were gaining strength intensively. The Liturgical language in Abkhazia was solely Georgian up to the 20s of the 19th century (before the so-called Church rebellion in Imereti). Shortly after the reunification, the two Catholicosates united in one patriarchate and the title "Patriarch of the East" was conferred on Melchizedek I. "The East" implied vast territories under its jurisdiction, including North Caucasus up to Lake Van.

Melchizedek was a relative and pupil of King Bagrat III whom the king himself had brought up. On taking the office, he did not delay his visit to the emperor's court in Constantinople. Obviously, the objective of the visit was to gain Constantinople's recognition of the Patriarch's primate in the Church of Georgia.

Constantinople acknowledged the primate of the Patriarch and handed over a rich monastery with 105 villages as a present to the Patriarchal centre Svetitskhoveli and to the Catholicos-Patriarch of Georgia Melchizedek. Historical documents of the 11th-13th centuries testify this event.

On Melchizedek's request, the Arab Emir of Tbilisi Ali exempted the Church from taxes in the Tbilisi Emirate.

On King Bagrat's decease, a war between the Byzantine Empire and Georgia broke out. It was not a war of episodic collisions, rather it was a wide-scale warfare which lasted several decades and in which the emperors of the Byzantine Empire and the kings of Georgia participated personally. The war started in 1021 under Basil II and ended in the reign of Constantine Monomach, in 1054. This is the period when in Georgia Giorgi I was King and Bagrat IV succeeded him. Under the latter, the war ended and a peace truce was signed.

Basil Caesar hoped the Georgian state would not withstand his attacks and would fall but the Church of Georgia supported her land and led the people's rebellion against the invaders in the areas, conquered by the enemy.

In those times, Byzantium and its emperors were looked upon as the pillars of Christendom. People venerated them as performers of God's will. It is probable that out of this esteem, part of the Georgians turned away and took their side. Had the clergy not taken a sober action to arouse the common people, the enemy would have taken advantage of their sincere belief.

The steadfast fidelity of the Georgian Church in this war kindled the wrath of the Byzantine court. She was declared a heterodox Church of heretics and, not long after, it was followed by a persecution of the Georgian monasteries and monks all over the empire. Many primordial rights of the Georgian Church were brought into question.

In the 11th century, Byzantium considered the Armenian Church heretical. In the southern parts of Georgia, the Church still bore traces of its influence and this precise fact was underscored by the Byzantine ideologues as the reason of doubt as to the right confession of the Georgian theologians.

But, it fact no "weed", which would have profaned the Georgian Orthodox Church, was in it. The Greeks assumed the translation of sacred books as such. Nevertheless, we do not accept this opinion because a Church cannot be considered non-Orthodox only for the reason that books were translated or edited from Armenian, of necessity.

"Accusers" and "reproaches" were to be found among both Georgians and Greeks. They denounced the Georgian versions because they were not written in the similar vein to the Byzantine, widespread at that time. Early in the 11th century, the number of "accusers" and "reproaches" increased all the more due to the war between Byzantium and Georgia.

With extreme precision, Ekvtime and Giorgi Mtatsmindelis and their school revised the already existed translations of the Scriptures and kept them consistent to the utmost with the Greek sources in order to exclude the reasons for the Georgians' persecution.

Starting from the mid-10th century, being a powerful state, the Byzantine Empire encountered coexistence with the unified Georgian Kingdom implausible.

However, in the second half of the 11th century, things changed drastically in the external as well as in the internal life of Byzantium. The Turkish invasion caused the empire to suffer crisis and this brought about the necessity of the revision of their attitude towards Georgia. A new age, when Byzantium would need a loyal state, dependant on its influence, had started. Therefore, three-year negotiations (1054-1057) led the two countries to a peace truce.

During the negotiations, the purpose of the Georgian ruling authorities, apart from the political matters, was to achieve the recognition of the Patriarchal primate in the Georgian Church by both Byzantium and the Patriarchate of Constantinople.

The first successful gain of the Georgian party was a cessation of the severe persecution of the Georgian monks in the empire and specifically in Iviron. The party was very representative. King Bagrat IV and Queen Mariam arrived in Constantinople with nobility, magistrates and prominent statesmen. Seeking to set in order things in the Church, Giorgi Mtatsmindeli, appreciated as the supreme authority of those times, left Mount Athos to join them and attend the rounds of negotiations.

From Constantinople he went to Antioch and to Jerusalem. With him the Patriarch of Antioch Peter III had a special discussion of the issues on the Church Law and true faith. Giorgi Mtatsmindeli convinced him that the establishment of the Georgian Patriarchate was not at variance with the Church Law, and respectively, it did not profane the true faith; and the Patriarch of Antioch

conferred with him more intensively. Being amazed at Giorgi's lofty spirituality and learning, he took him into his confidence, entrusting him with the arrangement of things in the Patriarchate of Antioch and often heard his admonition even on the matters of his personal life.

Under Peter III the Council of Antioch was convened at which the Patriarchal primate in the Church of Georgia was recognized. This act put an end to the persecution of the Georgian churches and monks throughout the empire. However, it would relapse at times until 1057.

Patriarch Peter III did not live long. Shortly after the council, in 1057, He died. Giorgi Mtatsmindeli had talks with his successor. Patriarch Theodosius, instigated by Greek monks, declared to him that the Church of Georgia was to be subordinated to the Church of Antioch and warned that if she didn't, the persecution would continue.

The Patriarch grounded his demand on the theory of "Pentarchy" which maintained that autocephalous was only the Church where the Apostles had preached. The Church of Antioch was considered to have been founded by the Apostle Peter while they assumed none of the Apostles had been to Georgia.

Giorgi Mtatsmindeli attested that the Georgian Church had been established by the Apostle Andrew and that Simeon the Zealot was buried in this land. This Church was original by itself. Further, he followed the Patriarch's argumentations and asserted that if subordination was in question, Antioch had to be subordinated to the Church of Georgia as Andrew the First-Called was the first among the disciples whom Christ called and Peter was his brother whom he brought to Christ.

The Patriarch was convinced conclusively that the Apostles preached in Georgia and Giorgi Mtatsmindeli's answer rendered logical reasoning to his judgment.

Thus, in 1054-1057, the Byzantine Patriarchate acknowledged the autocephaly of the Church of Georgia and stopped the lawless persecution.

The Church of Georgia in the Second Period

From the Ruis-Urbnisi Church Council to the Abolition of Autocephaly

(From the 12th to the 18th Century)

The Twelfth Century

Events of paramount significance took place in Georgia in the 12th century. In 1089 the sixteen-year-old Prince David, afterwards called “Agmashenebeli” (“Builder”), acceded to the throne. He inherited a land of grave conditions; a long period of Turkish raids had left Georgia devastated. Tbilisi had been a seat of Arab emirs for 400 years; Kakheti had seceded and been transformed into an independent country; internal discords had prevailed; powerful feudal lords sought to weaken the king’s sovereignty.

In the year 1103, the Ruis-Urbnisi Council declared the Church of Georgia single and supportive of the royal sovereignty.

Authority over the fundamental state institutions (internal, financial, military affairs) was vested with the king’s immediate vizier - Mtsignobartukhutsesi, called otherwise Chkhondideli (the king’s chancellor) who, at the same time, was Bishop of the Chkhondidi diocese. The royal army also lay under his authority. Chkhondideli was the only magistrate who counseled the king about the declaration of war; at times, he participated in battles. Under Chkhondideli’s command the city-fortress of Samshvilde was released from the enemy in the year 1110; the victory in this battle was followed by the liberation of the major fortresses in Kvemo Kartli. The loss of Samshvilde was a shock for the Turks. The sultan sent an army of one hundred thousand, but King David withstood them and the enemy fled. Bishop Giorgi of Chkhondidi took over the town of Rustavi in the year 1115. King David and Chkhondideli accomplished the settling of the Kipchacks in Georgia. The army, formed from these people guarded the boundaries of the kingdom and participated in campaigns. Their settlements extended along the borders in the contemporary Armenia and Azerbaijan (near to Shirvan). Therefore these people never mingled with the native Georgians.

Every victory of King David was the victory of Christianity and it aimed at vanquishing its enemies. The king supported the Crusaders in every way at the start of their campaign. Being a faithful Christian, King David always abided in hope on the Lord. So it was in the battle of Didgori too, when the Turks, as innumerable as the sands in the sea, gathered to fight the Georgian warriors; their troops were concentrated in Trialeti, Manglisi and Didgori. It was the 18th of August, 1121. According to some sources, the army of 600 000 were stationed in these lands and no place to set foot on was left. The fearless king, immovable in his heart, put his army in battle formation opposite the enemy’s.

The chronicler recounts that the Turks retreated after the first clash and later fled from the battle field. The Most High God preserved David, and St. Martyr George, visibly for everyone, led the army and the king. The battle is known to have lasted three hours. The Turks could not even withstand the Georgians’ very first attack. The following year, King David liberated Tbilisi from the 400-year-old Arab oppression.

On the one hand, as an outstanding political leader of a strong willpower and wisdom, with a talent of organizing military and administrative affairs, he established a powerful centralized state; and on the other hand, being a highly educated person, he held in esteem scholars and scientists. Honesty, truthfulness and fidelity were the highest values for him. His preceptor Arsen of Ikhalto, the most illustrious person among the clergy, bore all these virtues in his character. Books were the king’s inseparable friends. He maintained unceasing contacts with monks, gained a profound knowledge of theology and knew very well theological works.

David the Builder brought peace to the country, replenished and reconstructed the ruined. His age surpassed all times with peace and prosperity. He embraced a pious love of God and discerned it as the mother of wisdom. The king had a deep love for the Holy Scriptures. The Old and New Testaments were his spiritual food. Servants with mules and camels, loaded with books, attended to him always and everywhere; on dismounting from the horse, promptly they would bring them to him and the king read till the nightfall; he read even when at war, in his free time. Prayer and fasting were his way of life. Improper songs, performances, carousing, offensive language, hated by the Lord, and all kinds of misconduct were forbidden even in the army.

On Mount Sinai, where Moses and Elijah beheld God, the king built a monastery and sent an abundant offering of gold.

He would give out generously but not from the royal treasury; he helped the needy with his own property.

Monasteries and lavras were released from debts and even the elders of his kingdom were granted relief on taxes so that they could labour in the Lord without impediment.

God had endued him with a gift of perceiving every deed and word of men, whether good or evil and no one among the young or the old dared to betray or be disloyal to him. So also the hierarchs, priests, deacons, monks and nuns and every man in the land were trustworthy in their deeds. Honesty, legality, decency were primary virtues.

Once, Armenian bishops appealed to the king, asking to convoke an assembly where speakers would put forth their arguments in defense of their confessions. They also suggested that if the Armenians sustained defeat, they would accept the unity in faith and renounce their confession; but if they won, they demanded that an order, forbidding everyone to call them heretics or condemn them, be issued. King David convoked the assembly where Catholicos Ioane of Kartli, bishops, hermits of deserts, Arsen Ikaltoeli and many other scholarly people and wise men were called to.

The debate started at dawn and lasted till nine o'clock in the evening. A tedious process of arguing the point was interrupted by the king with the following words: "You, fathers, as philosophers, penetrate obscure depths and discern the imperceptible which we, unlearned people and laymen cannot comprehend. You know that I have been brought up as a military man and scholarly knowledge and science transcend my understanding. Therefore I will tell you in simple and plain words"... and the parables which concluded these words left no room for the Armenians' argumentations.

The king answered them like Basil the Great who once silenced pagans at Athens. The heretics admitted the defeat.

The chronicler describes King David as "a paragon of virtue, admired by his enemies."

David the Builder reigned 36 years. Like the biblical King David who abdicated in favor of his son Solomon, he crowned with a crown of precious stones his son Demeter, who, in every way, took after him; arraying him in purple, he girded his waist with his own sword, which had brought glory to him, and blessed him. Thus, the king gave up the earthly life to gain the Heavenly Kingdom, the abode of relief and joy, where there is no sorrow but life which cannot be overshadowed by death.

The glorious king died in the year 1125, on the 24th of January.

Demeter I, David V and Giorgi III, the three successive kings differed from each other by moral and social standards they adhered to. Neither did they share political viewpoints. Nevertheless, the structure of the relationship between the state and the Church was maintained without alteration. However, the periods of the three kings were followed by the age of Queen Tamar (1178-1213)

when all this took another shape, particularly in the early years of her reign. Here, we should mark out several major points.

Starting from the time of David the Builder, until Queen Tamar's accedence to the throne, magistrates had been appointed according to the candidates' personal virtues. Hereditary rights and class-affiliation were not taken into the consideration. Likewise, Giorgi III had chosen his loyal and deserving people from lower ranks. But now, under Queen Tamar the nobles protested their subordination to the former magistrates Khubasar and Apridon appealing to the queen with a request to confiscate their property and deprive them of their posts. Queen Tamar made concessions.

Rivalry between the people of titles for the vacant high offices started off. The queen gave prevalence to the Mkhargrdzelis. Particularly, were promoted Zacharia, Ivane, Sargis and Avag Mkhargrdzelis.

According to the chronicler, Ioane Mkhargrdzeli was put in the position of Atabagi on his request. But, later he was disloyal to the country through negligence. Nor were the other Mkhargrdzelis faithful in fulfilling their duty to the Motherland.

Many of the rights and powers, which had been held by Mtsignobartukhutsesi-Chkondideli, were shifted to the Atabagis, particularly, the power structures such as armed forces and internal forces. To follow the chronicler's words, if prior to these changes the bishop –chancellor had been called “king's father,” now the Atabags were presumed as ones.

In the period of Georgia's reunification, Chkondideli (the king's chancellor) selflessly sought to create an integral Georgian state, whereas after the institution of the post of Atabagi, the unified Georgia disintegrated. Envy and treason prevailed over the consolidation of Chkondideli's times. The four Mkhargrdzelis and their descendants failed to replace the chancellor.

Purportedly, the clergy of the Orthodox Church were discontented with the promotion of a Monophysite to the office of Commander-in-Chief at the royal court. Apparently, the Catholicos as well as the nobility of the old kingdom were aware that the high standing of Monophysites could be fraught with a political failure of the state. According to the historian N. Berdzenishvili, so it happened, and Queen Tamar's son King Lasha-Giorgi (1213-1222) tried to improve this drawback. The king adhered to centrist political tendencies. Having removed all the Mkhargrdzelis from their posts, he sought the restoration of the powerful sovereignty of the times of David the Builder and his immediate descendants.

Lasha-Giorgi wished to follow in David the Builder's footsteps. But, he was vehemently defeated by the exalted nobles Atabagi and Mkhargrdzelis who defamed him by the slander that he was a weak-willed person of low morality. Lasha-Giorgi died young and his sister Rusudan, being supported by them, succeeded him.

Here, it should be noticed that Zacharia Mkhargrdzeli was a Curt by nationality, a Monophysite by confession and a Georgian military leader and statesman.

While describing Queen Tamar's life and reign, we should mark out her achievements in the foreign policy and in the domestic affairs, also her humanity which were rooted in the spiritual heritage of King David the Builder and were cherished by the state.

David the Builder's will and his “Payers of Repentance” (“Galobani Sinanulisani”) were known to his following generations. Moreover, their fulfillment was obviously taken as the responsibility of every statesman, particularly of Queen Tamar. This will of the king was chosen as criterion by the queen's historian Basil Ezosmodzgvani when he described and appraised her life and work.

Queen Tamar released the neighbouring kingdoms from the Muslim rule but she did not join them to her realm; rather she gave them the status of dependant countries which were to pay tribute to her and had the right of maintaining the sovereignty to their royal houses. She even endowed the impoverished kings with wealth.

Prior to King David's time, the Georgian people had been the target of aggression for other nations and this had made them direct their efforts towards gaining independence and attaining reunification. However, on creating a most powerful integral state in the entire Caucasus, they refused to conquer the lands beyond their borders, revealing the deepest love, inward warmth and kindness. Such was Queen Tamar's state policy which, as we mentioned above, was rooted in David's policy of humanism.

Non-Georgian peoples responded to Tamar's policy with wondrous admiration. She was loved not only by the Georgians but by the other peoples of the Caucasus, especially by those, living in the mountains of North Caucasus.

The tithe of the state income, apportioned for the benefit of the impoverished was implicitly observed in her kingdom. It should be noted too that the tithe for the poor had been traditional in Georgia even prior to King David the Builder. But, Queen Tamar as well as King David supported the poor from their own property, from what they gained with their own handwork, also. Interestingly, she made a distinction between her private property and that of the state, whereas in feudal countries, at large, this kind of difference was never known.

As the chronicler says, she brought appeasement to the community. Punishment by lashing and by chopping of parts off the body was banned. Death penalty was abolished.

The queen's attitude to other confessions should be recognized as an outstanding exhibition of her humanism.

The country expanded and flourished, gained fame and glory but her personality never yielded to pride.

Queen Tamar's policy diverged from that of King David's but it was not unexpected since the Christian morality was its cornerstone and moreover, its theoretical source had been provided by David himself - by his deeds, by his well-known will and "Prayers of Repentance". In these works he repents that he has fallen short of following a more humane policy in his life; but Tamar succeeded.

The Georgian society accepted David the Builder's viewpoint on the political order of the state as a fundamental plan and his will. Due to this recognition, Queen Tamar, seeking to fulfill it, placed the whole state system under its accomplishment.

The Thirteenth Century

The prosperous country of Queen Tamar was conquered by the Mongols. But the incursion of Jalhal-Ad-Din Khan of Khorezm and destruction of Tbilisi preceded this conquest.

Jalhal-Ad-Din invaded Georgia in 1225 when Queen Rusudan was on the throne. She appointed the Atabagi Ivane Mkhargrdzeli as Commander-in-Chief of the army. The battle took place near the Georgian village of Garnisi (now the territory of Armenia). The Georgian army sustained a defeat which was an outcome of envy and enmity among high-rank officers.

Shalva and Ivane Akhaltsikhelis led the advanced regiments of Meskhetians in this war. Not once the Commander-in-Chief was asked to send additional forces to help resist the attack but Mkhargrdzeli did not heed their call for help. Ivane Akhaltsikheli was killed in battle, Shalva was taken captive. Jalhal-AD-Din did not kill him on his capture, welcomed him as an honourable guest and tried to coax him into renouncing his faith; but his persuasions were futile. Shalva, after having endured much suffer, accepted the death of a martyr and received the crown of a saint.

As the chronicler has, this battle was the starting point of Georgia's fall and destruction by the Khorezmians and later, by the Mongols. The total Georgian army were not present in the war of Garnisi; not numerous part of it solely found themselves abandoned by the main forces and were led by the Akhaltsikhelis to face the enemy, countless as they were.

The Commander-in-Chief Mkhargrdzeli fled to his own estate. Shanshe Mkhargrdzeli Mandaturtukhuthsesi (the provost marshal) only defended his own patrimony Anisi. Varlam Gageli, who also was Mkhargrdzeli, concluded a truce with the enemy. The rest of the regions of the land were devastated frightfully.

Jalhal-AD-Din's troops besieged Tbilisi. Queen Rusudan fled to Kutaisi leaving the commanders Botso and Bidzina with a regiment to guard the city. Then, the native Persians treacherously opened the city gates to the enemy and Tbilisi turned into an arena of the war. The merciless enemy massacred the townsfolk. Jalhal-AD-Din ordered to take the dome off the Sioni Cathedral and had an abominable throne put in its place. On his order, the holy icons of the Lord our God Jesus Christ and of the Most Holy Mother of God were taken out of Sioni Church, put at the starting edge of the bridge and Christian captives were to tread over them. Those who refused to do their will were killed. Martyred on that day were 100000 in number. But, the Lord our God protected Georgia and did not abandon His flock the Georgian people, showing His mercy on them in those hard times.

Starting from the beginning of the 13th century, the united Mongol state of Genghis Khan conquered a considerable part of Asia and Europe – North China, Central Asia, Iran, Afghanistan and other countries. The Georgian chronicler reports that the Mongols invaded the lands of the Kipchaks, Khazars, Osetians and Russia and reached as far as the dark lands. He calls "dark lands" the zone of North Pole. In the West, they came close to the centers of Europe – as far as the lands of the Bulgarians and those of the Serbs.

It is an incredulous but sheer fact that having as powerful a state as theirs, the Mongols could not subjugate the whole of Georgia or abolish the Georgian statehood; they never conquered West Georgia where, owing to these circumstances, the royal court was shifted to. In the time of the Mongol conquest Queen Rusudan was the sovereign. The scholar I. Javakhishvili describes her as an inexperienced person with no appropriate virtues to govern the country.

Could the supreme authorities of the state and the Commander-in-Chief fight the war up to the end and repel the enemy? Evidently, they could. Despite the latter's uttermost attempts to expend on the lands of West Georgia, they could never tread over its boundaries, and it is another prove of it.

As a matter of fact, the Mongols subjugated East Georgia without any obstruction. In that hard time, the Church of Georgia considered it indispensable to help to the appeasement of the nation. The Bishop of Chkhondidi determined to reunify Georgia in an integral country. Around 1242, Queen Rusudan sent Arsen Chkhondideli-Mtsignobartukhutsesi to the regions of the Volga River to hold negotiations with Bati Khan.

The talks were successfully concluded with a treaty, by virtue of which the Mongols acknowledged the supreme authority of the Georgian king (queen) over the indivisible Georgian Kingdom. East Georgia undertook certain obligations, while West Georgia, as an unconquered side, was free of any. Nonetheless, all Georgia was laid under tribute.

In the year 1259, Tbilisi was the seat of two kings, one of whom was David Narini Queen Rusudan's son. This king rose against the Mongols and subsequently fled to West Georgia. Since then, the lands of West Georgia came from under the Mongols' dominion and her rulers maintained the former Georgian state policy.

Sadly, in the Mongols' time the country had been split into three parts – East Georgia, West Georgia and South Georgia. Nonetheless, the Church continued to maintain the country as total. This precise fact inspired the Georgian people to observe Derbent and Nikopsia as the borders of their Motherland. Here, it should be noted also that the real frontier of East Georgia lay along the "White River" (or the Akhshu River) which was only in 60 or 70 kilometers from Derbent and the Caspian Sea. This river was the eastern border of the ethnic Georgian settlements not only in the Mongols' time, but it had been such in the centuries prior to it. As for instance, when in the second half of the 10th century, Kakheti and Hereti united, their lands extended up to the Akhshu River. The region was densely populated and its inhabitants were Georgians, particularly, belonging to one of the tribes Herians. Later, the Mongols expanded their pastures over the adjoining lands and this made them leave their homes; those who remained, eventually, sustained degeneration.

The border of South Georgia lay along the River Araks (Rakhs). Anisi and Dvin were considered Georgian cities yet. Tao also belonged to Georgia. The rebels of Tao were mentioned among the conspirators of Kokhtastavi.

Under Prince Beka Jakheli even the land of Chaneti, which Byzantium had returned back, was within the boundaries of Georgia. The Jakhelis, princes of Samtskhe and their families were true Christians, pious believers who respected the clergy, bishops and monks. Prince Beka Jakheli built monasteries and churches, held in esteem monks and priests. Always present at matins, Holy Liturgies and vespers, he demanded from his army to follow the same order, and God was merciful to him.

The Black Sea itself up to Nikopsia (Tuapse) was the border of West Georgia.

In the most ruthless century of the Mongol violence the Georgian people could retain the frontiers of the kingdom, statehood and sense of ethnic unity, while their neighbours lost the ethnic character under their rule. The nomads could not settle down in Georgia while the territories near her - Ran, Mugan, Shirvan and also the lands of Armenia served them for winter and summer camps. Our neighbours - the Albanians, lost their self-awareness due to the Seljuk Turks' invasions and disappeared completely under the Mongols; as for the Armenian refugees, they found shelter in Georgia and also in other countries.

It must be underscored that the Georgian people opposed the Mongol tyranny with the high order of Christian morals, the core of which was the love of the neighbour, mutual help and self-sacrifice. Many Georgians lay their lives for the faith, their friends and the homeland. Not only ordinary people defended their king and the country in this way but also kings sacrificed their lives to their people's survival.

It may be believed that the Georgians brought this sacrifice, expecting to be worthy of inheriting eternal life from Christ, and it is true of the end of the Mongol rule. However, at the initial stage, they did not persecute the Christians (they were not Muslim then). Therefore self-sacrifice for the sake of faith was the virtue indispensable for the later period. Under Kazan-Khan (1295-1304)

Islam was established as the state religion of the Mongols. Soon the word “Tatar” assumed a new meaning which broadened its sense from “Mongol” to “Muslim”, in general. Interestingly, according to the chronicler’s account, they started the persecution on the instigation from the Persians.

The devotion of King Demeter II (1270-1289) to his people is an outstanding historical fact. The king followed the Mongols’ custom and had three wives. Monk Basil condemned this conduct but he did not heed his words. And, the monk prophesied to the king that if he did not accept his warning to turn away from his sinful life, he would lose the throne and his children would be dispersed. In the hard times for his people, the love of his Motherland overpowered all the rest in the king’s heart and he sacrificed his life to the essential objective of his royal obligation – rescue of his own people. King Demeter went to the Golden Horde of his own volition and was arrested right upon his arrival. While awaiting the death sentence, he had a chance to escape. His faithful people counseled him to take good horses and flee for there was no one who would replace him in his realm, but he answered: “Heed my words, I have laid my life and my soul for my people although I know death awaits me here. Now if I flee, the people will suffer massacre and what will I gain if I obtain the world but destroy my soul.”

Arghun, who on March 12th, (26)1289 executed the king beheading him, a few years later, being weak with ill health, was strangled on the same day (March 12th) and at the same hour.

Precisely, for the virtue of devotion and mutual love the Mother of God saved the Georgian army in the battle of Alamut. It is a well-known fact that the fight for the fortress of Alamut turned out tough for the Mongols and the war lasted for seven years. The Georgian army was also involved in it. The owners of the fortress were Moulids (Assassins), infamous for their custom of killing people by stealth. When one of them murdered a Mongolian noble Chaghata, his people accused the Georgians and mounted attack on them. The Georgian noblemen, being determined to surrender for the sake of sparing the soldiers from the battle with the unequal Mongol forces, said: if we do not accept the fight, only we nobles will be executed whilst most of our people will be saved; but if we do, they will kill all of us. Each of them without exception, three times bowed the knee to the icon of the Mother of God and in supplication offered the prayer: “The doors of caring do now open unto us, O Most Blessed Theotokos, so that hoping in you we shall not fail; Through you we may be delivered from adversities, for you are the salvation of the Christian faith.” The Most Holy Mother of God had compassion for them and compelled the murderer to confess to his evil deed.

One can find in the annals of the Georgian history a great number of events when people exposed their selflessness, the most remarkable and glorious of which is the heroism of Prince Tsotne Dadiani (1246).

All this speaks about the people’s spiritual uprightness and valour through which they could rescue Georgia and throw off the Mongol yoke in a comparatively short period of time although the high authorities of the kingdom had been unable to render a solid resistance to the enemy on their entry into the country. East Georgia endured the Mongols’ presence for 100 years while the latter failed to expand their power over West Georgia. The most crucial was the fact that our people did not mingle with them and did not assimilate with the aliens, while other nations were influenced and assumed their ethnic character.

Fidelity and love are the Georgians’ inherent characteristic features. Nonetheless, neither envy nor enmity is alien to them as we have already mentioned. Outstanding personalities were particularly envied. This vice bred animosity and dissociated them from each other. The Mongols

noticed it and often said: “You Georgians do not like each other’s prowess in battles”; and the Georgians also saw this shortcoming of theirs, saying: “we aren’t obedient to each other.”

Apparently, this character turned to be one of the principal reasons of the disunited Georgian front while fighting against the enemy. The Georgian aristocracy failed to unite their troops although each of the magistrates represented a considerable force.

Apart from the internal discord, the geographical location of the land also assisted to the destruction of the country for it lay between two Mongol hordes, two mortal enemies (northern and southern). The passes in the mountains of Caucasus, Darial Gorge and partly the Caspian Gates of Derbent were under the Georgians’ control. This exposed them to the enemy raids when the two hordes would rise against each other.

In such difficult times, the Georgian clergymen, in conjunction with defending the faith within the boundaries of the land, preached the Teaching beyond its borders also. The Georgian missionaries Pimen the Simple, who originated from Gareji and Anton the son of Naokhrebeli, who came from Meskheta, preached in the North Caucasus, specifically in Dagestan.

The Fourteenth Century

Early in the 14th century, King Giorgi the Magnificent acceded to the throne. He united West, South and East Georgia as an entire land under his scepter.

The first thing which followed his enthronement was making secure the borders of Meskheta - (Samtskhe-Javakheti) which was done on the Mongols’ assent.

This act was followed by the expulsion of the Ossetians beyond the country. This people had occupied small villages and castles on this land. Presumably, by that time they were not indulged with so much support from the Mongols as they had enjoyed under the former kings. The Mongol authorities were favourably disposed to King Giorgi who took over all the passes of the Caucasus and destroyed his enemies, blocking all the ways through which the Ossetians could get into the country again, and the people had relief from them. The restriction of this people beyond the borders of Kartli was also a sign of the end to the Mongol yoke. Shortly afterwards, internal rivalry and hostilities broke out in the Mongol Kingdom, incurring the collapse of their unity, and this state almost fell. King Giorgi took advantage of these circumstances and gained independence from them. This of course speaks about Georgia’s authority in that age for the Mongols, notwithstanding their fall, continued to dominate other countries later on.

The King’s will was to restore Georgia in her ancient boundaries – from Nikopsia to Derbent. Initially, he strengthened the frontiers of Ran in the Derbent region; later, he determined to restore the Western borders.

Following King David the Builder’s path, King Giorgi the Magnificent reunified Georgia, replenished the country and rebuilt desecrated churches. The lands of Ran, Movakhan and Shirvan were laid under tribute to him. He subdued and appeased all his enemies, using force and power where necessary, or wisdom and good reason.

King Giorgi the Magnificent did not look over the circumstances in the Church either. He convoked an assembly of clergymen where the Catholicoses of Kartli and Abkhazia and bishops of all Georgia were present. On his demand, the convocation adopted a special provision according to which the participant clergymen “renewed the order ... and excommunicated the disorderly.” By

the king's efforts, the rights of the Church of Georgia were also strengthened beyond the borders of the country, particularly in Jerusalem.

At that time, the holy places of Jerusalem and Near East were under the Egyptian sultans' control. Nonetheless, starting from the 12th century, the Georgians had taken possession of the foremost sacred places of prayer. David the builder had even gained possession of the summit of Mount Sinai where, according to the Old Testament, God appeared to Moses.

With the decrease of Georgia's political strength, the Georgians' standing was also shaken in Palestine. In the 60s and 70s of the 13th century the Muslims compelled the Georgian monks, living in the Monastery of the Holy Cross, to leave the place where they arranged a mosque. This monastery had been constructed by Prochorus. Scholars presume that although by the year 1350 the Georgians had recovered the monastery, there was much left for concern; as for instance, the Church of the Resurrection of Christ, the Golgotha and Christ's Tomb which were the constituents of one whole monastic complex, were still in the Egyptians' hands.

Twice, in 1316 and in 1320, King Giorgi sent ambassadors to the sultan of Egypt. Pippa, the king's representative presented solid gifts to the sultan who, receiving them with gladness, handed over to him the keys of Jerusalem.

A foreign traveler, who visited Jerusalem, writes: "Christ's Tomb is in the Georgians' possession and no one is allowed to even remove a little stone from it". This chronicle belongs to the years 1331-1341.

The Georgians held the keys to Christ's Tomb until the mid-15th century when the Franciscans' Order took them over.

In the 14th century, creative work revived in the monasteries. To this period belong the original Georgian works – "The Martyrdom of Luke of Jerusalem" and "The Martyrdom of Nicholas Dvali;" selections of theological works were also compiled and manuscripts were collected.

Petritsoni Monastery was firmly held by the Georgians in the 14th century and within its walls a Georgian seminary still functioned.

King Giorgi the Magnificent sought to restore Georgia's political influence in Caesarea of Trabzon and attained it successfully.

The king "reigned a good reign" of 28 years and died in Tbilisi in 1346.

Georgia, as an integral and independent country, led a peaceful life until Tamerlane's incursion. In fact, under King Giorgi the Magnificent and his sons David IX (1346-1360) and Bagrat V, this kingdom invariably extended over the entire Transcaucasia. The latter was the king who had to face the invasion.

Tamerlane established a kingdom of vast territory which in the east reached as far as the Chinese wall, in the north - as far as Central Russia, and in the west it bordered with Egypt and the Mediterranean.

Although Georgia held the whole Caucasus under her control, she was very small in comparison with Tamerlane's realm. Nevertheless, the conqueror found it tough to fight her; as a matter of fact, he could never subject the land though ravaged it cruelly. In the end, the long-term war between the two countries ended with a truce.

During the period from 1386 to 1403, Tamerlane invaded Georgia eight times. The Georgians not only carried on defensive wars but also, in order to help his enemies, at times invaded the lands, occupied by him (such were the capture of the Alanji Fortress, the ravage of the outskirts of Nakhchiven, granting refuge to his mortal enemy Prince Taher who had to flee from Nakhchiven).

They would also make a free passage in the mountains of Caucasus for Tamerlane's another enemy the Golden Horde.

After his period, Georgia could maintain integral statehood, Christianity and national culture but the North Caucasian tribes were not only isolated from her already, but moreover, had animosity towards her and it played a significant role in the decline of Georgia as of a powerful state. Even prior to Tamerlane, the Persian Kingdom of the Ilkhanate Mongols had permanently tried to take under their control the passes in the mountains of Caucasus and thereby prevent their mortal enemy the Golden Horde from incursions into Transcaucasia and Persia. On the other hand, there were Georgian kings who, being in alliance with the Horde, hoped to get support in their struggle to repel the Ilkhans. So also in Tamerlane's time, Georgia never altered her policy with regard to this kingdom. Therefore he applied the ancient Iranian politicians' way of pressure and tried to bring under his control the Northern tribes by means of converting them to Islam. Consequently, early in the 15th century Georgia was almost surrounded by Muslim countries and the encircling was completed after the Ottoman's conquest of Constantinople in the year 1453.

Tamerlane was well aware that the force which united, preserved and strengthened Georgia was Christianity and did his utmost to wipe it out by promulgating Islam, but futile were his efforts.

The conqueror took over and sent beyond the country the countless treasuries of churches, most valuable of which were books. He destroyed every church and monastery within his reach, not sparing the Christian people. Nonetheless, the Georgian Christians strongly withstood his ruthlessness. It was a tough campaign to conquer Georgia; even his biographer said, boasting – "It was not easy to war in Georgia, even Alexander the Great failed to, but Tamerlane has gained victory".

In the Monastery of Kvatakhevi, his soldiers burnt Georgian Christians, clergymen, monks. Before the martyrdom, they were suggested that they should renounce their faith, but on rejecting the proposal, they were severely tortured and then, bound hand and foot, the great holy martyrs were burnt; they accepted death, singing a hymn. For a very long time the walls of the Kvatakhevi Monastery of the Mother of God bore the traces of their burnt sacred bodies.

The Fifteenth Century

In 1403 Tamerlane concluded a truce with the king of Georgia. The enemy had to acknowledge the existence of the Georgian Christian state. In 1405 Tamerlane died. On his hordes' withdrawal, King Giorgi VII not only cleared the land from the remains of his detachments but also shifted the warfare beyond its boundaries. He invaded Ganja, Anis and Arzrum. In 1407 King Giorgi fell in battle and his brother Constantine succeeded him but he also died in the battle in Shirvan. After him his son Alexander, later called "Great", was enthroned.

King Alexander's sovereignty (1412-1444) extended over all Georgia but her lands had been reduced after Tamerlane and the ethnic environment had changed. In the adjoining lands Turks and people, assimilated with them, had settled. This assimilation was a concomitant process to that of the Mongols' for they were the dominant people in the region. This was the reason of the restriction in the eastern lands of the country. The circumstances were the same in the lands of South-East Georgia. In particular, not only Anisi had been lost, but even Lore had been taken over by the Muslims.

Unquestionably, the Georgian state and Church would not tolerate the peoples' Islamisation especially of those living in Lore (Tashiri) - the town in a short distance from the capital of Georgia Tbilisi. The Catholicos-Patriarch of the Georgian Church Theodore played a significant role in the battle for the Fortress of Tashiri. Before the advance of the troops, he encouraged and inspired the soldiers. I. Javakhishvili gives the following appraisal to his personality: "The preaching of Catholicos Theodore, his exhortations and encouragement inspired the Georgian army to retrieve Lore and occupy it". This event took place in 1431.

In a year, from 1434 to 1435 King Alexander joined to his kingdom even the lands of Sivnieti with the population of 60000.

The main impediment in attaining the foremost objective which was the restoration of her old glory was population decline in the entire country and especially in the east. The king moved part of the inhabitants of West Georgia to the sparsely populated areas of East Georgia. It was King Alexander's primary concern to reconstruct Georgia's ruined churches and monasteries. On his enthronement, he started to carry on to completion his blessed grandmother Rusa's work at the reconstruction of the magnificent Cathedral of Svetitskhoveli. The work was accomplished around the year 1413.

The king also supported the Georgian churches and monasteries in Greece and Palestine.

In the world of that age Georgia was looked upon as a distinguished Christian kingdom. The convention of the so called Ferrara-Florence Church Council was a well-known fact which took place in that precise century. The assembly seemed to be targeted at the unification of Churches. The diptych was observed and the representatives of the Churches had their seats in accordance with it, that is to say, on one side of the assembly hall the clergymen of the Patriarchal Churches of Constantinople, Antioch and Jerusalem were seated. The Patriarchal Church of Georgia was represented by Metropolitan Sophron (in the historical documents he is referred to as "the representative of the King of Georgia".) Metropolitan Sophron strongly vindicated Orthodoxy at the assembly. This fact indicates that the sense of dignity of the Church was as lofty as it had been in the 11th and the 12th centuries.

Peace and unity reigned in the country in King Alexander's time and beyond her boundaries her dominion was restored over the neighboring lands. The king also displayed his love for Christ by abdicating the throne in the last years of his life as he took the vows and was tonsured.

His son Vakhtang III ascended the throne in his father's life-time. He reigned from 1442 to 1446. His brother Giorgi succeeded him to the throne in 1446. This king reigned till 1466. It was the time of continuous internecine feuds which led the country towards its political collapse. In 1451, Prince Khvarkhare gained the office of Atabagi in Meskheti and commenced to seek the secession of the region from the state, inducing the local clergy to support his strife. As a matter of fact, by that time neither the princes of Samegrelo, Abkhazia, Guria or Meskheti acknowledged the sovereignty of Giorgi VIII.

In the year 1453 the Ottoman Turks conquered Constantinople. In 1461 they occupied Caesarea in Trabzon. Georgia was isolated from Europe by a Muslim -Turkish circle. In 1459 an unmerciful civil war broke out. Prince Khvarkhare even applied for help to the Muslims (the king of Iran) and with the latter's hands gained victory over King Giorgi who was defeated in the battle of 1462. Shortly afterwards, the Prince of Imereti Bagrat also rose against the king and defeated him. King Alexander's grandson Constantine II acceded to the throne in 1478. He neither approved of nor considered legal the emergence of separate kingdoms of Kakheti and Imereti, the principality of Meskheti and others on his territory but their existence was de facto.

When reflecting upon the Georgian history, it would be wrong to take it isolated from the history of the Church of Georgia and conversely, the history of the Church of Georgia is intertwined with that of the country; even in a deeper perspective, the history of the Georgian Church is the history of the Christian Georgian nation.

It is a true fact that the Georgian people had possessed the sense of unity long before they were converted to Christianity; but, because every Georgian received this faith with a deep love, the nation's history cannot be seen as detached from that of the Church.

Therefore the division in the Church of Georgia not only drew the decrease of the faith but also caused the degeneration of culture.

Late in the 15th century, a war was unleashed among the kings and princes. The Prince of Meskheta acted with utmost vehemence to separate his lands from the kingdom. I. Javakhishvili has the following in his accounts: "Khvarkhvare Atabagi was so blinded with that enmity and struggle for separatism that even shifted the discord into Church ... seeking the fall of Meskheta off the Patriarchal throne and a complete independence thereby ..."

Surprisingly, the Patriarchates of Antioch and Jerusalem did not support the Church of Georgia; moreover, they did all in their power to help disintegrate her gaining profit out of it. Infringing every canon of the Church, neglecting the provisions, adopted by the Church Councils, they intervened in the affairs of the Georgian dioceses and helped destroy the Apostolic Church of St. Andrew, founded on the Lord's Robe by St. Nino's labour. All this resulted in the decline of Christianity in the region Meskheta which was followed by the weakening of resistance to Islamisation.

Let us recall the history of the Atskhuri wonderworking icon as a testimony of a strong coherence between the spiritual life and the physical existence of the nation or any of its parts.

It is a well-known fact that St. Andrew the First-called brought an icon of the Mother of God on his first entry into Georgia. It was laid at Atskhuri and remained there till the 15th century.

While in Byzantium the heresy of iconoclasm infuriated, the veneration of icons not only was maintained but enhanced in Georgia.

The wonderworking icon of Atskhuri, the greatest of sanctity was richly embellished with precious stones and pearls. The kings of Georgia brought opulent offerings to her.

In 1477, the shah of Iran waged war on Georgia. He invaded Samtskhe; of course, he took over the icon of Atskhuri and also robbed it. But the Lord's wrath came upon the area where the icon was kept and it was returned back to its home.

In 1486, Jacob Khan invaded Georgia. The icon was taken from its church and was hidden in the treasury of the castle by the Bishop of Matskhveri and the garrison of the castle. The enemy promised they would spare the walls of the castle from destruction if the garrison handed it over to them without resistance. The Georgians accepted their word. But, the enemy did not keep it; moreover, they captured the icon of the All Holy Mother of God and after having robbed it, presented it to their lawless prince. The latter threw the icon into the fire but the fire did not catch it; it got quenched and the icon survived. Having witnessed this miracle, one non-Orthodox Christian took the icon to his country. But, the All Holy Mother of God appeared to him and told, saying: "If you do not return me to my land, I shall send great tribulations upon you".

The icon was brought back to Atskhuri. The chronicler reports in his accounts that Jacob Khan, who pierced it with his sword, incurred horrible wrath on himself – later, he lost all his family and relatives.

In 1546 King Bagrat II of Imereti took the icon to Tsikhisjvari, and in 1553 it was taken to Imereti as a present to King Giorgi II of Imereti the son of Bagrat III. The king had the icon embellished anew for it had been robbed many a time by lawless hands.

After the Atskhuri icon of the Mother of God had left the region, the inhabitants of Samtskhe-Saatabago received Islam and drifted away from the Georgian people. The holy icon had been protecting Christianity and national identity in this area. At present, the icon is preserved in the Art Gallery of Georgia.

Although the Atabagis of Meskheta aspired to achieve their main goal, they failed to split Meskheta away from the Mother Church of Georgia. She was victorious in that fierce battle. Nonetheless, Christianity decreased in the end, and now remain the ruins of the once outstanding cathedral of Atskhuri, as the evidence of that deterioration. As for her parish, they assimilated with the Turkish-Tatar masses of population and are now dispersed.

In the 70s of the 15th century the Patriarch of Antioch and Jerusalem Michael visited Georgia and wrote “the Commandment of the Law” in which he stipulated that in former times the Catholicoses of Kartli and Abkhazeti had been enthroned by the Patriarch of Antioch. This, definitely, was untrue.

He pursued his aim to gain authority on the enthronement of the foremost hierarch in West Georgia and in this way assist to its falling away from the Mother Church. Along with him, King Bagrat of Imereti sought the independence of the Church in the west.

Late in the 15th and early in the 16th century, an outrageous event took place in the bosom of the Church. It was an origination of separatism. Happily, it was not grounded on any divergences in the confession since heresy and sectarian divisions were alien to the Georgian Christians. Rather, it was a fierce determination of the Church of Meskheta to gain an administrative independence from the Apostolic Throne. The hierarchs of West Georgia also willed to shift the Apostolic Leadership from Mtskheta to their dioceses.

After the separation, the Holy Services in those eparchies were celebrated in the Georgian language, traditions and customs were maintained in the same vein but no mention was made for the King or the Catholicos-Patriarch of All Georgia during the Service. The major role in this sinful act was of the Atabagis of Meskheta who led an unreasonable religious and national policy.

Separatism did not emerge within the bosom of the Church; rather it was the result of a rude influence and intervention of lay authorities. Neither was good fruit brought forth by this disobedience. In the end, the entire nation suffered for most of the Meskhs were fallen away because other religions and Churches found passage into Meskheta and eventually, people received Islam, Catholicism, Monophysitism. The rest of the Orthodox people in the area found themselves under the supervision of the Greek Patriarchate of Constantinople; this process inculcated in them Greek self-awareness and brought about their assimilation. Nor did the Church of West Georgia succeed in maintaining the parish as it was relevant – part of the Orthodox people received Islam (Lower Guria, Batumi, Kobuleti, the region of Ajara), others (Abkhazia) mingled with pagans from the mountainous areas (the Cherkis, Apsua, Adigei) who were taking refuge in this part of the land.

However, it should be noticed, that before the abolition of statehood by Russia (1801-1810), most of the assimilated Georgians – the so called “Armenians”, “French” and “Greeks” had maintained the Georgian language as their mother tongue; but, Russian authorities did not recognize their origin and by doing so rooted out all that remained from it in these people.

Thus, every Georgian who departed from the Mother Church also abandoned their people and, having degenerated, assimilated with the other nations.

The Sixteenth Century

By the end of the 16th century, an integral kingdom of Georgia split in three parts. One of the three kings, Alexander the son of Bagrat reigned in Imereti, the second was Alexander the son of Giorgi VIII, who ruled Kakheti; Kartli was the realm of Constantine II the grandson of Alexander I.

It was a time of permanent unrest for each of these kings fought the other two, seeking the unification of the country and considering it their own realm. After Tamerlane's incursions, external enemies reduced their campaigns against this country and the people had a period of relief and peace which the magistrates and high-rank officials could not find permanently leading wars against each other.

The sword, plough and faith were the driving force in the life of a Georgian man but lofty ideas had gone, spirituality had faded.

Georgia was disintegrated into the kingdoms of Kakheti, Kartli, Imereti, the principalities of Dadiani, Gurlieli, Atabagi and had tendencies of further disintegration. These lands, being rivals, ravaged each other; but Georgia, as a whole land, expanded on a vast territory with the eastern border as close as 200 km from the Caspian Sea passing along Shak; the southern frontier extended up to the lake of Sevan, the Atabagis' appanage bordered with Valashcert and Arzrum. Guria included Chaneti; in the westernmost parts, Imereti and the Dadianis' domain were washed by the Black Sea and were bordered by the region of Jikheti.

In the 15th-16th century Georgia, particularly, Kakheti was an opulent country.

It was not very easy to fight the Georgians and moreover, to prevail over them. Neither Turkey nor Persia would ever have been able to defeat them if the latter had had a unified state and if they had been a people of one mind. Nonetheless, they found it tough to fight the disintegrated Georgia.

One letter of King Simeon's exhibits their valour and spirit of self-sacrifice: "I suppose, you have also learnt what suffer and tribulation we had to endure, nevertheless, we did not fall in despair. I will rather sacrifice my life and even my young child, I will spill my own blood to the last drop for the love of the Crucified Jesus Christ and the love of God as long as I live; I will not give up my struggle against the Turks, I will not make the priceless Blood, spilt by Jesus Christ for my sake futile ...". This extract explains why Turkey, the country of a strong standing in Europe, could not abolish the statehood of All Georgia, not even West Georgia, although the Turks succeeded in splitting off the third of her territory – the appanage of the Atabagi, turning it into the land of the Tatars. Due to the rivalry among the principalities, the Kingdom of Georgia suffered much loss and weakened. Nevertheless, when united in battles, the all Georgian forces were an impressive sight. The sultan of Turkey put to use this feature of the people and, according to the annals, persuaded the Georgian kings to take Jerusalem. The chronicles have accounts on the Georgians' steadfast presence in Jerusalem in the 16th century.

In conclusion, it can be ascertained that the Georgians were courageous warriors and could wield the sword well. Nonetheless, they were too emotional to follow reason and could not give up their selfish ambition even when it was harmful for the common cause. Although the country

disintegrated into independent units as the kingdoms of Kartli, Kakheti, Imereti, the principalities of Guria, Samegrelo, Samthkhe, Svaneti, their population had maintained the sense of responsibility for ethnic unity; but the revival of the tribal system of life was concomitant with the process.

The Church alone remained loyal to the all-Georgian idea for she still encountered the country as a whole body. By that time, two centers –of Mtskheta and of Bichvinta existed in the Church. East Georgia was under the oversight of the Catholicosate of Kartli; West Georgia was the place of the ministry for the Catholicosate of Abkhazia. The kingdoms of Kartli and Kakheti often united. So did the principalities in West Georgia. Probably, it was conditioned by the existence of the two unified Catholicosates of Kartli and of Abkhazia.

Being a force which helped the people to consolidate, the Church did not approve of the tribal separation of the nation.

The Seventeenth Century

The 17th century can be described as the most difficult in the history of the Georgian people. If in former times enemies would only conquer and lay under tribute this country and were content with it, now Persia and Turkey did their utmost to destroy the nation. Hundreds of thousands of Georgians were annihilated; many more were forcibly driven to Persia. Kakheti was depopulated and Turkish nomads settled on their lands. The indigenous population of Meskheta was compelled to renounce Christianity and receive Islam; those who opposed them, were massacred or induced to leave the country. Surprisingly, West Georgia was involved in anarchy: trading in captives started. Both Georgians and non-Georgians took in captive many Georgians and sold them at the Turkish market like it was done with Africans. However, here we should remark that the Turkish-Persian social order compelled not only the Georgians but other conquered European peoples (the Bosnian Serbs, the Albanians, etc) to share the same fate.

Concomitant to these conditions was the immigration of the North Caucasian tribes into the weakened and depopulated Georgia.

On settling down in East Georgia, the Lezgines started to take in captive people and made them do slave labour; they ravaged and robbed local residents. The Osetians settled in the mountains of Shida Kartli (Inland Kartli).The Adigeyans, Apsua, Abazi, Cherkezes, and Apsars settled Egris-Abkhazia.

The Georgians were intentionally harassed in the conquered lands. This, obviously, evoked the instinct of survival and, consequently, part of the Georgians renounced their origin; some of them received Islam, others would become members of the Gregorian Church (Armenian), not persecuted by Persia and Turkey, or would join the less persecuted Catholic Church.

Among them there were also some who changed their national belonging and assumed the Lezgin, Osetian or Abkhazian origin.

Happily, the major part of the Georgians took a steadfast stand against the danger of denationalization and degeneration. The contribution of the Apostolic Church of Georgia was immense in the cause of the nation's survival. The crux of the matter was the fact that by only remaining Christians the people could not maintain their nationality.

As an instance, the Gregorian Georgians were still Christians but lost their national image with time; the same can be said of the Catholic Georgians. Genuine Georgians were only the parish within the Apostolic Church of Georgia. In that most difficult time of ordeal the power of personal

example was tremendous. The representatives of aristocracy - kings, queens, princes and gentry, their family members set examples to the multitudes of a lower social layer.

But, when in Meskheta the nobility received Islam, the total population followed them and soon the community, who had departed from the faith, also lost their nationality.

Under these circumstances, particularly remarkable is the self-sacrifice of the Queen of Kakheti Ketevan. The martyrdom of St. Ketevan, King Luarsab, other noblemen, clergymen and lay people can be recognized as an act, committed with the purpose of saving the Motherland and nation from the fall and from the assimilation with the other peoples.

The 17th century is remarkable for a multitude of martyrs for Christ's sake. So far, the Church of Georgia has only been able to canonize some of them since great is their number. Canonized are: 6000 holy martyrs of Gareji desert who accepted martyrdom in the year 1616, the Great Martyr King Luarsab, martyred in 1622, the Great Martyr Ketevan Queen of Kakheti, who accepted martyrdom in 1624, the nine brothers Kherkheulidzes, their mother and sister and 9000 Georgians together with them, killed in the battle at Marabda in 1625. St. Father Evdemos, Catholicos of the Church of Georgia, martyred in 1642; St. Bidzina Cholokashvili, St. Princes of Ksani Elizbar and Shalva; they were martyred in 1661; The reverend fathers of the Garedji Monastery, massacred by the Lezgins in the years 1696-1700, Shio the New, David and Gabriel and many more laid their lives for the sake of Jesus Christ and the Motherland.

Among them was also our St. Father Theodore, martyred in the year 1669, the priest attendant to Queen Ketevan and a great many others who glorified the Church of Georgia. Thus, in the time of tribulation, the Georgian people and the Church exposed a steadfast faith. In the 17th century, Persia gained strength under Shah Abbas. The shah was extremely perturbed about the political relationships of Kakheti with Russia and Turkey.

On September 15th, 1615 Kakhetians rose in revolt against him. As it was the feast day of "Alaverdoba", they started the action after the Holy Liturgy. Not long before, King Teimuraz had left Imereti to join them and take the leadership in his hand, the regiments from the region of Shirvani following them. King Teimuraz was Commander-in-Chief of the Georgian army in the decisive battle at Tsitsamuri where in a few hours they annihilated the enemy.

The shah invaded Georgia again but on his withdrawal, the people rose again. Although the shah could suppress the revolt, the Georgians did not give way to dismay answering his cruelty with another surprise. The fourth invasion took place in 1617.

King Teimuraz did not lose heart, but did his utmost to withstand them in a long-term war with the support from the Turkish army; however, the Turks were not successful in this action and King Teimuraz sought to get help from Russia. Shah Abbas, enraged by the ties with Russia and Turkey, avenged on the king by castrating his two sons, Levan and Alexander; leaving the eldest mentally ill, this grave act turned out lethal for the youngest.

Iv. Javakhishvili affirms that the Russian governing authorities sent clergymen instead of troops and canon guns to Georgia. They contemptuously neglected attendance in the Church and, being accustomed to heresy in their Motherland, were doubtful about the Georgian Church Service.

In 1624 St. Ketevan mother of King Teimuraz accepted martyrdom at the hand of Shah Abbas. She was severely tortured and killed. Queen Ketevan was canonized a saint by the Church of Georgia. Her personal example saved all Georgia from Islamisation and assimilation with the Tatars.

Shah Abbas's successive plan was to depopulate Kartli and drive the people away to Persia. Further, he was determined to settle his people Persians on these lands. To achieve this goal, he sent

Giorgi Saakadze with countless troops to Georgia. By order of the shah, Commander Saakadze was to demolish Kartli and Kakheti. But on learning about the shah's secret plan to have him assassinated after the fulfillment of his command, the commander determined to raise the people in rebellion against the Persians. This purpose involved the necessity of an alliance with Prince Zurab Eristavi. The battle of the year 1625 ended with the Georgians' victory and was one of the greatest in the history of the nation.

These circumstances urged the "invincible" shah to reconcile with King Teimuraz and in 1631 he recognized his sovereignty over the unified Kingdom of Kartli and Kakheti.

Later on, however, since King Teimuraz struck terror among the Muslim rulers, the shah would not admit his prolonged reign and sent large troops with Rostom Khan, the king designate of "Gurjistan" after Teimuraz's banish from the country.

The 67-year-old Rostom usurped the throne in the year 1632. King Teimuraz conducted not one revolt and vehemently fought against the enemy. Nevertheless, as Rostom-Khan had support from Persia, he failed to continue on the throne and had to flee to Kakheti.

In 1642 a plot was organized against the usurper. Catholicos Evdemon (Diasamidze) was among the involved. But, the king suppressed the rebels, arrested the Catholicos and, shortly after the arrest, had him murdered and thrown from the prison tower. Fighting against the spirit, reason and idea of the Georgian Church, Rostom-Khan sent troops to Kakheti and, having defeated King Teimuraz who fled to Imereti, declared himself the King of Kartli and Kakheti. Thereafter, King Teimuraz took the vows and was tonsured. He died at 74.

But, he survived Rostom-Khan whose successor was Vakhtang (Shahnavaz). This king was a descendant of the house of Bagrationi of Mukhrani. He was a Muslim.

Thus the devotion of King Teimuraz and of other faithful sons of Georgia to the confession of Jesus Christ saved the country from a total degeneration; the faith and the Motherland were the key-stone of the Georgians' life.

Although, in those times the Persians and the Turks did not fight against Christianity as against a religion in general, they vigorously fought against the Apostolic Church of Georgia. However, they did not encumber the Gregorian or the Catholic confessions, giving priority to the Christian Armenians and their centers. The persecuted members of the Church of Georgia were restricted in the practice of their faith and were induced to receive Islam; if anyone refused to accept the demand, the alternatives, imposed on them, were the Gregorian faith or Catholicism.

The Eighteenth Century

Early in the 18th century, Georgia was politically disintegrated to which internal clashes were concomitant. The king's authority weakened and the principalities were ruled by princes, claiming absolute sovereignty in their domains. Outstanding statesmen did not cease their striving for the restoration of the unified Georgia. But, almost every year Persia and Turkey renewed the 1555 truce by force of which East Georgia was considered a vassal of Iran while West Georgia was that of Turkey.

The collapse of the country involved the revival of tribal systems. Separate groups of Kartlians, Kakhetians, Imerentians were gradually formed. The principalities of Odishi, Guria, Abkhazeti and

Svaneti seceded from the Kingdom of Imereti. Although politically disunited, the people revealed a strong national self-awareness, encouraged and strengthened by the Church of Georgia.

The Catholicosate of Abkhazia, which in the 16th century shepherded the population on vast territories, lost many lands in the north and in the south due to the Islamisation of their inhabitants.

As it was mentioned above, the peoples of Adygea and Cherkesia immigrated from the north and settled down on these lands. In ancient Georgia these peoples were called Apsars. The Apsars were successful in the assimilation of the lower social layers of Abkhazians while the aristocracy maintained their ethnic self-awareness never repudiating their belonging to Georgian culture.

The Lezgins expended in Kakheti, the Osetians in Kartli, so the Georgians were assimilated in these lands as well. Muslims and pagans prevailed among the newcomers and subsequently, it brought about the robbery of churches, monasteries, dioceses and even of patriarchal cathedrals. Many eparchies were abolished. The native population – the parish of the Church were destroyed. Often, they were kidnapped and sold as slaves or put as serfs and servants in their homes. These circumstances brought about the conversion to paganism of these people involving their deprivation of national self-awareness.

All this was the battle-field of the Church of Georgia whose foremost goal was to release the people from the bondage and return them to her lands, give aid to the impoverished, orphans and hopeless, fulfill good deeds and show kindness to the poor. She also supervised the provision and accommodation of craftsmen, scribes and artists.

Part of the Church possessions was spent on the reconstruction of churches and monasteries. It is noteworthy, that Church Fathers and hierarchs made donations to her from their private property.

The Holy Service in the churches of the two Catholicosates was conducted solely in the Georgian language. From St. Nino's age, no other than this was used in the Church and it continued in that vein till the 19th century.

King Vakhtang VI convened a Church Council at which Catholicos Domenti was enthroned. He was the king's brother who had returned from Russia not long before. The King himself had then newly ascended the throne. The event took place in 1705. At the initial stage of his office, the Catholicos substantially assisted his brother in improving matters in the kingdom.

King Vakhtang belonged to the junior branch of the house of Bagrationi which was the dynasty of the Prince of Mukhrani (the Mukhranbatonis). His plan, targeted at the "release and resurrection" of Georgia, was the common cause of the Georgian statesmen, devoted to the king. Under the "release" independence from the Muslim countries was meant, under the "resurrection" – the reunion of Georgia.

The "release and resurrection" was only attainable by support from Christian countries and it was envisaged in the foreign policy of the king and his statesmen.

Here, it should be noticed that when both European and Russian orientations sustained failure, among the Georgians was found the force which would uphold the strife for the "release and resurrection".

In the 18th century, Iran's power and might decreased and also weakened the Empire of the Ottoman Turks. It so happened, that the Georgian noblemen from the vassal kingdoms of Kartli and Kakheti, living and working in Iran, were involved in the social life of the country and to some extent even conducted it. Georgian troops were also the strongest in Persia. These circumstances were a favorable backdrop for the Georgians to unite and no one would have been able to withstand them.

But, the unification was unattainable.

The Georgians' Orthodox faith was assumed by the Persians and the Turks a political orientation, directed against them. Moreover, when the Orthodox Russian Empire drew as close as the mountain chain of Caucasus, and the kings of Kartli and Kakheti, out of the common faith, promised them to make a corridor through the mountains southwards for them, this assumption took shape of a profound belief.

As it has been mentioned, in the Caucasus no other confession was as persecuted by the Muslims as Orthodoxy; they put pressure on the Orthodox Georgians and demanded that they should renounce the faith and receive Islam, Catholicism or Monophysitism. This led people to denationalization.

In 1713 a delegation of ambassadors and prominent statesmen, among who was monk Sul Khan-Saba Orbeliani, visited Europe seeking support in the work at the following issues:

1. Iran was to recognize the existence of the Kingdom of Kartli; the return of King Vakhtang VI was indispensable.
2. Unification of Georgia.
3. Cease of the North Caucasian tribes' raids.
4. Cease of the Georgians' denationalization.

But, in 1715 Sul Khan-Saba returned empty-handed and this meant the failure of the king's orientation on Europe.

By that time, Persia had weakened to such extent that the Afghans brought down the Persian royal dynasty and the country was in a deep crisis. All these circumstances prepared reasonable grounds for the Georgian statesmen to propose alliance with Russia.

In 1722 King Vakhtang VI declared his resolve on making the alliance. This fact annoyed the Muslim countries and the North Caucasian tribes. Russia had particular interests in the economy of Persia. Peter the Great sought to bring the trade of this country under the control of Russian merchantry. He sent his ambassador to Vakhtang VI on the matter. However, the royal court counseled the king to consider his suggestions with caution. The alliance with Russia aggravated Europe and all Near East who were overconcerned about the whole issue. In Constantinople, the question of taking intensive actions against the hostilities of Peter I and Vakhtang VI was laid down.

Iran, Turkey and Dagestan made preparations for Kartli's severe punishment. In 1724 Peter I signed a truce with Persia. It was an unexpected step which opened Georgia for the enemies' raids. Vakhtang VI had to flee to Russia.

Not long after, Russia's negligence towards Georgia was revealed to everyone and King Vakhtang's policy ended with a failure.

Things in the Church of Georgia were also blighted by the enemy's incursions. Many of the eparchies and dioceses were abolished; Church lands and serfs were taken over by lay feudal families. Nevertheless, the Church of Georgia could maintain the spiritual backbone which later, in 1744-1745 was laid as the foundation for the revival of the Georgian Christian statehood.

In 1744 a long awaited dream of the Georgian people came true – a Christian king ascended the royal throne. It was the lot of Prince Teimuras from the royal house of the Bagrationis of Kakheti, King Teimuraz II.

There was no end to the people's joy. The Catholicos-Patriarch Anton carefully prepared the most ancient Georgian Church rite of the royal enthronement and special arrangements were made for the celebration. People decorated streets, squares and markets and went out with torches to meet

their king, queen and princes. Church chants filled the streets. The Chrismation of the king filled them with boundless happiness.

The restoration of the sovereignty to the Georgian Kingdom was the starting point of the idea of “release” on which was grounded and embodied the idea of “resurrection”. The issue also embraced the regain of the lost Georgian lands.

In 1758 Kings Solomon I, Erekle II and Teimuraz signed an agreement on friendship and cooperation. A special Church Council was convened in 1759 at which the captive trade was banned; the throne of Kutaisi was restored and the Church was released from taxes.

In the 70s of the 18th century, West Georgia gained independence too. King Solomon I of Imereti drove the Turkish garrisons beyond his land.

The Church of Georgia in The Third Period

(The 19th - 20th cc.).

Two most critical periods of the 2000-year-old history of the Apostolic Church of Georgia are to be attributed to the 19th- 20th centuries. They were the abolition of its autocephaly by the Russian royal court and its restoration, gained by the striving of the Georgian nation and clergy. Plethora of publications speaks about the deplorable circumstances in which the Church of Georgia had to continue life in the 19th century. After the Apostles had established her and had preached to the people, Christianity became the Georgians’ national religion and remained as such throughout centuries.

Starting from the year 1811, this Church, the stronghold of Christianity for the entire Caucasus, was transformed into an additional part of the Russian bureaucracy. Before Russia’s presence in Georgia, the Church had been an owner of immense property. She had been an economically independent institution by which she was profoundly different from the Russian Church. The latter had been modified into part of the state by Russian political authorities and since 1722 had been ruled by an attorney-general who was head of the Synod. He was a lay statesman and a wide scope

of rights was vested in his hands. Peter the Great had abolished the Patriarchal guidance of the Church and had initiated her subordination to lay authorities; the process was accomplished by Queen Katherine II. Under these circumstances Russia would not admit the economical independence of the Georgian Church or her solid influence on the lay authorities. This purpose directed her to the reorganization of the Church of Georgia.

On March 3rd, 1810 Catholicos Anton II was almost induced to leave Georgia and depart to Russia. On July 30th, 1811 a dicastery was formed; the Church of Georgia was deprived of her autocephaly. Varlam Eristavi was appointed head of the dicastery and the title of “exarch” was conferred on him. Most difficult times started in the life of Georgia as the Russian authorities commenced on restricting eparchies. It was not a newly begun business and was aimed at dismissing those personalities from around the Cathedral who were unacceptable for the Russian authorities.

On August 30th, 1815 the dicastery was transformed into the “department of Synod of Georgia-Imereti” to which the Russian government subordinated the churches of Guria and Samegrelo also.

Varlam Eristavi was called to Russia in 1817. In the same year, Archbishop Theophilactos Rusanov from Ryazan was appointed exarch and was sent to Georgia. Since then the Church was only ruled by Russian bishops. In 1819 Theophilactos united the bishoprics of Imereti by means of restricting them in number. Guria and Samegrelo were allowed to have one diocese each. Out of twelve eparchies, only three were maintained in West Georgia. Along with it, the exarch reduced the number of churches.

The Russian governing authorities saw the Church of Georgia as another source of income. They considered it profitable to reduce the number of clergy and to cut the overall expenditure since it would help increase the income in the exchequer.

Russia’s policy raised anger in the Georgian people and a rebellion for the defense of the Mother Church started in 1818. The rebels fought under the slogan “The Liberation of the Motherland”. Every social layer of people was involved in the fight against the regiments and detachments, well armed with artillery.

In 1820 Metropolitan Dositheos of Kutaisi, Metropolitan Ekvtime of Gelati and other prominent people were arrested. This arrest enhanced the vigor of the struggle.

Metropolitan Dositheos of Kutaisi (Tsereteli) was an old man. He was put in a sack and taken in the direction of Russia but in the vicinity of the town of Gory was beaten to death in the same sack. Metropolitan Ekvtime of Gelati (Shervashidze) was arrested as one of the leaders of the revolt.

Metropolitans and bishops, in general, had been inviolable and even respected by the Muslims. The Russians’ actions aroused a fierce anger in the rebels and at the end of ferocious battles the Russian army gained a Pyrrhic victory. The region of Racha was burnt and devastated, the fortress of Shemokmedi in Guria was razed to the ground, villages were burnt, rebels were hung; many of them sustained the forfeiture of property and were exiled to Russia their possessions being taken over by the exchequer.

On May 21st 1820, 2000 Georgian warriors laid their lives for the faith and freedom. Among them were priests, monks and other members of the clergy.

The Church of Georgia had had tens of bishoprics and eparchies in East, West and South Georgia. With their abolition, the Christian faith decreased among the people. The clergymen unceasingly demanded the restoration of the abolished eparchies.

The exarch’s policy impaired the image of the Church of Georgia and brought about indifference towards the faith among the parish. Particularly outrageous was the restriction of the

Georgian language in churches and at schools. Georgian theological schools were closed and Russian ones were opened. This resulted in the lack of knowledge among new clergymen. Abandoning the Georgian language, part of the youth plunged in the Russian and the European ideas of socialism, atheism and anarchy.

The Church possessions of valuable gold and silver objects, embellished with precious stones and preserved for many centuries, were lost. The exchequer took possession of the lands of the Church.

It is no surprise that under such circumstances the Georgian clergymen took an active part in the rebellions of the years 1804 and 1812 and the others of the following period which aimed at the liberation of Georgia. One of the leaders of the resistance in the revolt of 1832 was Archimandrite Philadelphos Kiknadze.

Under Exarch Paul Lebedyev, in 1826 one of the expelled students Joseph Laghiashvili killed the Rector of the seminary Archpriest Chudetski. At his funeral, the exarch pronounced a eulogy which contained a curse of the people whom the student belonged to. The statesman Dimitri Kipiani expressed the irate Georgians' attitude towards it. He addressed to the exarch with a suggestion that if the curse which had been spread among the people was true, "the curser was to depart from the accursed land". Dimitri Kipiani was punished for these words by being exiled where later in 1887 he was killed.

The best sons of the Russian people raised their voice against the oppression of the Georgian Church. One of such defenders was the well-known scholar Slavophil Nicholai Durnov. He described the deplorable conditions of the Church of Georgia in his essay "The Fate of the Church of Georgia".

Regrettably, in the 19th century, while Georgia was part of the Russian Empire, the fervent faith of the nation weakened. In the 20th century, the disintegration of the empire started and the same process also gained ground in the life of the Church. The sustenance of the empire required the alteration of its society. A population of one religion, speaking one language and devoted to the country, would save it. Thus the primary issue on the agenda was the assimilation of the Georgian people as well as of the other peoples by making them mingle with the Russians. The Georgian language was severely persecuted. The exarch's strife was targeted at the subjection of the parish to the Russian way of life. But, the Georgians rendered a relevant answer to his policy.

In 1908 Exarch Nikon was killed. The Russian hierarchs called Georgia "wild and ruthless land" and the newly appointed would shun coming here.

The Georgian Church Fathers and the best sons of the nation saw their path leading to the deliverance of the faith as the one which lay through striving for the independence of the Church of Georgia from the Russian Empire, in other words – through the restoration of her autocephaly.

The proposal for restoration was strongly supported by the Georgian statesmen: St. Ilia the Righteous (Chavchavadze), St. Ekvtime the Man of God (Takaishvili), Alexander Tsagareli, Alexander Khakhanashvili, Nicholas Marr and others. Two Russian scholars, Solovjov and Zaozersky also advocated the cause.

After the assassination of Ilia the Righteous and the rise of regressive forces in the country, the adherents of autocephaly turned to the inculcation of their ideas in people by publishing books for they considered the independence of the Church would be the foundation for Georgia's future independence. On March 12th 1977, tens of thousands of faithful people assembled at the Holy Liturgy in Mtskheta. Bishop Leonid (Okropiridze) briefly interrupted the liturgy and made a speech in which the autocephaly of the Georgian Church was declared restored. In the same year, on

September 17th Bishop Kirion (Sadzaglishvili) was elected Catholicos-Patriarch of the Georgian Church. On May 26th 1918, Georgia was declared an independent state. Sadly, the power of governing authority was not vested in the National Party but in the Socialist. On June 27th 1918, St. Kirion was killed in the village of Martkhopi.

The Socialists' government failed to see in proper perspective the significance of the Church in the people's life. All this was a matter of serious concern to the Catholicos-Patriarch Leonid.

The Mensheviks failed to discern an imminent danger emerging from Russia's political unrest and in 1921 the latter, making use of this failure, conquered the country once again.

In the same year, after the death of Patriarch Leonid, the Church Council elected St. Ambrosi (Khelaia) to the Throne of the Catholicos-Patriarch.

The Bolshevik Russia, having annexed Georgia, took steady and drastic measures against the Church, targeted at her complete destruction. The Christians had to endure multiple persecutions but none can be compared with the ruthlessness of the one which the Communists conducted in the 20s and 30s of the 20th centuries. They destroyed churches, tortured clergymen, put pressure on them, robbed churches and monasteries.

In the 20s of the 20th century more than thousand churches were closed, the service was cancelled.

Precisely, that persecution was the wave which aroused anger of the Catholicos-Patriarch Ambrosi Khelaia who truly sacrificed his life to his people by sending an address to the Conference in Guinea making known for the whole world the ordeal of the Georgian people. In his report he demanded to compel Russia to withdraw the troops and allow the Georgians to "create the forms and structures of the social and political life which would be relevant to their life and not dictated or imposed by others".

The Russian government, very indignant with the letter, arrested and brought to trial Patriarch Ambrosi; with him were arrested the likeminded clergymen: St. Nazari (Lezhava) Metropolitan of Kutaisi, Archimandrite Paul Japaridze, Kalistrate Tsintsadze who was Archpriest of Kashueti Church, deacon Dimitri (Lazarishvili) and others. In the process of investigation, they put pressure on the Patriarch, demanding from him to deny the issues, put forth by him at the conference. Nevertheless, in his profound final word the Patriarch underscored them as indispensable. He was sentenced to 7 years of imprisonment. Due to his illness, the term was reduced to 6 years. He died at the age of 66, on March 28th, 1927.

Under Communist rule, it befell on the Church of Georgia that the life within her bosom was determined by the benevolence of the governing authorities. This period can be divided into three stages. The Church was still persecuted until the year 1943. When at war with Germany, the government condescended mercifully on her and, acknowledging the independence of the Church of Russia, granted her the right to elect the Patriarch; respectively, the circumstances improved for the Church of Georgia also.

In 1943 the Russian Church recognized the three rights of the Church of Georgia: her autocephaly, the Patriarchal dignity and the 6th place in the diptych.

Notwithstanding these changes, under Khrushchev's rule the things reversed to the worse as his policy of "democratic warming" did not extend to the Church.

In those times, clergymen were persecuted. However, different methods were applied to them. They were blackmailed by special state bodies. Here, we should remember the life of Patriarch Ephrem II who was persecuted thus. The same policy of moral persecution continued up to the early period of His Holiness Patriarch Ilia II and ended as late as in 1985.

The conditions sharply changed to the better side from 1985-86, but during the 70 years of the Communist rule many generations had been brought up with a negative attitude towards the Church and clergymen and this created an insurmountable difficulty for the people.

In their last years, the authorities allowed the edition and distribution of the Bible, neither was banned the publication of the Holy Scriptures in newspapers. This created a backdrop for the sects to disseminate their teaching. Denominations of Baptists, Jehovah's Witnesses and others were provided with ample opportunity of a full-scale activity since they acknowledge the authority of the Bible but not that of the Church or of the clergymen.

Although the restoration of the autocephaly of the Church was proclaimed on March 12th 1917, the Russian Church only recognized it in 1943; the Orthodox Churches worldwide recognized it on the January 25th 1990. However, the question of her place in the diptych has not been determined so far; the place of the Church of Georgia has not been determined up to now and is still the issue of study for the Orthodox Churches the world over.

Late in the 20th century, his Holiness and Beatitude Catholicos-Patriarch of All Georgia Ilia II and the Holy Synod blessed the best sons of the country and prayed for them and for their cause of the restoration of Georgia's independence. After the people had regained freedom, they responded with love and gratitude to their blessing and the nation started to intensively return to the faith; new churches have been built in every town and village; the Holy Church and the state have signed a "Concordance" which is targeted at the inspiration and edification of the Georgian nation and their sacred Orthodox faith. Amen.

CONTENTS

Foreword	2
-----------------	----------

The Church of Georgia in the First Period

From the Holy Apostles to the Ruis-Urbnisi Church Council

(From the 1st to the 11th Century)

1 st century	5
2 nd century	6
3 rd century	8
4 th century	9
5 th century	10
6 th century	13
7 th century	15
8 th century	16

9 th -10 th centuries	18
11 th century	19

The Church of Georgia in the Second Period

From the Ruis-Urbnisi Church Council to the Abolition of Autocephaly

(From the 12th to the 17th Century)

12 th century	22
13 th century	26
14 th century	30
15 th century	33
16 th century	36
17 th century	38
18 th century	40

The Church of Georgia in The Third Period

(The 19th - 20thcc.).

19 th -20 th centuries	44
--	----

Translated by Maia Akhvlediani